

เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน :
ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

นายชิวิน อริยะสุนทร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสังคมศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF FARMER AND COMMUNITY UNDER
CONTRACT FARMING: A CASE STUDY OF BROILER FARMING IN THAYTALARD,
MUANG DISTRICT, LOPBURI PROVINCE

Mr.Cheewin Ariyasuntorn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Sociology
Department of Sociology and Anthropology
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2011
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจ
ของเกษตรกรและชุมชน : ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบล
ท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

โดย

นายชวรินทร์ อริยะสุนทร

สาขาวิชา

สังคมวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญยง ชื่นสุขวิมล

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุณินทร์พันธุ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญยง ชื่นสุขวิมล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว)

ชิวิน อริยะสุนทร: เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของ
 เกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง
 จังหวัดลพบุรี. (SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF FARMER AND
 COMMUNITY UNDER CONTRACT FARMING: A CASE STUDY OF BROILER
 FARMING IN THAYTALARD, MUANG DISTRICT, LOPBURI PROVINCE)
 อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผ.ศ.ดร.บุญยง ชื่นสุวิมล, 221 หน้า.

การศึกษาเรื่อง เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของ
 เกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กรอบแนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีวัตถุประสงค์
 เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนและเพื่อศึกษา
 การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตร
 พันธะสัญญา

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตทาง
 การเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกร โดยที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อใน
 รูปของปัจจัยการผลิต ได้แก่ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ การสนับสนุนความรู้ทางด้าน
 เทคนิคในการเลี้ยงไก่ รวมถึงการจัดการด้านการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนเกษตรกรเป็น
 ผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ ค่าแรงงาน และค่าใช้จ่ายใน
 การบริหารจัดการฟาร์ม โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณ
 และคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัท
 ทั้งนี้ความสัมพันธ์ในรูปแบบพันธะสัญญา เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยบริษัททุน
 เป็นผู้มีอำนาจเหนือเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด แต่ถึงแม้ว่า
 เกษตรกรจะตกอยู่ในโครงสร้างที่เสียเปรียบบริษัททุน ขาดอำนาจต่อรอง แต่เกษตรกรก็ไม่ได้
 ยอมจำนนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น หากพยายามปรับวิถีชีวิต วิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทาง
 สังคมเพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ภายใต้การผลิตแบบพันธะสัญญา

ภาควิชา...สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา... ลายมือชื่อนิติ.....
 สาขาวิชา.....สังคมวิทยา..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา.....2554.....

5180713424 : MAJOR SOCIOLOGY

KEYWORDS : CONTRACT FARMING / FARMER AND COMMUNITY / BROILER FARMING / SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION

CHEEWIN ARIYASUNTORN : SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF FARMER AND COMMUNITY UNDER CONTRACT FARMING: A CASE STUDY OF BROILER FARMING IN THAYTALARD, MUANG DISTRICT, LOPBURI PROVINCE. ADVISOR : ASST. PROF. BOONYONG CHUNSUVIMOL, Ph.D., 221 pp.

The present study is a qualitative study using conceptual frameworks of sociology and anthropology. It aims to study models of contract farming based poultry industry in a community and social and economic adaptations of the farmers and community which have had impacts on the production chain of the contract farming.

The results of this study show that the model of contracted farming based poultry industry incorporated a collaborative management between funders and farmers. The funders offered the farmers loans in a form of resources including chick, chicken feed, medicinal products, techniques for poultry care and marketing management. The farmers were responsible for investment on building shelters, equipment and devices, wages and expenses related to farm administrations. Both the funders and farmers signed a contract in advance that contained terms of conditions related to numbers and quality of resources and products the farmers were going to purchase from and sale to the funder's companies. However, this contract farming yielded inequity between funders and farmers. The funders had advantages over the farmers. They controlled the production systems and markets. Although the farmers were disadvantaged, not able to negotiate with the funders, they had been adapting their lifestyles, mode of production and social relationships to live under the contract farming based system.

Department : Sociology and Anthropology Student's Signature

Field of Study :Sociology..... Advisor's Signature

Academic Year :2011.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.บุญยง ชื่นสุวิมล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำปรึกษาแนะนำในการเขียนวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.ปรีชา คุณินทร์พันธุ์ ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิให้คำปรึกษาและคำแนะนำทางวิชาการ ตลอดจนหนังสือต่างๆที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษา และ ศ.สุริชัย หวันแก้ว ครูผู้ให้ความรู้และความเมตตาแก่ลูกศิษย์เสมอมาไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ พระครูสุลีลาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดวาริชาราม เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา และชาวบ้านในตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรีที่กรุณาให้ข้อมูล และความเมตตาแก่ผู้เขียนตลอดระยะเวลาที่เก็บข้อมูลภาคสนามโดยเฉพาะคุณทองเจือ เขียวทอง ที่คอยดูแลและกรุณาให้ความช่วยเหลือทุกประการ คุณประยुทธ ทับปลิกและครอบครัว รวมถึง พ.อ.อ. จำรัส มีจริง ที่ให้ผู้เขียนได้พักอาศัยอยู่ด้วยในระหว่างการเก็บข้อมูล ทุกๆท่านที่ผู้เขียนพบในตำบลท้ายตลาด ได้ทำให้ผู้เขียนมีโอกาสเรียนรู้และทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านและเกษตรกรแบบพันธะสัญญาซึ่งประสบการณ์นี้เป็นความประทับใจที่ไม่มีวันลืม

ขอขอบคุณเพื่อนรุ่นน้องภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกคนสำหรับมิตรภาพ ขอขอบพระคุณ “บ้านวล” คุณนวลจันทร์ โพทา สำหรับทุนการศึกษา คำแนะนำ ความห่วงใยและความเมตตาที่มีต่อผู้เขียน ขอขอบคุณ คุณวรา เหลืองชัยกุล สำหรับความช่วยเหลือ กำลังใจและความปรารถนาดีที่มีให้เสมอ ขอขอบคุณสมาชิกในครอบครัว เป็กและวัน น้องสาวและพี่ไต้งที่ช่วยดูแลรับผิดชอบภาระต่างๆที่บ้าน สุดท้ายขอขอบพระคุณ “ป้า” คุณเสวี อริยะสุนทร และ “ม้า” คุณชื่นจิต อริยะสุนทร สำหรับความรัก ความเข้าใจและความอดทนต่อความไม่สะดวกหลายประการระหว่างที่ผู้เขียนกำลังศึกษาในระดับปริญญาโท แน่ใจว่าความผิดพลาดประการใดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามวิจัย.....	4
1.3 วัตถุประสงค์.....	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	4
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย.....	5
1.6 กลุ่มตัวอย่างและพื้นที่ศึกษา.....	6
1.7 การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผล.....	8
1.8 นิยามศัพท์.....	8
1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับระบบเกษตรพันธะสัญญา.....	10
2.2 สังคมชาวนาในกรอบแนวคิดของมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ.....	15
2.3 อำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคม.....	22
2.4 การเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาในกรอบแนวคิดมาร์กซิส.....	23
2.5 แนวคิดโครงสร้าง-ผู้กระทำการ.....	28
2.6 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านไทย.....	30
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
บทที่ 3 บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ชุมชนและโครงสร้างอุตสาหกรรมไก่เนื้อ.....	39
3.1 สภาพทั่วไปตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	39

3.2 พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนสู่วิถีการผลิตแบบเกษตร พันธะสัญญา.....	46
3.3 โครงสร้างอุตสาหกรรมไก่เนื้อ.....	60
บทที่ 4 เกษตรกรกับวิถีการผลิตแบบพันธะสัญญา.....	71
4.1 เกษตรกรกับการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา.....	71
4.2 เงินทุน.....	86
4.3 ที่ดิน.....	90
4.4 การใช้แรงงาน.....	93
4.5 “อีแวป”เทคโนโลยีในการเลี้ยงไก่ในระบบมาตรฐานฟาร์ม.....	96
4.6 กระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มมาตรฐาน.....	99
4.7 ต้นทุน-รายได้จากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา.....	106
บทที่ 5 โครงสร้างความสัมพันธ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวของ เกษตรกรและชุมชน.....	119
5.1 การควบคุมเชิงโครงสร้างโดยบริษัททุน.....	119
5.2 การควบคุมเชิงโครงสร้างของรัฐ.....	143
5.3 การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรและชุมชนต่อการผลิตแบบ พันธะสัญญา.....	153
บทที่ 6 วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย.....	182
6.1 การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา: รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม.....	182
6.2 เกษตรพันธะสัญญากับการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมและการ ปรับตัวของเกษตรกรและชุมชน.....	187
6.3 ทวิภาวะของโครงสร้าง: กระบวนการต่อรองและรับมือของเกษตรกร.....	192
6.4 สรุปผลการวิจัย.....	194
6.5 ข้อเสนอแนะการวิจัย.....	203
รายการอ้างอิง.....	204
ภาคผนวก.....	211
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	221

สารบัญญัตราจ

ตารางที่		หน้า
1	ประโยชน์ของการเกษตรพันธะสัญญาในมุมของเกษตรกร และผู้ประกอบการ...	13
2	ข้อมูลประชากรตำบลท้ายตลาด.....	43
3	ประชากรในตำบลท้ายตลาดจำแนกตามเพศและอาชีพ.....	44
4	แสดงจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี ตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 – 2553.....	66
5	แสดงขนาดการเลี้ยง จำนวนฟาร์มและจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2554.....	67
6	แสดงขนาดการเลี้ยงและจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อใน อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2554.....	69
7	แสดงขนาดการเลี้ยงและจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อใน ตำบลท้ายตลาด อำเภอ เมืองจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2554.....	70
8	ข้อมูลการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง.....	84
9	แสดงแหล่งเงินทุนในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง.....	86
10	แสดงแหล่งเงินทุนในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดของเกษตรกรกลุ่ม ตัวอย่าง.....	88
11	การให้อาหารไก่จำแนกตามอายุไก่และชนิดอาหาร.....	102
12	แสดงต้นทุนและรายได้การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาของเกษตรกรกลุ่ม ตัวอย่าง.....	109
13	แสดงรายละเอียดต้นทุนปัจจัยการผลิตที่เป็นสินเชื่อจากบริษัทของเกษตรกร กลุ่มตัวอย่าง.....	112

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่แสดงตำแหน่ง ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	41
2	แผนที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.....	42
3	แผนผังความเชื่อมโยงของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ.....	63
4	แผนภาพโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อในระบบปิด (ระบบอีเว็บ)	98
5	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดของเกษตรกรแบบ พันธะสัญญา.....	126
6	แผนผังความสัมพันธ์ทางการตลาดของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะ สัญญา.....	134
7	สภาพพื้นที่ภายใน ต. ท้ายตลาด อ.เมือง จ.ลพบุรี.....	212
8	การทำนาเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของคนในตำบล.....	212
9	ทางเข้าสู่ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกร.....	213
10	โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 1.....	213
11	โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 2.....	213
12	โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 3.....	214
13	สภาพภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อที่ผ่านการทำความสะอาดแล้วก่อนลงลูกไก่...	215
14	ลูกไก่ในสเปดาร์แรกต้องมีไข่ไฟเพื่อความอบอุ่น.....	215
15	ลูกไก่จำนวนหนึ่งที่ไม่แข็งแรงและตายลงในแต่ละวันของการเลี้ยง.....	216
16	เกษตรกรที่ต้องหมั่นคอยดูแลและเอาใจใส่ไก่ที่เลี้ยงตลอดทั้งวัน.....	216
17	สภาพภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ.....	217
18	เกษตรกรกำลังแบกอาหารไก่เพื่อไปเทในถังอาหาร.....	217
19	ไก่กำลังแย่งกันกินอาหารซึ่งจะต้องมีอาหารพร้อมอยู่ตลอดเวลา.....	218
20	คนงานของลูกค้ำกำลังจับไก่ในโรงเรือน.....	218
21	คนงานนำไก่ใส่"ก้อ"หรือตะกร้าพลาสติกเพื่อเตรียมขนั้จำหน่าย.....	219
22	ลูกค้ำที่มาจับไก่ที่ฟาร์มของเกษตรกรกำลังฉีดน้ำให้ไก่เพื่อลดความร้อน ในระหว่างเดินทางขนส่ง.....	219
23	พ่อค้ามารับซื้อปลาทรายที่จับขึ้นมาจากบ่อของเกษตรกร.....	220
24	เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อจะวิดน้ำออกจากบ่อเพื่อจับปลาขายปีละ 1 ครั้ง.....	220

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2504 เป็นต้นมาได้มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic growth) เป็นหลัก ผ่านยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าในระยะแรกมาสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในระยะต่อมา ด้วยความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ส่งออกผลิตผลทางการเกษตรเป็นสินค้ารายใหญ่ของโลก เช่น ข้าว ยางพารา ทุเรียน และไก่แช่แข็ง เป็นต้น รูปแบบเกษตรกรรมในประเทศไทยได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น

จากการผลิตข้าว เริ่มเข้าสู่การผลิตพืชเศรษฐกิจ (cash crops) หลายชนิดเช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ปอ ถั่วต่าง ฯลฯ วิธีการผลิตของเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกมากขึ้นทุกขณะทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีในการผลิต และการตลาดซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชนบทอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตรกรรมจากเศรษฐกิจแบบยังชีพมาสู่การผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต ตั้งแต่การเข้าถึงปัจจัยการผลิต การใช้แรงงานและความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract farming) เป็นระบบการผลิตแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการผลิตแบบพาณิชย์

เกษตรพันธะสัญญา(Contract farming) เป็นระบบความสัมพันธ์ในการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้ทำการผลิตกับกลุ่มทุนหรือบริษัทผู้รับซื้อ โดยมีการทำสัญญาระหว่างกัน โดยบริษัทจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตเช่นพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย เทคโนโลยีทางการเกษตรและสินเชื่อให้กับเกษตรกร ส่วนเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตบางอย่างเช่นที่ดิน และมีแรงงานของตัวเองเป็นผู้ลงทุนในการทำการผลิต(พงศเทพ วิวรรณเดชะ ,2550:14) ในระบบเกษตรพันธะสัญญาบริษัทจะกำหนดราคาซื้อขายผลผลิตในจำนวนที่แน่นอนเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันทางการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนบริษัทก็สามารถลดความเสี่ยงทางด้านปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันการผลิตสินค้าเกษตรต้องมีการผลิตให้ได้คุณภาพตามความต้องการของตลาดตั้งแต่การควบคุมวัตถุดิบ กระบวนการผลิต

และการแปรรูปตั้งแต่ “ฟาร์มไปถึงโต๊ะอาหาร” (from farm to table) ภายใต้ระบบที่เรียกว่า “ระบบการปฏิบัติการทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) จึงทำให้ระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว (Binswanger et al.,1995 cited in Setboonsarng, Sununtar, 2008:2;คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา :3)

การทำเกษตรพันธะสัญญาเริ่มโดยบริษัทญี่ปุ่นในช่วงปี ค.ศ.1930 -1950 โดยได้รับความนิยมแพร่หลายในอุตสาหกรรมอาหารและเยื่อใย ช่วงท้ายของทศวรรษที่ 1950 เกษตรกรชาวเม็กซิโกก็ปลูกผักและผลไม้แบบพันธะสัญญาส่งเข้าตลาดอเมริกา และในช่วงท้ายของศตวรรษที่ 20 เกษตรพันธะสัญญาก็แพร่หลายไปในหลายประเทศทั่วโลก ตั้งแต่ยุโรปตะวันตก อเมริกา จนถึงกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบัน (Kristen, 2002 อ้างถึงในกัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ, 2552)

ในประเทศไทยระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาเริ่มต้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 เมื่อบริษัทเจริญ-โกคกัณท์ (หรือซีพี) ซึ่งเริ่มแรกนั้นผลิตอาหารสัตว์ ต่อมาได้ลงทุนเลี้ยงไก่ด้วยระบบฟาร์มขนาดใหญ่ ที่ทันสมัย และครบวงจร ต่อมาธุรกิจผลิตอาหารสัตว์อื่นๆเห็นบริษัทเจริญโกคกัณท์ประสบความสำเร็จ ก็ลงทุนในทำนองเดียวกัน ธุรกิจเลี้ยงไก่ได้นำเอาระบบการทำฟาร์มไก่แบบมีสัญญาข้อตกลง (contract farming)มาใช้ โดยเป็นระบบที่ บริษัทจัดหาพันธุ์ไก่อาหาร ยา ให้ชาวบ้านโดยไม่ต้องจ่ายเงิน แต่มีสัญญาว่าชาวบ้านจะเลี้ยงไก่ตามวิธีที่กำหนด แล้วขายไก่ที่โตแล้วแก่บริษัทในราคาที่ตั้งล่วงหน้า ต่อมาในทศวรรษที่ 2520 การเกษตรแบบมีข้อตกลงดังกล่าวแพร่ขยายไปสู่การปลูกปาล์ม น้ำมันในภาคใต้ การปลูกมะเขือเทศ พืชสมุนไพร และสวนไม้ดอกในภาคเหนือ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546:71-72)

ข้อมูลจากบริษัทเจริญโกคกัณท์อาหารจำกัด (มหาชน)ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการการทำเกษตรพันธะสัญญา(Contract Farming) ว่าเริ่มต้น ขึ้นในปี พ.ศ.2518 โดยมีการดำเนินงานใน 2 รูปแบบคือ การประกันราคาและการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ โดยโครงการส่งเสริมการเลี้ยงไก่กระທง ที่ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี เป็นโครงการแรก และมีเกษตรกร เข้าร่วมโครงการกว่า 200 ครอบครัว ต่อมาจึงได้ขยายพื้นที่โครงการไปอีกหลายจังหวัด จนครบทุกภูมิภาคทั่วประเทศ และได้รับความสนใจจากเกษตรกรเป็นอย่างมาก ทำให้ในปัจจุบัน เครือเจริญโกคกัณท์ โดยบริษัทเจริญโกคกัณท์อาหาร จำกัด(มหาชน),หรือ ซีพีเอฟ มีสมาชิกใน “โครงการ Contract Farming” ทั่วประเทศกว่า 10,000 ราย โดยการเลี้ยงสัตว์ครอบคลุมทั้ง ไก่กระທง ไก่ไข่ และสุกร (บริษัทเจริญโกคกัณท์อาหารจำกัด(มหาชน),2553:ออนไลน์)

กล่าวได้ว่า ระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญหนึ่งในภาคการเกษตรของไทย และได้กลายมาเป็นระบบการผลิตที่แพร่ขยายไปยังการผลิตสินค้าเกษตรหลายชนิดทั้งการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ โดย นักวิชาการบางท่านได้กล่าวว่า เกษตรพันธะสัญญา หรือเกษตรแบบมีสัญญาจ้างเป็นนวัตกรรมที่สำคัญของอุตสาหกรรมเกษตรในประเทศไทยเลยทีเดียว ดังที่ เบลโล ,วอลเดน; คันนิงแฮม,เชียร์ และลี, เค็ง ปอห์ (2542) สรุปว่านวัตกรรมที่เป็นขึ้นเป็นอันที่สำคัญที่สุดของทศวรรษ 1980 (พ.ศ.2523-2532) ก็คือการทำเกษตรแบบมีสัญญาจ้าง ซึ่งบริษัทใหญ่ๆจะว่าจ้างเกษตรกรรายเล็กให้ผลิตวัตถุดิบที่พวกเขาสามารถนำไปใช้ในสินค้าโภคภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม และการส่งออก เช่นไก่เนื้อเป็นต้น (เบลโล,วอลเดน; คันนิงแฮม,เชียร์ และลี,เค็ง ปอห์, 2542: 251)

สำหรับอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อในประเทศไทยจากข้อมูลของ FAO พบว่าผู้ประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายใหญ่เช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ สหฟาร์ม เบทาโกร และแหลมทอง มีจำนวนรวมกันเพียงร้อยละ 2 ของจำนวนผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดแต่กลับมีสัดส่วนการตลาดรวมกันถึงร้อยละ 90 ในขณะที่ผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นฟาร์มขนาดเล็กและผู้เลี้ยงแบบครัวเรือนมีจำนวนถึงร้อยละ 98 แต่มีสัดส่วนทางการตลาดเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น และจากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรในปี พ.ศ.2538 พบว่าในจำนวนนี้เป็นผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาอยู่ที่ร้อยละ 90 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (ญัฐสุภรณ์ เลี่ยมจรัสกุล, 2552: 87-88, 92)

ระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาน่าจะมีผลดีต่อภาคเกษตรกรรมทั้งเกษตรกรและนายทุน เพราะในมุมมองของเกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนทั้ง ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีต่าง ตลอดจนความรู้ในการผลิตที่ทันสมัย และที่สำคัญคือจะสามารถประกันราคาผลผลิตและรายได้ที่แน่นอนให้กับเกษตรกร ส่วนในมุมมองของบริษัทผู้รับซื้อก็สามารถควบคุมปริมาณและคุณภาพของผลผลิตให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการได้ รวมถึงเมื่อมองในมุมมองของรัฐบาลก็สามารถลดภาระงบประมาณในการประกันราคาสินค้าเกษตรลง แต่อย่างไรก็ตามมีการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการนำระบบเกษตรพันธะสัญญามาใช้ได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายๆประการแก่เกษตรกร อาทิเช่น การใช้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม การรับประกันความเสี่ยงในการผลิต การเกิดภาวะหนี้สินจากการลงทุนทั้งด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิต ค่าตอบแทนไม่เป็นธรรม การได้รับอันตรายจากการใช้สารเคมีและวิธีการทำงานที่ไม่ถูกสุขลักษณะ การเข้าไม่ถึงหรือไม่ได้รับความคุ้มครองทางด้านสวัสดิการแรงงานและสังคม ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นต้น (พงศ์เทพ วิวรรณเดช, 2550:14) การศึกษาเรื่องเกษตรพันธะสัญญาในครั้งนี้สนใจศึกษาว่า เกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัว รับมือ และต่อกรอย่างไรต่อการเข้ามาของการผลิตแบบพันธะสัญญาโดยได้ยกเอาการทำฟาร์มเลี้ยงไก่

เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ ซึ่งจากข้อมูลของ ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ ในปีพ.ศ.2552 แสดงให้เห็นว่าทั้งประเทศมีการเลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 173,936,364 ตัว และจังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ คือ 29,206,851 ตัว คิดเป็นร้อยละ 16.79 ของทั้งประเทศ (ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2552: 232)

1.2 คำถามวิจัย

เกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัว ต่อรองและรับมือต่อการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract farming) อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์ถึงการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่เป็นผลมาจากการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยมองว่าระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตแบบทุนนิยมที่เข้ามาในชุมชนเกษตรกรรมและส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตอันประกอบด้วยการจัดการปัจจัยการผลิต การใช้แรงงาน และกระบวนการผลิต รวมถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน แต่ในขณะเดียวกันเกษตรกรเองก็มีความสามารถในการจัดการรับมือ ต่อรอง กับระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เข้ามาด้วย ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ/ตัวแสดง (Agency) ที่มีพลังและความสามารถในการปรับวิถีชีวิต วิถีการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และผลประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจของตนเอง รวมถึงการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง

จังหวัดลพบุรี จำนวน 14 ราย โดยจำแนกรูปแบบการปรับตัวของเกษตรกรออกเป็น การปรับตัวทางเศรษฐกิจและการปรับตัวทางสังคมดังนี้

- 1) การปรับตัวทางเศรษฐกิจ
 - 1.1) ความสัมพันธ์ทางการผลิต
 - 1.2) วิธีการผลิต
- 2) การปรับตัวทางสังคม
 - 2.1) ความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม
 - 2.2) การรวมกลุ่มทางสังคม

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องเกษตรกรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) โดยใช้กรอบความคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เชิงพรรณนา การศึกษารั้งนี้ได้ทำการเก็บข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม และข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารที่ได้มีการศึกษาและที่ได้มีการเก็บรวบรวมไว้ของหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน มีรายละเอียดดังนี้

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Research)

ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร บทความวิชาการ รายงานการประชุมสัมมนา รายงานการวิจัย วารสาร วิทยานิพนธ์ และเว็บไซต์ รวมถึงเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ออกโดยองค์กร และหน่วยงานต่างๆทั้งของภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานด้านกายภาพ ประชากร สภาพเศรษฐกิจและสังคม การประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน ข้อมูลสถิติปศุสัตว์ ฯลฯ จากองค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดลพบุรี สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ ข้อมูลก.ช.ช.2ค. ข้อมูลจ.ป.ส. และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

2) การวิจัยภาคสนาม (Field Research)

การวิจัยภาคสนามเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ศึกษา โดยเริ่มต้นจากการเข้าไปทำความเข้าใจและสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชน รวมถึงผู้นำในชุมชน เช่น แกนนำเกษตรกร นายองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าอาวาส ผู้เฒ่าผู้แก่ใน

ชุมชน ฯลฯ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆภายในชุมชน จนถึงการศึกษาสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูล ใช้เวลาตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2552 ถึง เดือนมีนาคม 2554 โดยใช้วิธีการดังนี้

2.1) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เพื่อศึกษา กิจกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา กิจวัตรประจำวัน ความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกร ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และคนอื่นภายในชุมชน บุคคลภายนอกที่เข้ามาติดต่อกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ เช่น เจ้าหน้าที่บริษัท คนจับไก่ ฯลฯ เป็นต้น โดยการเข้าไปร่วมกิจกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อในฟาร์ม กิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมต่างๆในชุมชน เช่นงานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ งานประจำปีของโรงเรียน ประชาคมหมู่บ้าน เป็นต้น

2.2) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) กับเกษตรกรกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มเกษตรกร เจ้าอาวาส ผู้สูงอายุในชุมชน ฯลฯ ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) เพื่อสร้างความไว้วางใจและสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นจริงและสามารถเข้าใจความหมาย ความรู้สึกนึกคิดของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้มากที่สุด ใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการกับเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล, เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบล

1.6 กลุ่มตัวอย่างและพื้นที่ศึกษา

1) กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง(Purposive Sampling) โดยยึดจุดมุ่งหมายในการวิจัยเป็นหลัก คือเพื่อให้ได้ข้อมูลวิธีการผลิตและรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าแบบพันธะสัญญา และข้อมูลการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรที่เป็นผลมาจากการผลิตแบบทุนนิยมซึ่งในการศึกษาคั้งนี้คือระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาและนโยบายของรัฐ จึงได้เลือกเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า (broiler)ที่มีการขึ้นทะเบียนมาตรฐานฟาร์มจากกรมปศุสัตว์ ในพื้นที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี ซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของจังหวัด โดยได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มหลักคือ

- กลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในระบบฟาร์มจำนวนทั้งหมด 14 ตัวอย่าง
- ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสวัดวาริธาราม(วัดท่าข้าม) ผู้อาวุโสในชุมชน แกนนำกลุ่มเกษตรกร สมาชิกในครอบครัวเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ

แบบพันธะสัญญา เกษตรกรที่เคยเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาและปัจจุบันได้เลิกเลี้ยงไปแล้ว, นายกองค้การบริหารส่วนตำบล, เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล

2) พื้นที่ศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การเลือกพื้นที่แบบเจาะจง คือพื้นที่การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท่าตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ ซึ่งข้อมูลของศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ ในปีพ.ศ.2552 แสดงให้เห็นว่าทั้งประเทศมีการเลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 173,936,364 ตัว และจังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศ คือ 29,206,851 ตัว คิดเป็นร้อยละ 16.79 ของทั้งประเทศ (ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2552: 232) และเขตอำเภอเมืองเป็นพื้นที่ที่มีการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรมากที่สุด คือ 85 ฟาร์มจาก ทั้งหมด 271 ฟาร์ม (สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์, 2553:ออนไลน์) เหตุผลประการต่อมาคือ ตำบลท่าตลาดเริ่มมีการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นจำนวนมากตั้งแต่หลังปีพ.ศ. 2538เป็นต้นมา พัฒนาการของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในช่วงระยะเวลามากกว่า 15 ปี น่าจะทำให้เห็นถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อเกษตรกรและชุมชน ตลอดจนการปรับตัวเพื่อรับมือ ต่อรองและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น

เหตุผลข้อสุดท้ายคือ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษานี้ พบว่า พื้นที่ภาคกลางเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมอย่างรวดเร็วและมากกว่าพื้นที่ภาคอื่นๆเนื่องจากอยู่ในใกล้ศูนย์กลางทางการเมืองเศรษฐกิจและวัฒนธรรมคือเมืองหลวง และจากงานวิจัยพบว่าพื้นที่จังหวัดลพบุรีมีความเหมาะสมสำหรับอุตสาหกรรมไก่เนื้อ โดยได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในเชิงเศรษฐกิจซึ่งเป็นภาพในระดับมหภาค แต่ยังขาดข้อมูลในระดับจุลภาค คือผลกระทบต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ(ฟาร์มไก่เนื้อ)ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวของการผลิตแบบระบบทุนนิยม ซึ่งในการศึกษานี้คือระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาว่าเป็นอย่างไร

1.7 การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผล

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นจึงเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) จากกรณีศึกษา (Case) ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะให้ความสำคัญกับข้อมูลจากมุมมองของคนในที่ได้จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม จากการสัมภาษณ์ และจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้กรอบแนวคิดที่วางไว้มาเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่เลี้ยงในระบบฟาร์มแบบปิดของเกษตรกรในชุมชนและการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาโดยนำเสนอในรูปแบบเชิงบรรยาย (Descriptive)

1.8 นิยามศัพท์

1.การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา หมายถึง ระบบการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในแบบประกันราคาที่เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนสร้างโรงเรือน อุปกรณ์เลี้ยงไก่ ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าจ้างแรงงาน และค่าบริหารจัดการอื่นๆในการเลี้ยงไก่ โดยมีบริษัทเป็นผู้จัดหาสินเชื่อในรูปปัจจัยการผลิตคือ พันธุ์ไก่ อาหาร ยารักษาโรค วัคซีน และสนับสนุนความรู้ เทคนิคในการเลี้ยงตลอดจนการบริการด้านสัตวแพทย์ให้กับเกษตรกร โดยเกษตรกรจะตกลงทำสัญญากับบริษัทไว้ล่วงหน้าในการซื้อปัจจัยการผลิตและขายไก่ทั้งหมดให้กับบริษัทตามราคา ปริมาณและคุณภาพตามที่ได้กำหนดไว้

2.เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา

3.ไก่เนื้อ หมายถึง ไก่ที่มีอายุตั้งแต่ 1 วันไปจนระยะที่โตเต็มวัยอายุไม่เกิน 55 วันและเป็นไก่ที่เลี้ยงในระบบฟาร์มเพื่อขายสู่ตลาดสำหรับการบริโภคเนื้อแต่เพียงอย่างเดียว

4.ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ หมายถึง ฟาร์มที่เลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า (broiler) ในรูปแบบพันธะสัญญาที่มีจำนวนตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไปและมีการขึ้นทะเบียนมาตรฐานฟาร์มไก่เนื้อจากกรมปศุสัตว์

5.มาตรฐานฟาร์มไก่เนื้อ หมายถึง มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542

¹ อ้างอิงจาก ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของประเทศไทย พ.ศ.2542 ลงวันที่ 3

6. การปรับตัว หมายถึง การที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด ความสัมพันธ์กับชุมชน ตลาด นายทุน ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ผลประโยชน์ทางสังคมและ เศรษฐกิจของตนเอง รวมถึงการรับมือ ต่อดองและการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้

6.1. การปรับตัวทางสังคม หมายถึง กระบวนการปรับตัวของเกษตรกรที่มีต่อการเลี้ยงไก่ เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับรูปแบบความสัมพันธ์และกิจกรรมทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกคนอื่นๆในชุมชน, ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน รัฐ รวมถึงการเข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมภายในชุมชนและการรวมกลุ่มทางสังคม

6.2. การปรับตัวทางเศรษฐกิจ หมายถึง กระบวนการปรับตัวของเกษตรกรที่มีต่อการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับรูปแบบกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาด

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจว่าเกษตรกรและชุมชนได้รับผลกระทบจากการผลิตแบบพันธะสัญญาอย่างไร
2. ทำให้ทราบว่าเกษตรกรมีการปรับตัว ต่อดองและจัดการกับปัญหาที่เกิดจากการทำเกษตรพันธะสัญญาอย่างไร
3. เพื่อเป็นข้อมูลในการสรุปบทเรียนที่ได้จากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาคืนให้กับเกษตรกรในชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องเกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีระบบการเลี้ยงไก่เนื้อตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ผู้ศึกษาใช้แนวคิดเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

แนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

- 2.1 แนวคิดเรื่องเกษตรพันธะสัญญา (Contract farming)
- 2.2 สังคมชาวนาในกรอบแนวคิดของมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ
- 2.3 อำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคม
- 2.4 การเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาในกรอบแนวคิดมาร์กซิส
- 2.5 แนวคิดโครงสร้าง - ผู้กระทำการ
- 2.6 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านไทย
- 2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเรื่องเกษตรพันธะสัญญา(Contract farming)

2.1.1ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญา

พงศ์เทพ วิวรรณเดช (2550) เกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการหรือผู้ซื้อ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าของโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรฝ่ายหนึ่ง กับผู้ผลิตได้แก่เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตบางประเภทอยู่ในความครอบครอง เช่น ที่ดิน แรงงาน และทุนอีกฝ่ายหนึ่ง โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่เกษตรกรจะป้อนให้ ส่วนผู้ประกอบการจะให้การประกันราคาผลผลิตพร้อมทั้งให้การสนับสนุน ทุน พันธุ์พืชและเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยที่ผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตเอง ขณะเดียวกันเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการยังคงเป็นอิสระในการเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตของตนเอง (พงศ์เทพ วิวรรณเดช ,2550:14)

Christensen (1992) เกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) เป็นระบบสำหรับการผลิตและการเสนอขายผลผลิตทางการเกษตรภายใต้สัญญาล่วงหน้าที่จะจัดหาสินค้าทางการเกษตรในช่วงเวลาและราคาและปริมาณตามที่ตกลงกันไว้ (Christensen, 1992 cited in Singh,Sukhpal,2006:13)

N.W.Minot (1993) ให้นิยามเกษตรพันธะสัญญาว่าเป็นการผลิตทางการเกษตรตามข้อตกลงระหว่างเกษตรกรกับผู้ซื้อที่มีการกำหนดเงื่อนไขในการผลิตและการตลาดของสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ซื้อคือบริษัทที่แปรรูปผลผลิต และ/หรือบริษัทที่ส่งสินค้าออกเพื่อที่จะแน่ใจในคุณภาพของผลผลิตตามที่ต้องการ ในเวลาที่กำหนด และบริษัทมักจะจัดเตรียมความช่วยเหลือในด้านเทคนิคการผลิตและปัจจัยการผลิตให้แก่ชาวนาด้วย ชา เกษตรกรจะได้รับการจัดหาความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคการผลิต ปัจจัยการผลิต, การบริการ และสินเชื่อในการผลิต ระบบการผลิตแบบนี้ขยายไปยังสินค้าเกษตรหลากหลาย เช่น การผลิตยาสูบ, กัญชง, ชา, ปาล์ม น้ำมัน, น้ำตาล, ยางพารา, เบ็ดไก่, นม และผักผลไม้หลายชนิด ในหลายประเทศเช่น เม็กซิโก, อเมริกากลาง, เคนยา, และประเทศไทย และในประเทศที่กำลังพัฒนาอีกหลายประเทศ (Minot,1993:370-371)

Binswanger et al.(1995)เกษตรพันธะสัญญา คือ สัญญาซื้อขายที่ถูกทำขึ้นล่วงหน้าระหว่างเกษตรกรกับผู้รับซื้อผลผลิต ในฤดูกาลผลิตนั้น เพื่อกำหนดปริมาณ คุณภาพ และวันกำหนดส่งผลผลิตทางเกษตรกรรม โดยมีการกำหนดราคาซื้อ-ขายไว้ล่วงหน้าหรือใช้สูตรคำนวณราคาที่ตายตัว สัญญาจะเป็นการสร้างหลักประกันว่าจะมีการขายผลผลิตที่แน่นอน และบางครั้งจะมีการจัดการสนับสนุนทางเทคนิค, เครดิต, การบริการต่างๆ หรือปัจจัยการผลิตต่างๆจากผู้รับซื้อผลผลิต (Binswanger et al.,1995 cited in Setboonsarng, Sununtar, 2008:2)

2.1.2 ประเภทของพันธะสัญญา

โดยทั่วไปประเภทของของพันธะสัญญามีด้วยกัน 3 รูปแบบคือ ระบบประกันตลาด ระบบประกันราคา และระบบประกันรายได้ (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ,2552:2)

- 1) ระบบประกันตลาด เป็นระบบที่เกษตรกรขายวัตถุดิบให้กับผู้แปรรูปภายใต้คุณภาพและเวลาที่กำหนด โดยเกษตรกรมีอำนาจการตัดสินใจด้านการผลิตเต็มตัว
- 2) ระบบประกันราคา เป็นระบบที่บริษัทควบคุมปัจจัยการผลิตบางส่วน และเกษตรกรทำสัญญาขายผลผลิตให้กับบริษัทในราคา ปริมาณ และคุณภาพตามกำหนด
- 3) ระบบประกันรายได้ เป็นระบบที่บริษัทควบคุมการผลิต ปัจจัยการผลิต และการบริการต่างๆ โดยเกษตรกรจะได้รับรายได้ตามที่ตกลงกันไว้เบื้องต้น

2.1.3 เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดและใช้ระบบเกษตรพันธะสัญญา

สมภพ มานะรังสรรค์ (2545) ได้สรุปว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดและใช้ระบบเกษตรพันธะสัญญา² มีดังนี้ (สมภพ มานะรังสรรค์, 2545:79-80)

1) ระบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นที่นิยมของโรงงานแปรรูปผลผลิตการเกษตรซึ่งต้องใช้ต้นทุนคงที่ (Fixed Cost) ที่สูงในการก่อสร้าง ดังนั้นการผลิตของโรงงานดังกล่าวจึงจะมีโอกาสคุ้มทุน (Break-even) ได้ง่ายขึ้น ถ้าหากสามารถสร้างหลักประกันทางด้านอุปทานของวัตถุดิบที่จะใช้ป้อนโรงงานของตนได้ใกล้เคียงกับผลิตภาพ (Capacity) ของโรงงาน

2) ระบบเกษตรพันธะสัญญาเหมาะสำหรับการใช้กับผลผลิตเกษตรที่มีลักษณะเน่าเสียง่าย (Perishable) จึงต้องมีระบบการจัดการที่จะนำส่งวัตถุดิบดังกล่าวเข้าสู่โรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ระบบเกษตรพันธะสัญญาเหมาะกับผลผลิตทางการเกษตรที่ต้องใช้ปัจจัยการผลิตและเทคนิคการผลิตที่ยุ่งยากซับซ้อนกว่าการผลิตทางการเกษตรทั่วไป เพราะจะช่วยแก้ไขปัญหาคูณภาพของผลผลิตที่เกษตรกรในโครงการจะผลิตได้โดยที่โรงงานผู้รับซื้อเป็นผู้เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

4) ผลผลิตภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญามักจะขายให้ผู้รับซื้อที่มีรายได้สูงและเป็นตลาดที่ต้องการผลผลิตเฉพาะชนิดที่มีขนาดและคุณภาพที่สอดคล้องกับความต้องการ

5) ระบบเกษตรพันธะสัญญาเหมาะสำหรับที่จะใช้กับผลผลิตเกษตรซึ่งมีคู่แข่ง แข่งขัน ผลผลิตซึ่งอยู่นอกระบบพันธะสัญญาน้อยหรือไม่มีเลย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้ขายมีต้นทุนสูงในการเปลี่ยนจากคู่สัญญาไปขายให้แก่ผู้ที่ยอยู่นอกสัญญา และโรงงานคู่สัญญาเองก็จะมีต้นทุนสูงในการเปลี่ยนไปรับซื้อจากตลาดทั่วไป (Open market) เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ไม่สามารถหาซื้อวัตถุดิบในปริมาณและคุณภาพที่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานได้

2.1.4. ประโยชน์ของเกษตรพันธะสัญญา

ประโยชน์ของการทำเกษตรพันธะสัญญาในมุมมองของเกษตรกร สามารถจะอำนวยความสะดวกแก่เกษตรกรรายย่อยในด้านต่างๆ เช่น เงินทุน ข่าวสาร เทคโนโลยี ตลาดเป็นต้น ส่วนในมุมมองของผู้รับซื้อหรือบริษัทผู้ประกอบการหากไม่ทำพันธะสัญญาไว้กับเกษตรกรบริษัท อาจต้องเผชิญ

² สมภพ มานะรังสรรค์ แปลคำ "Contract Farming" ว่า "ระบบตลาดข้อตกลง" ซึ่งในการศึกษาคำนี้จะใช้คำว่า "เกษตรพันธะสัญญา" แทน

ความเสี่ยงด้านความไม่สม่ำเสมอของปริมาณและคุณภาพของวัตถุดิบที่จะเข้าสู่โรงงาน ซึ่งอาจ
จำแนกได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ประโยชน์ของการเกษตรพันธะสัญญาในมุมมองของเกษตรกร และผู้ประกอบการ

เกษตรกร	
การเข้าถึงตลาด	เกษตรพันธะสัญญา สามารถจัดการให้ผลผลิตของเกษตรกรให้เข้าสู่ตลาดในปริมาณและราคาที่น่าพอใจมากกว่า
การเข้าถึงสินเชื่อ	ผู้ซื้อผลผลิต สามารถขยายสินเชื่อให้แก่เกษตรกรในรูปของเงิน หรือในรูปของการจัดเตรียมปัจจัยการผลิตอื่น เช่น เมล็ดพันธุ์ ในกรณีที่ตัวผู้ซื้อไม่สามารถให้เงินทุนแก่เกษตรกรได้ บริษัทอาจจะช่วยประสานธนาคารที่เป็นผู้จัดให้แก่เกษตรกรที่ทำพันธะสัญญา
การเข้าถึงเทคโนโลยี / การพัฒนาทักษะต่างๆ	เกษตรพันธะสัญญา จะเป็นการจัดการนำเทคนิคการผลิตใหม่ๆ หรือจัดหาเทคโนโลยีการผลิตที่จะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีคุณภาพที่ดีขึ้น, หมายรวมถึงการอบรม การช่วยเหลือในการทำการผลิต, การจัดการน้ำ ดิน, บัญชีรายรับ-รายจ่าย ฯลฯ นอกเหนือไปจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้โดยตรง, เกษตรกรก็จะได้เรียนรู้ว่า “ตลาด” เป็นอย่างไร มีความรู้ทักษะในการจัดการบัญชีและสามารถบริหารจัดการฟาร์มแบบการบริหารธุรกิจ
การเข้าถึงปัจจัยการผลิต	ผู้ซื้อผลผลิตมักจะทำสัญญาผูกพันให้เกษตรกรซื้อปัจจัยการผลิตในเวลาการผลิตที่เหมาะสม เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย รวมถึงการอบรม การติดตามดูแลเกษตรกรให้ทำการผลิตอย่างถูกต้อง เหมาะสม
การเพิ่มขึ้นของรายได้	เกษตรพันธะสัญญา สามารถนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของรายได้ โดยเฉพาะหากเป็นการทำการผลิตพืชผลชนิดที่เป็นที่ต้องการของตลาด
การลดความเสี่ยงลง	เกษตรพันธะสัญญา เป็นการกำหนดราคาซื้อขายผลผลิตไว้ล่วงหน้า เป็นการป้องกันเกษตรกรจากความผันผวนของราคาของผลผลิตในแต่ละฤดูกาล

เกษตรกร	
การลดความเสี่ยงในการผลิต	เกษตรกรพันธะสัญญาจัดการและกระจายความเสี่ยงที่เกิดจากความล้มเหลวในการผลิต อันอาจเกิดจากความไม่แน่นอนและความเลวร้ายของสภาพดินฟ้าอากาศตลอดจน ในกระบวนการผลิต ผู้ซื้อผลผลิตอาจยืดเวลาการชำระคืนค่าปัจจัยการผลิตต่างๆไว้จนถึง การทำการผลิตและขายในครั้งต่อไป
ผู้ซื้อ / ผู้ประกอบการ	
การควบคุมปริมาณและความสม่ำเสมอ	เกษตรกรพันธะสัญญาสามารถทำให้ผู้ซื้อแน่ใจว่าจะได้ผลิตผลทางการเกษตรตามที่ต้องการทั้งปริมาณ และในแง่คุณภาพของผลผลิต
การลดต้นทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ	เกษตรกรพันธะสัญญาทำให้บริษัทลดต้นทุน โดยไม่ต้องซื้อที่ดินในการทำการผลิต และไม่ต้องจ้างแรงงานโดยตรง, หน่วยการผลิตขนาดเล็กนี้มีค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ และสามารถจ้างแรงงานในครัวเรือนได้ , ทำให้บริษัทลดต้นทุนการควบคุมดูแล บริหารจัดการลง

ที่มา : Setboonsarng, S. and Penkett, C. (2005). cited in Sununtar Setboonsarng, Pingsun Leung and Junning Cai ,2005 : 5

2.1.5. ปัญหาที่เกิดจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญา

ปัญหาที่พบจากการทำเกษตรกรพันธะสัญญาอาจสรุปได้ดังนี้ (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ, 2552:4-5)

1) ในมุมมองของเกษตรกร

- การที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรองกับบริษัทน้อยกว่าทำให้เสียประโยชน์ เช่นการทำข้อตกลงที่เกิดจากบริษัทฝ่ายเดียวโดยเกษตรกรไม่มีโอกาสต่อรอง
- เมื่อบริษัททำสัญญากับเกษตรกรจำนวนมาก ทำให้บริษัทมีหลักประกันว่าจะมีผลผลิตเพียงพอ แต่เกษตรกรจะมีความเสี่ยงมากขึ้นหากบริษัทไม่ทำตามสัญญาการรับซื้อหรือไม่ส่งเสริมการผลิตอย่างต่อเนื่อง
- การบังคับใช้ปัจจัยการผลิตๆไม่โปร่งใสและปราศจากการแข่งขันอาจทำให้เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตในราคาแพง
- ในกรณีที่มีการรับซื้อผลผลิตต่ำกว่ากำหนดอาจทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหายได้ จึงควรระบุวิธีการรับซื้อปละวิธีการขนส่งให้เป็นธรรมทั้งสองฝ่าย

- เกษตรกรขาดอำนาจในการตัดสินใจในการผลิต
 - เกษตรพันธะสัญญาอาจทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน
- 2) ในมุมมองของบริษัทหรือผู้ประกอบการ
- ปัญหาการบังคับใช้สัญญาหากเกษตรกรละเมิดสัญญา
 - ปัญหาในการที่ต้องดูแลเกษตรกรเป็นจำนวนมาก กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ ทำให้บริษัทมีต้นทุนในการดำเนินงานสูงขึ้น

สรุปได้ว่าระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรฝ่ายหนึ่งกับผู้ผลิตหรือเกษตรกรโดยมีความสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะคือ

1) ระบบความสัมพันธ์ในการผลิตที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้ทำการผลิตกับกลุ่มทุนหรือบริษัทผู้รับซื้อ โดยมีการทำสัญญาระหว่างกัน โดยบริษัทจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย เทคโนโลยีทางการเกษตรและสินเชื่อให้กับเกษตรกร ส่วนเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเช่นที่ดิน และแรงงานเป็นผู้ลงทุนในการทำการผลิต

2) ระบบความสัมพันธ์ทางการตลาด ซึ่งในระบบเกษตรพันธะสัญญาบริษัทจะกำหนดราคารับซื้อผลผลิตในจำนวนที่แน่นอนเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันทางการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนบริษัทก็สามารถลดความเสี่ยงทางด้านปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบพันธะสัญญาแบบประกันราคาที่มีบริษัทเป็นผู้จัดหาสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิตคือ พันธุ์ไก่ อาหาร ยารักษาโรค วัคซีน และสนับสนุนความรู้ เทคนิคในการเลี้ยงตลอดจนการบริการต่างๆให้กับเกษตรกร โดยเกษตรกรได้ตกลงทำสัญญากับบริษัทไว้ล่วงหน้าในการขายไก่เนื้อทั้งหมดให้กับบริษัทตามราคาที่ได้กำหนดไว้ และยังสนใจศึกษาถึงการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชนภายหลังจากเข้าสู่ระบบพันธะสัญญาแล้ว

2.2 สังคมชาวนาในกรอบแนวคิดของมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ(Economic anthropology)

2.2.1 แนวคิดมานุษยวิทยาเศรษฐกิจ

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2549) ได้อธิบายว่ามานุษยวิทยาเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่ต้องการศึกษาและวิเคราะห์พลวัตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมเพื่อเปรียบเทียบและถกเถียงถึงเงื่อนไขต่างๆที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจพลิกผัน

แตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม พร้อมทั้งความพยายามเข้าใจปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจต่างๆด้วย นับดังกล่าวกว่าเริ่มจากสมมติฐานว่า เศรษฐกิจไม่ใช่กิจกรรมที่โดดเดี่ยวอยู่อย่างเป็นเอกเทศ หากแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมด้านอื่นๆอย่างแนบแน่น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549: 3)

Stephen Gudeman (2001) ได้ให้ความหมายว่า มานุษยวิทยาเศรษฐกิจ เป็นการศึกษานในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ที่มุ่งพรรณนาและตีความพฤติกรรมของกลุ่มคน เพื่อทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคมวัฒนธรรมนั้น โดยให้ความสนใจกับชีวิตมนุษย์ในยุคอุตสาหกรรม เป็นการศึกษาการรักษาและจัดการสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ซึ่งมานุษยวิทยาสนใจเศรษฐกิจในเรื่อง การผลิต, การถือครองทรัพย์สิน, การใช้ประโยชน์, การแบ่งปัน, การแลกเปลี่ยน การสะสมทุนทางวัตถุ รวมถึงการทำความเข้าใจเนื้อหาสาระชีวิตทางวัตถุของมนุษย์ด้วย (Gudeman, Stephen 2001:1)

James G. Carrier (2005) ให้ความหมายมานุษยวิทยาเศรษฐกิจว่า เป็นการพรรณนาและวิเคราะห์ชีวิตทางเศรษฐกิจของมนุษย์ (Economic Life) โดยใช้มุมมองแบบมานุษยวิทยา (Anthropological Approaches) โดยขยายความว่า

ชีวิตทางเศรษฐกิจของมนุษย์ (Economic Life) เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ผู้คนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ, เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อที่กำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของพวกเขา รวมถึงสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆเหล่านี้ซึ่งทั้งหมดอยู่ภายใต้บริบทของโลกทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่จะศึกษานั้นเอง หรือกล่าวอีกอย่างคือ เราจะไม่สามารถเข้าใจชีวิตทางเศรษฐกิจของมนุษย์ได้หากไม่พิจารณาศึกษาถึงสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขาด้วย

มุมมองแบบมานุษยวิทยา (Anthropological Approaches) ตั้งอยู่บนหลักเกณฑ์ที่มองมนุษย์ในเชิงปัจเจกและชีวิตรวมหมู่ของพวกเขา หรือสนใจศึกษาชีวิตและกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ พันธะและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เนื้อหาที่ศึกษามีความหลากหลายประกอบด้วย ชีวิตความเป็นอยู่, ศาสนาความเชื่อ, การบริโภค, การจัดองค์การภายในครัวเรือน, กิจกรรมทางการผลิต เป็นต้น เพื่อให้เห็นถึงชีวิตของมนุษย์อย่างรอบด้านและทำให้เข้าใจมนุษย์ได้ลึกซึ้งมากขึ้น (Carrier, James G. 2005:1-2,4-5)

วิธีการศึกษาในแบบมานุษยวิทยาเศรษฐกิจจะประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกัน คือ ชีวิตทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในระดับปัจเจกและส่วนที่เป็นโลกทางสังคมของมนุษย์ซึ่งจะมุ่งทำความเข้าใจผ่านช่วงเวลา ประวัติศาสตร์ ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย

Raymond Firth (1952) ได้อธิบายเศรษฐกิจในแง่มานุษยวิทยาว่าไม่ได้เป็นเรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเดียว หากเป็นกิจกรรมที่เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเลี้ยงปากเลี้ยงท้องกับระบบสังคมอื่นๆ เช่นความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบเครือญาติ ระบบการปกครอง ระบบศาสนาความเชื่อ เป็นต้น (Firth, Raymond, 1952 อ้างถึงในนิยะพรธณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ, 2536: 7)

สรุปได้ว่ามานุษยวิทยาเศรษฐกิจ สนใจศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ที่ครอบคลุม และสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมอื่นๆของมนุษย์ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมหนึ่งๆ เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้ประกอบไปด้วยการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การกระจายสินค้าและบริการที่เป็นไปตามกลไกตลาดแบบแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเท่านั้น หากยังรวมถึงระบบความหมาย และคุณค่าที่แยกไม่ออกจากวิถีชีวิตมนุษย์ในมิติอื่นๆด้วย

2.2.2 แนวคิดชาวนา (Peasant Studies)

แนวคิดสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา “ชาวนา” (Peasant) หมายถึงคนที่อาศัยอยู่ในชนบท มีอาชีพทำการเกษตรทั้งทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตและการบริโภค ซึ่งสังคมวิทยาจะสนใจเรื่องชาวนาในหลากหลายประเด็น เช่น โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนา และผลกระทบของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือตลาดที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนา เป็นต้น (Wolf, Eric R., 1966:2; Johnson, Allan G., 2000:225) ส่วน Teodor Shanin เสนอว่าเราอาจนิยามชาวนาจากองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) กิจการไร่นาแบบครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของการจัดการองค์การทางสังคม 2) การทำการเกษตรกรรมเป็นวิธีการหาเลี้ยงชีพที่สำคัญที่ส่วนใหญ่จะสนองการบริโภคโดยธรรมชาติมีความสำคัญสำหรับการหาเลี้ยงชีพ 3) วัฒนธรรมและประเพณีมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน/หมู่บ้าน และ 4) การตกอยู่ภายใต้การครอบงำของบุคคลนอกชุมชน เช่น การถูกขูดรีดทางเศรษฐกิจผ่านภาษี เป็นต้น (Shanin, Teodor, 1990 อ้างถึงใน ,มณีมัยทองอยู่, 2546: 35-37) ส่วนคำว่า “เกษตรกร” (farmer) หมายถึง คนที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ในพื้นที่ขนาดใหญ่ มีผลผลิตถูกส่งเข้าตลาดและมีรายได้หรือหนี้สินจากการผลิตและราคาสินค้า (กรีนวูด, เดวิด เจ., 2554: 1) หรือคำนิยามจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานระบุว่า เกษตรกรหมายถึง ผู้ทำเกษตรกรรม คือใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชต่างๆรวมทั้งการเลี้ยงสัตว์, การประมงและการป่าไม้(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546:144)

อาจกล่าวได้ว่า “ชาวนา” กับ “เกษตรกร” มีลักษณะที่เหมือนกันอยู่คือ เป็นผู้ที่ทำการเกษตร เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ส่วนลักษณะที่แตกต่างกันที่สำคัญคือ ชาวนาจะทำการผลิตเพื่อ

เลี้ยงชีพและครอบครัวเป็นสำคัญ ใช้แรงงานครอบครัว มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ผูกพันกับชุมชน หมู่บ้าน ขณะที่เกษตรกรแม้จะทำการเกษตรเหมือนกันแต่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตและทำการผลิตเพื่อขายเอากำไรในตลาดเป็นสิ่งสำคัญ การอธิบายเรื่องชานนาเกี่ยวกับเกษตรกรในการวิจัยครั้งนี้ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะจำแนก "ชานนา" ออกจาก "เกษตรกร" หากแต่จะนำเอาแนวคิดที่เกี่ยวกับชานนาของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้เป็นกรอบในการมองพลวัตความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ดังที่นักทฤษฎีมาร์กซิสต์คนหนึ่งคือ Karl Kitschy ได้อธิบายถึงการเผชิญหน้ากับพลังของทุนนิยมในภาคเกษตรว่า พัฒนาการของทุนนิยมได้ทำให้ชานนากลายเป็นเกษตรกร (agriculturalization of peasantry) คู่ขนานกับกระบวนการทำให้การผลิตแบบยังชีพกลายเป็นแบบการค้า (commercialization of peasant production) (Kitschy, Karl, 1988 อ้างถึงใน, มณีมัย ทองอยู่, 2546:26-27)

งานวิจัยนี้มีสมมติฐานว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือตลาดส่งผลให้ต้องมีกระบวนการปรับตัวในหลายลักษณะเพื่อความอยู่รอด แนวคิดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์จะเป็นแนวคิดชานนาเนื่องจากมองว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาดมีลักษณะของความเป็น "ชานนา" ทั้งในเรื่องของการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคของครัวเรือนเป็นอันดับแรก และวิถีชีวิตทางสังคม ขณะเดียวกันก็พยายามฉายเอาพลังของตลาดทุนนิยมในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้ดีขึ้นกว่าระดับยังชีพด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้ที่ทำการเกษตรในชุมชนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยได้นำเอาแนวคิดของ James. C. Scott (1977) ในงานเรื่อง The Moral Economy of The Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia.(1976) และในแนวคิดของ Samuel L. Popkin ในหนังสือ The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว

แนวคิดจริยธรรมของการดำรงชีพของชานนา (Subsistence ethic)

James. C. Scott (1977) ในงานเรื่อง The Moral Economy of The Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia.(1976) พบว่ารูปแบบการผลิตของชานนาจะมีลักษณะที่ทำการผลิตเพื่อพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนมากกว่าที่จะเสี่ยงลงทุนทำการผลิตเพื่อให้มีรายได้สูงสุด เรียกว่า "จริยธรรมของการดำรงชีพ" (subsistence ethic) คือทำการผลิตเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้นชานนาจึงมีหลักการในการผลิตแบบ "ปลอดภัยไว้ก่อน" ("Safety-first") เช่นการเพาะปลูกพืชมากกว่า 1 ชนิด เป็นต้น เพราะสิ่งที่

สำคัญคือ การสามารถผลิตข้าวให้เพียงพอในการบริโภคภายในครัวเรือน และสามารถซื้อสิ่งของจำเป็นอื่นๆอีกเล็กน้อยเช่น เกลือ, เสื้อผ้า ได้บ้างเท่านั้นเอง

ก่อนการมาถึงของทุนนิยม คุณภาพของสังคมชาวนาจะขึ้นอยู่กับตัวแปร 2 ส่วนคือ หนึ่ง การส่งผลผลิตส่วนเกินไปยังชนชั้นผู้ปกครอง และสองการเก็บผลผลิตไว้ให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน การแบ่งปันทรัพยากรต่างๆภายใต้การจัดระเบียบ-โครงสร้างของชุมชน และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับผู้มีอำนาจเพื่อที่จะลดความเสี่ยงของตนและเพิ่มความมั่นคงทางการผลิตให้กับตนเอง (Scott, James C., 1977: 6) Scott มองว่าความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชาวนาก่อนการเข้ามาของระบบทุนนิมนั้นวางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างหลักประกันหรือ”ความมั่นคงแห่งการยังชีพ” (subsistence security) สำหรับสมาชิกทุกคนของชุมชน แต่การแทรกตัวเข้ามาของระบบตลาดทำให้เกิดระบบการตัดทวงกำไรส่วนตัว กลไกช่วยเหลือเกื้อกูล เช่นการแลกเปลี่ยนแรงงาน และระบบอุปถัมภ์ในสังคมชาวนาเริ่มอ่อนแอลง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและสถาบันต่างๆในชุมชนชาวนาเดิมถูกทำลายลงไป สถานการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดอันเนื่องมาจากความไม่มั่นคงในชีวิตและทำให้ชาวنالุกข์ขึ้นเรียกร้องความยุติธรรม (Scott, 1976 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2546:111)

ปัญหาสำคัญของชาวนาไม่ได้อยู่ที่การที่รัฐจะดึงเอาผลผลิตส่วนเกินไปจากชาวนา หากอยู่ที่ว่าผลผลิตหรือรายได้ของชาวนาจะมีความมั่นคง-มีเสถียรภาพเพียงพอสำหรับที่จะให้รัฐดึงเอาส่วนเกินไปหรือไม่ โดยเขาได้ยกตัวอย่างการลุกขึ้นสู้ของชาวนาพม่าและชาวนาเวียดนาม เป็นกรณีศึกษาเพื่อยืนยันแนวคิดของตนที่ว่า หากรัฐดึงเอาผลผลิตส่วนเกินไปจนเกินระดับที่ชาวนาจะสามารถยังชีพอยู่ได้ ชาวนาจะลุกขึ้นสู้

Scott ใช้ “จริยธรรมของการดำรงชีพ” (subsistence ethic) มาวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจของชาวนา ภายใต้บริบททางสังคมเกษตรกรรมในพม่าและเวียดนามในช่วงยุคอาณานิคมว่าทั้งกระบวนการพาณิชย์นิยมทางการเกษตร และการเติบโตขึ้นของรัฐราชการสมัยใหม่ภายใต้อาณานิคม นำไปสู่การเกิดระบบการเก็บค่าเช่าที่ดิน และการเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่อนทำลายเสถียรภาพรายได้ชาวนาและทำลายระบบโครงสร้างทางสังคมและระบบศีลธรรมของชุมชนชาวนา ทำให้เกิดการต่อต้าน-การลุกขึ้นสู้ของชาวนา

อย่างไรก็ตาม “จริยธรรมของการดำรงชีพ” (subsistence ethic) ในความหมายของ Scott ไม่ได้หมายถึงเพียงระบบการผลิตแบบชาวนาเท่านั้นหากรวมถึงค่านิยม บรรทัดฐาน ศีลธรรมที่ปรากฏผ่านโครงสร้างความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน ระบบการเช่าที่ดิน และทัศนคติของชาวนา

ที่มีต่อการเก็บภาษีด้วย โดยเขาบอกว่าจริยธรรมที่ว่าเป็นสิ่งที่ชาวนาเอเชียมีร่วมกับชาวนาฝรั่งเศส, รัสเซีย และอิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วย (Scott ,James C.,1977:vii,1-7,11)

สรุปได้ว่า Scott ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “จริยธรรมของการดำรงชีพ” (subsistence ethic) ว่าเป็นรากฐานของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ และความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมชาวนา เป็นเสมือนกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ชาวนามีสิทธิที่จะดำรงชีพ สามารถดำรงอยู่ได้ในทางเศรษฐกิจ และไม่ควรถูกละเมิด มิฉะนั้นชาวนาจะลุกขึ้นสู้หรือต่อต้านอย่างรุนแรง

แนวคิด Rational Peasant

ในแนวคิดเรื่อง “Rational Peasant” ในหนังสือ The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam ของ Samuel L. Popkin ที่เรียกว่า “แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” (Political Economy Approach) เป็นแนวคิดที่ถกเถียงโต้แย้งกับแนวคิด “Moral Economy”

Popkin(1979) ได้อธิบายว่า แนวคิด “Moral Economy” ได้วิเคราะห์ถึงการลุกขึ้นต่อต้านรัฐของชาวนาว่าเป็นผลมาจากกระบวนการทำให้เป็นการค้าในภาคเกษตร ผลิตซ้ำอาณานิคม และการเพิ่มขึ้นของอำนาจรัฐส่วนกลาง โดยมองว่าชุมชนชาวนามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง การเคลื่อนไหวต่อต้านของชาวนาเกิดจาก สวัสดิภาพและผลประโยชน์ของชาวนาถูกคุกคามมากขึ้นเรื่อยๆจนเลยสภาวะที่ชาวนาจะยังชีพอยู่ได้อย่างพอเพียงและมั่นคงซึ่งเป็นการละเมิดโลกทางศีลธรรมของชุมชนชาวนา การต่อต้านของชาวนาเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบระบบทุนนิยมและต้องการรักษาโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมก่อนทุนนิยมที่มีความเป็นอยู่แบบพอเพียงในสังคมชุมชนหมู่บ้านเดิมไว้ แนวคิดนี้มองว่าความปลอดภัยในการทำการผลิตของชาวนาคือความต้องการผลิตให้เพียงพอแก่การยังชีพของตนเองและครอบครัว เป็นเรื่องความมั่นคงในด้านอาหารมากกว่าการที่จะเสี่ยงทำการผลิตเพื่อคาดหวังกำไรสูงสุด (Popkin, Samuel L.,1979 :5 – 6)

Popkin แย้งว่าน่าจะเป็นมุมมองที่ไม่ถูกต้องและไม่เหมาะต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนา โดยสมมติฐานใน “แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” (Political Economy Approach) ของ Popkin มองว่าชุมชนชาวนาเองก็ไม่ได้เป็นชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม(การกินดีอยู่ดีของชุมชน)อย่างเดียว แต่ต้องทำความเข้าใจจากมุมมองของเศรษฐกิจการเมือง โครงสร้างทางอำนาจ ทรัพย์สินไร่นาและอภิสิทธิ์ที่เป็นตัวกำหนดให้ชาวนาแต่ละคนมีพฤติกรรมเฉพาะของตนเพื่อการอยู่รอด (ดิ้นรนต่อสู้แสวงหาประโยชน์)ชุมชนชาวนาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงมีทั้งการแข่งขันและขัดแย้ง ชาวนาแต่ละคนก็มีพฤติกรรมเฉพาะตนเพื่อ

การอยู่รอด (Popkin, 1979 อ้างถึงใน ปรีชา, 2547:10-11) ชาวนามีความสามารถในการคิดคำนวณในเรื่องที่เกี่ยวผลประโยชน์ของตนเองว่าควรจะทำอย่างไร มีความสามารถในการรับมือ ปรับตัวกับ “โลกภายนอก”

Popkin ได้เสนอว่าภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมเศรษฐกิจชาวนาไปสู่ระบบแบบทุนนิยม ชาวนามีเหตุมีผลในการจัดการปัญหาของตัวเอง คำนึงถึงผลประโยชน์ของตัวเอง และมีความสามารถในการต่อรองกับคนอื่นเพื่อที่จะได้ผลประโยชน์อันเป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย ชาวนาไม่เพียงแต่พยายามปกป้องผลผลิต และสวัสดิภาพในระดับพอยังชีพเท่านั้น หากต้องการยกระดับให้สูงขึ้นด้วย ด้วยการลงทุนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการลงทุนนี้หมายรวมถึงการแลกเปลี่ยนอื่นๆทั้งที่ผ่านระบบตลาดและไม่ใช้ระบบตลาด (Popkin, Samuel L., 1979 :ix -x)

กระบวนการไปสู่การผลิตเพื่อการค้าอาจจะให้ประโยชน์หรือให้โทษแก่ชาวนามีเป็นไปได้ทั้งสองทาง โดยPopkin มองว่าชาวนายังจะมีโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์จาก”ตลาด” โดยรับมือและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่มาจากพลังภายนอก (Popkin, L. Samuel, 1979 : 79,81) ไม่ได้มองว่าการเข้ามาของระบบตลาดจะสร้างผลลบต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ในสังคมชาวนา หากมองว่าระบบตลาดเป็นระบบที่น่าจะยังประโยชน์แก่ชาวนาส่วนใหญ่ในลักษณะที่ว่า ระบบตลาดช่วยปลดปล่อยชาวนาออกจากการควบคุมของชนชั้นนำในชุมชนที่ได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์และเปิดโอกาสให้ชาวนาสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่วางอยู่บนพื้นฐานของการตัดสินใจของตนเองได้อย่างเสรีกว่าระบบเดิม (ยศ สันตสมบัติ, 2546:11-12)

สรุปคือในการศึกษาเรื่องการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในครั้งไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะรูปแบบการเลี้ยงไก่ในแง่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้นแต่หากศึกษาถึงผลกระทบและการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนด้วย โดยนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องชาวนา (peasant studies) มาใช้เป็นกรอบในการมองกระบวนการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรกรว่าเป็นระบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน โดยมองว่าเกษตรกรไม่ได้ถูกระงับหรือถูกตัดแปลงจากพลังภายนอกคือเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแต่เพียงทางเดียวเท่านั้น หากแต่เกษตรกรเองก็มียุทธศาสตร์ในการรับมือปรับตัว ตอบโต้ กับพลังภายนอกเช่นกันถึงแม้ว่าระบบการเมืองและเศรษฐกิจภายนอกชุมชนจะพยายามเข้ามาครอบงำ แต่ชาวนาเองก็มีระดับของความเป็นอิสระในตัวเองอยู่ด้วย โดยจะเห็นได้จากการควบคุมการใช้ที่ดิน แรงงาน พวกเขาสามารถประสานรูปแบบเศรษฐกิจทั้ง 2 รูปแบบคือการผลิตภายในชุมชนและครอบครัว กับการผลิตแบบการค้า สอดคล้องกับงานศึกษาของ Michael Moerman (1968) ที่ศึกษาหมู่บ้านไทยในภาคเหนือพบว่าชาวบ้านใช้หลักการหลาย

อย่างผสมผสานกันในการเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทางด้านการเกษตร ข้อค้นพบดังกล่าวบ่งบอกว่า วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งในภาคปฏิบัติการจริงของชาวบ้านคือ ความสามารถในการผสมผสานวิถีทางเศรษฐกิจหลายวิถีเข้าด้วยกัน เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้ยึดติดอยู่กับแนวทางเศรษฐกิจแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว (Michael Moerman ,1968 อ้างถึงในอานันท์ กาญจนพันธุ์,2549: 10)

2.3 อำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคม

การทำความเข้าใจในเรื่องอำนาจในการศึกษานี้ จะมองอำนาจจากในแง่มุมมองของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการมีอำนาจ โดยมองว่า อำนาจเป็นสภาวะหรือเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนและกลุ่มคนในสังคม ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น การบังคับ การครอบงำ การต่อรอง การชั่งชั่ง ความขัดแย้งตลอดจนการยอมตกเป็นเบี้ยล่าง โดยเน้นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการในการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นที่มาของการกำหนด ตัดสินใจในการผลิต จำนวนในการผลิต ต้นทุน รายได้ กำไร เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์,2544: 109-111)

Thomas and Harrison (2005) อธิบายว่าแนวคิดของสังคมวิทยา ศึกษาอำนาจในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมโดยมองอำนาจผ่านการแบ่งประเภทช่วงชั้นทางสังคม-เศรษฐกิจของสมาชิก ซึ่งในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ สถานภาพทางสังคมของผู้คนมีหลายบทบาทและการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมก็มักแบ่งตามความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งอำนาจของบุคคลที่แตกต่างกันได้มาจากสถานภาพทาง-สังคมเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ (Dye, D. Thomas and Harrison, Brigid C., 2005:10)

ในแนวคิดของเศรษฐศาสตร์การเมือง อธิบายว่าเศรษฐกิจคือระบบอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและการควบคุมระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างอำนาจนี้มีอิทธิพลในการกำหนดรายได้ การจ้างงาน การผลิต ราคา รวมทั้งการแบ่งปันรายได้ และการจัดสรรทรัพยากร (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์,2551: 8) ซึ่งมีฐานคิดมาจากแนวคิดของ Karl Marx ที่มองว่า ระบบทุนนิยมมีโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นแรงงาน คือชนชั้นนายทุนมีอำนาจครอบงำชนชั้นแรงงานอันเนื่องมาจากความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทำให้นายทุนสามารถครอบครองส่วนเกิน (surplus value) จากแรงงานได้

แนวคิดที่นำมาใช้ในการศึกษานี้มองว่าความสัมพันธ์ทางอำนาจของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับนายทุนที่ประกอบธุรกิจไก่หรือรัฐนั้นเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่

เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ คือการผลิต การเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการตลาดภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของสังคมชนบทที่ได้รับอิทธิพลจากการผลิตแบบทุนนิยมซึ่งเป็นการสัมพันธที่มีทั้งการขัดแย้ง การครอบงำ การต่อรองและการปรับตัวของเกษตรกรอยู่ตลอดเวลา

2.4 การเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาในกรอบแนวคิดมาร์กซิสต์

นักคิดสายมาร์กซิสต์ยุคหลังจาก Karl Marx (1818-1883) หลายคนได้นำเอาแนวคิดของ Marx ไปอธิบายการขยายตัวของทุนนิยมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีบริบทแตกต่างไปจากสังคมเศรษฐกิจของประเทศยุโรปตะวันตก เช่น การเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาในประเทศรัสเซีย, จีน และประเทศในโลกที่สามอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งแนวคิดที่นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาปรากฏการณ์ในงานวิจัยครั้งนี้คือ แนวคิดของ A.V.Chayanov เรื่องระบบเศรษฐกิจแบบชาวนา (Peasant Economy Theory) , แนวคิดของ Susan A. Mann and James M. Dickinson เรื่องปัญหาการเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรม และของ Marx เองในเรื่องการจําแนกของแรงงานเข้าสู่การบงการของทุน(Subsumption of Labour Under Capital)

2.4.1 แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบชาวนา (Peasant Economy Theory) ของ A.V. Chayanov (Alexander Vsil'evich Chayanov 1888-1939)

แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่ A.V. Chayanov ได้มาจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวนารัสเซียในช่วงทศวรรษที่ 1920 เขาอธิบายว่า เศรษฐกิจแบบชาวนามีลักษณะเฉพาะ มีกลไกทางเศรษฐกิจในการจัดสรรทรัพยากรทั้งที่เป็นแรงงานและวัสดุที่แตกต่างจากระบบทุนนิยม มีเส้นทางการพัฒนาที่เป็นตัวของตัวเอง มีประสิทธิภาพ และสามารถปะทะประสาน ต่อรองกับระบบทุนนิยมได้

Chayanov มองว่าระบบเศรษฐกิจของชาวนาเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความแตกต่างไปจากระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง ในระบบทุนนิมนั้นที่ดินและแรงงานเป็นปัจจัยแปรผันซึ่งนายทุนนำมาสร้างเป็นผลกำไรโดยรวมกับทุนที่เขามีอยู่ และพิจารณาว่าทุนเป็นปัจจัยคงที่ แต่ในระบบเศรษฐกิจแบบชาวนา แรงงานภายในแต่ละครอบครัวเป็นปัจจัยคงที่ ซึ่งจะกำหนดการเปลี่ยนแปลงในขนาดของทุน ที่ดิน ดังนั้นทุนและที่ดินจึงเป็นปัจจัยแปรผัน (Kerblay, 1984:154 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:42)

แรงจูงใจในการผลิตของชาวนามีความแตกต่างไปจากแรงจูงใจของนายทุน คือชาวนามีเป้าหมายในการผลิตเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการบริโภคของตนและครอบครัวเป็นหลัก ส่วนนายทุนจะทำการผลิตเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด หรือกล่าวได้ว่าปริมาณการผลิตของนายทุนมิได้ถูกกำหนดจากความต้องการบริโภค แต่เกิดจากอุปสงค์ของตลาด (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:42)

ในความคิดของ Chayanov เศรษฐกิจครอบครัวชาวนาขนาดย่อมที่ใช้แรงงานคนในครอบครัวดำรงอยู่ได้ เพราะเป็นการผลิตเพื่อประกันระดับการบริโภคของครอบครัว การผลิตของชาวนาจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่ามีความเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนหรือไม่ ชาวนาจะไม่ทำงานมากหรือน้อยไปกว่าความต้องการบริโภคภายในครอบครัว เศรษฐกิจแบบนี้ไม่ใช่ระบบทุนนิยม เพราะเมื่ออัตรากำไรต่ำองค์กรทุนนิยมอาจหยุดการผลิต แต่ครอบครัวชาวนาอาจยังพึงพอใจที่จะผลิตอยู่เพื่อประกันให้มีผลผลิตบริโภค โดยยอมที่จะทำงานหนักขึ้น ขูดรีดตัวเอง (self-exploitation) ไม่ได้ขูดรีดผู้อื่น ชาวนาจึงไม่ใช่ชาวนายทุน แม้ว่าอาจจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ชาวนาคือชาวนาเป็นคนกลุ่มหนึ่งต่างหาก ไม่ได้ผลิตเพื่อกำไร แม้มีระบบตลาดแบบทุนนิยมเกิดขึ้นและเข้ามากระทบกับเศรษฐกิจครอบครัวชาวนา ก็ไม่จำเป็นว่าระบบทุนนิยมจะทำลายระบบฟาร์มครอบครัวได้ หากยังคงยึดมั่นกับหลักการว่า การบริโภคภายในครอบครัวกำหนดปริมาณการผลิต ไม่เปลี่ยนแปลงยึดติดกับหลักการใหม่ว่า ตลาดและความต้องการกำไรกำหนดการผลิต เพราะระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่ได้อยู่ในความควบคุมของชาวนาเลย เมื่อตลาดและความต้องการผันแปรชาวนาจะขาดทุนและล้มละลายได้เหมือนนายทุนทั่วไป ดังนั้นชาวนาควรผลิตเพื่อความพอเพียงในการดำรงชีพ ใช้แรงงานภายในครอบครัว แบ่งผลผลิตในระหว่างสมาชิกในครอบครัวก่อน แล้วจึงขายผลผลิตส่วนที่เหลือเป็นเพียงแหล่งหารายได้เพิ่มเติม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2545:68,70-71)

สรุปคือทฤษฎีของ Chayanov พยายามอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาในระดับครัวเรือน มองว่าแรงจูงใจทางเศรษฐกิจของชาวนาแตกต่างจากนายทุน ชาวนามุ่งหวังที่จะผลิตเพื่อความมั่นคงและตอบสนองความจำเป็นของครัวเรือนมากกว่าการมุ่งผลิตเพื่อผลกำไร การตัดสินใจในการทำการผลิตที่มากขึ้นหรือน้อยลงขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน และจำนวนแรงงานในครัวเรือนชาวนา (Kerblay, 1987: 176-179)

2.4.2 แนวคิดการจํานนของแรงงานเข้าสู่การบงการของทุน ของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx: 1818-1883)

แนวคิดสำคัญของ Marx ได้ให้ความสำคัญกับ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต และมองว่ากลุ่มคนที่ผูกขาดปัจจัยการผลิตย่อมได้รับผลประโยชน์มากมาย จึงพยายามที่จะรักษาหรือดำรงแบบวิถีการผลิตดังกล่าวไว้ให้นานที่สุด ในผลงาน

“Capital” เล่มหนึ่ง Marx ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการแรงงาน³ไปสู่ระบบทุนนิยมผ่านแนวคิด จำแนกการจำนนของแรงงานเข้าสู่การบงการของทุน แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ (Marx, 1979: 1019-1038 อ้างถึงในสมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:133-134) และ (จามรี พิทักษ์วงศ์, 2527:26-27)

1) การจำนนของแรงงานต่อทุนแท้จริง (Real Subsumption of Labour Under Capital) หมายถึง การที่ทุนเข้าไปแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตแบบเดิมให้กลายเป็นรูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม คือกลายเป็นกระบวนการผลิตขนาดใหญ่โดยใช้แรงงานรับจ้าง และภายในมีการแบ่งแยกแรงงานเชิงเทคนิคที่ซับซ้อน

2) การจำนนของแรงงานต่อทุนในรูปแบบ (Formal Subsumption of Labour Under Capital) การที่ทุนเข้าไปทำให้แรงงานให้อยู่ภายใต้การบงการของทุนโดยไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงรูปแบบกระบวนการแรงงานโดยตรง กล่าวคือทุนควบคุมกระบวนการแรงงานในที่เป็นอยู่เดิมโดยไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการแรงงานอย่างแท้จริง หรือไม่ได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้กลายเป็นกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง ตัวอย่างเช่น การปลูกข้าวของชาวนาในปัจจุบันที่ถูกควบคุมจากทุนโดยผ่านกลไกตลาด ซึ่งเป็นการถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้า ชาวนาต้องถูกกำหนดว่าต้องปลูกพืชชนิดใด ในปริมาณเท่าไร ควบคุมการผลิตให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานของตลาด ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ฯลฯ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ชาวนาจึงถูกควบคุมจากทุนโดยผ่านกลไกการผลิตและตลาดที่มากขึ้น (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:156)

การจำนนแรงงานต่อทุนในรูปแบบเป็นเงื่อนงำที่เกิดขึ้นก่อนในทางประวัติศาสตร์ของการจำนนแรงงานต่อทุนแท้จริง

³ กระบวนการแรงงาน มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) กิจกรรมของมนุษย์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการผลิตให้ได้มาซึ่งปัจจัยที่จะตอบสนองต่อการบริโภคและอุปโภค กิจกรรมดังกล่าวคือการทำงาน รวมถึง การจัดองค์การการทำงาน (Organization of work) ด้วย 2) วัตถุแห่งแรงงาน (the object of labour) หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด 3) เครื่องมือแห่งแรงงาน (the instruments of labour) หมายถึงสิ่งที่ถูกกระทำโดยมนุษย์แล้ว เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการทำงาน อาทิ เครื่องจักร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมถึงความชำนาญของพลังแรงงานเองด้วย (Marx, 1979: 1019- 1038 อ้างถึงในสมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:55-56)

2.4.3 แนวคิดเรื่องปัญหาการเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรม⁴
ของ ซูซาน เอ.แมนน์ (Susan A. Mann) และเจมส์ เอ็ม.ดิกคินสัน (James M. Dickinson)
(สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:154-156)

แนวคิดนี้พยายามอธิบายถึงว่าทำไมการผลิตขนาดเล็กโดยใช้แรงงานภายในครอบครัวของชาวนาจึงยังคงดำรงอยู่ได้ในระบบการผลิตแบบทุนนิยมโดยที่การผลิตแบบชาวนาไม่ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง

Mann และDickinsonเริ่มต้นจากแนวคิดของMarx 2 เรื่อง คือ

- 1) เวลาแรงงาน (Labour time) และ
- 2) เวลาการผลิต (Production Time)

เวลาแรงงาน(Labour time) หมายถึงเวลาที่ใช้พลังแรงงานกระทำต่อสินค้าภายในกระบวนการผลิต ส่วนเวลาการผลิตหมายถึงช่วงเวลาที่เริ่มต้นผลิตสินค้าจนถึงได้รับสินค้าเป็นผลผลิตสุดท้ายที่ต้องการ ยกตัวอย่างเช่น การย้อมผ้า เวลาแรงงานเป็นเวลาที่ใช้พลังแรงงานกระทำต่อผ้าเพื่อก่อให้เกิดสีส้มตามที่ต้องการ ส่วนช่วงที่ผ้าอยู่บนราวตาก ไม่ได้มีการใช้พลังแรงงานจึงไม่ถือว่าเป็นเวลาแรงงาน ส่วนเวลาการผลิตเป็นเวลาเริ่มต้นย้อมผ้าไปจนถึงได้รับผลผลิตสุดท้ายซึ่งก็คือ ผ้าที่ย้อมเสร็จแล้ว

ดังนั้นเวลาการผลิต(Production Time) จึงเท่ากับ เวลาแรงงานบวกกับเวลาการผลิตที่ไม่เกิดการผลิต (Unproductive Production Time) ซึ่งอาจเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\text{เวลาการผลิต} = \text{เวลาแรงงาน} + \text{เวลาการผลิตที่ไม่เกิดการผลิต}$$

ภายใต้การผลิตแบบทุนนิยมจึงพยายามลดเวลาการผลิตลงให้ใกล้เคียงกับเวลาแรงงานให้ได้มากที่สุด คือลดเวลาการผลิตที่ไม่เกิดผลผลิตลงนั่นเอง เพราะเป็นเวลาที่ไม่ได้สร้างมูลค่าใดๆให้แก่สินค้าที่ผลิต ซึ่งในการผลิตภาคอุตสาหกรรมเวลาการผลิตสามารถลดลงไปจนเกือบทับสนิทกับเวลาแรงงาน เช่น ในกระบวนการย้อมผ้าแทนที่จะต้องนำผ้าที่ผ่านการย้อมสีไปตาก ก็นำไปอบแทน ทำให้ลดเวลาการผลิตลงได้

สำหรับภาคเกษตรกรรม โดยปกติแล้วผลผลิตทางการเกษตรต้องใช้เวลาในการผลิตยาวนานกว่าการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น การที่ชาวนาทำนา เวลาแรงงานคือ ช่วงที่

⁴ การผลิตแบบทุนนิยม (Capitalist Production) ในภาคเกษตรกรรม หมายถึงการผลิตแบบไร่นาขนาดใหญ่โดยใช้แรงงานรับจ้างเป็นหลัก ภายในกระบวนการแรงงานจะมีการแบ่งแยกแรงงานเชิงเทคนิคที่ซับซ้อนมากกว่าการแบ่งแยกแรงงานตามเพศและอายุ ซึ่งถือว่าเป็นการจ้างงานต่อทุนแท้จริง (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม,2533:154)

ชวานาใช้พลังงานในการเตรียมพื้นที่ ไถหว่าน พรวนดิน ปลูก ให้นุ้ย ยาฆ่าแมลง เก็บเกี่ยว ฯลฯ ส่วนเวลาการผลิตที่ไม่เกิดผลผลิตมีระยะเวลายาวนานมาก คือ ช่วงเวลาที่ปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโต การลดเวลาการผลิตในภาคเกษตรกรรมนั้น แม้ว่าจะสามารถทำได้ แต่มีอากักรทำได้อย่างรวดเร็ว เช่นการทำให้ระยะเวลาการผลิตข้าวลดลง หรือการพัฒนาพันธุ์สัตว์ให้เจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลาในการทดลองผสมพันธุ์ใหม่ๆเป็นต้น ดังนั้น ยังมีเวลาการผลิตยาวนานกว่าเวลาแรงงานมากเท่าไร ช่วงเวลาการหมุนรอบของทุน (The Turnover of Capital) ก็ยิ่งยาวนานมากขึ้นและกำไรก็ยิ่งตกต่ำลงมากเป็นเงาตามตัว (Mann and Dickinson, 1978: 473-5 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:155-156)

เนื่องจากเวลาการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญกำหนดอัตรากำไร ดังนั้น เวลาการผลิตของพืชหรือสัตว์ชนิดใด สั้นลงจนถึงระดับที่แน่นอน ก็จะเป็นการสร้างเงื่อนไขสำหรับการเกิดขึ้นของการผลิตแบบทุนนิยม เช่น การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองใช้เวลาการผลิตถึง 150-180 วัน ขณะที่ไก่พันธุ์ผสมซึ่งมีการทดลองผสมพันธุ์อย่างดี โดยใช้อาหารสำเร็จรูปและเลี้ยงในเล้าที่ถูกต้องตามหลักวิชาการสมัยใหม่ สามารถลดเวลาการเลี้ยงลงเหลือเพียง 45 วันเท่านั้น ในสาขาเกษตรกรรมเหล่านี้จะเกิดมีการผลิตขนาดใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ และภายใต้วิธีการผลิตแบบทุนนิมนั้นทุนจะพยายามลดเวลาการผลิตลงให้ใกล้เคียงกับเวลาแรงงานมากที่สุด อันเป็นการเร่งจังหวะการหมุนรอบของทุนและเพิ่มอัตรากำไร

กล่าวโดยสรุป ในสาขาเกษตรกรรมใดก็ตามที่มีเวลาการผลิตยาวนานมากเมื่อเทียบกับเวลาแรงงาน จะก่อให้เกิดการหมุนรอบของทุนช้าลงและอัตรากำไรตกต่ำ ดังนั้นจึงไม่ได้สร้างเงื่อนไขสำหรับการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่อันเนื่องมาจากรับจ้าง ภาคการผลิตเหล่านี้ยังคงดำเนินการโดยผู้ผลิตขนาดเล็กที่ใช้แรงงานภายในครอบครัวเป็นหลักต่อไป ในวิธีการผลิตแบบทุนนิยมจะพยายามลดเวลาการผลิตให้ใกล้เคียงกับเวลาแรงงานอย่างต่อเนื่อง ในการผสมพันธุ์และคัดเลือกพันธุ์ใหม่ๆตลอดเวลา ในกรณีของสัตว์เศรษฐกิจจะมีการคิดค้นอาหารสำเร็จรูปใหม่ๆ ที่ช่วยเร่งการเจริญเติบโตของสัตว์ และสร้างคอกหรือเล้าที่เหมาะสมต่อการลดเวลาการผลิตลง

เกษตรกรรมสาขาใดสามารถลดเวลาการผลิตลงได้มากจะมีแนวโน้มที่ทุนเข้าจำนนแรงงานแท้จริงมากขึ้นเป็นเงาตามตัว อย่างไรก็ตามในบางสาขาที่ทุนยังคงจำนนแรงงานในรูปแบบต่อไปอีก จากการลดเวลาการผลิตลงมีผลให้ทุนเข้าควบคุมแรงงานหนาแน่นขึ้น โดยการให้ปัจจัยการผลิต เช่น ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ฯลฯ ผ่านระบบสินเชื่อ และการผูกมัดผู้ผลิตโดยตรงด้วยการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตล่วงหน้าอย่างที่เกิดขึ้นในกรณีของยาสูบและอ้อย (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533:156-157)

2.5 แนวคิดโครงสร้าง-ผู้กระทำการ

แนวคิด Structuration Theory ของ Anthony Giddens พยายามเชื่อมแนวคิดของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-functionalism) ที่มีจุดเน้นอยู่ที่การมองในระดับมหภาคว่าสังคมทุกสังคมจะต้องมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ แต่ละหน่วยทำหน้าที่ประสานกัน เพื่อความคงอยู่ของสังคม ซึ่งหมายความรวมถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย โดยแนวคิดนี้มองว่ามนุษย์ต้องตกอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม Giddens ได้เสนอให้ผสมแนวคิดแบบโครงสร้างหน้าที่เข้ากับแนวคิดของสำนักปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ที่มีจุดยืนในการมองในระดับจุลภาค คือการให้ความสำคัญกับจิตสำนึกของมนุษย์ในฐานะที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมาย คุณค่าให้กับสรรพสิ่ง

ในแนวคิด Structuration ของ Giddens (1979) ได้นำเสนอประเด็นเรื่อง “ทวิภาวะของโครงสร้าง”(duality of structure) คือเป็นการนำเอาแนวคิดพื้นฐานทางสังคมวิทยาในเรื่องชีวิตทางสังคม มาอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันระหว่างโครงสร้าง(Structure) กับผู้กระทำการ (Agency) โดยโครงสร้างในทัศนะของ Giddens หมายถึงแบบแผนคุณลักษณะที่เกิดขึ้นในสังคม โดยโครงสร้างนี้เป็นทั้งวิถีทางและเป็นทั้งผลลัพธ์ของการกระทำที่ถูกสถาปนาขึ้นภายในระบบสังคมนั่นเองหรือกล่าวได้ว่า โครงสร้างคือองค์ประกอบของทั้งบุคคลและสังคมในขณะเดียวกันนั่นเอง(Giddens, 1979:69-70) ส่วนผู้กระทำการ (Agency) คือผู้ดำรงอยู่ในโครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์ แต่ในขณะเดียวกันผู้กระทำการก็มีส่วนในกระบวนการผลิตซ้ำหรือกระบวนการสร้างองค์ประกอบของโครงสร้างขึ้นมาใหม่ด้วย โดยมีแบบแผนการปฏิบัติที่เป็นเสมือนขุมความรู้ของผู้กระทำการที่จะเลือกมาใช้หรือปฏิบัติในการสร้างปฏิสัมพันธ์ตามแต่ทักษะและความชำนาญของแต่ละคน ภายใต้เงื่อนไขและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแบบแผนนี้เป็นตัวแสดงแทนกฎระเบียบและวิถีทางปฏิบัติอันหลากหลายที่ถูกพิจารณาในฐานะโครงสร้างของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม(Giddens, 1979:81)

เชษฐา พวงหัตถ์ (2548) ได้อธิบายว่า Giddens ได้เสนอแนวคิดนี้เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมโดยประสานแนวคิดเรื่อง โครงสร้าง (Structure) กับ ผู้กระทำการ (Agency) โดยโครงสร้างทางสังคมถูกผลิตขึ้น และผลิตซ้ำ กล่าวคือแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นและส่งผ่านจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งและถูกปฏิบัติซ้ำต่อเนื่องกันมา โครงสร้างของสังคมไม่ว่าจะเป็นระบบ แบบแผน สถาบันทางสังคมเศรษฐกิจ วัฒนธรรมใดๆ ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากมนุษย์ในสังคมหรือเป็นภววิสัย (objective) และแม้ว่าโครงสร้างของสังคมจะมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมแต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็สามารถ

ต่อต้าน เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางสังคมได้ในระดับหนึ่งด้วย ในแนวคิดของ Giddens แทนที่จะมอง โครงสร้าง (Structure) และผู้กระทำกร (Agency) แยกจากกัน เขาเสนอว่าต้องพิจารณาโครงสร้างและผู้กระทำกรในมโนทัศน์เพียงอันเดียวที่มีสองลักษณะอยู่ภายในมโนทัศน์นี้เป็นสองด้านของเหรียญอันเดียว ซึ่งทั้งโครงสร้างและผู้กระทำกรนี้ถูกเชื่อมประสานกันโดยผ่านปฏิบัติการทางสังคม หรือเรียกว่าเป็น ‘ทวิภาวะของโครงสร้าง’ (duality of structure) (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 98-99)

Ritzer (2003) ได้อธิบายความสัมพันธ์กันระหว่าง “โครงสร้าง” และ “ผู้กระทำกร” ในแนวคิด Structuration ของ Giddens ว่า ทุกๆการกระทำทางสังคม (Social action) จะเกี่ยวข้องกับโครงสร้างเสมอ และโครงสร้างจะแยกไม่ออกจากการกระทำทางสังคม การเป็นผู้กระทำกรและโครงสร้างมีความเกี่ยวข้องในทุกกิจกรรมของมนุษย์ โครงสร้างถูกผลิตขึ้นมาจากการกระทำที่ถูกยอมรับภายใต้สถานการณ์ต่างๆ และมนุษย์ไม่ได้อยู่ภายใต้การตัดสินใจจากสำนักของตนเองอย่างเดียว หากแต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของโครงสร้างของสถานการณ์ด้วย โครงสร้างสำหรับ Giddens เป็นปฏิบัติการทางสังคมที่กลายเป็นทั้งกรอบและผลลัพธ์ในขณะเดียวกัน ดำรงอยู่ผ่านกิจกรรมของมนุษย์/ผู้กระทำกร โครงสร้างคือ รูปแบบและรูปร่างของชีวิตทางสังคม ไม่ได้มีอยู่โดยตัวของมันเอง หรือแยกต่างหากจากการกระทำของมนุษย์ (Ritzer, Goodman, 2003: 510-511)

อาจสรุปได้ว่า Giddens เชื่อว่า ปัจเจกบุคคลมีอำนาจและเสรีภาพที่จะแสดงตัวตนออกมาภายใต้โครงสร้างของสังคม นอกจากนั้นบุคคลยังสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมให้ดีขึ้นได้ด้วย ไม่มีโครงสร้างหรือปัจเจกเพียงฝ่ายเดียวที่ทรงอำนาจแต่ทั้งสองส่วนต้องดำรงอยู่ร่วมกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2551:258) Structuration เป็นแนวคิดที่มองว่า กระบวนการจัดแบบแผนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา อันเป็นผลมาจากการกระทำของบุคคลร่วมกับโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ เป็นสภาวะอิงอาศัยซึ่งกันและกัน (duality) ระหว่างเสรีภาพในการกระทำของบุคคลกับโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างและการกระทำของบุคคลไม่ได้เป็นคู่ตรงข้าม (dualism) เพราะโครงสร้างเป็นแนวทางการกระทำและในขณะเดียวกันก็เป็นผลลัพธ์ของการกระทำด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549)

ในงานวิจัยนี้จะนำเอาแนวคิด Structuration มาใช้เป็นกรอบทางทฤษฎีในการศึกษาและวิเคราะห์ถึงปรากฏการณ์การปรับตัวของเกษตรกรที่มีต่อระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา โดยมีแนวคิดที่เกษตรกรไม่ได้ถูกกระทำหรือถูกปรับเปลี่ยนจากพลังของทุนนิยมผ่านรูปแบบการผลิตแบบพันธะสัญญาแต่เพียงฝ่ายเดียว หากเกษตรกรและชุมชนเองมีอำนาจที่จะต่อรอง

เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ ที่พวกเขาประสบอยู่ หรือสามารถต่อรอง ปรับตัวในโครงสร้าง ความสัมพันธ์แบบพันธะสัญญาด้วย ตามที่ Giddens เสนอว่า มนุษย์ไม่เคยอยู่ในสถานะที่หมดหนทางจนต้องสยบยอมจำนนต่อพลังทางสังคมที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตนเองอย่างสิ้นเชิง (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 107)

2.6 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านไทย

เป็นแนวคิดที่มาจากการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบทุนนิยมของเศรษฐกิจชนบทไทย จากการศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2550) วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) และ เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง ของ พอพันธ์ อุทยานนท์ (2546)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2550) ได้ศึกษาถึงเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในชุมชนหมู่บ้านไทยช่วงหลังสนธิสัญญาเบาริง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) มาจนถึง ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) พบว่า ในภาคกลางของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นั้นเป็นไปอย่างเชื่องช้า เนื่องจากรัฐและทุนเพียงแต่เข้าไปตักตวงมูลค่าส่วนเกินจากการผลิตของชุมชนหมู่บ้าน โดยเอากำไรจากการซื้อข้าวมาขายหรือการเก็บภาษีเท่านั้น ไม่ได้เข้าไปแทรกแซงระบบการผลิตในชุมชน คือปล่อยให้ชุมชนยังคงทำการผลิตแบบดั้งเดิมที่ใช้เทคโนโลยีง่ายๆ และใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก การผลิตของครัวเรือนและชุมชนเป็นไปเพื่อกินเองใช้เองเป็นเป้าหมายหลัก ส่วนที่เหลือจึงขายและลักษณะเช่นนี้ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงกลางทศวรรษที่ 1980

พอพันธ์ อุทยานนท์ (2546) ในงานวิจัยเรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง ที่ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่หลังจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในปี ค.ศ. 1855 มาจนถึงประมาณปี ค.ศ. 2002 เป็นการศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง ชวนารายย่อยกับพัฒนาการของทุนนิยมไทย มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้คือ

1) ตั้งแต่หลังสนธิสัญญาบาวริง ค.ศ. 1855 แม้เศรษฐกิจการปลูกข้าวเพื่อการค้าได้ขยายตัวเข้าสู่หมู่บ้านในภาคกลางแต่ลักษณะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคกลางเป็นจำนวนมากยังคงเป็น เศรษฐกิจของชวนารายย่อย และเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ พัฒนาการของทุนนิยมไม่สามารถทำลายวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการผลิตของเศรษฐกิจหมู่บ้านลงไปได้ การถือครองที่ดินแม้จะมีการกระจุกตัวอยู่กับเจ้าของที่ดินรายใหญ่ไม่กี่รายในพื้นที่โครงการรังสิต รัชบุรี แต่ในหมู่บ้านรอบนอกออกไปการถือครองที่ดินยังเป็นขนาดเล็กและชวนารายใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง (Zimmerman, 1993: 25-26 อ้าง

ถึงใน พอพันธ์, 2546:368-369)นอกจากนี้ในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม “การปลูกข้าว” และ “วัฒนธรรมข้าว” ชาวนามีได้เพียงแต่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคและขาย แต่ทว่าข้าวยังเป็นที่มาของวัฒนธรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนที่เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่าการลงแขกอีกด้วย

2) หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ.1945 ถึงประมาณปีค.ศ.1985 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเศรษฐกิจหมู่บ้านคือ หนึ่งการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจตลาด สองการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการเกษตร และสามการเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานและตลาดแรงงานนอกภาคเกษตร หรือภาคเศรษฐกิจในเมือง

หมู่บ้านมีลักษณะการผลิตเพื่อการค้าเพิ่มสูงขึ้น แต่หมู่บ้านในภาคกลางก็ยังคงไม่ถูกดูดกลืนเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว แรงงานในครัวเรือนยังคงเป็นแรงงานหลัก ในการผลิตเกษตรกรในหลายหมู่บ้านยังคงผลิตข้าว ตลอดจนผัก ผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคเอง การที่สมาชิกในครอบครัวของหมู่บ้านอพยพไปทำงานในเมืองเพื่อหารายได้เสริมมากกว่า จวบจนต้นทศวรรษที่ 1980 รายได้จากการเกษตรของหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังคงล้าหน้ารายได้จากนอกภาคการเกษตร

3) ช่วงปีค.ศ.1985 ถึงประมาณปี ค.ศ.2002 การเจริญเติบโตของตลาดและปัจจัยอื่นๆเช่น การสิ้นสุดของการขยายพื้นที่การเพาะปลูก การถดถอยของการปลูกข้าวและพืชไร่ ขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงเนื่องมาจากอัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลง และเทคโนโลยีการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลางคือทำให้เกิดความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตร นอกจากการทำนาแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ ระบบเกษตรแบบไร่นาสวนผสม การเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไปด้วย เนื่องจากข้อจำกัดในการขยายพื้นที่เพาะปลูก เพื่อลดความเสี่ยงจากการปลูกพืชชนิดเดียว แรงงานในหมู่บ้านอพยพไปทำงานภาคอุตสาหกรรมในเมืองมากขึ้น ช่วงนี้รายได้นอกภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และในหลายหมู่บ้านรายได้นี้ได้ก้าวล้าหน้ารายได้จากการเกษตร

หลังจากปีค.ศ. 1985 เป็นต้นมา การเจริญเติบโตของ”ตลาด” มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลางเป็นอันมาก แต่ทว่าลักษณะความเป็นชุมชนทางเศรษฐกิจของเกษตรกรรายย่อยยังคงดำรง คือมีการปรับตัวทางเศรษฐกิจในหลายๆรูปแบบ เช่น คนหนุ่มสาวที่ไปทำงานในเมืองได้ส่งเงินกลับมาจนเจ้าครอบครัวเพื่อให้อยู่รอดและรักษาที่ดินเอาไว้ รายได้ที่ส่งกลับมีส่วนทำให้เกิดการผลิตและกิจกรรมการผลิตนอกภาคเกษตรที่ไม่เป็นทางการในชนบทที่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นสำคัญ เช่นการทำไร่นาสวนผสม การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน ร้านค้าขาย

ของชำ ขายอาหาร ซ่อมเครื่องยนต์ ฯลฯ ซึ่งเศรษฐกิจแบบนี้เป็นระบบเศรษฐกิจที่เน้นแรงงานในครอบครัว แลกเปลี่ยนเพื่อให้พอเพียงยิ่งขึ้นไม่ใช่เพื่อกำไร

แม้ว่าชาวนารายหนึ่งอาจจะมีสถานภาพเป็นเจ้าของที่ดิน ผู้เช่าที่ดิน แรงงานรับจ้างทั้งในชนบทและในเมือง พ่อค้ารายย่อย ฯลฯ แต่ทว่า “ชาวนารายย่อย” ยังมีได้สูญหายไปแต่อย่างใด การรुकืบของทุนนิยมก็มีได้เปลี่ยนแปลงความแตกต่าง (differentiation) ทางชนชั้นในแง่แบ่งขั้วที่ดินแบบเบ็ดเสร็จระหว่างเจ้าที่ดินรายใหญ่กับชาวนา/กรรมกรไร้ที่ดิน แต่มีการแตกตัวในแง่ของชาวนารายย่อย ชาวนาขนาดกลางมากกว่า ชาวนารายย่อยมากกว่า

ชาวนารายย่อยยังคงเป็นลักษณะเด่นของเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลาง ในค.ศ. 1991 ประมาณร้อยละ 71 ของหมู่บ้านในภาคกลางยังคงปลูกข้าว และประมาณมากกว่า 1 ใน 5 ของครัวเรือนดำรงชีพเป็น “ชาวนา” เป็นอาชีพหลัก (พอพันธ์ อูยยานนท์, 2546:401)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) ได้สรุปภาพการเปลี่ยนแปลงจากการเติบโตและขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในภาคกลางว่า หมู่บ้านภาคกลางเป็นหมู่บ้านที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมรวดเร็วและกว้างขวางยิ่งกว่าภาคอื่น เพราะเหตุผลสองประการคือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและอยู่ใกล้กับเมืองหลวงที่เป็นเมือท่าและเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไขของชุมชนหมู่บ้านภาคกลางในแต่ละพื้นที่ด้วย เช่น หมู่บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำ อยู่บนที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ จะเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าชุมชนที่อยู่บนที่ดอน และห่างจากเขตชลประทานเป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชีวิตความเป็นชุมชนของหมู่บ้านภาคกลางยังไม่ได้ถูกทำลายลงจนหมดสิ้น ในหมู่บ้านชาวนายังรักษาความสัมพันธ์ในฐานะที่ทุกคนเป็นสมาชิกหมู่บ้านและท้องถิ่นเดียวกัน แม้กิจกรรมเช่นการลงแขก การเปลี่ยนอาหารกับสิ่งของจะเปลี่ยนแปลงไปเพราะทุนนิยมที่แพร่ขยายเข้ามา แต่ชาวนาก็ยังดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่ยังพึ่งพาความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนอยู่ เช่น การใช้เครือญาติเป็นฐานของการลงแขกทำการผลิต การช่วยเหลือกิจการงานของเพื่อนบ้านเมื่อบวช เมื่อเจ็บ หรือเมื่อตาย เรายังได้เห็นชาวนาบ้านพักกันช่วยงานคนละไม้คนละมือ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541:233-234)

สรุปคือ แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านไทยนี้ได้มาจากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหมู่บ้านไทยที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมเริ่มตั้งแต่หลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา โดยพบว่า การแปรรูป (transformation) ของเศรษฐกิจไทยจากระบบเศรษฐกิจแบบครอบครัวชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นกระบวนการที่เป็นไปอย่างช้าๆ และใช้เวลานานมาก เนื่องจากชาวบ้านยังคงต้องการที่จะรักษารูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่ผลิตเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของ

ครอบครัว ชุมชน โดยหากมีส่วนเกินในการผลิตก็ขาย แต่ไม่ใช่เป็นการมุ่งผลิตเพื่อทำกำไรเป็นเป้าหมายหลัก และแม้ว่าหลังทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมาการทำเกษตรจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น มีการจ้างแรงงาน มีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร การที่คนในชุมชนออกไปทำงานนอกภาคเกษตรสูงขึ้น ฯลฯ แต่ก็เป็นการปรับตัวเพื่อรักษาสภาพครอบครัวและชุมชนมากกว่าที่จะขยายการผลิตให้ใหญ่โต มีกำไรสูงสุด หรือมุ่งสู่ความร่ำรวย การผลิตยังคงมีลักษณะที่เน้นความมั่นคงให้กับครัวเรือนมากกว่าจะเป็นเศรษฐกิจที่แสวงหากำไรสูงสุดจากการประกอบการ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเกษตรพันธะสัญญามี อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทางใหญ่คือ แนวทางแรกเป็นการศึกษาที่เน้นในเชิงเศรษฐศาสตร์ ที่ศึกษาถึงความคุ้มค่าและความเหมาะสมในเชิงเศรษฐกิจของระบบเกษตรพันธะสัญญา เช่นงานศึกษาของ กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ(2552) ที่ศึกษาถึงการลงทุน ผลตอบแทน ความเสี่ยง ความเป็นธรรมของการทำเกษตรพันธะสัญญา การศึกษาของ สุคนธา ยัมพงษ์ (2547) ที่ศึกษาถึงศักยภาพของพื้นที่จังหวัดลพบุรี ในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ และการศึกษาของ วนิตา นิมมานไพโรจน์ (2523) ศึกษาเปรียบเทียบรายละเอียดการเลี้ยงไก่แบบอิสระ กับการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

ส่วนอีกแนวทางหนึ่งเป็นการศึกษาแนวสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจของชาวนา กับระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เข้ามาในชุมชน โดยให้ความสนใจต่อการปรับตัว รับมือ ต่อรอง กับระบบพันธะสัญญา เช่น งานของ รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง อำนาจการต่อรองในระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาของกลุ่มชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาของ ประเทือง นรินทรางกูล ณ อยุธยา (2537) ในการศึกษาเรื่อง การจัดการที่ดินภายใต้ระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่ และการศึกษาของ วิราชีนี คำชมพู (2542) ได้ศึกษาเรื่อง อัตราการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร โดยพบว่าเกษตรกรมีกระบวนการในการเรียนรู้ในการจัดการกับระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาในรูปแบบที่หลากหลาย และดำเนินไปภายใต้วิถีของชุมชนเป็นต้น

กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ (2552) ในการศึกษาเรื่อง “เกษตรพันธะสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม ได้ทำการศึกษาถึงต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ของกิจกรรมเกษตรผลิตในระบบเกษตรพันธะสัญญา อันประกอบไปด้วย ไก่หมู และข้าวโพดหวาน ในจังหวัดขอนแก่น นครพนม และหนองคาย โดยมีข้อค้นพบดังนี้

ประการแรก เงินลงทุนต่อฟาร์มค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้หรือผลตอบแทนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการผลิต โดยสัดส่วนของต้นทุนเมื่อเทียบกับรายได้ในบางกรณีมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 84 และร้อยละ 92 โดยที่ระยะเวลาคืนทุนใช้เวลานานมากบางรายสูงถึง 20 ปี

ประการที่สอง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการผลิต อันประกอบไปด้วย ค่าไฟ ค่าแรง ค่าปุ๋ย และค่ายา เป็นสัดส่วนที่สำคัญที่สุดของต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้น และในบางรายการเกษตรกรไม่สามารถลดต้นทุนค่าใช้จ่ายได้เลยโดยเฉพาะค่าปุ๋ย และค่ายา

ประการที่สาม นอกจากเกษตรกรจะรับภาระค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ทั้งเงินลงทุนและค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่สำคัญคือ (1) เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ทราบสิทธิของตนเองและไม่มีคู่สัญญาเก็บไว้กับตนเอง (2) เกษตรส่วนใหญ่ไม่ทราบรายได้ของตนเองอย่างชัดเจน เนื่องจากความซับซ้อนของการคำนวณที่เป็นขั้นบันได (3) ไม่มีการกำหนดในสัญญาอย่างชัดเจน หากเกษตรกรได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ไฟฟ้า ภาวะโลกร้อน หรืออุบัติเหตุที่ควบคุมไม่ได้ว่าใครเป็นผู้รับความเสี่ยง

แม้ว่าเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ รวมทั้งสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ แต่ทว่าความแตกต่างยังไม่สูงมากนัก ในขณะที่เกษตรกรต้องรับภาระในการลงทุนในระดับสูง กิจกรรมเกษตรพันธะสัญญาบางประเภทการเลี้ยงไก่และหมูเป็นกิจกรรมที่ต้องมีการบริหารจัดการดูแลอย่างเข้มข้น (highly care management intensive) ซึ่งต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ (skills) ในการเลี้ยงและดูแลรวมทั้งบริหารจัดการอื่น ๆ ด้วย เกษตรกรหลายรายขาดทักษะและความชำนาญในการเลี้ยงดู ได้สร้างความเสียหายแก่ผลผลิตและประสบกับปัญหาหนี้สินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ เกษตรกรยังขาดความรู้เรื่องการบริหารต้นทุนของบัญชีฟาร์ม เกษตรกรอาจจะรับภาระเรื่องต้นทุนที่สูงขึ้นจากปัจจัยการผลิตเกษตรกรขาดความรู้เรื่องสัญญา เกษตรกรขาดการรวมกลุ่มทำให้ขาดอำนาจต่อรองกับบริษัทผู้รับซื้อ ฯลฯ นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรหลายรายแม้จะอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญามานานหลายสิบปี แต่ทว่าฐานะความเป็นอยู่ไม่ได้ดีขึ้นอย่างชัดเจน (ในบางกรณีมีหนี้สินเป็นจำนวนมาก อาจจะหันไปประกอบอาชีพอื่นแต่ก็ทำไม่ได้ เนื่องจากเงินทุนที่ได้กู้ยืมมาอยู่ในระดับสูง)

ด้วยลักษณะของโครงสร้างทางการผลิตและการตลาด บริษัทผู้ซื้อสินค้ามีน้อยรายและมีอำนาจผูกขาดเหนือตลาดทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถควบคุมราคาได้ตั้งแต่ปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์ เมล็ดพันธุ์ ยา ปุ๋ย อาหาร จนถึงการมีอำนาจเหนือตลาดในการกำหนดราคาของผลิตผล โครงสร้างการผูกขาดเช่นนี้เกษตรกรแทบจะไม่สามารถต่อรองเรื่องราคา รวมทั้งแก้ไขข้อกำหนดหรือเงื่อนไขของสัญญาได้แต่อย่างใด

สุคนธา ยิ้มพงษ์ (2547) ในการศึกษาเรื่อง ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการเป็น ศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ สรุปว่าจังหวัดลพบุรีมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ด้วยความพร้อมทางด้านที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศและการใช้ประโยชน์ที่ดินในการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จำนวนมาก การคมนาคมขนส่ง โดยในแต่ละพื้นที่ที่มีศักยภาพที่แตกต่างกันไปตาม อุตสาหกรรมย่อยได้แก่ อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมผลิตลูกไก่เนื้อ และอุตสาหกรรมฆ่า และชำแหละเนื้อไก่ เช่น พื้นที่อำเภอหนองม่วง อำเภอโคกเจริญ เหมาะสมกับอุตสาหกรรมอาหาร สัตว์ พื้นที่ในอำเภอพัฒนานิคมมีความเหมาะสมสำหรับอุตสาหกรรมผลิตลูกไก่เนื้อ บางพื้นที่ใน อำเภอพัฒนานิคม และอำเภอเมืองมีศักยภาพมากในอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่ เนื้อ) เป็นต้น

วนิดา นิมมานไพโรจน์ (2523) ได้ศึกษาเรื่อง การเลี้ยงไก่ในลักษณะที่มีสัญญาผูกพันใน ภาคกลางของประเทศไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบรายละเอียดการเลี้ยงไก่แบบอิสระในจังหวัด นครปฐม กับการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในจังหวัดฉะเชิงเทราและชลบุรี ผลจากการศึกษาพบว่า ผู้ที่เลี้ยงไก่แบบอิสระได้รับผลตอบแทนมากที่สุด รองลงมาคือผู้เลี้ยงแบบประกันราคา และผู้เลี้ยง แบบรับจ้างเลี้ยงตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาถึงความเสี่ยงแล้ว ผู้เลี้ยงแบบอิสระมีความเสี่ยงสูงสุด เช่นกัน ปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงการเลือกเลี้ยงในแต่ละประเภทคือคือประสบการณ์ และเงินทุน และราคาตลาด ซึ่งการเลี้ยงแต่ละประเภทจะเหมาะสมตามคุณสมบัติของกำลังเงินทุน และประสบการณ์ของผู้เลี้ยงที่แตกต่างกันออกไป เช่นผู้เลี้ยงประเภทอิสระมีฐานะทางการเงิน พร้อม มีประสบการณ์ในการเลี้ยงมายาวนาน และอยากเลี้ยงเพราะมีรายได้ดีกว่า , ผู้เลี้ยงประเภท ประกันราคามีเงินทุนปานกลางไม่มากพอที่จะเสี่ยง ยังมีประสบการณ์การเลี้ยงไม่มากนัก จึง ต้องการหลักประกันทางรายได้ที่แน่นอนมากกว่า ผู้เลี้ยงประเภทรับจ้างเลี้ยง เป็นกลุ่มที่ไม่มี เงินทุน เป็นผู้เลี้ยงรายใหม่ หรือยังไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงมาก่อน บริษัทจะคอยแนะนำและ ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง อำนาจการต่อรองในระบบการเกษตรแบบพันธะ สัญญาของกลุ่มชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวนาทำการผลิตพืชพาณิชย์เพื่อขายภายใต้ ระบบการเกษตรพันธะสัญญาควบคู่กับการผลิตข้าวเพื่อการบริโภค พบว่าชาวนาต้องตกอยู่ใน สภาวะที่ไร้อำนาจในการตัดสินใจและเสียเปรียบ ชาวนาแต่ละคนจึงมีกระบวนการปรับตัว หรือ

แสวงหาทางออกด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ตามศักยภาพและความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร ทางออกรูปแบบหนึ่งของชาวนาขนาดเล็ก ก็คือ การรวมกลุ่มเพื่อการต่อรอง ซึ่งการที่ชาวนาขนาดเล็ก สามารถต่อรองเพื่อเพิ่มอำนาจในการควบคุมการผลิตกับกลุ่มทุนได้ เพราะมีเงื่อนไขเฉพาะที่สำคัญหลายประการคือ ชาวนาขนาดเล็กในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ยังคงเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน และทุนเอง ทำให้สามารถสร้างอำนาจต่อรองได้ระดับหนึ่ง ขณะที่กลุ่มทุนจำเป็นต้องพึ่งการผลิตจากชาวนา จึงไม่สามารถทำการขูดรีดอย่างหนักหน่วงจนกระทั่งชาวนาทนไม่ได้ต้องเลิกผลิต และชาวนายังสามารถมีทางเลือกในการผลิตรูปแบบอื่นๆ ได้ นอกจากนั้นการตัดสินใจต่อรองในประเด็นหนึ่งประเด็นใดหรือไม่ของกลุ่มชาวนา และ ชาวนาแต่ละคนขึ้นอยู่กับเป้าหมายระยะยาว โดยเฉพาะการรักษาความมั่นคงในการดำรงชีพ ไม่ใช่เป้าหมายเฉพาะหน้าที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยชาวนามักจะรวมกลุ่มเพื่อการต่อรอง ในกรณี que เห็นว่าประเด็นในการต่อรองนั้น ชาวนาไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง

ประเทือง นรินทรวงกุล ณ อยุธยา (2537) ในการศึกษาเรื่อง การจัดการที่ดินภายใต้ระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาดินชัย กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางสังคม ในการผลิต ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาดินชัยกับกลุ่มทุนที่หลากหลายและรัฐ ในช่วงการเปลี่ยนภายใน ของระบบทุนนิยม ผลการศึกษาพบว่า

ประการแรก การเกษตรแบบมีพันธสัญญา เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในระยะเปลี่ยนผ่าน เปลี่ยนผ่านขั้นตอนหนึ่งของระบบทุนนิยมในสังคมเกษตรกรรม ที่กลุ่มทุนนำมาใช้เป็นกลไกควบคุมการผลิต ของชาวนาให้อยู่ภายใต้ การบงการของกลุ่มทุน โดยที่ทุนไม่จำเป็นต้องเข้ามาจัดการที่ดินเอง ในรูปของไร่นาขนาดใหญ่ กลุ่มทุนจะเข้าไปควบคุมปัจจัยการผลิตบางอย่าง และควบคุมตลาด เพื่อเป็นเงื่อนไขบีบให้ชาวนาต้องทำการเพาะปลูกตามความต้องการ และข้อกำหนดของกลุ่มทุน

ประการที่สอง การเกษตรแบบมีพันธสัญญา เป็นความสัมพันธ์แห่งการขูดรีด ระหว่างชาวากับกลุ่มทุนที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ในสังคมชาวนาภาคเหนือ ที่เกษตรกรต้องพึ่งทุนและตลาด ทำให้ตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบมากขึ้น จนต้องขูดรีดตัวเอง (Self exploitation) เพื่อความอยู่รอด

ประการที่สาม ภายใต้ความสัมพันธ์แบบมีพันธสัญญา ชาวนามียุทธวิธี ในการปรับตัวเพื่อพยายามหลุดออกจากวงจร ของการพึ่งพาและขูดรีดจากนายทุน ด้วยวิธีอันหลากหลายดังนี้คือ

1) ชาวนาใช้วิธีการปรับตัว เพื่อลดแรงบีบและลดความเสี่ยงจากการพึ่งพากลุ่มทุน ด้วยการปรับเปลี่ยนแผน การใช้เทคโนโลยี การปรับเวลาการใช้ที่ดิน ให้ตรงกับความต้องการผลผลิตของกลุ่มทุน และยกเลิกการผลิตเพื่อการยังชีพ

2) ชาวนาใช้วิธีการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ในการผลิตระหว่างชาวนาับกลุ่มทุน ด้วยการใช้วิธีการรวมกลุ่มการต่อรองทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตามการปรับยุทธวิธีของชาวนา ไม่ได้นำไปสู่การหลุดออกจากวงจรการพึ่งพาและการขูดรีดจากกลุ่มทุนแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกับนำไปสู่การขูดรีดตนเองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนแผนการจัดการน้ำและแรงงาน ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรของชาวนาด้วยกันเองเกิดขึ้น

3) การที่ชาวนาจะหลุดออกจากการควบคุมของกลุ่มทุนได้นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ที่เอื้ออำนวยต่ออำนาจในการต่อรองของชาวนา ที่จะต้องได้รับการหนุนเสริมจากอำนาจรัฐ และการเพิ่มศักยภาพในการควบคุมปัจจัยทุนในการผลิตสินค้าและตลาดให้กับองค์กรชาวนาโดยตรง

วิชาชีนี คำชมพู่ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง อัตราการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร กรณีการปลูกมันฝรั่งของเกษตรกรในชุมชนเจดีย์แม่ครัว ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ สรุปผลการวิจัยได้ว่า เกษตรกรมีกระบวนการในการเรียนรู้ในการจัดการกับระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญาในรูปแบบที่หลากหลาย และดำเนินไปภายใต้วิถีของชุมชน อัตราการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร มีการปรับเปลี่ยนขึ้นลงไปตามสภาพความต้องการของเกษตรกรและสภาพการณ์ของสังคมในแต่ละช่วงเวลา

เงื่อนไขที่มีผลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร คือสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรยอมรับการเข้าร่วมในระบบพันธะสัญญา เนื่องจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนในแต่ละปี ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่เอื้อต่อการเพาะปลูก การคมนาคมสะดวกสบาย ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีโครงสร้างทางสังคมเป็นแบบเครือญาติ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ มีการพึ่งพาเกื้อกูลระหว่างกันส่งผลต่อการยอมรับเกษตรแบบมีพันธะสัญญาร่วมกัน

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ คุณลักษณะของการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาในเรื่องของผลตอบแทน การประกันความเสี่ยง และความสอดคล้องกับวิถีการผลิต และประสบการณ์เดิมของเกษตรกร คุณลักษณะของ

โบรคเกอร์หรือหัวคิว คือเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคม ความมีทักษะไหวพริบในการให้ข้อมูล ความรู้ทางการผลิต และการตลาดแก่เกษตรกร และสุดท้ายคือระบบการเรียนรู้ของสังคมที่เกิดจากประสบการณ์การเข้าร่วมผลิตทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา

สรุปได้ว่า การเลี้ยงไก่แบบอิสระแม้จะมีรายได้สูงกว่าการเลี้ยงแบบพันธะสัญญาแต่ก็ต้องอาศัยการบริหารจัดการและทักษะที่สูงจึงจะประสบความสำเร็จ ส่วนการทำเกษตรแบบพันธะสัญญาแม้มีการประกันรายได้ให้แก่เกษตรกรแต่เกษตรกรก็มีความเสี่ยงเพราะมีการลงทุนที่สูงและต้องโดนเอาเปรียบจากบริษัททุนเนื่องจากต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดจากบริษัทและมีการศึกษาพบว่ารายได้เกษตรกรก็ได้ไม่มากขึ้นอย่างชัดเจน ดังนั้นเกษตรกรที่เสียเปรียบภายใต้ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาต้องพยายามปรับตัวและต่อรองในหลายรูปแบบเพื่อความอยู่รอด เช่น การปรับเปลี่ยนแผนการผลิต การรวมกลุ่ม การชูตรีตตนเองมากขึ้น เป็นต้น

บทที่ 3

บริบททางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน และโครงสร้างอุตสาหกรรมไก่เนื้อ

3.1 สภาพทั่วไปตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

3.1.1 ประวัติความเป็นมา

ตำบลท้ายตลาด มาจากเดิมชื่อว่า “บ้านหางตลาด” สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนพื้นที่นี้มีปลาสดชุกชุม ปลาสดเป็นปลาที่มีรูปร่างคล้ายปลากลายแต่ขนาดเล็กกว่า ส่วนคำว่า “หาง” คือคำว่าท้าย ที่สุดคลองเขาเรียกว่า “หาง” เพราะมีคลองมาสุดที่บริเวณนี้หลายคลอง คลองมาสุดชาวบ้านเขาเรียก “หางคลอง” ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกว่า “บ้านหางตลาด” ต่อมาเมื่อมีการก่อตั้งเป็นตำบลจึงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ตำบลท้ายตลาด” ในปัจจุบันเพื่อให้ดูมีความสอดคล้องใกล้เคียงกับชื่อเดิม

ชุมชนดั้งเดิมเดิมของตำบลท้ายตลาด สันนิษฐานว่าจะมีมาก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากวัดหลวงท้ายตลาด ที่ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ของตำบล สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อกว่า 300 ปีมาแล้ว เล่ากันว่าเป็นที่ที่สมเด็จพระนารายณ์ เสด็จผ่านมาประทับจึงสร้างวัดขึ้นมา เรียกว่า “วัดหลวง” ต่อมาจึงกลายเป็นวัดหลวงท้ายตลาด มีการขุดพบโครงกระดูกของคน ภาชนะดินเผา หม้อดิน กำไร ลูกปัดดินเผาโดยบังเอิญขณะที่ชาวบ้านกำลังขุดบ่อเลี้ยงปลา และยังคงมีหลักฐานที่โคกร้างภายในชุมชนมีการขุดพบกระเบื้องดินเผาที่เป็นศิลปะแบบจีนมีสีสันสวยงาม มีซากฐานเจดีย์และโบสถ์ร้างอยู่บริเวณหมู่ 2 ข้างที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด และบริเวณใกล้กับหมู่ 5 เมื่อก่อนเคยมีปริศนาคำทายว่ามีสมบัติก็เลยมีการขุดค้นตามสถานที่ต่างๆ หลักฐานจึงได้ถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้มีเศียรพระโบราณเก็บไว้ที่วัดตะเคียน ที่ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ซึ่งต่อมาได้นำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลพบุรี และยังมีเขื่อนหมากเก่าของลาว และวัตถุโบราณอีกหลายอย่าง ภายหลังในปีพ.ศ.2549 เกิดเพลิงไหม้หอฉัน หอสดมนต์ และกุฏิพระสร้างด้วยไม้สักอายุนับร้อยปีภายในวัดตะเคียนทำให้ข้าวของที่เก็บไว้ถูกทำลายไปด้วย ส่วนวัดท่าข้ามได้รับการประกาศตั้งเป็นวัดเมื่อพ.ศ.2450 จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุเล่าว่า เดิมมีชาวบ้านในบริเวณนี้จะต้องเดินทางไปทำบุญกันที่วัดหลวงท้ายตลาดซึ่งไกลออกไปประมาณเกือบ 2 กิโลเมตร เมื่อมีพระภิกษุรูปหนึ่งเดินธุดงค์เข้ามาพักอยู่บริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบัน จึงชักชวนชาวบ้านสร้างวัดขึ้นจนแล้วเสร็จก่อนการประกาศตั้งวัดประมาณ 10 ปี

ชุมชนยุคใหม่ที่เข้ามาอยู่ที่ตำบลท้ายตลาดน่าจะเข้ามาเมื่อประมาณสมัยรัชกาลที่ 3 หรือเกือบๆ 200 ปีมาแล้ว มาจากหลายแหล่ง เมื่อก่อนมีชุมชนลาว เคยมีคนลาวที่มาจากเวียงจันทน์ เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดตะเคียน ชุมชนญวนที่นับถือศาสนาคริสต์ก็เคยมีอยู่ทางหมู่ 3 แต่ได้อพยพไปหมด ปัจจุบันไม่มีแล้ว คนในชุมชนมีแต่คนไทยที่อพยพมาจากหลายพื้นที่ จากอยุธยา อ่างทอง

ชัยนาท นครสวรรค์เพราะแต่เดิมเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่าก็มีคนเข้ามาจับจองที่ดินทำนา คนมุสลิมก็มีมาจากตำบลชะโงก อำเภอลำลูกเกด จังหวัดอ่างทอง ซึ่งต่อมาได้แต่งงานกับคนที่นี่นับถือศาสนาพุทธ ในชุมชนบ้าง ย้ายครัวเรือนออกไปจากชุมชนบ้าง ปัจจุบันยังเหลือคนที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่เพียง 2-3 หลังคาเรือนอยู่ที่หมู่ 7 ซึ่งเป็นคนรุ่นหลาน เมื่อครั้งรุ่นปู่ยังมีผู้นำทางศาสนาแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว หากจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลามต้องไปนอกชุมชน

3.1.2 สภาพทางภูมิศาสตร์

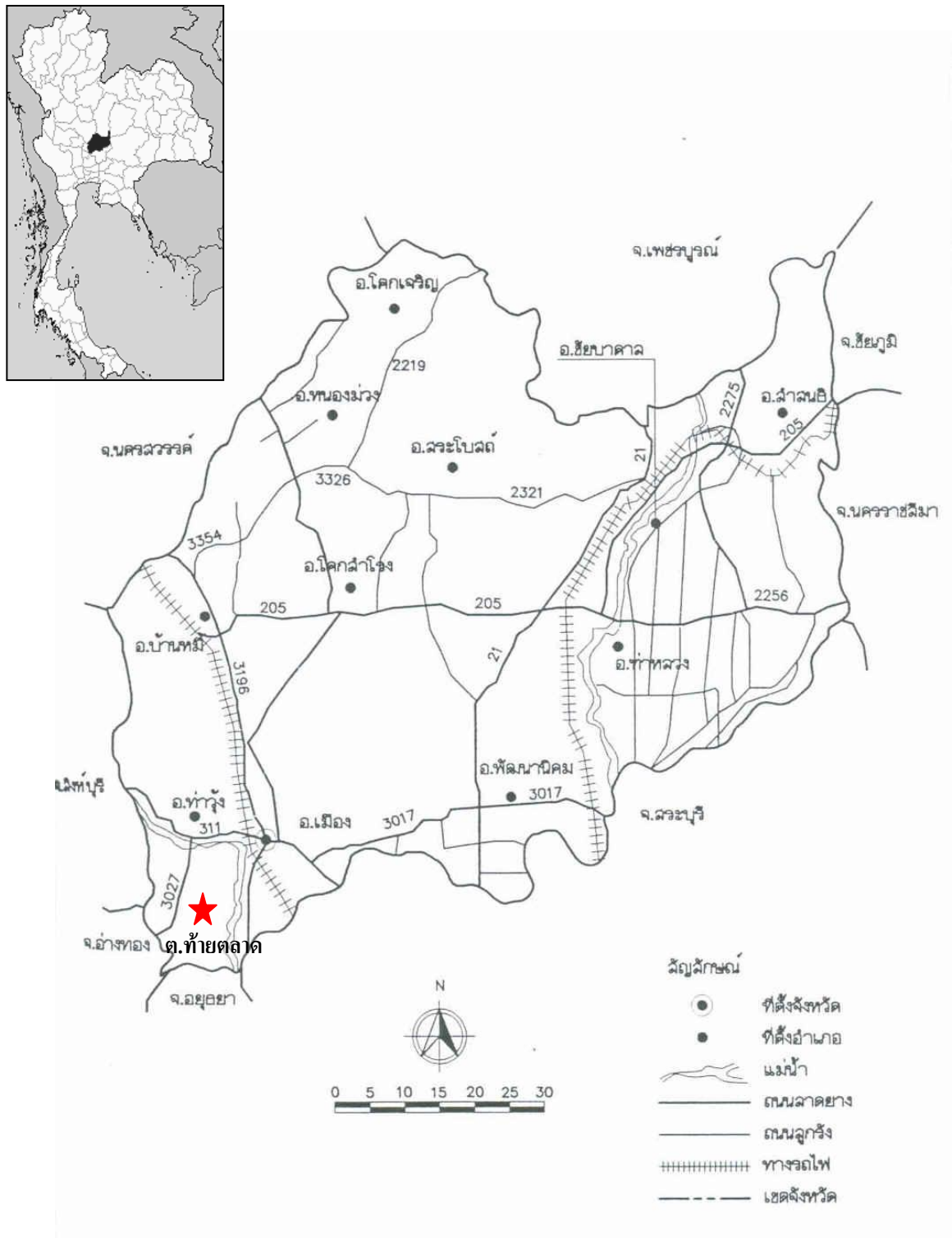
ตำบลท้ายตลาด อำเภอลพบุรี จังหวัดลพบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 14.78 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 9,175 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอลพบุรี การเดินทางจากตัวเมืองลพบุรีใช้ถนนสายพหลโยธิน-เอเชีย และแยกเข้าถนนลาดยางสายบ้านท่าข้าม-บ้านท่าข้าม มีระยะห่างจากอำเภอลพบุรีประมาณ 18 กิโลเมตร สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและระบบคลองชลประทาน ประกอบด้วย ห้วย/หนอง/คลอง/บึง 5 สาย อ่างเก็บน้ำและฝายน้ำล้น 6 แห่ง คลองชลประทาน 4 สาย บ่อบาดาลสาธารณะ 5 แห่ง และ บ่อน้ำตื้น 2 แห่ง กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ นอกจากนั้นตำบลท้ายตลาดยังอยู่ในบริเวณที่มีแหล่งน้ำใต้ดินในปริมาณมากของจังหวัดลพบุรีด้วย

มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

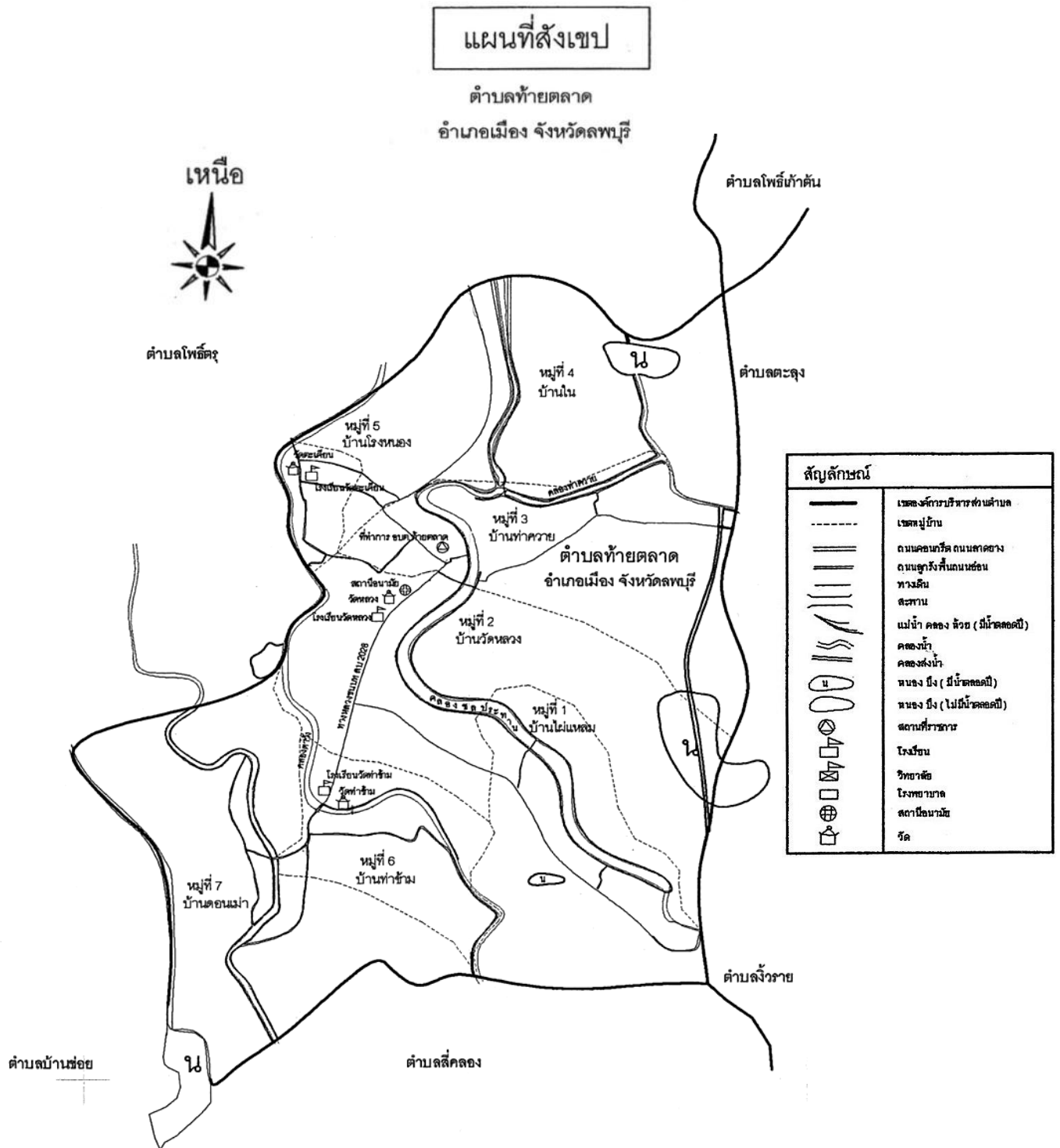
ทิศเหนือ	ติดเขตตำบลโพธิ์ตรุ อำเภอลพบุรี
ทิศตะวันออก	ติดเขตตำบลตะลุง , ตำบลจี่วราย อำเภอลพบุรี
ทิศตะวันตก	ติดเขตตำบลบ้านข่อย, ตำบลโพธิ์ตรุ อำเภอลพบุรี
ทิศใต้	ติดเขตตำบลสี่คลอง, ตำบลจี่วราย อำเภอลพบุรี

ตำบลท้ายตลาด อำเภอลพบุรี จังหวัดลพบุรี ประกอบไปด้วย 7 หมู่บ้านคือ

หมู่ที่ 1 บ้านไผ่แหลม	หมู่ที่ 2 บ้านวัดหลวง
หมู่ที่ 3 บ้านท่าควาย	หมู่ที่ 4 บ้านโนน
หมู่ที่ 5 บ้านโรงหนอง	หมู่ที่ 6 บ้านท่าข้าม
หมู่ที่ 7 บ้านคลองกุ่ม	

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่ง ตำบลท่ายตลัด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
ที่มา : องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 2 แผนที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด

3.1.3 ข้อมูลประชากร

ตารางที่ 2 ข้อมูลประชากรตำบลท้ายตลาด

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านไผ่แหลม	237	246	483	153
2	บ้านวัดหลวง	204	230	434	144
3	บ้านท่าควาย	315	352	667	193
4	บ้านใน	225	224	449	150
5	บ้านโรงหนอง	97	109	206	64
6	บ้านท่าข้าม	197	254	451	146
7	บ้านคลองกุ่ม	183	184	367	107
รวม		1,458	1,599	3,057	957

ที่มา: ข้อมูลจากสำนักงานทะเบียนอำเภอเมืองลพบุรี ณ เดือนมีนาคม 2553

3.1.4 ข้อมูลโครงสร้างพื้นฐาน

การคมนาคมมีถนนลาดยางทางหลวงชนบท สายบ้านบำหุ – บ้านท่าข้ามระยะทาง 5.7 กิโลเมตรตัดผ่านเข้ามาใช้เป็นเส้นทางหลักในชุมชน เดิมเป็นถนนดิน ต่อมารัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะมีนโยบายถนนไร้ฝุ่นจึงได้สร้างเป็นถนนคอนกรีตเมื่อปีพ.ศ.2552 ระยะทาง 3.5 กิโลเมตร นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมี ถนนลูกรัง 6 สาย ระยะทางรวม 11.5 กิโลเมตร, ถนนดิน 3 สาย ระยะทางรวม 3.4 กิโลเมตร, ถนนลาดยาง 4 สาย ระยะทางรวม 8.2 กิโลเมตร, และถนนคอนกรีต 10 สาย ระยะทางรวม 5.9 กิโลเมตร

ภายในชุมชนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ครบทุกหมู่บ้าน โดยมีประปาหมู่บ้าน 4 แห่ง ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 6

3.1.5 สภาพทางเศรษฐกิจ

ตำบลท้ายตลาดมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ระบบชลประทานเข้าถึงทั่วทุกพื้นที่เหมาะแก่การทำเกษตร ดังนั้นประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาทำสวน เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป โดยมีการใช้ประโยชน์ที่ดินปลูกข้าวถึงร้อยละ 75 ของพื้นที่ทั้งหมด

การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างอื่นได้แก่ ทำสวน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว พริก กระเพรา ชะอม มะนาว ฝรั่ง มะละกอ แก้วมังกร ฯลฯ ในชุมชนไม่นิยมทำไร่เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ลุ่มต่ำไม่เหมาะแก่การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์เช่น ปลา ไก่เนื้อ วัวขุน เป็นต้น สรุปข้อมูลการประกอบอาชีพของคนในชุมชนท้ายตลาด มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3 ประชากรในตำบลท้ายตลาดจำแนกตามเพศและอาชีพ

อาชีพ	จำนวนเพศชาย (คน)	จำนวนเพศหญิง (คน)	จำนวนรวม
ไม่มีอาชีพ	62	110	172
นักเรียน / นักศึกษา	234	200	434
ทำนา	172	129	301
ทำไร่	0	0	0
ทำสวน	8	16	24
ประมง	1	1	2
ปศุสัตว์	20	11	31
รับจ้างทั่วไป	431	403	834
ค้าขาย	26	48	74
ธุรกิจส่วนตัว	3	2	5
รับราชการ	27	18	45
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1	1	2
พนักงานบริษัท	24	31	55
อื่นๆ	109	161	270
รวมทั้งหมด	1,118	1,131	2,249

ที่มา: ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) โดยทำการสำรวจจากประชากรที่อาศัยอยู่จริง (อาจไม่เท่ากับจำนวนประชากรในทะเบียนบ้าน) ปี พ.ศ.2553 กรมการพัฒนชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ทำเลที่ตั้งของตำบลท้ายตลาด อยู่ใกล้ตัวเมืองลพบุรี อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมสำคัญคือ ถนนสายเอเชีย 16 กิโลเมตร และ ถนนสายพหลโยธิน 20 กิโลเมตร จึงทำให้มีความเหมาะสมในการขนส่งผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจากพื้นที่ไปยังตัวเมืองลพบุรีและกรุงเทพฯ จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.)ปีพ.ศ.2553 ของ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย พบว่าประชากรตำบลท้ายตลาด มีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 51,867.22 บาทต่อปี ในขณะที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรทั้งจังหวัดลพบุรีอยู่ที่ 61,309.90 บาทต่อปี

ในชุมชนมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ (ปุ๋ยหมักชีวภาพ) กลุ่มแม่บ้านท้ายตลาด (ผลิตน้ำยาล้างจาน,สบู่, น้ำยาปรับผ้านุ่ม,ยาสระผม,ครีมนวดผม) กลุ่มร้านค้าชุมชน (จำหน่ายผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน ,ปุ๋ยอินทรีย์) กลุ่มพลังสามัคคี (สถานีจ่ายน้ำมันเพื่อการเกษตร) กลุ่มเกษตรกรทำนาท้ายตลาด (ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพปั้นเม็ด) กลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อ-โคขุนท้ายตลาด กลุ่มแม่บ้านเย็บผ้าท้ายตลาด กลุ่มเนื้อหมูแดดเดียว กลุ่มทำปลาร้า ทำน้ำปลา และกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อ เป็นต้น

3.1.6 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

การปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของ องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาดที่จัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2539 เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดเล็กที่มีงบประมาณประมาณ 11 ล้านบาทต่อปี (ปีงบประมาณ 2552) โดยงบประมาณที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนารวมขององค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น การก่อสร้าง บำรุงรักษา ถนน สะพาน ระบบประปา ไฟฟ้า ถึงร้อยละ 55 ส่วนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและโครงการอื่น ๆ มีเพียงร้อยละ 32 และร้อยละ 13 ตามลำดับ

สถานศึกษาภายในตำบลท้ายตลาด มี 3 แห่งคือ โรงเรียนวัดตะเคียน สอนนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 และ มัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ, โรงเรียนวัดหลวงท้ายตลาด สอนนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 และโรงเรียนวัดท่าข้ามสอนนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนสาขาตำบลท้ายตลาด 1 แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียนขององค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่ง

การสาธารณสุขมีสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 บ้านวัดหลวง เปิดทำการมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2513

สถาบันทางศาสนา มีวัด 3 แห่งคือ วัดหลวงท้ายตลาด ตั้งอยู่หมู่ที่ 2, วัดตะเคียน ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 และวัดท่าข้ามวาริธาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 การนับถือศาสนา⁵ ชาวบ้านส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ มีจำนวน 2,235 คน ศาสนาคริสต์มี 1 คน ศาสนาอิสลามมี 11 คน ศาสนาซิกข์มี 1 คน และอื่นๆ 1 คน

ประเพณีและวัฒนธรรม ในปัจจุบันประเพณีที่สำคัญคือประเพณีสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ วันลอยกระทง ประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น การเวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา การทอดผ้าป่า กฐิน โดยเฉพาะในวันเข้าพรรษามีอุบาสก อุบาสิกาจำนวนหนึ่งมาทำบุญ ฆราวาสคือ 8 ตลอด 3 เดือน มีการแสดงธรรมเทศนา มีการเทศน์มหาชาติในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งจะมีญาติโยมมาฟังเทศน์และรับเป็นเจ้าภาพภัณฑ์เทศน์ตลอดทั้งวันโดยเชื่อว่าหากฟังเทศน์ครบ 13 กัณฑ์จบในวันเดียวจะได้บุญมาก

3.2 พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนสู่วิถีการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา

พื้นที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมืองลพบุรี อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่บนพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่แหล่งปลูกข้าวเพื่อการค้าที่สำคัญของประเทศ จึงเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมมากพื้นที่หนึ่ง การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้เห็นพลวัตการเปลี่ยนผ่านจากวิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนไปสู่การผลิตแบบทุนนิยม โดยเฉพาะในช่วงที่เข้าสู่การผลิตแบบพันธะสัญญา (Contract Farming) ผู้วิจัยได้แบ่งพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ตำบลท้ายตลาด ออกเป็น 3 ช่วงคือ

3.2.1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจสมัยดั้งเดิม(ก่อนพ.ศ.2500)

3.2.2 การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ (พ.ศ.2500 – 2554)

3.2.3 พัฒนาการการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2528 – 2554)

3.2.1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจสมัยดั้งเดิม(ก่อนพ.ศ.2500)

งานศึกษาของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา(2550) และ พอพันธ์ อูยานนท์ (2546) ให้ภาพที่เหมือนกันว่าแม้เศรษฐกิจการปลูกข้าวเพื่อการค้าได้ขยายตัวเข้าสู่หมู่บ้านในภาคกลางตั้งแต่หลังหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 แต่ลักษณะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคกลางเป็นจำนวน

⁵ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) ปี พ.ศ.2553

มากยังคงเป็นระบบเศรษฐกิจของของชาวนารายย่อย และเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ การผลิตของครัวเรือนและชุมชนท้ายตลาดก็ เป็นไปเพื่อกินเองใช้เองเป็นเป้าหมายหลักจากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลท้ายตลาด เจ้า อาวาสวัสดิ์วาริหาราม และเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่าลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ สอดคล้องกับงานวิจัยดังกล่าวคือ

● สภาพเศรษฐกิจ

ย้อนเวลาขึ้นไปประมาณ 1-2 ชั่วอายุคน สภาพพื้นที่ของชุมชนท้ายตลาดยังเป็นป่าโปร่ง พบหลักฐานจากการขุดพบเจอบางต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่นต้นตะเคียน ต้นยางนาขนาดใหญ่ เป็นต้น พื้นที่ชุมชนมีคลองหลายสายไหลผ่านเช่น คลองท่าข้าม คลองท่าควาย คลองตาวัง คลองไม้แหลม คลองโพธิ์ตรุ ฯลฯ เวลานั้นน้ำ น้ำหลากมาจะมีปลาต่างๆชุมมากเพราะคลองเชื่อมถึงกันหมด บางครั้งน้ำท่วมจะขังนานประมาณ 3-4 เดือนถึงจะแห้ง พอถึงน้ำท่วมก็ไม่เดือดร้อนเพราะ ชาวบ้านรู้ว่ายังไงน้ำก็ท่วม ตอนน้ำท่วมกินพื้นที่ไปถึงอำเภอเมือง คนในชุมชนมีอาชีพหลักคือทำ นาและหาปลา กล่าวคือทุกบ้านต้องหาปลาเป็น การหาปลาใช้วิธีทั้ง ลงข่าย ดักลอบ ลงเบ็ด หรือ ใช้ลุ่ม ใช้ยอ การทำมาหากินของชาวบ้าน หาปลามาแค่พอกิน ไม่ได้ซื้อขายกัน บางครั้งได้ปลามา ก็เอาไปแลกข้าวของต่างๆจากในเมืองบ้าง ปีไหนหากบางบ้านข้าวไม่พอกินก็เอาปลาไปแลกข้าวก็มี การจับจองที่ดินทำกินก็จับจองกันเองตามแต่กำลังที่จะสามารถทำนาได้ ถ้าซื้อขายกันก็ราคาถูก มาก

ชาวบ้านจะทำนาปีละครั้ง โดยจะไถตอนเดือนห้าถึงเอาไว้ แล้วจึงมาพรวนดินและหว่าน ข้าวในช่วงต้นฤดูฝน ประมาณเดือนหกและไปเก็บเกี่ยวประมาณเดือนยี่ถึงเดือนสามซึ่งพันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นข้าวหนักอายุเก็บเกี่ยวประมาณ 10 เดือน แต่ถ้าปีไหนฝนแล้งการทำนาก็อาจจะเลยไปถึง เข้าพรรษา เดือนแปด ถ้าหากหลังจากเข้าพรรษาไปแล้วจะหว่านข้าวเบาซึ่งจะเก็บเกี่ยวในเดือนยี่ น้ำจะหลากมาในเดือนสิบข้าวในที่ลุ่มก็จะสูงแล้ว เดือนสิบสองน้ำจะทรง เวลานั้นน้ำหลากมาข้าว หนักจะสามารถตั้งขึ้นเหนือน้ำได้ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่าความสูงของต้นข้าวที่ติดตัวเหนือน้ำมี ความสูงถึงประมาณสองวาแต่ทั้งนี้ไม่ต้องไม่ไหลแรงเพราะถ้าไหลแรงต้นข้าวจะลู่ไปหมด การ เกี่ยวข้าวจะทำกันในเดือนยี่ ถึงเดือนสามก็จะทำการนวดข้าว สมัยก่อนใช้วัว ควายย่ำ เสร็จแล้วจึง เอาข้าวขึ้นยุ้ง โดยจะเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือน อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป และหาก ได้ข้าวมากพอที่จะเก็บไว้ขายพอค้าที่จะมารับซื้อ โดยพอค้าจะมาจากภายนอกชุมชนโดยทาง เถวียน หรือทางเรือ พอหมดฤดูทำนา ก็ไปรับจ้างบ้างแต่ไม่มากนักเพราะชุมชนยังมีความอุดม

สมบูรณ์มาก การทำน่ายังใช้วิธีการลงแขกทั้ง การไถก็ใช้วัวควาย หว่าน เก็บเกี่ยว หรือนวดข้าว เป็นการเอาแรงกัน ไม่มีค่าจ้าง

“การทำนาเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว ส่วนอาชีพอื่นก็เป็นอาชีพรองอาชีพเสริม ส่วนการไปรับจ้าง เป็นเพราะบางปีแห้งแล้ง หรือน้ำท่วม ข้าวเสียหายก็เลยให้ลูกหลานไปหางานเป็นรายได้เสริม “(พระครูสุลีลาภรณ์, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2554)

การแลกเปลี่ยนสินค้าจากในเมืองจะมีพ่อค้าเร่เอาของใช้ มาก ผลไม้ใส่เรือล่องมาขาย สมัยก่อนยังไม่มีถนน เป็นทางเกวียน การเดินทางเข้าออกจากชุมชนมีความยากลำบาก หน้าแล้ง ใช้การเดินทางด้วยเท้า พาหนะก็ใช้เกวียนเทียมวัว ส่วนในหน้าฤดูน้ำหลากชาวบ้านก็จะใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง โดยจะมีเรือกันทุกบ้าน หากต้องการเข้าไปในเมืองลพบุรีจะต้องเดินเท้าไปขึ้นเรือที่แม่น้ำลพบุรี เวลาซื้อของก็ต้องหอบกลับมา

● สภาพสังคมและวัฒนธรรม

วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ฟังปาอาศัยเกื้อกูลกันทั้งในการทำ การเกษตร และความสัมพันธ์ทางสังคม วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก เพราะวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน เด็กจะมาเรียนหนังสือก็มาเรียนที่วัด คนเจ็บป่วยก็มาพึ่งยาสมุนไพร โดยเฉพาะในสมัยหลวงปู่วัน สุวรรณโชติ เจ้าอาวาสวัดท่าข้ามเมื่อปีพ.ศ.2492 - 2497 เป็นพระที่มีชื่อเสียงเรื่องเครื่องรางของขลัง และมีความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณ สามารถใช้ว่านยารักษาพิษงู ยาสมุนไพร เวลาชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อน น้ำท่วมก็มาอาศัยกินนอนบนศาลาวัด เกิดกรณีพิพาทก็มาให้พระช่วยไกล่เกลี่ย วัดมีภาระงานอะไรชาวบ้านก็มาช่วยกัน คนมีเงินทองก็เอาเงินทองมา คนที่ไม่มีก็เอาแรงมาช่วย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเมื่อก่อนเป็นแบบเอื้ออาทรกันและกัน เวลาบ้านไหนป่วยไข้ก็จะเอาปลา เอาผักมาเยี่ยมกัน คลอดลูกก็เอากล้วย เอาผ้าเช็ดตัวมาให้ พระครูสุลีลาภรณ์เจ้าอาวาสวัดวาริชารามเล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนชาวบ้านทำนาปีละครั้งเดียวจึงมีเวลาว่างมาก เมื่อมีเวลาว่างก็มีเวลามาทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน

“เมื่อก่อนมันทำนาครั้งเดียว หว่านแล้วก็ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องไปดูอะไรมาก ก็คอยดูไม่ให้วัชพืช แมลงมันมาเท่านั้นแหละ เมื่อมีเวลาว่างก็เอาเวลามาวัด มาทำบุญทำกุศล ตั้งแต่มีนาคม เมษายน ไม่ได้ทำอะไรเลย ก็จะว่าง มารวมตัวกัน มีการละเล่นพื้นบ้านอะไรกัน” (พระครูสุลีลาภรณ์, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2554)

ประเพณีทางศาสนา เช่น วันพระก็จะมีคนมาทำบุญ รักษาศีล เด็กก็ตามพ่อแม่ ปู่ย่าตายายมาทำบุญ มีโอกาสได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา วันพระใหญ่ เช่นวันวิสาขบูชา มาชมบูชา

อาสาฬหบูชา เข้าพรรษาก็จะมีคนมาทำบุญที่วัดเป็นจำนวนมาก ประเพณีการบวชพระในสมัยก่อน คนที่จะบวชต้องมาอยู่วัดเป็นเดือนทองฆานนาค ทองคำสวดมนต์ พระก็จะแนะนำวัตรปฏิบัติต่างๆของพระ ช่วงเวลาที่คนจะบวชกันมากก็คือช่วงเดือนมีนาคมถึง เมษายน เพราะว่างจากนา แต่พอเข้าเดือนพฤษภาคมจะไม่ค่อยบวชกันแล้วเพราะจะเริ่มทำนา และถ้ามีลูกบ้านไหนบวช เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนก็จะไปลงแขกช่วยบ้านนั้นทำนา คนที่บวชเมื่อสึกแล้วเวลาไปขอลูกสาวบ้านไหน พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะถามว่าเคยบวชไหม บวชอยู่วัดไหน แล้วไปสอบถามสมภารถึงนิสัย พฤติกรรมเพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาว่าเมื่อมาขอลูกสาวจะยกให้หรือไม่

ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากินของชุมชน เช่นประเพณีเชิญขวัญข้าว คือเชิญขวัญตอนที่เก็บเกี่ยวแล้วราวๆเดือนสาม-กุมภาพันธ์ จะเอาข้าวเข้าลานนวดก่อนแล้วค่อยเอาเข้ายุ้ง ชาวบ้านก็จะเอาผ้าถุงใหม่ สไป แป้ง น้ำอบและของจำพวก กล้วย ส้มสุกลูกไม้ หมากพลูใส่ไว้ในชะลอม ของหวานใส่กระทง เอาธูปปักแล้วเอาไปไว้ที่นาเอาไปเชิญ โดยให้ผู้หญิงที่คนทำหน้าที่ไปกล่าวคำเชิญพระแม่โพสพมาสู่ลานข้าว เมื่อเชิญขวัญข้าวมาแล้วก็จะมีการทำบุญลาน นิมนต์พระมาเจริญพุทธมนต์ เอารวงข้าวตัดแต่ข้อมา เอามาแขวนไว้ที่วงฉัตรไม้ไผ่ ทำเป็นฉัตร 9 ชั้น ปักด้วยธงแล้วปักไว้ที่ลาน เสร็จแล้วก็จะเอาน้ำมนต์มาประพรมข้าวและคนที่มาร่วมงานเพื่อเป็นสิริมงคล ถือว่าทำบุญเอาฤกษ์เอาชัย คนโบราณถือว่าข้าวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิต ถ้าปีไหนดีได้ข้าวมากก็เป็นมงคลเพราะมีข้าวพอเพียงในการบริโภคภายในครัวเรือน ถ้าปีไหนได้ข้าวน้อยก็ลำบากเพราะว่าสมัยก่อนทำข้าวได้เพียงปีละครั้งเดียว หากปลายฤดูช่วงที่ข้าวยังไม่แก่ ถ้าเก็บข้าวไว้ไม่พอจะเดือดร้อน ต้องหาของอื่นไปแลกข้าว เช่นมีปลาก็กทำเป็นปลาเค็ม ปลาหย่าง ปลาร้าไปแลกข้าวกับคนที่ทำนาดอนอย่างตำบลกกโพธิ์ ตำบลป่าตาลที่จะเก็บเกี่ยวข้าวได้ก่อน

ประเพณีอื่นๆอย่างเช่นวันตรุษ คือวันสิ้นปีนับแบบไทย คือวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4 พอถึงวันสงกรานต์เป็นวันเถลิงศกใหม่ก็จะมีมีการสงฆ์น้ำพระและขอพรผู้ใหญ่ หนุ่มสาวก็จะมาพบปะกัน มีการละเล่นไทย เช่น เล่นลูกช่วง เพลงพื้นบ้าน เพลงพวงมาลัย เล่นมอญซ่อนผ้า ซึ่งการละเล่นเหล่านี้เริ่มหายไปเมื่อประมาณ 30 กว่าปีมานี้

3.2.2 การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ (พ.ศ.2500 – 2554)

เมื่อการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ที่อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาทแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2500 ประกอบกับการพัฒนาโครงการชลประทานในพื้นที่ภาคกลาง ส่งผลให้ชาวชุมชนท้ายตลาดสามารถทำนาได้มากกว่าปีละ 1 ครั้ง รวมถึงผลจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนา

โครงสร้างพื้นฐานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2504 เป็นต้นมา ส่งผลให้วิถีการผลิตของชุมชนก้าวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นมากขึ้น

● สภาพเศรษฐกิจ

หลังจากมีเขื่อนเจ้าพระยาและมีการขุดคลองชลประทานแล้ว ชาวนาในชุมชนเริ่มที่จะทำนาได้มากกว่าปีละหนึ่งครั้ง เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลักสู่การผลิตเพื่อขายมากขึ้นโดยการทำนายังคงเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ส่วนอาชีพอื่นๆเช่น ทำสวน หารปลา เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพรองลงไป บางปีที่แห้งแล้งหรือน้ำท่วมทำให้หน้าเสียหาย ก็จะมีคนออกจากชุมชนไปเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป เช่นไปรับจ้างหักข้าวโพดในที่ดอนในตำบลใกล้เคียง เช่น ที่ตำบลโคกตูม ตำบลหนองม่วง เป็นต้น

นอกจากระบบชลประทานแล้วการเข้ามาของปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น พันธุ์ข้าว ราชการ เทคโนโลยี เงินทุน ถนน ล้วนส่งผลต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น ประมาณปีพ.ศ.2516-2517 เจ้าหน้าที่เกษตรจากอำเภอได้นำเอาข้าวพันธุ์ราชการที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงมาทดลองปลูกในพื้นที่ ซึ่งตอนแรกชาวบ้านไม่สนใจแต่พอปลูกแล้วได้ผลดี คนก็เลยนิยมปลูกกันมาก การปลูกข้าวในตำบลท้ายตลาดจึงได้เปลี่ยนจากการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่พึ่งพาน้ำฝนตามธรรมชาติมาเป็นการปลูกข้าวพันธุ์แนะนำจากทางราชการ และอาศัยน้ำจากระบบชลประทานในการทำนา ส่วนเทคโนโลยีทางการเกษตรเช่น รถไถนั้นตามคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนน่าจะเริ่มเข้ามาในชุมชนประมาณหลังปีพ.ศ.2517 ไม่นาน เพราะชาวนาสามารถซื้อได้เพราะเป็นระบบเงินผ่อน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2504-2509 ได้ระบุถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของเกษตรกรว่าเป็นนโยบายสำคัญของรัฐ โดยส่งเสริมให้เกษตรกรได้ช่วยตนเองมากยิ่งขึ้น ด้วยวิธีจัดตั้งและสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ให้มีการจัดตั้งระบบสินเชื่อการเกษตรที่ถูกต้องและ การให้สินเชื่อการเกษตรควรอาศัยกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์เป็นสื่อสำคัญ ทั้งนี้ ในระยะที่เงินทุนยังน้อยจะต้องดำเนินการเป็นแห่งๆ ไป นอกจากนั้นจะต้องส่งเสริมให้เกษตรกรได้ออมทรัพย์ เพื่อสะสมกองทุนสินเชื่อการเกษตรด้วย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2507:49-50) เกษตรในชุมชนท้ายตลาดก็ได้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนตามนโยบายของรัฐโดยเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เพื่อให้สินเชื่อในการทำเกษตรกรรม สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากลุงคงผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งมีอายุ 73 ปี เล่าให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนไม่มีหรอก ก็กู้จากนายทุนทั้งนั้น กู้ธนาคารก็ไม่มีกัน...ก่อนที่จะมี

ธ.ก.ส.(ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) มีเจ้าหน้าที่รัฐมาให้ชาวนา

รวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ กลุ่มละ 30 คน แล้วเจ้าหน้าที่รัฐเอาเงินมาให้กู้ ถึงปีก็ส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย สมาชิกในกลุ่มต้องค้ำประกันกันเอง หากใครไม่มีเงินมาส่งทางกลุ่มนั้นก็ไม่ได้กู้เงินต่อ” (ลุงคง, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ส่วนการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากับภายนอกชุมชน ทำผ่านทางร้านค้าภายในชุมชนซึ่งระยะแรกยังมีเพียง 1-2 ร้าน ขายของชำจำพวก น้ำตาล น้ำตาลปีบ น้ำมันหมู น้ำมันพืชใส่ปีบมาแล้วแบ่งขาย ถั่ว งา ของแห้งต่างๆ ฯลฯ โดยไปลำเลียงมาจากในตัวเมืองลพบุรี โดยหน้าแล้งก็จ้างเกวียน จ้างรถบรรทุกมา ถ้าหน้าน้ำก็เอาเรือไปขนมา เพราะในสมัยพ.ศ.2500 ทางเข้าออกหมู่บ้านยังเป็นทางเกวียนและใช้ได้เฉพาะหน้าแล้งเท่านั้น หน้าฝนต้องใช้เรือ มีพ่อค้าเชื้อสายจีนที่เข้ามาขายของชำภายในหมู่บ้านและปล่อยเงินกู้ด้วย

มีการตัดถนนเข้ามาในตำบลเมื่อประมาณปี พ.ศ.2515 เป็นถนนลูกรังเล็กๆต่อมาก็ขยายขึ้นมาเรื่อยๆ เมื่อก่อนหน้าที่จะมีถนนเป็นทางเกวียนใช้ได้เฉพาะหน้าแล้ง หน้าน้ำก็ต้องใช้เรือในการเดินทาง พอมีถนนมาแล้วการใช้เรือก็ค่อยๆหมดไป การติดต่อกับภายนอกชุมชนก็มีความสะดวกมากขึ้น

หลังจากที่ชุมชนสามารถทำนาได้ 2-3 ครั้งต่อปี แม้จะส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของหลายครอบครัวจะดีขึ้น มีข้าวของเครื่องใช้มากขึ้นแต่ในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนขวนขวายมากขึ้น เพราะค่าใช้จ่ายต่างๆก็มากขึ้นตามไปด้วย เมื่อสามารถทำนาได้มากกว่าปีละ 1 ครั้ง แม้จะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น แต่ก็ต้องมีการลงทุนเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการปลูกข้าวต้องซื้อปัจจัยการผลิตเช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และต้องจ้างแรงงานในการผลิต การเก็บเกี่ยวมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่มีหลักประกันว่าการลงทุนที่มากขึ้นจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากขึ้นเพราะมีปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้อีกหลายอย่าง เช่น ราคาข้าวในตลาด, ปัญหาน้ำท่วม ฝนแล้ง แมลงศัตรูพืช ฯลฯ

“เมื่อก่อนทำนาครั้งเดียวไม่เดือนร้อน ปัจจุบันทำนา 2-3 ครั้งต่อปี ก็ต้องจ่าย 2-3 ครั้ง เงินไม่มี ก็ต้องไปกู้ในระบบ ธ.ก.ส.(ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) กู้นอกระบบก็มี การกู้เงินพอครบกำหนด 1 ปีก็ต้องไปชำระเงินคืน หากปีไหนน้ำท่วม ฝนแล้ง ข้าวเสียหายไม่มีเงินส่งก็ต้องไปกู้เงินนอกระบบมาใช้ในระบบ ผลสุดท้ายก็ไม่ได้อะไร พอกู้หลายปีเข้าก็ไม่มีปัญญาใช้หนี้ ก็เอาที่ดินไปจำนองไว้หลายคน ที่ดินก็หลุดจำนอง ไม่มีที่ดินทำกินก็ต้องเช่านา รับจ้างจ่ายค่าเช่า ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าจ้างแรงงาน หักลบแล้วแทบไม่เหลืออะไร ถ้าข้าวเสียหายอีกก็มีปัญหาอีกแล้ว ไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนมาลงทุน” (พระครูสุศีลาภรณ์, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2554)

นายกรเล่าให้ฟังว่าในปัจจุบันเกษตรกรในชุมชนสามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง โดยส่วนมากจะทำนาปรัง เพราะอายุการเก็บเกี่ยวสั้น โดยจะเก็บไว้กินเองส่วนหนึ่งที่เหลือจึงขาย แต่บางครั้งก็ซื้อกิน นายกรเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงไก่เป็นอาชีพหลัก ทำนาเป็นอาชีพเสริมเล่าให้ฟังว่า

“ข้าวที่กินในครอบครัวบางครั้งก็เอาที่ปลูก ถ้าขยันก็เอาที่ปลูก พอเกี่ยวมาก็มาตากแล้วก็เอาไปสี โรงสีเล็กๆ ของชุมชนมีอยู่ บางครั้งก็ซื้อ ขี้เกียจตากก็ซื้อ เราก็เก็บไว้แค่พอกิน 1-2 ถุงปุย นอกนั้นก็ขาย ข้าว 1 ถุงก็กินได้ประมาณ 1-2 เดือน ผมทำนาปีละ 3 ครั้งก็มีข้าวกินตลอดปี ปัจจุบันแถวนี้ไม่มีใครสีแล้วฝัดเองแล้ว”
(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

ข้อมูลจากนายกรทำให้เห็นสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนว่า การผลิตเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น แม้แต่การปลูกข้าวก็เป็นการปลูกเพื่อขายเป็นวัตถุประสงค์หลัก แต่เกษตรกรยังเก็บข้าวข้าวที่ตัวเองปลูกไว้บริโภคภายในครัวเรือน และไม่มีใครในชุมชนที่จะสีข้าว ฝัดข้าวด้วยตัวเองอีกแล้วเพราะมีโรงสี

ส่วนการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรแบบเดิมเป็นการเลี้ยงตามไต้ถุนบ้านให้หาอาหารกินเอง ไม่ได้เลี้ยงจำนวนมาก การทำฟาร์มเลี้ยงไก่ในชุมชนเริ่มต้นประมาณ พ.ศ.2528 เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาซึ่งมีเกษตรกรที่ทำเพียงไม่กี่รายแต่ต่อมามีนายหน้าจากบริษัททุนซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลจัวรายซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ติดกับตำบลท้ายตลาดมาชักชวนเกษตรกรให้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ประกอบกับเกษตรกรในชุมชนเห็นตัวอย่างความสำเร็จด้านรายได้ของเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาขยายไปสู่เกษตรกรคนอื่นๆ ในชุมชนจนก่อนปีพ.ศ.2547 ที่มีการระบาดของไข้หวัดนกมีผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาถึงกว่า 200 ฟาร์ม

● สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2500 เป็นต้นมาการทำเกษตรกรรมของชุมชนเปลี่ยนไปในเชิงพาณิชย์มากขึ้น หลังจากมีการสร้างเขื่อน มีระบบการจัดการน้ำ มีการใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูง มีนโยบายให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งเงินทุน วิถีชีวิตคนในชุมชนก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป ในช่วงทศวรรษที่ 2510 ในชุมชนก็ยังมี การแลกเปลี่ยนแรงงานในการปลูกข้าวอยู่ นายสีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนอายุ 54 ปี เล่าให้ฟังว่าในสมัยตอนเด็กช่วยแม่ทำนายังมีการลงแขกกันอยู่

“ที่บ้านก็ทำนาปลูกผักไปเรื่อย ช่วยกันกับแม่ ตอนเด็กๆ ปี 2514-2515 ตอนนั้นก็ยังไม่ใช้วิธีลงแขกกัน” (นายสี, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

การเปลี่ยนแปลงเริ่มเข้ามาในชุมชน วิถีชีวิตและการทำเกษตรกรรมของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติทั้งหมดอีกต่อไปแล้ว หลังจากมีเขื่อนเจ้าพระยาทำให้เกิดระบบการควบคุมและจัดการน้ำ ธรรมชาติของน้ำไม่ได้มาหรือไปตามธรรมชาติเหมือนเดิม ลุงคงเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนน้ำจะมาเดือนสิบ พอเดือนสิบสองน้ำจะทรง เดือนนี้น้ำมันมี ‘เจ้าของ’... ตั้งแต่เขาสรางเขื่อนเจ้าพระยาที่ชัยนาท คือน้ำนี้ก็จะมาทีมน้ำก็จะไปก็ไป” (ลุงคง, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นอกจากนี้จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการที่คนหนุ่มสาวในชุมชนเริ่มออกนอกชุมชนเพื่อไปทำงานในเมืองจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆคือตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมา พระครูสุลีลาภรณ์เล่าว่าเมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมคนหนุ่มสาวก็เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น คนที่ทำงานก็เหลือแต่คนสูงอายุก็ทำงานไม่ค่อยจะไหว จะให้ไปช่วยคนอื่น นาของตัวเองก็ยังไม่เสร็จก็เลยเกิดการจ้างแรงงานขึ้นมาเมื่อมีวัฒนธรรมการจ้างแรงงานเกิดขึ้น วัฒนธรรมการลงแขกก็ค่อยๆหมดไป การใช้เงินในการจ้างแรงงานเข้ามาแทนรูปแบบการใช้แรงงานในแบบเดิม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าวก็หมดไป ประเพณีต่างๆของชุมชนก็เปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น แต่เดิมวันพระ วันสำคัญทางศาสนาจะมีคนมารักษาที่วัด ทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ เดิมนั้นคนมาวัดน้อยลงมาก เพราะคนหนุ่มสาวออกไปทำงานในเมือง ลูกก็มาฝากไว้ให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง คนเฒ่าคนแก่ก็เลยต้องอยู่บ้านดูแลหลาน แล้วยังต้องดูแลบ้าน ดูแลเรื่องการทำมาหากิน ทำให้มีเวลามาวัดน้อยลง สมัยก่อนประเพณีวันสงกรานต์คนในชุมชนจะใช้เวลาเล่นกันเป็นเดือนแต่ปัจจุบันนี้เล่นเพียงไม่กี่วัน เพราะคนหนุ่มสาวที่ทำงานในเมืองหยุดงานได้ 2-3 วันก็ต้องกลับกันแล้ว ประเพณีต่างๆก็ถูกทอนให้สั้นลง

“ประเพณีบวชสมัยก่อนต้องมาอยู่วัดเป็นเดือน ท่องขานนาค ท่องคำสวดมนต์ สมภารหรือพระที่ีมีความรู้ก็จะแนะนำวัตรปฏิบัติต่างๆของพระ เดิมนั้นแทบไม่มีการอยู่วัด บางทีนาคมาเจอพระวันบวชเลยก็มี เพราะการลงงานก็ลาได้ไม่กี่วัน การที่จะมาอยู่วัดมันก็ไม่มี...บางปีไม่มีใครบวชถึงพรรษาเลย เป็นการมาบวชเพื่อให้พ่อแม่สบายใจ บวชแก้บน เป็นส่วนใหญ่ บางทีพ่อแม่อยากได้บุญแต่ลูกไม่เอาด้วยก็ต้องจ้างกัน หาคนที่ศรัทธาจริงๆน้อย...”

(พระครูสุลีลาภรณ์, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2554)

คนหนุ่มสาวที่เดินทางไปทำงานในเมืองจะกลับบ้านมาในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ที่มีวันหยุด 3-4 วัน ทำให้บรรยากาศของชุมชนคึกคักขึ้น มีการทำบุญที่วัด มีการออกร้าน การเล่นสาดน้ำเป็นที่ครึกครื้น นายขอบเล่าบรรยากาศในช่วงสงกรานต์ว่า

“พวกโรงงาน เด็กหนุ่มกับเด็กสาวก็จะกลับบ้านมา มันก็จะคึกคัก ช่วง 3-4 วัน บ้านนี้ลูกสาวก็กลับมา บ้านนี้ลูกชายก็กลับมา ก็คึกคัก เล่นกันกินกัน ก็สนุกกันไป”(นายชอบ,สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

3.2.3 พัฒนาการการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2528 – 2554)

เนื้อหาในส่วนนี้จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพัฒนาสัญญาของชุมชนท้ายตลาด ซึ่งเริ่มต้นในปี พ.ศ.2528 ที่มีเกษตรกรทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเพียงไม่กี่รายไปจนถึงยุคเฟื่องฟูที่มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมากถึงกว่า 200 ฟาร์ม และยุคซบเซาหลังจากวิกฤตไข้หวัดนกเป็นต้นมาจนถึงในปัจจุบัน(พ.ศ.2554)ที่มีเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาดเหลืออยู่เพียง 34⁶ ฟาร์มเท่านั้นตามข้อมูลที่ขึ้นทะเบียนมาตรฐานฟาร์มกับกรมปศุสัตว์ พัฒนาการของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของชุมชนอาจแบ่งได้ 4 ช่วงสำคัญคือ

- ช่วงเริ่มเข้าสู่การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2528 – 2537)
- ช่วงการขยายตัวของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2538 – 2546)
- ช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดนก (พ.ศ.2547-2548)
- ช่วงการเข้าสู่มาตรฐานฟาร์ม (พ.ศ.2549 – 2554)

ช่วงเริ่มเข้าสู่การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2528 – 2537)

ข้อมูลจากการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรในปี พ.ศ.2526 ในจังหวัดลพบุรี พบว่า มีผู้เลี้ยงไก่ทั้งหมด 58,608 ราย มีไก่ทั้งหมด 999,688 ตัว เฉพาะการเลี้ยงไก่เนื้อมีจำนวน 244,423 ตัว ส่วนมากคือร้อยละ 82 ของครัวเรือนเกษตรกร เลี้ยงไก่จำนวน 1- 19 ตัว ส่วนผู้ที่เลี้ยงไก่มากกว่า 100 ตัวมีเพียงร้อยละ 8 ของผู้เลี้ยงไก่ทั้งหมดของจังหวัด ในขณะที่สถิติปีพ.ศ.2552 จังหวัดลพบุรีมีไก่ทั้งหมดถึง 31,535,196 ตัว เฉพาะไก่เนื้อมีจำนวน 29,206,851ตัว(ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2552: 232)

แต่เดิมการเลี้ยงไก่เป็นแบบพื้นบ้านคือเลี้ยงไว้ใต้อยุ้งบ้านเอาไว้บริโภคภายในครัวเรือน ต่อมาบริษัททุนจากภายนอกเข้ามาในชุมชน บริษัทแรกๆ คือ บริษัท วินัยฟาร์มเข้ามาชักชวนให้

⁶ สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์, .ทะเบียนฟาร์มมาตรฐานไก่เนื้อ[online].2554

แหล่งที่มา:http://www.dld.go.th/certify/th/index.php?option=com_content&view=article&id=284:standard-farm&catid=49:statistics&Itemid=82[21 มีนาคม 2554]

เกษตรกรเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเพื่อจำหน่าย แต่ก็ยังเป็นการเลี้ยงในจำนวนไม่มากและยังไม่ได้เลี้ยงในโรงเรือน โดยส่วนมากเป็นการเลี้ยงตามพื้นที่ว่าง ใต้ถุนบ้านเรือนที่พักอาศัย จากนั้นเมื่อเลี้ยงไก่จำนวนมากขึ้น เกษตรกรก็ได้ปลูกโรงเรือนเพื่อเลี้ยงไก่ แต่ก็ยังมีเกษตรกรเพียงไม่กี่รายเท่านั้น โดยเกษตรกรที่เลี้ยงไก่จะซุดบ่อเลี้ยงปลาและสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อปลาที่ซุดไว้ที่เรียกว่าเป็นโรงเรือนแบบเปิดหรือที่เกษตรกรเรียกว่า “เล้าเปิด” หรือ “เล้าลอย” นายคมเล่าให้ฟังถึงการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในช่วงแรกก่อนที่เกษตรกรจะสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ว่า ในช่วงแรกการเลี้ยงไก่เนื้อจะเลี้ยงตามใต้ถุนบ้านโดยล้อมเล้าไว้ ต่อมาจึงได้เปลี่ยนเป็นการเลี้ยงในแบบโรงเรือน

“ตั้งแต่ไก่อยู่ตรงใต้ถุนบ้านเลย วินัยฟาร์มเนี่ยะเลี้ยงก่อนเลยตามใต้ถุนบ้าน เอา แกลบปูกับพื้น เมื่อก่อนก็เลี้ยงฟาร์มเปิดธรรมดา เมื่อก่อนกำไรตัวนึงเยอะมาก หนักเข้ากลิ่นมันเข้าบ้านก็เลยเลิก ตอนนี่เลี้ยงเป็นเล้าแบบนี้หมดแล้ว”

(นายคม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

เมื่อตลาดของไก่เนื้อได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น การผลิตไก่เนื้อหรือการเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรก็เพิ่มขึ้นทั้งจำนวนไก่ที่เลี้ยงและจำนวนครัวเรือนที่หันมาเลี้ยงไก่เนื้อ

ช่วงการขยายตัวของ การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา (พ.ศ.2538 – 2546)

ในปีพ.ศ.2538 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ภาคกลาง รวมทั้งภายในพื้นที่ตำบลท้ายตลาดด้วย น้ำท่วมในครั้งนี้อยู่ระดับน้ำสูง 2-3 เมตร ท่วมไร่นาพืชผลของเกษตรกรรวมถึงบ้านเรือนในตำบลเสียหายทั้งหมดตำบล เกษตรกรที่เลี้ยงไก่ในช่วงนี้เล่าว่าต้องขนย้ายไก่ไปไว้ที่ฟาร์มเลี้ยงของบริษัท หลังจากน้ำท่วมชาวบ้านในตำบลท้ายตลาดได้เริ่มสนใจและหันมาทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากันเป็นจำนวนมากผ่านการชักชวนของผู้ใหญ่สิงห์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลจิวราย ชาวบ้านที่สนใจทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อได้ทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัทวินัยฟาร์มที่ผู้ใหญ่สิงห์เป็นนายหน้าอยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากการชักชวนและการให้การอบรมวิธีการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนให้แก่เกษตรกร และที่สำคัญคือมีตัวอย่างให้เห็นว่าคนที่ทำฟาร์มไก่นั้นมีรายได้ที่ดี ทำให้ต่อมาผู้ใหญ่สิงห์ได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของชุมชนด้วย ภายหลังเกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องการค้าคารับซื้อไก่เนื้อระหว่างผู้ใหญ่สิงห์กับบริษัทวินัยฟาร์ม จึงทำให้ผู้ใหญ่สิงห์ได้พาสมาชิกกลุ่มจำนวน 37 ฟาร์มออกจากบริษัทวินัยฟาร์มไปเลี้ยงไก่อกับบริษัท ก. ซึ่งเป็นบริษัทที่ทำธุรกิจไก่อเนื้อที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการขายปัจจัยการผลิตและการขายไก่อเนื้อ และเป็นบริษัทที่ในปัจจุบันมีเกษตรกรทำสัญญาเลี้ยงไก่อเนื้อด้วยมากที่สุด

เมื่อผู้ใหญ่สิงห์และสมาชิกกลุ่มเลี้ยงไก่อเนื้อมาทำสัญญาเลี้ยงไก่อเนื้อกับบริษัท ก. ก็ได้ชักชวนให้เกษตรกรที่สนใจมาเลี้ยงไก่อกับบริษัท ก. เพิ่มเติมด้วย แต่ภายหลังก็ได้เกิดความขัดแย้งใน

เรื่องผลประโยชน์ระหว่างผู้ใหญ่สิงห์กับบริษัท ก. ขึ้นอีกรวมถึงปัญหาความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการกองทุนของกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อในตำบลและข้อครหาในเรื่องการรับค่าหัวคิวกับบริษัท ก. ทำให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มได้ออกจากการกลุ่มไปหลายราย ส่งผลให้กลุ่มต้องหยุดการดำเนินกิจกรรมไปชั่วคราว ซึ่งภายหลังสมาชิกกลุ่มได้พยายามรวมตัวกันอีกครั้งแต่ก็เป็นการรวมกลุ่มกันแบบหลวมๆ เพื่อปรึกษาหารือถึงเรื่องปัญหาการเลี้ยงไก่ มากกว่าการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง

ในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกันนี้เองมีบริษัททุนจากภายนอกได้ส่งตัวแทนเข้ามาชักชวนให้เกษตรกรทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัทตนโดยแต่ละบริษัทก็เสนอผลประโยชน์ที่จูงใจเพื่อแข่งขันกันแย่งลูกค้าที่เป็นเกษตรกร ข้อเสนอดังกล่าวเช่น การเสนอให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า การเสนอว่าจะให้ปัจจัยการผลิตที่เป็นลูกไก่พันธุ์ดี อาหารคุณภาพดี ฯลฯ ทำให้ในระยะนี้เกษตรกรหลายรายที่ออกจากกลุ่มที่เลี้ยงไก่กับบริษัท ก. ไปเลี้ยงไก่กับบริษัทอื่นๆที่ให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าและมีการเปลี่ยนบริษัทที่เป็นคู่สัญญาไปตามแต่ข้อเสนอว่าบริษัทใดจะให้ข้อเสนอที่จูงใจมากกว่า ในช่วงเวลานี้อาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนเป็นผู้ได้ประโยชน์จากการแข่งขันกันเพื่อแย่ง"ลูกค้า" ให้มาทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัททุน บริษัทที่เข้ามาในชุมชนช่วงนี้กลุ่มแรกมี 3 บริษัทได้แก่ บริษัท ก.⁷, บริษัท ข., วินัยฟาร์ม ต่อมาก็มี บริษัท ชันนิค, ชันฟู๊ด, แผลมทอง, สหฟาร์ม, ชันวาเลย์, เผ่าไทย ซีพี ฯลฯ เป็นต้น นายคมได้เล่าให้ฟังถึงบรรยากาศในช่วงนั้นว่า

“ก็มีวินัย บริษัท ก. กับ บริษัท ข. ก็มี 3 บริษัท หลังๆก็มี ซีพี ชันนิค สหฟาร์ม ชันวาเลย์ ก็เข้ามา แต่ก็ถอนกลับไปเพราะใช้หวัดนง สุดท้ายก็เหลือบริษัท ก. กับ บริษัท ข. ส่วนใหญ่ที่นี้เลี้ยงบริษัท ก. แต่ก่อนก็เหไปเหมา ตอนนั้นก็ลดแลก แจกแถมเพื่อดึงลูกค้า สุดท้ายก็เปลี่ยนไปๆมาๆ ผลก็ได้พอๆกัน”
(นายคม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

ในช่วงนี้จำนวนเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มแบบพันธะสัญญาเพิ่มขึ้นจากจำนวนเพียงไม่กี่สิบราย เพิ่มขึ้นไปจนถึงประมาณ 200 ราย ถือได้ว่าเป็นยุคเฟื่องฟูของการเลี้ยงไก่เนื้อเลยก็ว่าได้เพราะเมื่อเห็นเพื่อนเกษตรกรในชุมชนมีรายได้ดีจากการเลี้ยงไก่เนื้อจึงหันมาเลี้ยงไก่กันเป็นจำนวนมาก นายทงเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญามากกว่า 20 ปี และนายใหญ่แกนนำเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแต่ปัจจุบันได้เลิกเลี้ยงไก่แล้วเล่าให้ฟังว่า

“สมัยที่ยังเฟื่องฟูนะ ถึงปีจะกินเลี้ยงโต๊ะจีนหน้าบ้าน จัดกินโต๊ะจีนนะ สมัยเลี้ยง เล้าเปิด ก็ลูกค้า 200 กว่า ถึงปี ก็ไปเก็บตั้งค้มาเล้าละ 200 , 300 มาจัดงานกินเลี้ยงกัน มาสังสรรค์มาคุยกัน” (นายทง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

⁷ ในปัจจุบัน บริษัท ก. และบริษัท ข. เป็นบริษัทเพียง 2 บริษัทที่ยังคงทำธุรกิจเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับเกษตรกรในชุมชน

เมื่อก่อนที่เริ่มเลี้ยงไก่กัน ปีใหม่กันที่จัดเลี้ยงกันเลย มันดี กำไรตลอดเลย จัดโต๊ะจีน บริษัทมีวงดนตรีมาให้เลย แต่มาหลังๆ นี้เริ่มกร่อยๆ เมื่อก่อนนี้มีเงินกองทุน (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อของตำบล) เป็นล้าน ตอนนี้อย่างเดียวไม่มีแล้ว เมื่อก่อนเลี้ยงกันเป็นร้อยๆ เล้า ที่ตำบลท้ายตลาดเยอะกว่าเขา”
(นายใหญ่, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

แต่หลังจากเกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดนกในปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา รัฐได้เข้ามากำหนดให้การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าต้องทำมาตรฐานฟาร์มเพื่อป้องกันและควบคุมโรคไข้หวัดนกประกอบกับตลาดไก่เนื้อผู้บริโภคตื่นตัวเรื่องอาหารปลอดภัยเป็นอย่างมาก ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนจำนวนมากในการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้ได้มาตรฐานฟาร์ม นอกจากนี้ต้นทุนค่าปัจจัยการผลิตที่สูงมากขึ้น ต้นทุนค่าไฟฟ้าในการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดและปัญหาเรื่องคุณภาพของปัจจัยการผลิตเช่น อาหารไก่ที่ไม่ได้คุณภาพ พันธุ์ไก่ที่ไม่สมบูรณ์ทำให้ไก่ตายหรือไม่ได้น้ำหนักเท่าที่ควร ปัญหาในการจับไก่ขาย ทำให้รายได้จากการเลี้ยงไก่ลดลงส่งผลให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาต้องเลิกเลี้ยงไก่ไปเป็นจำนวนมาก

ช่วงวิกฤตการณ์ไข้หวัดนก (พ.ศ.2547-2548)

ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.2547 เป็นต้นมาเกิดปัญหาไข้หวัดนกระบาดทั่วประเทศ และพบการติดเชื้อไข้หวัดนกในไก่ที่เลี้ยงในตำบลท้ายตลาดด้วย กรมปศุสัตว์มีมาตรการทำลายไก่ที่ติดเชื้อไข้หวัดนกรวมถึงสัตว์ปีกที่อยู่ในพื้นที่รัศมีที่กำหนดคือจุดที่เกิดโรค และสัตว์ปีกที่อยู่ในรัศมี 5 กิโลเมตรรอบจุดเกิดโรค และต่อมาลดลงเหลือภายในรัศมี 1 กิโลเมตร ผลกระทบของโรคไข้หวัดนกทำให้ต้องทำลายไก่ถึง 30 ล้านตัวทั่วประเทศ รัฐบาลต้องใช้เงินชดเชยทำลายไก่ตัวละ 40 บาท เป็นเงิน 1,200 ล้านบาท (ศูนย์ควบคุมโรคไข้หวัดนก, 2549 : 37, 70) เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ไก่เนื้อที่เกษตรกรเลี้ยงไว้ในตำบลถูกทำลายลงทั้งหมดโดยวิธีการฝังดินและส่งผลให้เกษตรกรต้องหยุดการเลี้ยงไก่เนื้อลงประมาณ 1-2 ปี

ตอนเกิดไข้หวัดนก นายใหญ่และนายคมแก่นำเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ได้รวบรวมรายชื่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในตำบลและพาเกษตรกรบางส่วนไปที่ปศุสัตว์จังหวัดเพื่อเรียกร้องค่าชดเชยไก่ที่ถูกทำลายแต่ก็ต้องขัดแย้งกับผู้ใหญ่สิงห์ที่เป็นนายหน้าของบริษัท ก.ที่มี “ลูกเล้า” หรือเกษตรกรที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัทมากที่สุดในตำบล เพราะทางบริษัทกลัวว่า จะต้องมีส่วนรับผิดชอบจ่ายค่าชดเชยแก่เกษตรกรที่เลี้ยงไก่กับบริษัท แต่ในที่สุดแล้วทั้งบริษัทและเกษตรกรก็ได้เงินค่าชดเชยจากรัฐเช่นกัน เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่บอกว่าไม่ว่าไก่เล็กหรือไก่ใหญ่ได้รับ

ค่าชดเชยเท่ากันเพียงตัวละ 25 บาทเท่านั้น ไม่ได้ถึง 40 บาทต่อตัวตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ แต่ในที่สุดเกษตรกรก็ได้เงินชดเชยเพียงคนละประมาณ 30,000 บาทต่อรายหรือเพียงครั้งเดียวของเงินชดเชยที่ควรจะได้ เนื่องจากต้องถูกหักค่าหัวคิวให้แก่ข้าราชการอีกด้วย โดยเกษตรกรหลายรายบอกว่ายังดีกว่าไม่ได้เงินชดเชยเลย ส่วนหนี้สินกับทางบริษัทก็ยังคงต้องชดใช้

ช่วงการเข้าสู่มาตรฐานฟาร์ม (พ.ศ.2549 – 2554)

วิกฤตการณ์ใช้หัวदनกถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชน จากที่มีฟาร์มไก่ถึงกว่า 200 ฟาร์ม พอประสบปัญหาใช้หัวदनก ไก่เนื้อทุกตัวในชุมชนถูกทำลายและเกษตรกรต้องหยุดเลี้ยงไก่ทั้งหมด เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้องเลิกทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเพราะประสบภาวะขาดทุน ปัญหาหนี้สิน และขาดเงินทุนในการปรับปรุงฟาร์มเลี้ยงไก่ให้ได้มาตรฐานตามหลักเกณฑ์ของกรมปศุสัตว์ นายเข้มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเล่าให้ฟังว่า

“แรกๆ ได้กำไรดีหันมาเลี้ยงเยอะเลย แต่ตอนนี้ยุบไปเยอะเลย ตอนใช้หัวदनก
ราชการเขาต้องให้มาทำระบบปิด ก็ต้องลงทุนเป็นแสน เขาก็ไม่ลง”

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ในช่วงนี้เกษตรกรกลุ่มหนึ่งได้หันมาลงทุนเลี้ยงเปิดเนื้อพันธุ์ กับบริษัทซีพีที่ได้เข้ามาชักชวนให้เกษตรกรทำสัญญากับบริษัท โดยบริษัทได้เสนอสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิต คือ พันธุ์เปิด อาหาร ยารักษาโรค วัคซีน ความรู้และเทคนิคในการเลี้ยงและที่สำคัญคือสินเชื่ออุปกรณ์ในการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้เป็นระบบปิด หรือที่เกษตรกรเรียกว่า “เล้าปิด” ที่มีลักษณะโครงสร้างภายนอกเหมือนโรงเรือนแบบเปิดแต่มีการปิดผ้ายางรอบโรงเรือน มีการติดตั้งพัดลมและระบบทำความเย็นที่เรียกว่าระบบ“อีแวป” (EVAP: Evaporative Cooling System) ซึ่งเป็นระบบที่สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรือนได้แก่ อุณหภูมิ ความชื้น การระบายอากาศ และแสงสว่างให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของสัตว์ปีกที่เลี้ยงในโรงเรือน และที่สำคัญโรงเรือนแบบปิดนี้สามารถป้องกันโรคใช้หัวदनกได้ดีกว่าโรงเรือนแบบเปิด โรงเรือนแบบนี้บางครั้งเกษตรกรก็เรียกว่า “เล้าแอร์” หรือ “เล้าอีแวป” ตามลักษณะของระบบทำความเย็น ส่วนเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องลงทุนในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิด โดยการขอสินเชื่ออุปกรณ์ต่างๆ จากบริษัททุนเพื่อปรับปรุงโรงเรือนแล้วผ่อนชำระคืนโดยการหักจากรายได้ในการขายไก่กับบริษัทในแต่ละรอบการเลี้ยง บางส่วนต้องกู้เงินธนาคาร สหกรณ์ หรือยืมเงินนอกระบบมาเพื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้

เป็นโรงเรือนแบบปิด การปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดนี้จะต้องลงทุนเพิ่มเติมอีกอีกคนละประมาณ 150,000 – 400,000 บาท ต่อโรงเรือน

ในช่วงที่เกิดปัญหาโรคใช้หัวदनก เกษตรกรกลุ่มที่ทำฟาร์มเลี้ยงเป็ดเนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัทซีพี เลี้ยงเป็ดอยู่ประมาณ 2 ปี ในช่วง พ.ศ.2548 -2550 ก็ต้องหันกลับมาเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้ง เนื่องจากพอใกล้ระยะเวลาครบกำหนดที่เกษตรกรจะผ่อนคืนเงินลงทุนอุปกรณ์ที่ใช้ในการปรับโรงเรือน บริษัทซีพีก็ไม่ค่อยนำเป็ดมาลงให้เกษตรกรเลี้ยง หรือทิ้งช่วงเวลานานกว่าจะมาลงเป็ดในแต่ละรุ่น ประมาณ 6 เดือนครั้งโดยแจ้งเหตุผลเกษตรกรว่า เป็ดไม่มี หรือ ความต้องการของตลาดมีน้อยลง เมื่อบริษัทไม่ลงเป็ดให้เกษตรกรเลี้ยงจึงทำให้เกษตรกรขาดรายได้ จนต้องตัดสินใจเลิกเลี้ยงเป็ดและกลับมาเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้งหนึ่ง

จากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคใช้หัวदनก รัฐบาลได้ออกมาตรการแก้ไขปัญหาในระยะสั้นคือ มาตรการทำลายสัตว์ปีกที่เป็นพาหะของโรค การควบคุมการเคลื่อนย้าย การเฝ้าระวังโรค การสอบสวนโรคส่วนระยะยาวคือการกำหนดแผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาใช้หัวदनก (พ.ศ.2548-2550) ส่งผลให้กรมปศุสัตว์ได้แจ้งให้เกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนต้องให้ปรับปรุงระบบการเลี้ยงไก่เนื้อและโรงเรือนให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม ที่ประกอบด้วย ระบบการจัดการฟาร์ม การปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ ระบบการเลี้ยง ระบบการบันทึกข้อมูล องค์ประกอบของฟาร์ม การจัดการด้านสุขภาพสัตว์และสุขอนามัยในฟาร์ม รวมถึงการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อยกระดับการเลี้ยงไก่เนื้อให้เป็นไปตามมาตรฐานการเลี้ยงสากลตามหลักการ“การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) ส่งผลให้เกษตรกรต้องปฏิบัติตามมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ของกรมปศุสัตว์เพื่อควบคุมโรคใช้หัวदनกและเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีความปลอดภัยสู่ตลาดตามนโยบายของรัฐบาล

เกษตรกรที่ต้องการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อต้องปฏิบัติตามมาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์ ในการปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการฟาร์ม ระบบการเลี้ยงไก่เนื้อ ตลอดจนการจัดการสุขอนามัยในฟาร์มใหม่ โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนโรงเรือนเลี้ยงไก่ มาเป็นการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิด หรือ “เล้าปิด” ซึ่งต้องใช้งบลงทุนจำนวนมากในการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ หลังจากการปรับโรงเรือนเลี้ยงไก่เป็นโรงเรือนแบบปิดแล้วรายได้จากการเลี้ยงไก่ก็ลดลง เนื่องจากต้นทุนค่าปัจจัยการผลิตที่สูงมากขึ้น ขั้นตอนการเลี้ยงที่ยุ่งยาก มีความละเอียดซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาปัจจัยการผลิตเช่น พันธุ์ไก่ที่ไม่สมบูรณ์ทำให้ไก่ตายหรือไม่ได้น้ำหนักเท่าที่ควร อาหารไก่ที่ไม่ได้คุณภาพ การโกงน้ำหนักไก่ ฯลฯ ส่งผลให้มีเกษตรกรต้องเลิกอาชีพทำฟาร์มเลี้ยงไก่ไปเป็นจำนวนมาก จาก

ก่อนใช้หัวตันก็มีจำนวนประมาณ 200 ฟาร์ม หลังจากใช้หัวตันกลดลงเหลือจำนวน 58 ฟาร์ม และในปัจจุบันเหลือเพียง 34 ฟาร์มเท่านั้น

3.3 โครงสร้างอุตสาหกรรมไก่เนื้อ

เนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอถึงโครงสร้างของอุตสาหกรรมไก่เนื้อเพื่อให้เห็นวิถีการผลิตของอุตสาหกรรมไก่เนื้อตลอดห่วงโซ่การผลิตหรือภาพรวมในระดับมหภาคไปจนถึงฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรรายย่อยในตำบลท้ายตลาดซึ่งจะทำให้เห็นภาพความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตของเกษตรกรรายย่อยผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับอุตสาหกรรมไก่เนื้อที่ถูกครอบครองโดยบริษัททุนอุตสาหกรรมเกษตร เพื่อที่จะให้เห็นโครงสร้างทางการผลิตในอุตสาหกรรมไก่เนื้อดังนี้

อุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่ในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นจริงจังในปีพ.ศ.2492 เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้อนุมัติเงิน 4.5 ล้านบาทให้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นำไปทำการส่งเสริมและทำโครงการสาธิตการเลี้ยงไก่เพื่อการค้าในบริเวณมหาวิทยาลัย และขยายพันธุ์ไก่ให้แก่ผู้สนใจนำไปเลี้ยง ทำให้การทำฟาร์มเลี้ยงไก่เพื่อการค้าเริ่มขยายตัวไปทั่วประเทศ ต่อมาในปีพ.ศ.2506 ภาคเอกชนได้นำเข้าพันธุ์ไก่ต่างประเทศมาผลิตเชิงการค้าและมีการขยายตัวจนเติบโตเป็นอุตสาหกรรมเกษตร(Agro-Industry) ที่สำคัญของประเทศ โดยในปีพ.ศ.2516 ประเทศไทยสามารถส่งไก่เนื้อไปจำหน่ายต่างประเทศเป็นครั้งแรก เมื่อมีการเลี้ยงไก่เพื่อการค้ามากขึ้นการแข่งขันทางด้านตลาดก็มากขึ้น ฟาร์มไก่เล็กๆได้ค่อยๆถูกแทนที่ด้วยฟาร์มขนาดใหญ่มากขึ้น และจำนวนฟาร์มไ้ก็ลดลงในขณะที่ขนาดการเลี้ยงหรือจำนวนไก่ต่อฟาร์มก็มีจำนวนมากขึ้น ในปีพ.ศ.2508 ประเทศไทยมีไก่เนื้อทั้งหมด 18,279,000 ตัว มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจำนวน 20,490 ฟาร์ม ในปีพ.ศ.2518 มีไก่เนื้อทั้งหมด 87,659,000 ตัว มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจำนวน 11,504 ฟาร์ม และในปีพ.ศ. 2525 มีไก่เนื้อถึง 130,585,000 ตัว ในขณะที่ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมีเพียง 7,715 ฟาร์ม (ปฐมเลาะห์เกษตร, 2540: 8,10-11) และ (เกรียงไกร ไชยประการและคณะ,2543: 6) ส่วนข้อมูลเรื่องรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อพบว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบอิสระของเกษตรกรรายย่อยมีแนวโน้มที่ลดลง ข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปีพ.ศ.2527ระบุว่า การเลี้ยงไก่เนื้อแบบอิสระที่ใช้เงินทุนของตนเอง ซึ่งปัจจุบันการผลิตเองและหาตลาดเองนั้นมีความเสี่ยงในการเลี้ยงสูงเพราะความผันผวนของราคาไก่เนื้อและราคาปัจจุบันการผลิต ดังเช่นที่เกิดในปีพ.ศ. 2521, 2523 , 2524,2525และ 2527 ที่ไก่เนื้อมีราคาตกต่ำทำให้ผู้เลี้ยงไก่แบบอิสระรายย่อยประสบกับการขาดทุนและมีหนี้สินมากมายจนต้องเลิกกิจการไป โดยบางส่วนได้เปลี่ยนมาเลี้ยงไก่แบบประกันราคา ผู้เลี้ยงแบบอิสระแบบรายย่อยมีน้อยลง(สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร,2527:6)

อุตสาหกรรมไก่เนื้อ ประกอบด้วยอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องหลายอุตสาหกรรมตั้งแต่การผลิตที่ฟาร์มไปจนถึงผลิตภัณฑ์ไก่ปรุงสุกบนโต๊ะอาหารของผู้บริโภค บริษัทที่ประกอบอุตสาหกรรมไก่เนื้อมักจะเป็นบริษัทที่ดำเนินกิจการแบบครบวงจร ตั้งแต่อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ ยาและเวชภัณฑ์ การทำฟาร์มพ่อแม่พันธุ์ โรงฟักไข่ ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อไปจนถึงอุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่ โดยมีการจำหน่ายทั้งตลาดภายในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศ โครงสร้างตลาดไก่เนื้อเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลในปี 2550 พบว่ามีการผลิตไก่เนื้อเพื่อบริโภคภายในประเทศร้อยละ 74 และผลิตเพื่อการส่งออกร้อยละ 26 (กลุ่มวิจัยเศรษฐกิจการปศุสัตว์, 2550:55)

สุคนธา ยิ้มพงษ์ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ได้อธิบายถึงโครงสร้างของอุตสาหกรรมไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีสรุปได้ว่า อุตสาหกรรมไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีเป็นการดำเนินธุรกิจแบบครบวงจร โดยประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมย่อยที่สำคัญคือ อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมผลิตลูกไก่ อุตสาหกรรมการผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) อุตสาหกรรมฆ่าและชำแหละเนื้อไก่ อุตสาหกรรมยาและเวชภัณฑ์สัตว์และอุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่ กล่าวคือปัจจัยออก (Output factors) หรือผลผลิตจากกระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมหนึ่งเป็นปัจจัยเข้า (Input factors) หรือเป็นวัตถุดิบหลักของอีกอุตสาหกรรมหนึ่ง ดังนี้

1) อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์

เป็นอุตสาหกรรมตั้งต้นของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ เป็นวัตถุดิบให้อุตสาหกรรมต่อเนื่อง คือ อุตสาหกรรมการผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) และอุตสาหกรรมการผลิตลูกไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงพ่อแม่พันธุ์ไก่เนื้อและโรงฟักลูกไก่) ตลาดของอุตสาหกรรมนี้ประกอบด้วย ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อที่เป็นพ่อแม่พันธุ์ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อขนาดใหญ่ของบริษัทเอง ฟาร์มเลี้ยงรายย่อยของเกษตรกร และร้านค้าปลีกที่จำหน่ายอาหารสัตว์

2) อุตสาหกรรมการผลิตลูกไก่เนื้อ (ฟาร์มพ่อแม่พันธุ์และโรงฟัก)

การผลิตของอุตสาหกรรมนี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ฟาร์มพ่อแม่พันธุ์ และ โรงฟักไข่ ไก่พ่อแม่พันธุ์จะออกไข่ และส่งไปที่โรงฟักเพื่อฟักไข่ประมาณ 21 วัน ได้ลูกไก่เนื้ออายุ 1 วัน ส่งไปยังฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อเลี้ยงต่อ ผลผลิตของอุตสาหกรรมนี้คือลูกไก่ ส่งต่อไปยังอุตสาหกรรมการผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) โดยต้องประสานงานกับฟาร์มเลี้ยงไก่เพื่อเตรียมฟาร์มให้พร้อมเป็นอย่างดีก่อนที่จะนำลูกไก่ไปส่ง เนื่องจากลูกไก่ไม่สามารถเก็บเป็นสินค้าคงคลังได้

3) อุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ)

การผลิตของอุตสาหกรรมนี้ ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจะเลี้ยงไก่ที่ฟักออกเป็นลูกไก่อายุตั้งแต่ 1 วันไปจนถึงอายุประมาณ 33- 45 วัน น้ำหนักตั้งแต่ 1.5 -2.5 กิโลกรัม ตามแต่ความต้องการของลูกค้าว่าต้องการไก่ขนาดใด ไก่เล็กเพื่อไปทำไก่ย่าง หรือสำหรับไหว้เจ้าตามเทศกาล หรือจะต้องการไก่ใหญ่เพื่อชำแหละขึ้นส่วน อาจแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบตามขนาดการเลี้ยงคือฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อขนาดใหญ่ของบริษัททุนและ ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยของเกษตรกร ผู้ประกอบการเลี้ยงไก่เนื้อสามารถเลี้ยงไก่ได้ประมาณ 5- 6 รุ่นต่อปี โดยต้องมีการ “พักเล้า” หรือเว้นระยะเวลาการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนอย่างน้อย 21 วันเพื่อทำความสะอาดและ ฆ่าเชื้อโรคในโรงเรือนเลี้ยงไก่ตามมาตรฐานของกรมปศุสัตว์

บริษัทที่ทำธุรกิจในอุตสาหกรรมไก่เนื้อ อาจลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เอง โดยจัดหาพันธุ์ไก่เนื้อ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์จากบริษัทในเครือเดียวกัน และ/หรือทำสัญญากับเกษตรกรรายย่อย โดยการเลี้ยงไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีจะเป็นรูปแบบประกันราคาโดยเกษตรกรจะต้องเป็นผู้ลงทุนสร้างโรงเรือน ซึ่อุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงไก่ จ่ายค่าแรงในการเลี้ยง สำหรับ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์ เกษตรกรต้องซื้อกับบริษัทและต้องขายไก่เนื้อให้กับบริษัทเท่านั้น โดยบริษัทจะทำสัญญาซื้อขายและตกลงราคาขายไก่เนื้อไว้ล่วงหน้า ขนาดการเลี้ยงในแต่ละรุ่นก็ต้องขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของบริษัท

4) อุตสาหกรรมการฆ่าและชำแหละเนื้อไก่

อุตสาหกรรมนี้เป็นอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อ (ฟาร์มไก่เนื้อ) ผลผลิตของอุตสาหกรรมนี้จะส่งต่อไปยังอุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่ กระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมฆ่าและชำแหละเนื้อไก่ ไก่เนื้อจะต้องถูกสุ่มเพื่อตรวจสอบโรคจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ เพื่อให้แน่ใจในความปลอดภัย จากนั้นนำไก่แขวนบนสายพานให้หย่อนหัวลงผ่านเข้าเครื่องช็อตไฟฟ้าเพื่อให้ไก่สลบ และให้พนักงานที่เป็นคนมุสลิมเป็นคนเชือดไก่ตามหลักการของศาสนาอิสลามเพื่อให้สามารถจำหน่ายแก่ผู้บริโภคที่นับถือศาสนาอิสลามได้ด้วย

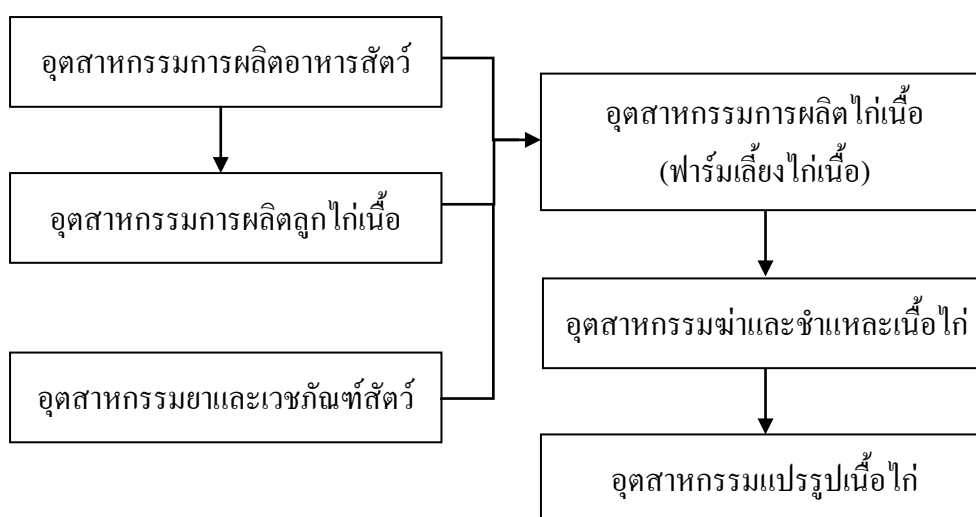
5) อุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่

อุตสาหกรรมแปรรูปไก่เนื้อ เป็นอุตสาหกรรมสุดท้ายของอุตสาหกรรมไก่เนื้อเพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ ผลผลิตของอุตสาหกรรมนี้คือ เนื้อไก่แปรรูป ซึ่งเนื้อไก่ที่ชำแหละแล้วนำมาปรุงแต่งรสชาติพร้อมที่จะนำไปประกอบอาหารส่วนมากจะทำเป็นอาหารเกือบสุกหรือสุกแล้ว สะดวกต่อการนำไปบริโภค

6) อุตสาหกรรมยาและเวชภัณฑ์สัตว์

การทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อที่มีการเลี้ยงจำนวนมาก จำเป็นต้องมีการป้องกันและควบคุมโรค โดยการให้ยาและวัคซีนเพื่อป้องกันโรคต่างๆให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ การระบาดของโรคในแต่ละพื้นที่ และไก่ในแต่ละช่วงอายุ ควบคู่ไปกับการจัดการโรงเรือนเลี้ยงไก่ ผลผลิตภัณฑ์ของอุตสาหกรรมนี้จะส่งต่อไปยังอุตสาหกรรมการผลิตลูกไก่เนื้อและอุตสาหกรรมการผลิตไก่เนื้อ

ภาพที่ 3 : แผนผังความเชื่อมโยงของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ

ที่มา : ดัดแปลงจาก ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ (น.ส.สุคนธา ยิ้มพงษ์, 2547)

เมื่อมาดูข้อมูลของผลผลิตของอุตสาหกรรมไก่เนื้อหรือธุรกิจไก่เนื้อพบว่าบริษัทที่ทำธุรกิจไก่เนื้อขนาดใหญ่เป็นผู้ครองตลาดโดยข้อมูลจากกองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรกร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปีพ.ศ.2538 ระบุว่า อุตสาหกรรมไก่เนื้อประมาณร้อยละ 80 ผลิตจากบริษัทครบวงจรขนาดใหญ่ 9 บริษัท โดยมีลักษณะการประกอบธุรกิจแบบ Vertical Integration คือ (กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2538: 104)

- 1) เป็นผู้ผลิตวัตถุดิบอาหารสัตว์
- 2) เป็นผู้ครองตลาดรับซื้อและส่งออกวัตถุดิบอาหารสัตว์
- 3) เป็นผู้ผลิตอาหารผสมสำเร็จรูปและเป็นผู้จำหน่าย
- 4) เป็นผู้ผลิตพันธุ์สัตว์ออกจำหน่าย โดยเลี้ยงไก่ปู่-ย่าพันธุ์ (Grand Parents)
- 5) มีฟาร์มเลี้ยงไก่ของบริษัท ฟาร์มในเครือและฟาร์มลูกแล้ว

- 6) มีการผลิตและจำหน่ายเวชภัณฑ์ไก่
- 7) มีโรงฆ่าชำแหละไก่ที่ผลิตได้ และไก่ที่รับซื้อมาชำแหละ
- 8) มีตลาดขายส่งและตลาดขายปลีกไก่ชำแหละ
- 9) มีธุรกิจไก่สดแช่แข็ง ตลอดจนผลิตภัณฑ์แปรรูปเนื้อไก่จำหน่ายภายในและต่างประเทศ

ข้อมูลจากงานของ ญัฐสุภรณ์ เลี่ยมจรัสกุล (2552) พบว่าในอุตสาหกรรมไก่เนื้อ บริษัทที่กุมส่วนแบ่งการตลาดไก่เนื้อส่วนใหญ่มักจะมีบริษัทลูกที่ครอบคลุมในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตไก่เนื้อด้วยและบริษัทเหล่านี้จะมีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดราคาไก่เนื้อ ตัวอย่างเช่น อุตสาหกรรมผลิตลูกไก่ที่ครองตลาดมี 6 บริษัท ได้แก่ เครือเจริญโภคภัณฑ์ สหฟาร์ม เบทาโกร แผลมทอง จีเอฟพีที และซัลวาเลย์ ทำให้บริษัทเหล่านี้สามารถ ควบคุมราคาลูกไก่ ไปจนถึงราคาเนื้อไก่โดยผ่านการควบคุมปริมาณลูกไก่ที่จะป้อนเข้าไปในตลาด สำหรับอุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์เป็นอุตสาหกรรมหนึ่งซึ่งส่งผลต่อราคาไก่เนื้อ เพราะอาหารสัตว์เป็นต้นทุนหลักถึงร้อยละ 70 ของต้นทุนการเลี้ยงรวม ดังนั้นเมื่อราคาวัตถุดิบอาหารไก่ปรับตัวสูงขึ้นก็จะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้เลี้ยง ข้อมูลจากสมาคมผู้ค้าอาหารสัตว์ในปี.ศ.2547 พบว่าส่วนแบ่งการตลาดอยู่กับ เครือเจริญโภคภัณฑ์ถึงร้อยละ 40 ของทั้งหมด รองลงมาคือเบทาโกร ร้อยละ 15 และตามมาด้วย เครือแผลมทองและกรุงไทยอาหารสัตว์ตามลำดับ ส่วนอุตสาหกรรมยาและเวชภัณฑ์สัตว์ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน (ญัฐสุภรณ์ เลี่ยมจรัสกุล, 2552: 80-84)

ข้อมูลการสำรวจของ FAO พบว่า ในอุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อ หรือฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ผู้เลี้ยงไก่ในระดับอุตสาหกรรมและฟาร์มขนาดใหญ่เช่นเครือเจริญโภคภัณฑ์ เบทาโกร สหฟาร์ม จีเอฟพีที เซนทาโก นั้นมีจำนวนผู้เลี้ยงรวมกันคิดเป็นสัดส่วนเพียงร้อยละ 2 ของจำนวนผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดแต่กลับมีสัดส่วนทางการตลาดรวมอยู่ที่ร้อยละ 90 ส่วนฟาร์มขนาดเล็กและผู้เลี้ยงแบบครัวเรือน ที่มีจำนวนถึงร้อยละ 98 ขณะที่มีส่วนการตลาดอยู่ที่เพียงร้อยละ 10 เท่านั้น และในกลุ่มเกษตรกรฟาร์มขนาดเล็กเป็นเกษตรกรที่เลี้ยงไก่ในรูปแบบเกษตรพันธะสัญญาถึงร้อยละ 90-95 ขณะที่เกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบอิสระมีเพียงร้อยละ 5-10 แสดงให้เห็นสภาพของตลาดไก่เนื้อว่า เป็นลักษณะใกล้เคียงกับการเป็นตลาดผูกขาดที่กลุ่มทุนไม่กี่กลุ่มมีอิทธิพลในการกำหนดราคาตั้งแต่ การกำหนดราคาวัตถุดิบอาหารสัตว์ เวชภัณฑ์ และราคาเนื้อไก่ก่อนถึงมือผู้บริโภค (ญัฐสุภรณ์ เลี่ยมจรัสกุล, 2552: 87-88)

สรุปได้ว่าธุรกิจไก่เนื้อเป็นกระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่เชื่อมร้อยเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมย่อยหลายอุตสาหกรรมตั้งแต่อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ไปจนถึง

อุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่ โครงสร้างการผลิตและตลาดของเนื้อไก่ถูกครอบครองโดยบริษัท อุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพียงไม่กี่บริษัท และในอุตสาหกรรมเลี้ยงไก่เนื้อ เกษตรกรรายย่อยที่ทำ ฟาร์มเลี้ยงไก่จะเป็นเกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ส่วนเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่แบบ อิสระมีน้อยลงเรื่อยๆ นอกจากนี้เกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ยังเป็นเพียง หน่วยการผลิตในอุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มไก่เนื้อ) ที่มีขนาดเล็กเมื่อเปรียบเทียบกับ ศักยภาพในการผลิตไก่เนื้อหรือจำนวนไก่เนื้อที่สามารถผลิตได้ทั้งระบบ

3.3.1 อุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี

จังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ด้วยความ พร้อมทางด้านการปลูกพืชอาหารสัตว์ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ซึ่งเป็นวัตถุดิบตั้งต้น ของอุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ มีความเหมาะสมทางด้านที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศและการ คมนาคมขนส่งที่เชื่อมโยงครอบคลุมระหว่างจังหวัดและภูมิภาคและที่สำคัญคือใกล้กรุงเทพฯที่ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและแหล่งตลาดขนาดใหญ่ จึงเป็นพื้นที่ที่มีการขยายตัวของ อุตสาหกรรมไก่เนื้อสูง ข้อมูลสถิติการเลี้ยงไก่เนื้อของศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์พบว่า จังหวัด ลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของประเทศในปีพ.ศ.2551 มีการเลี้ยงไก่เนื้อจำนวน 27,921,469 ตัว คิดเป็นร้อยละ 20.27 ของทั้งประเทศ ในปีพ.ศ.2552 มีการเลี้ยงไก่เนื้อจำนวน 29,206,851 ตัว คิดเป็นร้อยละ 16.79 ของทั้งประเทศ และในปีพ.ศ.2553 มีการเลี้ยงไก่เนื้อ จำนวน 25,516,244 ตัว คิดเป็นร้อยละ 18.27 ของทั้งประเทศ (ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2552:232; ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์, 2554: ออนไลน์)

ในจังหวัดลพบุรีมีการดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมไก่เนื้อครบวงจรโดยบริษัททุนขนาดใหญ่ และบริษัทในเครือ เช่น บริษัท เบทาโกร จำกัดมหาชน, บริษัท สหฟาร์ม จำกัด , บริษัทคาร์กิลล์ สยาม จำกัด เป็นต้น ซึ่งบริษัทเหล่านี้ได้เข้ามาตั้งโรงงานผลิตอาหารไก่ โรงฟักไข่ ฟาร์มเลี้ยงไก่ โรงงานฆ่าชำแหละเนื้อไก่ และแปรรูป รวมถึงโรงงานผลิตยาและเวชภัณฑ์สัตว์ในจังหวัดลพบุรี การขยายตัวของอุตสาหกรรมไก่เนื้อดูได้จากข้อมูลจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีที่มีแนวโน้มที่ เพิ่มขึ้นทุกปี

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี ตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 – 2553

ปีพ.ศ.	ไก่เนื้อ (ตัว)
2543	5,214,595
2545	10,177,021
2547	4,560,103
2549	24,534,536
2551	27,921,469
2553	25,516,244

ที่มา: ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์

จากข้อมูลจากตารางที่ 4 สถิติจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 – 2553 แสดงให้เห็นถึงจำนวนไก่เนื้อที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ เมื่อปี พ.ศ.2543 จังหวัดลพบุรีมีจำนวนไก่เนื้อทั้งหมดเพียง 5,214,595 ตัว แต่มาในปีพ.ศ. 2553 มีจำนวนถึง 25,516,244 ตัว หรือเพิ่มขึ้น 4.9 เท่าจากจำนวนไก่เนื้อในปีพ.ศ.2543 แม้ว่าในปีพ.ศ. 2547 เป็นปีที่มีจำนวนไก่เนื้อลดลงมาก เนื่องจากปัญหาไข้หวัดนก แต่หลังจากนั้น จำนวนไก่เนื้อก็มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามปริมาณความต้องการไก่เนื้อของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ

ผู้ประกอบการเลี้ยงไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีส่วนใหญ่เป็นฟาร์มที่เลี้ยงไก่เนื้อในลักษณะทำสัญญาผูกพัน (สุคนธา ยิ้มพงษ์, 2547:46) โดยผู้ประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าในจังหวัดลพบุรีจะต้องจดทะเบียนกับสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด โดยมีทั้งฟาร์มขนาดใหญ่ของบริษัทที่ประกอบการอุตสาหกรรมไก่เนื้อครบวงจร และผู้ประกอบการย่อยที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา เมื่อพิจารณาจากข้อมูลขนาดการเลี้ยงไก่เนื้อในฟาร์มที่จดทะเบียนแล้วพบว่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้เลี้ยงรายย่อยที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่กับบริษัท

ตารางที่ 5 แสดงขนาดการเลี้ยง จำนวนฟาร์มและจำนวนไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี พ.ศ.
2554

ขนาดการเลี้ยงไก่เนื้อ (ตัว)	จำนวน ฟาร์ม (ฟาร์ม)	ร้อยละ	จำนวนไก่ เนื้อรวม (ตัว)	ร้อยละ
3,000 -50,000	168	62.22	2,254,826	7.70
50,001 – 100,000	15	5.56	1,079,328	3.68
100,001 -150,000	11	4.07	1,411,016	4.82
150,001 -200,000	4	1.48	713,328	2.43
ตั้งแต่ 200,0001 ตัวขึ้นไป	72	26.67	23,840,413	81.37
รวม	270	100	29,298,911	100

ที่มา: สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์

จากข้อมูลของสำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ ณ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2554 ตารางที่ 5 แสดงขนาดการเลี้ยง จำนวนฟาร์มและจำนวนเลี้ยงไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2554 พบว่าในจังหวัดลพบุรีมีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ⁸ ทั้งหมดจำนวน 271 ฟาร์ม โดยในจำนวน 270 ฟาร์ม (อีก 1 ฟาร์ม-ไม่มีข้อมูลจำนวนไก่) มีจำนวนไก่เนื้อรวมทั้งหมด 29,298,911 ตัว ในจำนวนนี้เป็นเกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อยที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่ขนาด 3,000 ตัว ถึง 50,000 ตัว จำนวน 168 ฟาร์มหรือคิดเป็นร้อยละ 62.22 ของจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี แต่มีจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงรวมกันเพียง 2,254,826 ตัว หรือเพียงร้อยละ 7.70 ของจำนวนไก่เนื้อทั้งหมดของจังหวัดลพบุรี ในขณะที่ฟาร์มเลี้ยงไก่ขนาดใหญ่มากกว่า 200,000 ตัว ขึ้นไปมีจำนวน 72 ฟาร์มหรือร้อยละ 26.67 ของจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรี แต่มีจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงทั้งหมดถึง 23,840,413 ตัว คิดเป็นร้อยละ 81.37 ของจำนวนไก่เนื้อทั้งหมดของจังหวัดลพบุรี

ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างการผลิตและตลาดของอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ถูกครอบครองโดยบริษัทขนาดใหญ่ และเมื่อมาดูรายละเอียดความเป็นเจ้าของฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อขนาดใหญ่

⁸ ฟาร์มไก่เนื้อ หมายถึง ฟาร์มที่เลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า (broiler) ที่มีจำนวนตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไป อ้างอิงจากประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของประเทศไทย พ.ศ.2542 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542

จำนวน 72 ฟาร์ม ที่มีจำนวนไก่เนื้อมากกว่า 200,000 ตัว พบว่าเป็นของบริษัททุนและผู้ประกอบการขนาดใหญ่เพียง 18 ราย หรือสรุปได้ว่ามีบริษัททุนและผู้ประกอบการอุตสาหกรรมไก่เนื้อขนาดใหญ่ร้อยละ 6.64 เท่านั้นที่ครอบครองไก่เนื้อถึงร้อยละ 81.37 สอดคล้องกับข้อมูลของ ฐานธุรกิจ เลี้ยงจิ้งจอก(2552)ที่พบว่าการผลิตและตลาดของอุตสาหกรรมไก่เนื้อจะอยู่ในมือของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

บริษัททุนอุตสาหกรรมไก่เนื้อขนาดใหญ่ที่มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจำนวนมากเช่น บริษัทในเครือสหฟาร์มประกอบด้วย สหฟาร์มพัฒนา บริษัทโกลเด้นไลน์ บิสซิเนสจำกัดและบริษัทฟู้ดฟอร์เดอะเวิลด์จำกัด มีฟาร์มไก่ทั้งหมด 24 ฟาร์ม เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 8,567,280 ตัว บริษัทคาร์กิลล์สยามจำกัดซึ่งเป็นบริษัทในเครือบริษัทอุตสาหกรรมอาหารข้ามชาติมีฟาร์มไก่ทั้งหมด 16 ฟาร์ม เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 4,608,150 ตัว ซึ่งเป็นบริษัทในเครือเบทาโกร ประกอบด้วย บริษัทบีเอฟไอ บรอยเลอร์ จำกัดและบริษัทอาหารเบทาโกรจำกัด จำกัด มีฟาร์มไก่ทั้งหมด 3 ฟาร์ม เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมด 1,441,624 ตัว โดยบริษัทเหล่านี้เป็นบริษัททุนที่ทำอุตสาหกรรมไก่เนื้อครบวงจรทั้งสิ้นและส่วนมากตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอพัฒนานิคมและ อำเภอชัยบาดาล

ส่วนเกษตรกรรายย่อยที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ตั้งแต่ 3,000 – 50,000 ตัว มีจำนวน 168 ฟาร์ม ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยนี้ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในเขตพื้นที่ 3 อำเภอคือ อำเภอเมือง อำเภอท่าม่วง และอำเภอพัฒนานิคม ตามลำดับ โดยอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองมากที่สุด

3.3.2 ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อใน ตำบลท้ายตลาด

เขตอำเภอเมืองเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดของจังหวัดลพบุรีคือจำนวน 85 ฟาร์ม จากทั้งหมด 271 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 31.36 เมื่อพิจารณาจากข้อมูลปริมาณไก่เนื้อของแต่ละฟาร์มพบว่าแทบทั้งหมดเป็นการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรรายย่อยที่เลี้ยงไก่ไม่เกิน 20,000 ตัว

ตารางที่ 6 แสดงขนาดการเลี้ยงและจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อใน อำเภอเมืองจังหวัด
ลพบุรี พ.ศ.2554

ขนาดการเลี้ยงไก่เนื้อ (ตัว)	จำนวนฟาร์ม (ฟาร์ม)	ร้อยละ
3,000 – 5,000	33	38.82
5,001 – 10,000	26	30.59
10,001 -15,000	12	14.12
15,001-20,000	9	10.59
ตั้งแต่ 20,001 ขึ้นไป	5	5.88
รวม	85	100

ที่มา: สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์

ข้อมูลจากตารางที่ 6 พบว่า ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดลพบุรีมีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ จำนวน 85 ราย มีจำนวนไก่เนื้อทั้งหมด 948,560 ตัว ส่วนใหญ่เป็นฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในปริมาณไม่เกิน 20,000 ตัว มีจำนวน 80 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 94.12 มีเพียง 5 ฟาร์มเท่านั้นที่เลี้ยงไก่มากกว่า 20,000 ตัว โดยมีฟาร์มขนาดใหญ่ที่สุดในเขตพื้นที่อำเภอเมืองคือฟาร์มของบริษัท ก. ที่ประกอบอุตสาหกรรมไก่เนื้อและเป็นบริษัทคู่สัญญากับเกษตรกรในตำบลท้ายตลาด มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ 1 ฟาร์ม มีไก่เนื้อจำนวน 120,000 ตัว หรือคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 64 ของจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงในระบบฟาร์มในเขตอำเภอเมือง

ส่วนตำบลท้ายตลาดเป็นตำบลที่มีฟาร์มการเลี้ยงไก่เนื้อมากที่สุดในเขตอำเภอเมือง คือจำนวน 34 ฟาร์ม หรือคิดเป็นร้อยละ 40 ของจำนวนผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในเขตอำเภอเมือง โดยทั้งหมดเป็นฟาร์มเลี้ยงไก่ของเกษตรกรรายย่อยทั้งสิ้น มีไก่เนื้อรวมกันจำนวน 187,300 ตัว หรือคิดเป็นร้อยละ 19.75 ของจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงในเขตอำเภอเมือง หรือคิดเป็นร้อยละ 0.64 ของจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงในจังหวัดลพบุรีเท่านั้น

ตารางที่ 7 แสดงขนาดการเลี้ยงและจำนวนฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อใน ตำบลท้ายตลาด อำเภอ
เมืองจังหวัดลพบุรี พ.ศ.2554

จำนวนไก่ (ตัว)	จำนวนฟาร์ม (ฟาร์ม)
3,000 – 5,000	23
5,001 – 10,000	10
10,001 ขึ้นไป	1
รวม	34

ที่มา: สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์

ข้อมูลจากตารางที่ 7 พบว่า ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อที่อยู่ในพื้นที่ตำบลท้ายตลาดจำนวน 34 ราย เกือบทั้งหมดเป็นฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในปริมาณไม่เกิน 10,000 ตัว มีจำนวน 33 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 97.05 มีเพียง 1 ฟาร์มเท่านั้นที่เลี้ยงไก่อมากกว่า 10,000 ตัว คือ 14,000 ตัว

สรุปได้ว่าเมื่อพิจารณาจากโครงสร้างการผลิตและการตลาดของอุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อ จำนวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มของเกษตรกรเป็นเพียงการเลี้ยงรายย่อยเมื่อเทียบกับปริมาณไก่เนื้อในตลาดทั้งหมด การทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกร เป็นเพียงฟาร์มขนาดเล็กที่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบริษัททุนขนาดใหญ่ เนื่องจากต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตทั้ง พันธุ์ไก่ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์ ตลอดจนเทคโนโลยีในการเลี้ยงไก่จากบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และยังคงพึ่งพิงทางด้านตลาดอีกด้วย อีกทั้งช่องทางการจำหน่ายยังต้องผ่านช่องทางของบริษัททุนตามกระบวนการฆ่าชำแหละ การแปรรูป ตลอดจนการขนส่งไปยังผู้บริโภค

บทที่ 4

เกษตรกรกับวิถีการผลิตแบบพันธะสัญญา

เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอถึงปัจจัยการผลิต และตลาด ตลอดจนกระบวนการผลิตของเกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา เพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงวิถีการผลิตไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาอันเป็นแบบแผนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม (Structure) ที่มีต่อ ผู้กระทำการ (Agency) คือเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาดและในขณะเดียวกัน เพื่อที่จะทำความเข้าใจการกระทำของเกษตรกรที่มีต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วยซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์เรื่องการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชนในบทต่อไป

4.1 เกษตรกรกับการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา

เดิมเกษตรกรในตำบลท้ายตลาดเลี้ยงไก่จำนวนไม่มาก เป็นการเลี้ยงไก่พื้นบ้านในบริเวณบ้านเพื่อบริโภคเป็นหลักและจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมนอกจากการทำนา ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ.2528-2529 นายทอง เป็นเกษตรกรรายแรกๆที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาด เขาเล่าให้ฟังว่า เริ่มแรกเลี้ยงไก่จำนวน ประมาณ 2,000 ตัว โดยได้ความรู้ในการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจากเพื่อนที่อยู่ที่ตำบลจี่วราย อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี หลังจากนั้นก็มีญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านเลี้ยงตามมา แต่ยังไม่มากนัก นอกจากเลี้ยงไก่เลี้ยงปลาแล้วก็ทำนาด้วย หลังจากน้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ.2538 ที่ส่งผลให้ไร่นาเกษตรกรเสียหายทั้งหมด ประกอบกับมีผู้ใหญ่สิงห์ นายหน้าจากบริษัททุนเข้ามาชักชวนเกษตรกรให้ลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ และเห็นตัวอย่างคนที่ทำฟาร์มไก่เนื้อแล้วประสบความสำเร็จ มีรายได้ดี เกษตรกรในตำบลจำนวนมากได้หันมาลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยก่อนปี พ.ศ.2547ซึ่งเป็นปีที่เกิดปัญหาการระบาดของโรคไข้หวัดนก มีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในตำบลถึงประมาณ 200 ฟาร์ม ต่อมาเมื่อเกิดปัญหา การแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกส่งผลให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเลิกเลี้ยงไปเป็นจำนวนมาก เนื่องจากความต้องการบริโภคอาหารปลอดภัยและการป้องกันโรคระบาดในการเลี้ยงสัตว์ปีกของทั้งภาครัฐและธุรกิจการผลิตอาหารบังคับให้เกษตรกรที่ต้องการเลี้ยงไก่ต้องปรับปรุงรูปแบบและวิธีการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มใหม่ให้เข้าสู่ “ฟาร์มมาตรฐาน” ซึ่งต้องมีการลงทุนเพิ่มเติมในการปรับปรุงโรงเรือนจากระบบเปิดมาสู่โรงเรือนระบบปิดทำให้เหลือเกษตรกรจำนวนหนึ่งเท่านั้น ประมาณ 58 รายที่ตัดสินใจเลี้ยงไก่ต่อมา ส่วนมากต้องเลิกอาชีพนี้ไปเนื่องจากขาดเงินทุนและเห็นว่าการลงทุนต่อไปอาจจะไม่คุ้มกับรายได้ที่ได้รับ ปัจจุบันจำนวนผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาด มีจำนวนเหลืออยู่เพียง 34 ราย เท่านั้น

เนื้อหาส่วนนี้เป็นรายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 14 กรณีศึกษา เพื่อที่จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นในระดับผู้กระทำการ(Agency)ที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงวิถีการผลิต วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตอันเปรียบเสมือนโครงสร้าง(Structure) ที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรให้ต้องมีการปรับตัวต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา โดยการเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีการลงทุนในปัจจุบันการผลิตร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน เกษตรกรจะใช้ที่ดินและเงินทุนของตนเองและ/หรือเงินทุนจากการกู้ยืมในการสร้างโรงเรือน อุปกรณ์และระบบการเลี้ยงไก่ทั้งหมด เป็นเจ้าของแรงงานและ/หรือรับผิดชอบค่าจ้างแรงงานในการเลี้ยงไก่รวมถึงค่าบริหารจัดการฟาร์มทั้งหมด ส่วนบริษัท จะเป็นผู้ให้สินเชื่อปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการเลี้ยงไก่ เช่น ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์ การให้บริการทางสัตวแพทย์ ข้อมูลเทคนิคการเลี้ยงไก่ โดยเกษตรกรต้องทำสัญญาในการซื้อปัจจัยการผลิตและขายผลผลิตทั้งหมดผ่านบริษัทที่เป็นคู่สัญญาเท่านั้น ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรทั้ง 14 รายจะประกอบไปด้วย ข้อมูลความเป็นมาก่อนการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ข้อมูลด้านการลงทุน การใช้ที่ดิน แรงงาน กระบวนการเลี้ยงไก่และต้นทุนรายได้ที่ได้จากการเลี้ยงไก่เป็นสำคัญ

กรณีที่ 1. นายคม อายุ 53 ปี ทำงานในตำแหน่งการเมืองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจุบันมีโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ เลี้ยงปลาหลายชนิดเช่น ปลาหมอ ปลาสวาย ปลานิล เป็นต้น โดยจะจับปลาขายปีละ 1 ครั้ง ได้ครั้งละประมาณ 10-12 ตันได้เงินประมาณ 150,000 บาทต่อปี การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลักโดยมีภรรยาคอยช่วยดูแลบ้าง นอกจากนี้ยังทำนาประมาณ 6 ไร่ และปลูกพืชล้มลุก เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ มะละกอ ประมาณ 2 ไร่เอาไว้เป็นรายได้เสริม ก่อนที่จะทำฟาร์มเลี้ยงไก่ทำงานเป็นลูกจ้างกรมชลประทานอยู่ที่ ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เริ่มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญามาตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 หลังน้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ.2538 เนื่องจากมีผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งในตำบลจี่วราย ชื่อผู้ใหญ่สิงห์ที่เป็นนายหน้าให้แก่บริษัท ก.มาชักชวนให้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ประกอบกับเห็นเกษตรกรรายอื่นในชุมชนที่เลี้ยงไก่เนื้อแล้วมีรายได้ดีจึงตัดสินใจทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ เริ่มต้นจากการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบเปิดบนบ่อเลี้ยงปลาจำนวน 1 โรง พอเห็นว่าการเลี้ยงไก่มีรายได้ดีจึงลาออกจากงานที่กรมชลประทานเพื่อกลับบ้านมาทำฟาร์มเลี้ยงไก่เพิ่มเติมอีก 1 โรง รวมเป็น 2 โรงโดยใช้เงินกู้จากธนาคารจำนวนประมาณ 500,000 บาท ภายหลังเกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในปีพ.ศ.2547 จึงต้องลดการเลี้ยงไก่ลงเหลือ

เพียง 1 โรงเรือนเท่านั้นเพราะเกรงว่าอาจจะขาดทุนจนไปไม่รอด และได้ปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่เหลืออีกหนึ่งโรงเรือนให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์มเป็นโรงเรือนแบบปิดตามมาตรฐานและนโยบายของกรมปศุสัตว์ ส่วนปัจจัยในการผลิตในการเลี้ยงไก่ที่สำคัญอื่นๆเช่น อาหารไก่ ลูกไก่ ยาและเวชภัณฑ์บริษัทจะให้สินเชื่อแก่เกษตรกรแล้วจึงมาหักลบออกจากรายได้เมื่อขายไก่ในแต่ละรุ่น โดยที่เกษตรกรทุกรายต้องทำสัญญาในการซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมดของบริษัท และขายไก่เนื้อทั้งหมดแก่บริษัท ในช่วงเริ่มแรกของการเลี้ยงไก่รายได้ประมาณ 70,000 -80,00 บาทต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น(ประมาณ 35- 45 วัน) ในรอบปีสามารถเลี้ยงไก่ได้ 5 รุ่น ถือว่าเป็นรายได้ดีมากจนสามารถออกกรดปีค้อฟได้ 1 คัน แต่ต่อมารายได้เริ่มลดลงจนเหลือประมาณ 30,000- 40,000 บาทต่อการเลี้ยง 1 รุ่น เพราะหลังจากปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้เป็นระบบปิดจึงต้องเสียค่าไฟฟ้าที่ใช้ในระบบปรับอากาศในโรงเรือนประมาณ 11,000 บาทต่อเดือนและมีปัญหาเรื่องคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่เป็นสินเชื่อที่ได้มาจากบริษัท เช่น ลูกไก่ อาหารไก่จากบริษัท ทำให้ไก่ตายลงหรือน้ำหนักไม่ดีส่งผลทำให้รายได้ในการเลี้ยงไก่ลดลง

กรณีที่2.นายกร อายุ 41 ปี เลี้ยงไก่มาตั้งแต่ปีพ.ศ.2544 ปัจจุบันมีโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรงบนบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงปลานิล ปลาสรวยเป็นส่วนใหญ่ สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 4,500 ตัว นอกจากนี้ภรรยาชื่อนางวิไลยังมีที่นาให้เช่าจำนวน 9 ไร่ ปีหนึ่งทำนา 3 ครั้งเป็นนาปรัง โดยเก็บข้าวไว้กินเองส่วนหนึ่ง การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลักโดยมีภรรยาคอยช่วยดูแลบ้าง ส่วนลูกชายอายุ 14 ปี ให้ช่วยแต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ให้เข้ามาช่วยเนื่องจาก เคยให้มาช่วยงานแต่ไม่ระมัดระวังเหยียบไก่ตายก็เลยให้ช่วยเฉพาะแบกกระสอบอาหารไก่มาตั้งไว้ให้ตนเองบ้างส่วนลูกสาวคนเล็ก อยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 อายุ 8 ปี ยังเด็กเกินไปที่จะมาช่วยเลี้ยงไก่ ก่อนที่จะมาเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเขาเล่าให้ฟังว่า ปีพ.ศ.2535-2536 ทำงานเป็นคนขับรถส่งของอยู่แถวปากน้ำ สมุทรปราการ ทำงานในโรงงานปั่นด้ายอยู่ 5- 6 ปี หลังจากนั้นเคยทำงานที่โรงงานผลิตแผ่นกระเบื้องที่แก่งคอย สระบุรี เมื่อปีประมาณพ.ศ.2540 ทำอยู่ได้ประมาณ2-3 ปีก็มาเลี้ยงไก่ เพราะเบื่อการทำงานในโรงงานที่มีกฎ ระเบียบมาก จึงกลับบ้านภรรยาที่ตำบลท้ายตลาด เมื่อเห็นเพื่อนบ้านทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแล้วมีรายได้ดีจึงหันมาทำฟาร์มเลี้ยง เขาเล่าว่าแต่เดิมเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดโดยกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ประมาณ 400,000 บาท รวมกับเงินยืมจากญาติอีกจำนวนหนึ่ง ช่วงแรกเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดประมาณ 3,500 ตัว มีรายได้ประมาณ 20,000 บาทต่อรุ่น ค่าไฟฟ้าไม่ถึง1,000 บาท เมื่อตอนเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกในปีพ.ศ.2547 ทำให้ต้องหยุดเลี้ยงไก่ไป

ประมาณ 2 ปี ก็หันไปรับจ้างทั่วไป ต่อมาบริษัทซีพีเข้ามาติดต่อให้เลี้ยงเปิดเนื้อกับบริษัท โดยให้สินเชื่อกในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิด จึงได้เลี้ยงเปิดกับบริษัทซีพีประมาณ 3 ปี ก็ได้กำไรดีตลอด ได้ประมาณ 30,000 บาททุกรุ่นไม่เคยขาดทุน แต่ที่ต้องเลิกเลี้ยงเนื่องจากเมื่อครบกำหนดผ่อนชำระหนี้ในการปรับปรุงโรงเรือนแล้ว บริษัทซีพีไม่ค่อยมาลงเปิดให้เลี้ยงจึงต้องเลิกไป โดยปริยายเนื่องจากขาดรายได้และได้กลับมามีเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้งหนึ่ง รายได้จากการขายไก่รุ่นที่ผ่านมาได้ประมาณ 14,000 บาท หักค่าไปประมาณ 10,000 บาท เหลือ 4,000 บาท รุ่นก่อนหน้านั้น หักค่าไฟแล้วเหลือประมาณ 18,000 บาท การเลี้ยงไก่บางครั้งก็ได้กำไร บางรุ่นก็ขาดทุน หากได้กำไรตัวละ 8-9 บาทถึงจะคุ้ม ที่ขาดทุนเป็นเพราะลูกไก่ และอาหารที่บางครั้งไม่ได้คุณภาพทำให้ไก่ไม่ได้น้ำหนัก และบางครั้งไก่ไม่แข็งแรงจึงเป็นโรคตายไปจำนวนมาก ถ้าไก่ตายวันละ 2-3 ตัวเป็นเรื่องปกติแต่หากตายมากกว่านั้นก็จะทำให้รายได้น้อยหรือเสี่ยงต่อการขาดทุน นอกจากนี้การเลี้ยงไก่ยังขึ้นอยู่กับฤดูกาลด้วย ถ้าอากาศหนาวจะได้ผลไม่ค่อยดีเนื่องจากไก่จะป่วยง่าย ไม่ค่อยอยากกินอาหาร

กรณีที่ 3. นายชาติ อายุ 46 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 4,500 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลัก ส่วนภรรยาที่รับราชการสังกัดกระทรวงสาธารณสุขและลูกสาว 2 คนที่เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 กับ 6 มาช่วยดูไก่ในโรงเรือนบ้างแต่เป็นส่วนน้อย นอกจากเลี้ยงไก่เนื้อแล้ว เขาทำนาปรังปีละ 2 ครั้ง จำนวน 8 ไร่ โดยหว่านข้าวเองแต่จ้างรถไถดิน และจ้างเกี่ยวข้าว มีที่ดินให้คนเช่าทำไร่ นอกตำบลประมาณ 10 ไร่ และเลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่ายอีกหลายชนิดเช่น ไก่ชน 4 ตัว วัว 1 ตัว ปลาหมอสี และยังรับซื้อไก่บ้านไปจำหน่ายตามร้านอาหารอีกด้วย เริ่มเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญามาตั้งแต่ปี พ.ศ.2535-2536 โดยกู้เงินลงทุนมาจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) มาสร้างโรงเรือนแบบเปิดบนบ่อเลี้ยงปลา ปัจจุบันยังคงมีเนื้ออยู่ประมาณ 300,000 บาท สาเหตุที่มาทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื่องจากเห็นว่ามียาขายได้ดี เพราะได้รายได้ทั้งจากการเลี้ยงไก่และการเลี้ยงปลาในบ่อด้วย ก่อนที่จะมาทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ เคยไปทำงานเป็นพนักงานบริษัทจำหน่ายเมล็ดพันธุ์พืชที่จังหวัดนครราชสีมา อยู่ประมาณ 1 ปี ก่อนจะกลับบ้านช่วยพ่อและแม่ทำนา และทำโรงเรือนเลี้ยงเปิดไข่เนื่องจากไม่ชอบทำงานอยู่ภายใต้กฎระเบียบ ต่อมาได้เลี้ยงเปิดแต่หลังจากขาดทุนจากการเลี้ยงเปิดประมาณ 200,000 บาทจึงได้มาเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาจำนวน 1,500 ตัวเพราะสามารถใช้โรงเรือนเลี้ยงเปิดมีอยู่แล้ว หลังจากเกิดปัญหาใช้หัวदनก็ได้ปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดตามมาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์โดยมี

บริษัทซีพีได้เข้ามาให้สินเชื่อในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดและให้เลี้ยงเปิดกับบริษัทอยู่ประมาณ 2 ปี เมื่อผ่อนคืนหนี้คืนกับบริษัทซีพีเสร็จ บริษัทซีพีไม่ได้มาลงเปิดให้เลี้ยงจึงได้กลับมาเลี้ยงไก่ตามเดิม รายได้จากการเลี้ยงไก่ในระยะแรกดีแต่ปัจจุบันไม่ค่อยดี ปัจจุบันมีหนี้สะสมกับบริษัทประมาณ 70,000 บาทที่เกิดจากการเลี้ยงไก่แล้วขาดทุนเนื่องจากไก่ที่เลี้ยงไว้ตายลง ซึ่งหนี้สินจะถูกหักลบออกจากกำไรในการเลี้ยงไก่เนื้อในรุ่นต่อไป หากขาดทุนเพิ่มก็จะมีจำนวนหนี้สินเพิ่มขึ้นเช่นกัน

กรณีที่ 4. นายเสริม อายุ 46 ปี ประกอบอาชีพเป็นรับราชการทหาร ภรรยาเสียชีวิตแล้ว ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 2 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ เลี้ยงไก่โรงเรือนละประมาณ 4,500 ตัว รวม 2 โรงเรือน 9,000 ตัว ก่อนที่จะมาเลี้ยงไก่เคยเลี้ยงหมู ส่วนบ่อปลาเลี้ยงปลาขายเป็นส่วนใหญ่ ปีหนึ่งจะจับปลาขาย 1 ครั้ง ได้เงินประมาณ 140,000 บาท การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองและจ้างคนงาน 1 คนเป็นที่ เป็นเพื่อนบ้านในตำบลมาช่วยเลี้ยงเป็นหลัก ส่วนลูกชายอายุ 16 ปี เรียนระดับปวช. ยังก็มาช่วยบ้างบางครั้งหากเป็นวันหยุด เมื่อประมาณ 1 ปีที่ผ่านมา นายเสริมได้จ้างเพื่อนทหารให้อยู่เวรราชการแทนส่วนตนก็กลับมาเลี้ยงไก่อยู่ที่บ้าน แต่ปัจจุบันต้องกลับไปทำงานราชการดังเดิมไม่สามารถจ้างเพื่อนอยู่เวรได้เหมือนแต่ก่อน นอกจากนี้ยังขอแรงให้เพื่อนบ้านที่สนิทกัน 2-3 คนมาช่วยให้อาหารไก่ช่วงเช้าและเย็นด้วย โดยหลังจากให้อาหารไก่ในตอนเย็นแล้วจะเลี้ยงข้าว และเหล้าเป็นน้ำใจตอบแทนกัน และยังจ้างเพื่อนบ้านในชุมชนจำนวน 2 คนมาช่วยให้อาหารไก่เวลาเช้ากับเย็นและช่วยดูแลไก่ในโรงเรือน หากเขาไม่อยู่บ้าน จำนวน 2 คน โดยจ่ายค่าจ้างให้คนละประมาณ 2,000 บาทต่อการเลี้ยง 1 รุ่น นายเสริมเริ่มเลี้ยงไก่ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 โดยกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร(ธกส.) จำนวน 700,000 บาทเพื่อสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบเปิดจำนวน 2 โรง และขุดบ่อปลา เหตุผลที่ตัดสินใจเลี้ยงไก่เพราะเห็นว่าคนในตำบลที่เลี้ยงไก่มีรายได้ดี และตัวเองมีที่ไม่มาก หากทำนาไปก็ได้รายได้น้อย ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2547 ประสบกับปัญหาไข้หวัดนกจึงต้องหยุดการเลี้ยงไก่ไปประมาณ 2 ปี หลังจากนั้นต้องปรับปรุงเป็นโรงเรือนแบบปิด โดยบริษัทที่เลี้ยงไก่ให้สินเชื่อมาก่อนแล้วผ่อนคืนโดยหักหลังจากขายไก่ในแต่ละรุ่น ประมาณ 300,000 บาทตอนนี้ผ่อนหมดแล้ว เมื่อก่อนเลี้ยง 2 เล้าก็เคยมีรายได้ถึง 60,000-80,000 บาท ค่าไฟก็ไม่มาก ปัจจุบันก็ตีบ้างไม่ดีบ้าง นายเสริมเล่าให้ฟังว่าต้นปีไก่ตายเนื่องจากสภาพอากาศหนาวเย็น ประมาณ 600 กว่าตัว จาก 8,000 ตัว ได้เงินเพียง 14,000 ยังไม่พอค่าไฟ รุ่นก่อนหน้านั้น ได้ประมาณเกือบ

40,000 บาท ค่าไฟฟ้าก็ประมาณ 17,000 บาทต่อเดือน ตอนนี้อยู่เป็นหนี้บริษัทอีกประมาณ 37,000 บาท

กรณีที่ 5. นายสี อายุ 54 ปี เดิมประกอบอาชีพทำนา เมื่อสมัยอายุ 22-23 ปีเคยไปทำงานโรงงานผลิตหลอดไฟแถวถนนสาธุประดิษฐ์ ที่กรุงเทพฯ แต่ไม่ชอบงานในโรงงานเลย ตัดสินใจกลับบ้านมาทำนา ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างบนที่ดินของตนเองเนื้อที่ ประมาณ 5 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 4,500 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองและภรรยา ส่วนลูกชาย 1 คน ทำงานเป็นช่างเขียนแบบอยู่ที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งหนึ่ง นอกจากนี้เลี้ยงไก่เนื้อแล้วยังเลี้ยงหมูจำนวน 3 ตัว โดยจะเลี้ยง 6-8 เดือนได้น้ำหนักประมาณ 120-130 กิโลกรัมจึงจะจับขายและซื้อมาเลี้ยงใหม่การทำให้อาหารหมูใช้รำ แลเน้นผักเนื่องจากไม่มีทุนซื้อหัวอาหารมาเลี้ยง แต่ไม่ได้ทำนา เริ่มเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาามาตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เนื่องจากมีผู้ใหญ่สิงห์ที่เป็นนายหน้าของบริษัท ก.มาชักชวนให้เลี้ยงไก่และเห็นว่าน่าจะมีรายได้ดี จึงได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) หลานแสนบาท มาลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ โดยเริ่มต้นจากทำโรงเรือนเลี้ยงไก่จำนวน 1 โรง แล้ว ขยายเพิ่มอีก 1 โรงเพราะมีรายได้ดี นางมณีซึ่งเป็นภรรยา นายสี เล่าว่ารายได้จากการเลี้ยงไก่สามารถส่งลูกชายเรียนมหาวิทยาลัย เอกชนแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ ได้ แต่ต่อมาประสบกับปัญหาโรคไข้หวัดนกทำให้ต้องขาดทุนและต้องขายที่นาจำนวน 5 ไร่ให้กับพี่ชายเพื่อส่งลูกชายเรียนต่อให้จบ นอกจากนี้ยังต้องขายโรงเรือนเลี้ยงไก่จำนวน 1 โรงไปในราคา 50,000 บาทอีกด้วย หลังจากเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกมีบริษัทซีพีเข้ามาติดต่อและให้สินเชื่อเพื่อปรับปรุงโรงเรือนแบบเปิดให้เป็นโรงเรือนแบบปิดตามมาตรฐานฟาร์มเพื่อเลี้ยงเปิดเนื้อ จึงได้เลี้ยงเปิดอยู่ประมาณ 2 ปี เมื่อครบกำหนด 2 ปีหลังจากผ่อนค่าอุปกรณ์หมดลง บริษัทซีพีก็ไม่มาลงเปิดให้อีกจึงหันกลับมาเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้ง ก่อนที่จะมาเลี้ยงไก่ก็ทำนาเลี้ยงวัว เคยเลี้ยงเปิดแบบไล่ทุ่งจำนวน 500 ตัว และรับจ้างทั่วไป เมื่อมาเลี้ยงไก่ในช่วงแรกมีรายได้ดีเลี้ยงไก่ในโรงเรือน 2 โรง โรงเรือนละ ประมาณ 3,000 ตัว ได้เงินรวมถึง 60,000-70,000 บาท ต่อรุ่น ค่าไฟฟ้าก็น้อยเนื่องจากเลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิด หลังจากไข้หวัดนกมีต้นทุนสูงมากขึ้นโดยเฉพาะค่าไฟฟ้า ประมาณ 10,000 บาทต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น ขณะที่เดิมเลี้ยงไก่ 2 โรงเรือนค่าไฟรวมกันประมาณ 2,000 กว่าบาทเท่านั้น รายได้จากการเลี้ยงไก่ในปัจจุบันไม่ดี เนื่องจากไก่ที่เลี้ยงไว้ตายไปจำนวนมากเพราะเป็นโรคและปัญหาจากสภาพอากาศที่หนาวเย็น การเลี้ยงไก่ 4 รุ่นที่ผ่านมาขาดทุนเสีย 3 รุ่น นายสีเล่าให้ฟังว่า ไก่รุ่นที่แล้วตายไป 60 ตัว จึงได้เงินเพียง 7,000 บาท ยังไม่ได้หักค่าไฟฟ้า ปัจจุบันติดหนี้บริษัทกว่า 9,000 บาท โดยเคยติดหนี้บริษัทสูงถึง 50,000

บาท แต่ก็หักกลบลบหนี้ในการเลี้ยงไก่ในรุ่นถัดมา นายสีบอกล่าวเลี้ยงไก่ต้องให้ได้เงินเฉลี่ยตัวละ 10 บาทขึ้นไปถึงจะดี หากต่ำกว่าตัวละ 5 บาทจะอยู่ไม่ได้ ปัจจุบันเหลือหนี้สินกับภกส.อีก ประมาณ 140,000 บาท บ่อปลาจะเลี้ยงปลา มีปลา สวาย ปลาชนิด ยี่สก จับขายปีละ 1 ครั้ง ได้ 6-7 ตัน ได้เงินประมาณ 200,000 บาท ปลาลงทุนน้อยเพราะให้กินขี้ไก่ รายได้จากปลาเอามาชดเชยกับการเลี้ยงไก่

กรณีที่ 6. นายสอน อายุ 45 ปี เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา มาตั้งแต่ตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. 2538 ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ ไม่ได้ทำอาชีพอื่น นอกจากเลี้ยงไก่จำนวน 5,500 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลัก โดยมีภรรยาช่วยเลี้ยงหลังจากกลับจากขายของที่ตลาดสด โดยภรรยาประกอบอาชีพขายไข่เปิดและไข่ไก่โดยไปรับไข่ที่ร้านในตัวเมืองประมาณตี 4 ของทุกวันไปขายที่ตลาดสด เทศบาลเมืองลพบุรีถึงประมาณ 10.00 น. การลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ ใช้เงินเก็บส่วนตัวประมาณ 250,000 บาท เมื่อเกิดใช้หัวदनกต้องหยุดเลี้ยงไก่ไปประมาณ 2 ปี หลังจากนั้นได้กู้เงินนอกระบบมาปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดประมาณ 100,000 กว่าบาท รายได้จากการขายไก่รุ่นที่แล้วประมาณ 5,000 ตัว ได้เงินประมาณ 40,000 บาท แต่ยังไม่ได้หักค่าไฟฟ้า อีกประมาณ 10,000 กว่าบาท เขาเล่าว่าสมัยที่เลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิดมีรายได้ดีกว่าเนื่องจากเสียค่าไฟฟ้าน้อย เดิมเลี้ยงกับบริษัท ก. มาตลอด ปีนี้เพิ่งย้ายมาอยู่กับบริษัท ข. เนื่องจากไม่พอใจที่บริษัท ก. มาจับไก่เล็กที่ยังไม่ได้น้ำหนักเต็มที่บ่อยครั้ง ส่วนปลาจะจับปีละ 1 ครั้ง ปีที่ผ่านมาจับในช่วงเดือนมิถุนายน ได้ปลาน้ำหนักรวมประมาณ 18 ตัน พ่อค้าที่มารับซื้อคิดราคาเหมา กิโลกรัมละ 13.50 บาท รวมได้เงินประมาณเกือบ 250,000 บาท

กรณีที่ 7. นายเข้ม อายุ 45 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 5,000 ตัว เริ่มทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 หลังจากปีน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2538 โดยกู้เงินจากธนาคารทหารไทยประมาณ 350,000 บาท มาลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ประมาณ 4,000 ตัว โดยขณะนั้นยังทำงานเป็นพนักงานโรงงาน มาสด้าที่นิคมอุตสาหกรรมบางชัน สาเหตุที่เลี้ยงไก่เนื่องจากเห็นตัวอย่างเพื่อนบ้านในชุมชนเลี้ยงไก่เนื้อแล้วมีรายได้ดี เมื่อถูกให้ออกจากงานเนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 จึงกลับมาบ้านมาช่วยภรรยาเลี้ยงไก่โดยเพิ่มจำนวนเป็น 5,000 ตัว หลังจากเจอปัญหาโรคไข้หวัดนกได้หยุดเลี้ยงไประยะเวลาหนึ่ง ต่อมาได้ปรับปรุงโรงเรือนเป็นโรงเรือนแบบปิดโดยบริษัทซีพีเข้ามา

ให้สินเชื่อในการปรับปรุงโรงเรือนและให้เลี้ยงเปิด เมื่อหมดหนี้สินต่อกันบริษัทซีพีก็ไม่ค่อยมาลงเปิดให้เลี้ยงอีก จึงได้กลับมาเลี้ยงไก่อีกครั้งหนึ่ง ต่อมาได้มาช่วยน้ำที่รับราชการครูอยู่ที่กรุงเทพฯ เลี้ยงไก่เนื้ออีก 2 โรงเรือนเนื่องจากคนงานของน้ำที่จ้างมาเลี้ยงไก่ได้ลาออกไป โดยมาเลี้ยงไก่โรงเรือนละ 4,000 ตัวรวมบ่อปลาเนื้อที่ 9 ไร่ 2 งาน รวมไก่จำนวน 8,000 ตัว ค่าจ้างคิดจากรายได้ร้อยละ 30 จากการเลี้ยงไก่และปลา(หลังจากหักต้นทุนแล้ว)แต่หากรุ่นไหนขาดทุนก็จะไม่ได้เงินค่าจ้างเลี้ยงเลย การจัดการด้านแรงงานนั้นให้ภรรยาเลี้ยงไก่ของตัวเอง บางครั้งมีลูกสาวคนโตอายุ 20 ปีและลูกเขยจะมาช่วยเลี้ยงไก่บ้าง ส่วนตัวเขามารับจ้างเลี้ยงไก่ให้หน้าที่โรงเรือนไกลจากตัวบ้านประมาณ 1 กิโลเมตร จะกลับไปบ้านก็เฉพาะตอนกินข้าวเท่านั้น เขาเล่าให้ฟังว่าสมัยที่เลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิด ค่าใช้จ่ายมันน้อย ค่าไฟฟ้าเดือนละ 500 -600 บาท เลี้ยงไก่ได้เงิน 15,000 บาท ก็ยังมีกำไร แม้จะมีค่าซ่อมเล้าบ้างก็ไม่มาก ปัจจุบันเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดก็ได้กำไรบ้างขาดทุนบ้างที่ผ่านมามี 2 รุ่นขาดทุนไป 2 ประมาณ 30,000 -40,000 บาท เป็นหนี้บริษัท เขาบอกว่าต้องขายไก่ได้มากกว่า 20,000 บาทต่อรุ่นถึงจะคุ้มเพราะค่าไฟฟ้าในระบบปิดก็ประมาณ 10,000 บาทต่อเดือน นอกจากเลี้ยงไก่แล้วยังมีที่นาประมาณ 5 ไร่โดยทำนาปรังปีละ 1-2 ครั้งเพื่อขาย โดยถ้าว่างจากการเลี้ยงก็ทำเองแต่จ้างรถมาคราดและจ้างรถเกี่ยวแต่ถ้าไม่ว่างก็จ้างคนทำนา การทำนาก็ประสบกับปัญหาน้ำแล้งบ้าง เพี้ยลงบ้าง ไร่ผลผลิตประมาณ 80 ถังต่อไร่ ตอนนี้ราคาข้าวไม่ค่อนดีขายข้าวได้ตันละประมาณ 8,000 บาทและยังปลูกผักสวนครัวไว้กินในครอบครัวด้วย ส่วนการเลี้ยงปลาจะเลี้ยงปลาสร้อยอย่างเดียวจะจับปีละ 1 ครั้ง บ่อปลาที่บ้านได้ประมาณ 9-10ตัน ได้ประมาณ130,000-140,000 บาทหักต้นทุนแล้วก็น่าจะเหลือประมาณ 100,000 บาท ส่วน 2 บ่อที่มารับจ้างเลี้ยงได้เกือบ 20 ตัน ได้เงินประมาณ 200,000 บาท

กรณีที่ 8. นายทอง อายุ 56 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 5ไร่ ปัจจุบันเลี้ยงไก่จำนวน 4,000 ตัวการเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลักโดยมีภรรยาช่วยเลี้ยง ส่วนลูกชายทำงานอยู่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งหนึ่งไม่ได้ช่วยเลี้ยงไก่ บ่อปลาเลี้ยงปลานิล ปลาสร้อย และปลาเกร็ด ปลาสร้อยขายได้กิโลกรัมละ 15 บาท ส่วนปลามีเกร็ดขายได้กิโลกรัมละ 15-18 บาท แล้วแต่ขนาดของปลานายทองเป็นเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เป็นคนแรกๆของตำบลท้ายตลาด แต่เดิมประกอบอาชีพทำนา เริ่มเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2528 จำนวน 2,000 ตัว โดยได้แนวคิดจากการเลี้ยงไก่บนบ่อปลาและการทำไร่นาสวนผสมจากในหลวงและได้วิชาการเลี้ยงไก่มาจากเพื่อนที่ตำบลวังลาย ลพบุรี นอกจากเลี้ยงไก่แล้วยังประกอบอาชีพเป็นช่างทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ด้วย การลงทุนทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ครั้งแรกต้อง

กู้ยืมเงินจากชาวบ้านด้วยกันมาประมาณ 90,000 บาท จนมาถึงปีพ.ศ.2547 ต้องขาดทุนจากปัญหาวิกฤตใช้หัตถ์นกลอยต้องหันไปประกอบอาชีพรับซื้อของเก่า เมื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้เป็นระบบปิดก็ต้องเอาอุปกรณ์จากบริษัทมาก่อนแล้วจึงผ่อนคืนบริษัทโดยหักออกจากการเลี้ยงไก่ในแต่ละรุ่น คิดเป็นเงินประมาณ 200,000 บาท ช่วงที่ยังเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดมีรายได้ประมาณ 20,000 บาทต่อรุ่น เพราะค่าไฟฟ้าประมาณ 600 บาท หลังจากมาเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดต้องเสียค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 13,000 บาท ปีที่ผ่านมาไก่หนาวตายเป็นจำนวนมาก เขาบอกว่าเลี้ยงไก่ไม่ควรมีไก่ตายเกินร้อยละ 2 ของไก่ที่เลี้ยงทั้งหมด เพราะหากตายมากกว่านี้ก็จะขาดทุน การเลี้ยงไก่รุ่นหลังสุดขาดทุนไปถึง 20,000 บาทรวมกับหนี้สินจากการขาดทุนครั้งก่อนก็ประมาณ 40,000 บาท นายทองบอกว่าปัญหาการเลี้ยงไก่คือ เรื่องลูกไก่ อาหารไก่ที่ไม่ค่อยมีคุณภาพทำให้ไก่เจริญเติบโตช้าและเป็นโรคได้ง่าย และมีค่าไฟฟ้าที่สูงทำให้ได้กำไรน้อย หรือขาดทุน นอกจากการเลี้ยงไก่แล้วนายทองยังเป็นช่างทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ด้วยแต่เดิมสมันทีในตำบลมีคนเลี้ยงไก่มากถึง 200 กว่าฟาร์มเขามีลูกน้องประมาณ 30 คน ปัจจุบันเหลือเพียง 4-5 คน เพราะไม่มีการสร้างโรงเรือนใหม่อีกแล้ว มีงานเฉพาะซ่อมบำรุงโรงเรือนเก่าที่เลี้ยงไก่อยู่เท่านั้น

กรณีที่ 9. นายสม อายุ 52 ปี มีสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ที่บ้านในปัจจุบันมี 3 คน คือ นายสม ภรรยา และหลาน ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา อยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 8,000 ตัว ปลาที่เลี้ยงในบ่อ เช่น ปลานิล ปลาสวาย ปลาช่อน และปลานวลจันทร์ นอกจากเลี้ยงไก่เป็นอาชีพหลักแล้ว ยังทำนาปีละครั้ง บนเนื้อที่ 7 ไร่ ของตัวเอง และปลูกผักหมุนเวียนไปเรื่อยๆ เช่น บวบ แฟง กระเพรา โหระพา พริก โดยมีแม่ค้ามารับซื้อที่บ้าน นอกจากนี้ยังมีห้องแถวให้เช่าอยู่ที่กรุงเทพฯ อีกด้วย เขาเริ่มอาชีพเลี้ยงไก่มานานมากกว่า 10 ปี เริ่มเลี้ยงไก่รุ่นแรกสมัยอยู่ที่ตำบลวังรายจากนั้นก็ย้ายมาเลี้ยงไก่ที่ตำบลท้ายตลาด เริ่มแรกเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบระบบเปิด ต่อมาเปลี่ยนมาเลี้ยงแบบโรงปิดหลังจากการระบาดของไข้หวัดนก ในปี พ.ศ.2547 เพราะโดนบังคับให้เลี้ยงในโรงเรือนแบบปิด การลงทุนเขาใช้เงินทุนส่วนตัวตั้งแต่สร้างโรงเรือนแบบเปิดจำนวน 600,000 บาท เขาบอกว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดตั้งแต่สร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่มาจนถึงการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นแบบปิดรวมถึงการซ่อมบำรุงโรงเรือนตลอด 10 ปีที่ผ่านมาจะใช้เงินไปรวม 1,000,000 บาทแล้ว การเลี้ยงไก่ระยะเวลา 1 ปี จะเลี้ยงไก่ได้ประมาณ 5 รุ่น รุ่นหนึ่งก็ต้องเลี้ยงประมาณ 40-42 วัน การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองเป็นหลัก โดยมีภรรยาช่วยกันเลี้ยง ในอนาคตก็ยังอยากให้ลูกที่ทำงานที่กรุงเทพฯ ออกจากงานมาช่วยกันทำเพราะกิจการของเราเองแน่นอนกว่า ดีกว่าทำงานที่กรุงเทพฯ ที่ได้เงินเดือนแค่ 10,000-20,000 บาท ไม่ต้องไปตากแดด

ตากฝน จากทักษะบวกกับประสบการณ์ที่ได้สะสมมาทำให้ตั้งแต่เลี้ยงไก่มานานายสมบอกว่าไม่ค่อยขาดทุน เพราะเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว นายสมสามารถนำเงินไปใช้จ่ายในครัวเรือนได้ และในอนาคตนายสมอยากสร้างเล้าไก่ใหม่ให้เลี้ยงไก่ได้ 12,000-14,000 ตัว เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวมากขึ้น

กรณีที่ 10. นายชอบ อายุ 48 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 2 งาน เลี้ยงไก่จำนวน 4,000 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงาน 2 คนคือตนเองและน้องชาย ก่อนจะมาทำอาชีพเลี้ยงไก่ นายชอบเคยออกจากชุมชนไปทำงานหลายอย่างเช่น สมัยหนุ่มๆเคยเป็นทหารหน่วยรบพิเศษ หลังจากนั้นไปทำงานหลายแห่งที่กรุงเทพฯ แก๊งค้าย นครชัยศรี เคยทำงานเป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย(รปภ.) เคยทำงานที่ฟาร์มไก่ของบริษัทแหลมทองสหการ กว่า 10 ปี จากนั้นหลังโดนให้ออกจากงานตอนวิกฤตเศรษฐกิจปีพ.ศ.2540 กลับมาบ้านเกิดบวชอยู่ 3 พรรษา กลับมาเริ่มอาชีพทำนาก่อนจากนั้นก็ขุดบ่อเลี้ยงปลาและเริ่มสร้างเล้าไก่ขึ้น สร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบเปิดประมาณปีพ.ศ.2539หลังน้ำท่วมในปี 2538 เพราะเห็นเค้าเลี้ยงกันแล้วได้ดี เพราะเสียค่าไฟไม่มากใช้เงินลงทุนในการสร้างเล้าไก่ หลายแสนบาท เพราะไม่มีราคาแพง รวมแล้วประมาณ 400,000 บาท โดยตอนนั้นก็กู้เลย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ประมาณ 130,000 บาท โดยมาผสมกับเงินเก็บที่มีอยู่ ปัจจุบันใช้หนี้หมดแล้วเพราะตอนนั้นไก่อายได้ดี รายได้ของการเลี้ยงไก่เค้าเปิดจะได้เงินประมาณ 20,000-30,000 บาท หรือในบางรุ่นได้มากถึง 40,000 บาท รายได้ดีมากเพราะ ตอนนั้นค่าไฟเพียง 700 บาท แต่หลังจากเลี้ยงในโรงเรือนแบบปิดค่าไฟเพิ่มขึ้นมาประมาณ 10 เท่าจากเดิม อยู่ที่ประมาณ 8,000 -9,000 บาทต่อเดือน หลังจากปี 2547 ต้องปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดเพราะปัญหาโรคไข้หวัดนก เขาเลี้ยงไก่แต่กับบริษัท ก.มาตลอด เพราะเคยเปลี่ยนบริษัทแล้วไปก็เจอปัญหาเยอะ แรกๆบริษัท ข.ก็จะให้ลูกไก่เกรด เอ เป็นไก่ใหญ่เลย แต่พอเลี้ยงไปก็ให้ไก่ไม่ดีเราเหมือนกัน เหมือนเป็นการดึงคนเลี้ยงในช่วงแรกๆ เอาจูกไก่เกรดเอมาลง เลี้ยงง่าย ไม่เป็นโรค โตเร็ว แต่พอหลังๆตายเยอะ ทำให้กินทุน สุดท้ายก็กลับมาเลี้ยงกับบริษัทเดิม นอกเลี้ยงไก่เป็นอาชีพหลักแล้ว ก็เลี้ยงวัว 3 ตัว และปลูกพืชไว้กินเองหากเหลือก็นำไปขาย เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว โดยปลูกพืชที่กินได้ทั้งปี เช่น ม่วง มะพร้าว ขนุน กัลยัม มะละกอ ข่า ตะไคร้ พริกมะกรูด มะนาว สมุนไพรต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเลี้ยง ปลาตูก ปลาชวาย ปลานิล ปลาช่อน ไว้กินและขายอีกด้วย โดยจะจับปลาขายปีละ 1 ครั้งได้ประมาณ 10 ตัน คิคิโลกกรัมละ 14 บาท รวมได้เงิน

ประมาณ 140,000 บาท ปัจจุบันนายชอบเป็นประธานกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นรองกลุ่มรัฐวิสาหกิจชุมชน และเป็นรองประธานกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีที่ 11.นางสุดา อายุ 50 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 4,000 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงาน 2 คน คือตนเองและสามี ส่วนลูก 2 คนกำลังเรียนในระดับปวช. 1 คน มัธยมศึกษาปีที่ 3 อีกหนึ่งคนก็มาช่วยเทอาหารไก่บ้าง ก่อนหน้าจะมาเลี้ยงไก่เคยเลี้ยงเปิดกับทางซีพี 2 ปี แต่ค่าไฟกินกำไรหมด รายได้ก็ไม่ค่อยพอ จึงหันมาสู่การเลี้ยงไก่ เริ่มเลี้ยงไก่เมื่อปี 2537 เพราะพี่ทงชวน เจ้าชวนบอกว่าเลี้ยงไก่เลี้ยงหนึ่งจะได้กำไร 40,000 บาท อย่างไม่ได้ๆเลยก็ประมาณ 30,000 บาท ก็เลยสนใจ ตอนนั้นที่ตัดสินใจเลี้ยง แรกๆเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิด 4,000 ตัว ได้ 38,000 บาท หรือเคยได้ถึงตัวละ 10บาท เลี้ยง 5,000 ตัวก็ได้ 50,000 บาท ก็ถือว่าดีมาก โดยต้องกู้เงินกับชาวบ้านด้วยกัน ทำโรงเรือนจำนวน 6 ห้องประมาณ 100,000 บาทบวกรวมกับเงินเก็บที่มีอยู่บ้าง รุ่นแรกนั้นลงไก่ 2,000 กว่าตัว ได้ 20,000 กว่าบาท จากนั้นก็ขยายโรงเรือนจาก 6 ห้อง เป็น 12 ห้อง ก็เลี้ยงได้ 4,000 ตัว เลี้ยงมาไม่นานนั้นก็หมดเพราะรายได้ดี หลังจากเจอปัญหาโรคไข้หวัดนกได้ปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิด โดยได้สินเชื่อจากบริษัทซีพี แล้วเลี้ยงเปิดกับซีพีอยู่ประมาณ 2 ปี หลังจากหมดหนี้กับบริษัทก็หันกลับมาเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้ง ปัจจุบันเลี้ยงไก่ขาดทุนมาหลายรุ่น ปี 2553 เลี้ยงไก่ขาดทุนทั้งปี ตอนนั้นก็เลยหยุดการเลี้ยงไก่ชั่วคราว เพราะหักค่าไฟแล้วก็ไม่ได้ค่าเหนื่อย เธอบอกว่าเลี้ยงไก่ของตัวเองอย่างน้อยต้องได้ 20,000 กว่าบาท หักค่าไฟแล้วยังเหลือสัก 10,000 บาท ก็ยังคุ้มค่าเหนื่อยบ้าง อย่างไรก็ตามยังไม่ได้คิดค่าซ่อมเก่าที่ซ่อมที่ก็เป็นเงินอีกประมาณ 10,000 บาท เธอเล่าให้ฟังอีกว่าตอนนี้เป็นหนี้บริษัท รวมๆแล้วเกือบ 100,000 บาท เพราะขาดทุนไป 4 รุ่น รุ่นละประมาณ 30,000 แม้ว่าปีที่ผ่านมามีว่าจะได้เงินจากการขายปลาเป็นแสนแต่ก็ต้องมาหักออกจากการขาดทุนในการเลี้ยงไก่ ปัจจุบันก็เลยหยุดเลี้ยงไก่ชั่วคราวและเพิ่งหันมาลงทุนซื้อเปิดมาเลี้ยงในโรงเรือนที่ใช้เลี้ยงไก่เพราะเลี้ยงเปิดไม่ต้องเสียค่าไฟฟ้าสำหรับระบบปรับอากาศในโรงเรือนเหมือนไก่ เธอเล่าว่าเห็นคนอื่นๆเค้าว่าดีก็เลยลองเลี้ยงดู ปัจจุบันเพิ่งลงเลี้ยงเปิดไข่ได้ 10 กว่าวัน ลง 500 ตัว โดยหวังว่าการหันมาเลี้ยงเปิดจะทำให้สถานการณ์จะดีขึ้น

กรณีที่ 12.นางอัมพร อายุ 52 ปี สามีเสียชีวิตแล้ว มีลูกชาย 2 คนทำงานโรงงานที่อยู่อยุธยา ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลาบนที่ดินของตนเองเนื้อที่ 6 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน

5,000 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเอง และจ้างหลานชายอีก 1 คน ให้มาช่วยกันดูแล นอกจากเลี้ยงไก่แล้วก็ทำนาปรัง ปีละ 2 ครั้ง จำนวน 10 ไร่ โดยจ้างทำนาทั้งหมด ไม่ได้ทำเอง เริ่มทำฟาร์มเลี้ยงไก่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยนายเสริมที่เป็นหลานเขยมาชักชวนให้เลี้ยงเพราะได้กำไรดี จึงได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.)มาจำนวนประมาณ 500,000 บาท มาชุดบ่อเลี้ยงปลาประมาณ 80,000 บาทและสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ประมาณ 400,000 บาท การเลี้ยงไก่ในช่วงแรกมีรายได้ดี เพราะการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดเสียค่าไฟเพียง 1,000 กว่าบาท ไม่เหมือนการเลี้ยงในโรงเรือนแบบปิดที่ต้องเสียค่าไฟฟ้าประมาณ 15,000 บาทต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น เลี้ยงไก่ในช่วงแรกมีรายได้ ประมาณ 40,000-45,000 บาทต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น หลังจากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคใช้หวัดนกต้องหยุดเลี้ยงไก่ไประยะหนึ่ง จึงได้หันไปทำนาอย่างเดียวอยู่ประมาณ 2 ปี หลังจากนั้นได้กู้เงินจากธกส.อีกครั้งจำนวน 200,000 บาทเพื่อมาปรับปรุงโรงเรือนให้ได้มาตรฐานฟาร์มหรือโรงเรือนแบบปิด โดยที่หนี้สินเกา�ังไม่หมดแต่ก็เหลือไม่มากนัก รายได้จากการเลี้ยงไก่ในปัจจุบันไม่ค่อยดีนัก พอกินพอใช้ภายในครอบครัวเท่านั้นไก่อบางรุ่นขายแล้วยังไม่พอค่าไฟฟ้า ไม่ค่อยขาดทุนแต่ได้กำไรน้อยบ้าง มากบ้างไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น คุณภาพของอาหารและลูกไก่ ถ้าอาหารไม่ดี กินแล้วน้ำหนักไก่อก็ไม่ค่อยขึ้น หรือบางครั้งไก่อไม่แข็งแรงเป็นโรคตายไป อย่างเช่นรุ่นที่ผ่านมาได้แค่ 15,000 บาท เกือบจะไม่พอค่าไฟฟ้า

กรณีที่13.นายสุพัฒน์ อายุ 40 ปีปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ 5 ไร่ 3 งาน เลี้ยงไก่จำนวน 8,000 -9,000 ตัว การเลี้ยงไก่ใช้แรงงานของตนเองกับภรรยา เลี้ยงไก่มาตั้งแต่ปีพ.ศ.2542 โดยกู้เงินจากสหกรณ์จำนวน 100,000 กว่าบาท สร้างโรงเรือนแบบเปิด เลี้ยงไก่ จำนวน4,500 ตัว ช่วงแรกมีรายได้ดี ประมาณ 60,000 บาทต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น นอกจากเลี้ยงไก่แล้วยังทำนาด้วย โดยมีที่นาประมาณ 20 ไร่ ทำด้วยตัวเองบ้างจ้างคนอื่นทำบ้าง และเขาบอกว่าปลูกมะนาวด้วยเพื่อเป็นค่าขนมของลูก มีรายได้เพิ่มอีกวันละ 200 บาท ก่อนเกิดปัญหาใช้หวัดนก บริษัทซิลวาเลย์เคยติดต่อให้เขาปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดหรือทำ "อีแวป" เขาจึงตัดสินใจทำเพราะคิดว่าจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นแต่ปรากฏว่าทำแล้วไม่ผ่านเกณฑ์ตามมาตรฐานฟาร์มจึงกลับมาเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดตามเดิม เมื่อปีพ.ศ.2547 ประสบกับปัญหาการแพร่ระบาดของโรคใช้หวัดนก ต้องหยุดเลี้ยงไก่จึงหันกลับไปทำนาอย่างเดียว หลังจากนั้นจึงได้ปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดอีกครั้งตามมาตรฐานฟาร์มแล้วกลับมาเลี้ยงไก่เนื้ออีกครั้งหนึ่ง รายได้จากการขายไก่อรุ่นที่แล้วขายได้ตัวละได้ 7 บาท ได้เงิน 50,000 กว่า

บาท แต่ก็ต้องเสียค่าไฟฟ้าเดือนละกว่า 20,000 บาท และไถ่รุ้นที่กำลังเลี้ยงอยู่นี้มีปัญหาตายเป็นจำนวนมากกว่าปกติ วันละประมาณ 20 ตัว เนื่องจากเป็นหวัดและเป็นโรคแทรกซ้อน เขาบอกว่าที่เลี้ยงไก่ทุกวันนี้เพราะอยากได้ไข่ไก่ให้เป็นอาหารปลา บ่อปลาเลี้ยง ปลาสร้อย ยี่สก นิล โดยจะจับปลาปีละ 1 ครั้ง หรือเลี้ยงไก่ 5 รุ้น จะจับปลาหนึ่งครั้ง ปีที่ผ่านมาได้ปลาเกือบ 20 ตัน ขายปลาได้ประมาณ 300,000 - 400,000 บาท เขาบอกว่าการเลี้ยงไก่มีต้นทุนสูง เพิ่งซ่อมแซมโรงเรือนเลี้ยงไก่หมดเงินไปอีกหลายแสนบาทโดยให้นายทองที่เป็นช่างทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่อยู่ชุมชนมาซ่อมให้

กรณีที่ 14.นางสร้อยอายุ 48 ปี ปัจจุบันมีโรงเลี้ยงไก่เนื้อ 1 โรง บนบ่อเลี้ยงปลา สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ เลี้ยงไก่จำนวน 7,000 ตัว รายได้หลักของครอบครัวก็คือ การเลี้ยงไก่ ส่วนการเลี้ยงปลา ปลูกข้าวโพด ปลูกพืชผักสวนครัว เป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ก็ทำนา 30 กว่าไร่ ของตัวเอง แต่จ้างหว่านปุ๋ย ก่อนมาเลี้ยงไก่ก็ทำแต่नाอย่างเดียว แต่ประสบปัญหามาก โดยเธอบอกว่า ถ้าทำนาอย่างเดียวก็นตายเพราะ เดี่ยวเพี้ยลง เดี่ยวน้ำท่วม จึงผันตัวเองมาประกอบอาชีพเลี้ยงไก่เนื้อด้วย ปัจจุบันนายสร้อยมีลูก 2 คน คนโตม.5 คนเล็ก ป.3 เริ่มต้นเลี้ยงไก่มา 14-15 ปีที่แล้วโดยคำชักชวนของนายใหญ่ โดยเริ่มเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดมาก่อน ซึ่งได้กำไรดีเพราะไม่ต้องใช้ไฟฟ้ามามาก แต่ก็เหนื่อย พอไก่โตก็ต้องพ่นน้ำ เพราะไถ่มันร้อน จากนั้นต้องเปลี่ยนการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดเพราะใช้หวัดนก ตอนเลี้ยงแล้วเปิดเลี้ยงกับบริษัท ก.แล้วก็มาบริษัทชวลลเวย์ บริษัทสนธิ แล้วก็บริษัท ข.ที่ปัจจุบันเลี้ยงมา 3 ปีแล้ว ตอนที่ต้องปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดต้องลงทุนประมาณ 150,000 บาท ไม่ได้กู้จาก ธกส. แต่เอาเงินจากพี่สาวมาสาเหตุที่หันมาเลี้ยงกับทางบริษัท ข. เพราะลูกไก่ของบริษัท ก.ไม่ค่อยดี ของบริษัท ข. คุณภาพลูกไก่และอาหารดีกว่า รุ้นที่แล้วไถ่ก็ตายแค่ 47 ตัว ปีหนึ่งเลี้ยง 5-6 รุ้น โดยจะเลี้ยงปลาพร้อมกันไปด้วย จะจับปลาก็ช่วงเงินใช้จ่ายในครอบครัวหมด ก็ประมาณเดือนเมษายน ถึงเดือนกันยายนคือต้องเลี้ยงไก่ 5-6 รุ้น ถึงจะจับปลา 1 ครั้งจากนั้นก็พักบ่อ ส่วนกำไรจากการเลี้ยงไถ่มันแล้วแต่ รุ้น บางรุ้นก็ได้ไม่น้อยไม่พอค่าไฟฟ้า บางรุ้นก็ได้ดี เฉลี่ยประมาณ 30,000- 40,000 บาทต่อรุ้นโดยที่ยังไม่ได้หักค่าไฟฟ้าอีกประมาณหมื่นกว่าบาทต่อรุ้น การเลี้ยงไก่เนื้อจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับไถ่ด้วยว่า ถ้าได้ไถ่ตัวผู้มันก็น่าหนักดีกว่าไถ่ตัวเมีย อาหารดี สภาพแวดล้อม อากาศดี ก็จะได้ผลดี แต่ถ้าการจัดการเราไม่ดี กกลูกไถ่ไม่ดี มันก็ไม่ดี จากประสบการณ์ที่เลี้ยงไถ่มา 10 กว่าปีก็พอรู้ เลี้ยงไถ่ก็ต้องคอยดูมัน อยู่ที่เอาใจใส่มันหรือเปล่า เราก็ต้องดู ขึ้นอยู่กับประสบการณืเรา ไม่มีใครมาสอนเลี้ยง

ตารางที่ 8 ข้อมูลการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

	เกษตรกร	อายุ	จำนวน ไก่ที่เลี้ยง (ตัว)	จำนวน โรงเรือน	ปีที่เริ่ม เลี้ยง	จำนวน แรงงาน หลัก	ที่ดินใช้ เลี้ยงไก่ (ไร่)	เงินลงทุนครั้งแรก		อาชีพอื่นนอกจาก เลี้ยงไก่	บริษัท
								จำนวนเงิน (บาท)	แหล่งเงินทุน		
1.	นายคม	53	5,000	1	2539	2	8	500,000	ธกส.	ข้าราชการการเมือง ท้องถิ่น, ทำนา ปลุก ผักสวนครัว	บริษัท ก.
2.	นายกร	41	4,500	1	2544	1	5	400,000	ธกส./ ญาติ	ทำนา	บริษัท ก.
3.	นายชาติ	46	4,500	1	2535	1	6	ไม่มีข้อมูล	ธกส.	ทำนา, เลี้ยงสัตว์	บริษัท ก.
4.	นายเสริม	46	9,000	2	2539	3	7	700,000	ธกส.	รับราชการทหาร	บริษัท ก.
5.	นายสี	54	4,500	1	2537	2	5	ไม่มีข้อมูล	ธกส.	เลี้ยงหมู	บริษัท ข.
6.	นายสอน	45	5,500	1	2538	2	6	250,000	ส่วนตัว	ไม่มีอาชีพอื่น	บริษัท ข.
7.	นายเข้ม	45	5,000	1	2539	2	5	350,000	ทหารไทย	ทำนา, รับจ้างเลี้ยงไก่ ของญาติ	บริษัท ก.

	เกษตรกร	อายุ	จำนวน ไก่ที่เลี้ยง (ตัว)	จำนวน โรงเรือน	ปีที่เริ่ม เลี้ยง	จำนวน แรงงาน หลัก	ที่ดินใช้ เลี้ยงไก่ (ไร่)	เงินลงทุนครั้งแรก		อาชีพอื่นนอกจาก เลี้ยงไก่	บริษัท
								จำนวนเงิน (บาท)	แหล่งเงินทุน		
8.	นายทง	56	4,000	1	2528	1	5	90,000	กู้ธนาคาร	ช่างสร้างและซ่อม โรงเรือนเลี้ยงไก่	บริษัท ก.
9.	นายสม	52	8,000	1	2530	2	12	ไม่มีข้อมูล	ส่วนตัว	ปลูกผักสวนครัว, ห้องแถวให้เช่า	บริษัท ก.
10.	นายชอบ	48	4,000	1	2539	2	5ไร่ 2 งาน	400,000	ธกส.และเงิน ส่วนตัว	เลี้ยงวัว, ปลูกผัก สวนครัว	บริษัท ก.
11.	นางสุดา	50	4,000	1	2538	2	5	100,000	ส่วนตัวและกู้ ธนาคาร	ปลูกผักสวนครัว	บริษัท ก.
12.	นางอัมพร	52	5,000	1	2542	2	6	500,000	ธกส.	ทำนา	บริษัท ก.
13.	นาย สุพัฒน์	40	8,000	1	2542	2	5ไร่ 3 งาน	100,000	สหกรณ์	ทำนา, ปลูกมะนาว	บริษัท ข.
14.	นางสร้อย	48	7,000	1	2543	2	7	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ทำนา, ปลูกข้าวโพด, ปลูกผักสวนครัว	บริษัท ข.

ที่มา: ภาคสนาม

จากข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์และตารางข้อมูลการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างและจากการสัมภาษณ์ อาจสรุปให้เห็นถึงรูปแบบการเลี้ยงไก่ การลงทุน การใช้ประโยชน์ที่ดิน วิธีการผลิต การใช้แรงงานของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาทั้ง 14 กรณีดังนี้

4.2 เงินทุน

การลงทุนเพื่อทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา เกษตรกรจะเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือน และอุปกรณ์เลี้ยงไก่บนที่ดินของตนเอง ส่วนปัจจัยการผลิตที่ใช้ในการเลี้ยงไก่เนื้อบริษัทจะเป็นผู้จัดให้ในรูปแบบสินเชื่อคือ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์แก่เกษตรกร โดยจะหักค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตเหล่านี้คืนหลังจากการขายไก่เนื้อในแต่ละรุ่น จากข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่แล้วการลงทุนสร้างโรงเรือนในครั้งแรกเกษตรกรต้องกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และมีเพียงส่วนน้อยที่มีเงินทุนส่วนตัวเพียงพอในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่สัมภาษณ์พบว่าใน 14 ราย มีเพียง 2 รายเท่านั้นที่ใช้เงินทุนของตัวเองในการทำโรงเรือนเลี้ยงไก่ อีก 12 คนต้องกู้ยืมเงินจากธนาคาร สหกรณ์ และญาติพี่น้อง อาจจำแนกประเภทแหล่งที่มาของเงินทุนในการทำฟาร์มเลี้ยงไก่ได้ดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงแหล่งเงินทุนในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

แหล่งเงินทุน	จำนวนเกษตรกร
ธนาคาร / สหกรณ์	7
เงินทุนส่วนตัว	2
เงินกู้นอกระบบ	1
ธนาคารและเงินทุนส่วนตัว	1
ธนาคารและ ญาติพี่น้อง	1
เงินทุนส่วนตัว และกู้ยืมนอกระบบ	1
ไม่มีข้อมูล	1
รวม	14

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากตารางที่ 9 จะพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีเงินทุนเพียงพอสำหรับการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ในครั้งแรก ดังนั้นจึงต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุน

ภายนอก ทั้งจากธนาคาร และแหล่งทุนอื่นๆ โดยมีเกษตรกร 3 ราย ที่พึ่งพาเงินลงทุนมากกว่า 1 แหล่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นายคมซึ่งอธิบายว่าส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะต้องกู้เงินมาลงทุนด้วยกันทั้งนั้น

“ก็เป็นหนี้กันทุกคนเลย นะ ไม่มีละเว้นเลย ส่วนใหญ่จะกู้กันทั้งนั้น เกินครึ่งระยะแรกๆผมก็ใช้หนี้หมดแรกๆเลยประมาณ 2 ปี ผมทำเค้าเดียว ผมลงทุนไปประมาณ 500,000 บาททั้งทำเค้าขุดบ่อปลาด้วย ประมาณ 8 ไร่”
(นายคม,สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายเสริม เล่าให้ฟังว่าได้กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) มาลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆด้วยโดยลงทุนเลี้ยงไก่ 2 โรงเรือน จำนวนรวม 9,000 ตัว

“ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เริ่มเลี้ยงไก่โดยกู้ธกส.มารวม ประมาณ 700,000 บาท เริ่มสร้างเค้าเดียวก่อน แล้ว อีกปีจึงสร้างอีกเค้า พร้อมอุปกรณ์หมด เงินทุนมาการเอาโฉนดไปกู้ ธกส. ตอนนี้อย่างไม่หมดหนี้ ที่กู้มาตอนนี้ก็เหลือประมาณครึ่งหนึ่ง ตอนที่กู้มาเรากู้ในนามเค้าไก่ แต่เราก็เอามาใช้ให้ลูกเรียนหนังสือด้วย ใช้จ่ายในบ้านอื่นๆ ด้วย ค่ากินค่าอยู่ ตอนนี้ก็ยังไม่หมด”
(นายเสริม,สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

ต่อมาเกิดการระบาดของโรคไข้หวัดนกทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องลงทุนเพิ่มเติมครั้งใหญ่ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื่องจากรัฐบาลได้ออกมาตรการในการแก้ไข ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนต้องปรับปรุงฟาร์มให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม มีการจดทะเบียนฟาร์มกับกรมปศุสัตว์และต้องปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากการเลี้ยงไก่แบบระบบเปิดมาสู่โรงเรือนเลี้ยงไก่ในระบบปิดหรือโรงเรือน”ระบบอีแวป” (EVAP: Evaporation Cooling System) ซึ่งเกษตรกรต้องปรับปรุงและเพิ่มเติมอุปกรณ์เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้มีเหมาะสมกับการเลี้ยงไก่ ทำให้เกษตรกรต้องหาเงินทุนเพิ่มเติมในการปรับปรุงโรงเรือน แม้ว่าภาครัฐจะมีมาตรการการช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ประกอบการสัตว์ปีกที่ได้รับผลกระทบจากโรคไข้หวัดนก โดยให้ธนาคารในกำกับของรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย โดยให้พักชำระหนี้เงินต้นและดอกเบี้ยเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบเป็นระยะเวลา 6 เดือน และมาตรการการให้สินเชื่อฟื้นฟูกิจการการเลี้ยงสัตว์ปีกและสินเชื่อปรับเปลี่ยนระบบการเลี้ยงสัตว์ปีก (ศูนย์ควบคุมโรคไข้หวัดนก, 2549 :

58) แต่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้มีเงินทุนส่วนตัวเพียงพอสำหรับการปรับปรุงฟาร์ม และยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ของธนาคารในกำกับของรัฐ หากแต่ได้รับเงินทุนในรูปแบบสินเชื่อจากบริษัททุนที่ทำธุรกิจไก่เนื้อให้เกษตรกรทำการปรับปรุงฟาร์มเลี้ยงไก่ให้เป็นโรงเรือนแบบปิด ตามมาตรฐานฟาร์ม

ตารางที่ 10 แสดงแหล่งเงินทุนในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

แหล่งเงินทุน	จำนวนเกษตรกร
สินเชื่อจากบริษัทที่เป็นคู่สัญญาในการเลี้ยงไก่เนื้อ	2
สินเชื่อจากบริษัทซีพีเพื่อเลี้ยงเปิด	5
เงินทุนส่วนตัว	1
เงินกู้ในระบบ	1
ธนาคาร	2
กู้ยืมญาติพี่น้อง	1
ไม่มีข้อมูล	2
รวม	14

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลพบว่าการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากโรงเรือนแบบเปิดให้เป็นโรงเรือนแบบปิด หรือ "ทำอีแวป" นั้นเกษตรกรต้องอาศัยสินเชื่อจากบริษัททุนเป็นส่วนใหญ่ทั้งจากบริษัทคู่สัญญาในการเลี้ยงไก่เนื้อ และบริษัทซีพีที่เข้ามาติดต่อให้เกษตรกรเลี้ยงเปิดพันธุ์เนื้อ เกษตรกรกลุ่มนี้มีจำนวน 7 คนจาก 14 คน มีเกษตรกรเพียง 2 รายเท่านั้นที่กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และมีเพียง 1 รายเท่านั้นที่มีเงินทุนส่วนตัวเพียงพอ นอกจากนั้นได้สินเชื่อของบริษัททุนและการกู้ยืมเงินในระบบเป็นส่วนใหญ่ สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นายทงว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องหาทุนทำเองไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้ของธนาคารของรัฐได้เนื่องจากเกษตรกรหลายคนยังคงมีหนี้สินค้างกับธนาคารอยู่ ส่วนตัวเขาเองก็ต้องขอเอาอุปกรณ์จากบริษัทมาเพื่อปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิดประมาณ 200,000 บาท แล้วค่อยหักลบกับการขายไก่ในแต่ละรุ่น

“ ก่อนใช้หวัดนก ตรงนี้เป็นเค้าเปิดทั้งหมด หลังจากนั้นปลุสสัตว์ก็บังคับให้เป็นเค้าเปิดทั้งหมดเลย ...เราต้องหาทุนเองทั้งหมด ต้องทำเองทั้งหมด รัฐบาลบอกให้เอสเอ็มอี กู้ เกษตรกรจะเอาที่ไหนไปกู้ โฉนดอยู่ที่ธกส. อยู่ที่สหกรณ์หมดแล้ว ก็เริ่มซื้อของจากบริษัท ขายไก่ได้ก็หักลบไปเรื่อยๆ เงินทุนที่ต้องปรับเป็นอีแวนปีนี้อยู่ที่ 200,000 บาท เกษตรกรบางคนไม่ไหวก็ต้องขาย (เค้า)ใจ”
(นายทง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายเสริมก็เช่นเดียวกันกับนายทงที่ต้องซื้ออุปกรณ์เพื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้เป็นระบบปิดจากบริษัทแล้วค่อยผ่อนชำระคืนภายหลัง

“หลังเจอไข้หวัดนก ก็มาทำอีแวนปี ตอนทำเค้าเขาก็เอาอุปกรณ์มาให้แล้วจ่ายทีหลัง พอขายไก่ได้ก็หักลบกันไป... ของเรานี้รวม 300,000 กว่าบาท ฝ่ายาง 6 ม้วน 3 หมื่น พัดลมอีกตัวละ 5 พัน 4 ตัวก็ 2 หมื่น ลูกแพ็ค อีก 30,000 บาทกว่า ...ก็หักลบกลับไปตอนเลี้ยง ตอนนี้ก็หมดแล้ว...”

(นายเสริม, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งจำนวน 5 คน ได้รับการสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบสินเชื่อเพื่อปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากระบบเปิดไปเป็นระบบปิดจากบริษัทซีพี ที่เข้ามาในชุมชนและเสนอสินเชื่อให้เกษตรกรปรับปรุงโรงเรือนแล้วเลี้ยงเปิดกับทางบริษัท ทำให้เกษตรกรบางส่วนสามารถปรับปรุงระบบฟาร์มให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์มได้โดยต้องหักเงินต้นทุนในการปรับปรุงฟาร์มคืนบริษัท หลังจากการขายเปิดในแต่ละรุ่น นางสุดาเล่าให้ฟังถึงการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดตามมาตรฐานฟาร์มดังนี้

“ บริษัทซีพี เขามาเห็นเค้าเปิด เราเปิดผ้าอย่างนี้ใช่ไหม ก็โดนหวัดนกกันทั้งนั้นเลย เปิดเค้าอยู่ เราเขาก็มาถามว่าเลี้ยงกับผมไหมละ ผมให้ 2 ปี ที่นี้เขาจะหักรุ่นละ 7,000 บาท เปิดก็จะลงประมาณ 1,800 ตัว และรุ่นหนึ่งจะได้ 30,000 กว่าบาท เขาก็จะหัก 7,000 บาท เขาก็จะเหลือ 23,000 บาท พอหมด 2 ปีปุ๊บเขาก็ลดเปิดเหลือ 1,200-1,300 ตัว ที่นี้ถ้าใครก็เหลือประมาณ 20,000 ค่าไฟก็ไปแล้ว 20,000 กว่าบาทที่นี้เราก็เลิกกันเอง พอเลิกจากบริษัทก็ไปติดต่อ เงามีอีแวนปีแล้วนี่ เราก็ไปหาบริษัท ก.บริษัทเขาก็มาลงให้(นางสุดา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายเข้มก็เป็นเกษตรกรอีกคนที่ปรับปรุงโรงเรือนแบบเปิดมาสู่โรงเรือนแบบปิดได้จากสินเชื่อของบริษัทซีพีที่เข้ามาชักชวนให้เลี้ยงเปิด

“ที่มาเลี้ยงระบบอีเว็ป ก็ของซีพีนั่นแหละ เลี้ยงเปิด เราไม่มีทุนทำให้หรอก อีเว็ป เขามาลงทุน เราไม่มีทุนหรอก ให้แล้วหักหนี้กันไป พอใช้หนี้เขาหมดก็เลยเลิก เพราะ 3 เดือนเขาลงเปิดให้เราซักครั้งหนึ่งนี่ หลังจากจับเปิดไปแล้ว ช่วง 3 เดือนเราก็ไม่รู้จะทำอะไร ก็เลยต้องเลิก บางเล้าก็หมดหนี้ บางเล้าก็ไม่หมดหนี้ คนที่เป็นหนี้ก็ยังคงต้องทำส่งเขา ไม่ใช่หนี้หนี้ละ เลี้ยงไก่ได้มาก็ส่งเขาไปเดือนละ ห้าพัน เดือนละหมื่น ที่เหลืออยู่” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นางมณีซึ่งเป็นภรรยา นายสี เล่าให้ฟังว่าหลังจากเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกแล้วก็ไม่มีเงินทุนในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิด เลยคิดจะเลิกเลี้ยงไก่ แต่เมื่อบริษัทซีพีมาเสนอสินเชื่อในการปรับปรุงโรงเรือนจึงได้เลี้ยงเปิดและไก่เนื้อออกมา

“ไม่ได้คิดทำหรอกแต่มีเปิดมาถึงได้ทำ ก็เลยเลี้ยงไป เพราะเปิดเค้ามาลงทุนให้ ก็เลยได้เลี้ยง พอเราส่งค่าของเค้าหมดเค้าหยุดเลย ก็ไม่ส่งเปิดให้เราอีกเลย”

(นางมณี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

การสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า ตลอดจนการปรับปรุงมาตรฐานฟาร์มทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากระบบเปิดให้เป็นระบบปิดต้องอาศัยเงินทุนจำนวนมากตั้งแต่การสร้างโรงเรือนในครั้งแรกต้องใช้เงินทุนประมาณ 90,000 – 500,000 บาทตามจำนวนไก่ที่เลี้ยงรวมถึงต่อมากการปรับปรุงให้เป็นโรงเรือนแบบปิดที่ต้องใช้เงินทุนประมาณ 200,000 บาทต่อโรงเรือน ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพิงเงินทุนในรูปสินเชื่อจากบริษัททุนทั้งจากบริษัทที่ทำธุรกิจไก่เนื้อและบริษัทซีพีที่เข้ามาพร้อมข้อเสนอในการเลี้ยงเปิด การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากขึ้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปของเกษตรกรและชุมชนที่พัฒนาไปสู่รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น

4.3 ที่ดิน

รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 14 คน จะไปในลักษณะเดียวกันคือการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลา ในบริเวณบ้านพักอาศัยของตนเองเนื้อที่ตั้งแต่ 5 – 8 ไร่ เพื่อความสะดวกในการดูแลไก่ในฟาร์มที่จะต้องดูแลตลอด 24 ชั่วโมงจนกว่าจะถึงวันจับไก่ขาย โดยเกษตรกรทุกรายจะเลี้ยงปลาไว้ได้โรงเรือนเลี้ยงไก่ เพื่อให้ปลาที่เลี้ยงได้กินขี้ไก่เป็นอาหาร นอกจากนี้ส่วนใหญ่มักรักษาที่ดินที่เช่าสำหรับการทำการเกษตรอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ทำนา ปลูกผักสวนครัว ปลูกมะนาว ปลูกข้าวโพด เป็นต้น

ตั้งแต่ 5 – 20 ไร่ มีเกษตรกร รายคือ นายเสริม นายสี และนายสอนที่ไม่มีที่ดินสำหรับทำการเกษตรอื่นนอกจากเลี้ยงไก่และเลี้ยงปลาเท่านั้น

ลักษณะการถือครองที่ดินเกษตรกรผู้ลงทุนเลี้ยงไก่กลุ่มตัวอย่างทุกรายจะเป็นเจ้าของที่ดินที่ใช้ในการเลี้ยงไก่ ซึ่งนายกรบอว่าที่ดินของตนเองประมาณ 5 ไร่ที่ใช้ปลูกบ้านและทำโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ หากต้องเช่าที่ดินเพื่อทำฟาร์มเลี้ยงไก่ก็คงไม่คุ้มค่าเพราะ ปัจจุบันต้นทุนการเลี้ยงไก่มีมากอยู่แล้วทั้งค่าอาหารไก่ ค่าไฟฟ้า ค่าซ่อมบำรุงโรงเรือน ฯลฯ หากต้องเช่าที่ดินอีกคงไม่คุ้มกับรายได้ที่จะได้รับ และน่าจะเป็นเหตุผลที่เกษตรกรที่เลี้ยงไก่ในชุมชนทำตลาดจะเป็นเกษตรกรที่ที่ดินเป็นของตัวเอง เหตุผลประการต่อมาคือ การเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มที่ต้องสร้างโรงเรือนและระบบทำความเย็นที่เรียกว่า “อีแวป” ต้องอาศัยเงินทุนที่สูงมากสำหรับเกษตรกร ดังนั้นคงไม่คุ้มค่านักถ้าเกษตรกรคนใดจะลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ในจำนวนเงินหลายแสนบาทบนที่ดินเช่าหรือเมื่อมองจากมุมบริษัทตนเองที่ต้องการความแน่นอนในการผลิต การลงทุนให้สินเชื่อในการผลิตจำนวนมากแก่เกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองน่าจะมีความเสี่ยงในการผลิตน้อยกว่าเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง และที่สำคัญเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินน่าจะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนด้วย เนื่องจากเกษตรกรที่เลี้ยงไก่จะต้องใช้โฉนดที่ดินไปในการกู้เงินกับสถาบันการเงินเพื่อนำมาลงทุนในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ ดังเช่นนายปั้นเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีอาชีพรับจ้างทั่วไปบอกว่า

“มันไม่มีที่ มันต้องใช้ที่ ลงทุนอีก ถ้ามีที่แต่ไม่มีทุนยังกู้ได้ แต่ไม่มีทั้งที่ ทั้งทุน มันขาดทั้ง 2 อย่าง ถ้ามีที่เรากู้เลี้ยงได้ ไปกู้ธนาคารมา”

(นายปั้น, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

สอดคล้องกับที่นายกรบอว่า หากต้องเช่าที่ดินเพื่อทำฟาร์มเลี้ยงไก่คงจะไม่คุ้มค่าเพราะต้นทุนการเลี้ยงไก่เนื้อในปัจจุบันก็มากอยู่แล้ว

“ผมมีที่ดินประมาณ 5 ไร่ บ่ออย่างเดียวกี่ 3 ไร่ ดิที่ที่ดินไม่ได้เช่าของเราเอง ถ้าเช่าก็ตายเลย” (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นอกจากนี้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่อังมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายนอกจากการเลี้ยงไก่ เช่น เลี้ยงปลา ทำนา ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าวโพด หรือให้คนเช่าทำนา เป็นต้น ทั้งนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อจะขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครัวเรือน และเวลาว่างจากการเลี้ยงไก่ด้วย อย่างเช่น นายสมที่นอกจากเลี้ยงไก่แล้วยังทำนาอีก 7 ไร่ ส่วนที่ดินที่เหลือก็ให้เช่าทำนาเพราะแรงงานในครอบครัวมีเพียงตัวเขากับภรรยาเท่านั้น จึงไม่สามารถทำการเกษตรอื่นได้อีกเพราะข้อจำกัดด้านแรงงาน

“นอกจากเลี้ยงไก่แล้วก็ทำเกษตรนิดหน่อย ทำนาไม่มากเท่าไรไร ทำแค่ 7 ไร่ ทำไม่ไหวคนน้อย ให้คนเช่าไปหมดแล้ว” (นายสม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

ส่วนนายคมที่นอกจากจะทำงานในตำแหน่งข้าราชการการเมืองท้องถิ่น และเลี้ยงไก่แล้วยังทำนาและวางแผนจะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อหารายได้อีกด้วย

“ตอนนี้ผมทำนาอยู่ประมาณ 6 ไร่ ที่ดินที่เหลือไว้อีกประมาณ 2 ไร่เอาไว้ปลูกพืชล้มลุก เพราะมันได้ไวดี เช่น ปลูกแตงกวา ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ มะละกอ อะไรพวกนี้จะได้เร็วขึ้น” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายเข้ม เลี้ยงไก่ของตัวเองแล้วยังรับจ้างนำเลี้ยงไก่อีก 2 โรงเรือน นอกจากนี้ยังทำนาปรังในที่ดินของตัวเองอีกด้วย

“ทำนา ผมทำนาไว้ 4 ไร่ 5 ไร่ ทำขายไม่ได้กินเอง ทำนาผมก็ทำเองหมดถ้าว่างจากไก่ ถ้าไม่ว่างก็จ้างเค้า เป็นนาปรัง ปีหนึ่งบางทีก็สองครั้ง บางทีก็ครั้งเดียว” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นายชาติก็เป็นเกษตรกรที่นอกเหนือจากการเลี้ยงไก่แล้วก็ยังทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์อีกหลายอย่าง

“ที่นาประมาณ 5 ไร่ ส่วนบ่อปลาในที่นาอีก 2 ไร่ รวมเป็น 8 ไร่ ก็ทำนาทุกปี ปีหนึ่งก็ทำ 2 เที้ยว นาปรังเราจะทำช่วงมีนาคม ถ้าเราทำนาปรังช่วงนี้ก็จะไปเกี่ยวได้ ตอนพฤษภาคม มิถุนายนแล้วก็ลงนาปีต่อ ผมทำ 2 เที้ยวเพราะอยู่ในลุ่ม แต่ถ้าทำนาปีก็ไปเกี่ยวตอนมกราคม กุมภาพันธ์ ก็เป็นช่วงๆแบบนี้ไป เสรีจก็วิดบ่อ (ปลา) แล้วก็ทำนาต่ออีก... ตอนนี้มีไก่ มีนา มีปลา วัชบ้าง เบ็ด ไก่ชน... ถ้าทำแล้วไก่อย่างเดียวก็น้อยอย่างเดียว” (นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินไม่มากนัก ตัดสินใจทำฟาร์มเลี้ยงไก่ในตอนแรกเพราะมองว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเลี้ยงไก่บนบ่อปลาน่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด เช่นนายเสริมบอกว่าการที่เขาที่ดินไม่มาก ประมาณ 7 ไร่ นั้น หากต้องไปทำนาก็จะไม่คุ้มค่า จึงหันมาเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลาซึ่งจะทำให้มีรายได้มากกว่าการใช้ที่ดินไปในการปลูกข้าว หรือทำการเกษตรอื่นๆ ซึ่งจากข้อมูลของเกษตรกรในชุมชนที่ทำนาบอกว่า ปลูกข้าวสุพรรณ ไร่หนึ่งได้ข้าวประมาณ 80 ถัง หรือ ประมาณ 1,200 กิโลกรัม ราคาข้าวปีพ.ศ.2553ที่ผ่านขายได้ประมาณตันละ 8,000 บาท เท่ากับเกษตรกรจะขายข้าวได้ประมาณ 9,600 บาท ต่อไร่ แต่ต้องหักค่าต้นทุนที่เป็นค่ารถไถดิน รถไถ รถเกี่ยว ค่าปุ๋ย ค่ายาป้องกันศัตรูพืช หรือจะเหลือประมาณครึ่งเดียว หรือประมาณ 4,800 บาท ต่อไร่เท่านั้น และเกษตรกรสามารถปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง ในขณะที่การใช้

ประโยชน์ที่ดินในการเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลา หากไก่ไม่ตายเป็นจำนวนมาก ไม่มีปัญหาเรื่องการเลี้ยงไก่ เกษตรกรจะมีรายได้ทั้งจากการเลี้ยงไก่ปีละ 5 ครั้งและการขายปลาปีละ 1 ครั้งซึ่งมากกว่าการทำนา

“เราเลี้ยงก็เพราะเราไม่มีที่จะทำนา ได้แค่ขุดบ่อเลี้ยงไก่ เจตนา คือ มีเนื้อที่น้อย แต่อยากทำเงินมาก ที่เราน้อย ทำไม่คุ้ม เราอยากทำที่น้อยให้ได้เงินมาก พื้นที่เราน้อยจะทำนาก็ไม่คุ้มไม่ไหว เราก็เลยศึกษาดู ว่าเราพอจะทำได้ไหม แล้วก็กลับมาทำของตัวเอง” (นายเสริม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายดี เกษตรกรที่เลี้ยงไก่ 3,500 ตัว และ มีความสนิทสนมกับนายเสริมโดยมาช่วยนายเสริมให้อาหารไก่บ้างเป็นบางครั้งและมาร่วมวงอาหารวงเหล้ามือเย็นที่บ้านนายเสริมบ่อยๆ ได้กล่าวสนับสนุนเหตุผลของนายเสริมเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งเขาเองก็มีที่ดินเพียง 5 ไร่เท่านั้น โดยเห็นด้วยกับนายเสริมว่า

“เพราะเราไม่มีที่จะทำที่อื่น นาเราก็ไม่มี มีอยู่ที่แค่นี้ ขุดบ่อ เลี้ยงไก่ มีที่แค่นี้ 5 ไร่ ทำนาก็ไม่ได้อะไร ทำนาเที่ยวๆก็ไม่ได้เท่าไร”

(นายดี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

สรุปได้ว่าลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรที่เลี้ยงไก่ในระบบพันธะสัญญาจะมีที่ดินเป็นของตัวเองโดยจะสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ในบริเวณบ้านพักอาศัยของตนเองเพื่อความสะดวกในการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนซึ่งจะต้องดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดโดยจะกล่าวถึงในเนื้อหาเรื่องกระบวนการเลี้ยงไก่ต่อไป เกษตรกรที่เลี้ยงไก่ส่วนใหญ่จะมีที่ดินทำการเกษตรอื่นนอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ด้วยเช่นทำนา ปลูกผักสวนครัวต่างๆ และให้เขาที่นาเป็นต้น ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนไม่มากนัก การทำโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลาเป็นทางเลือกในการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่จำกัดที่ให้ผลตอบแทนคุ้มค่ามากกว่าการใช้ที่ดินไปในการทำการเกษตรอื่น เช่นการทำนาเป็นต้น การใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งเกษตรกรที่มีที่ดินมากหรือน้อยล้วนแสดงให้เห็นถึงการพยายามใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่ของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.4 การใช้แรงงาน

เนื่องจากขนาดการเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรเป็นฟาร์มเลี้ยงขนาดเล็ก ดังนั้นรูปแบบการใช้แรงงานในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่จะใช้แรงงานภายในครอบครัวเป็นสำคัญ โดยตัวเกษตรกรเองจะเป็นคนหลักและมีสามีหรือภรรยาเป็นคนช่วย เมื่อพิจารณาโครงสร้างอายุของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 14 คนพบว่า ส่วนใหญ่แล้วมีอายุตั้งแต่ 40 – 50 ปี

โดยเกษตรกรจำนวน 6 คน คือ นายคม นายกร นายชาติ นายสี นายเข้ม และนายชอบ เป็นแรงงานที่เคยไปทำงานในเมืองและกลับมาทำการเกษตรที่บ้านก่อนจะมาเลี้ยงไก่ เฉพาะนายคมตัดสินใจลาออกจากงานลูกจ้างที่กรมชลประทานเพื่อกลับมาเลี้ยงไก่ที่บ้านโดยตรง ส่วนนายเข้มต้องออกจากงานโรงงานประกอบรถยนต์ที่บางชัน ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปีพ.ศ.2540 กลับมาเลี้ยงไก่ที่ได้ลงทุนไว้ก่อนหน้านั้น ส่วนวัยแรงงานที่ต่ำกว่า 40 ปีในครอบครัวส่วนใหญ่ยังเรียนหนังสือและไปทำงานนอกภาคเกษตรในเมือง ส่วนการใช้แรงงานไปในการทำอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น ทำนา ปลูกผักสวนครัว จะถูกจำกัดโดยจำนวนแรงงานที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน นายสมเล่าว่า นอกจากเลี้ยงไก่แล้วก็ทำนาอีกประมาณ 7 ไร่ ไม่สามารถทำการเกษตรอื่นได้มากนักเนื่องจากมีแรงงานเพียง 2 คนคือตัวเขากับภรรยา ส่วนลูกชายไปทำงานที่กรุงเทพฯ

“นอกจากเลี้ยงไก่แล้วก็ทำเกษตรนิดหน่อย ทำนาไม่มากเท่าไร ทำแค่ 7 ไร่ ทำไม่ไหวคนน้อย” (นายสม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายคมและนายทนงก็เช่นเดียวกัน เขาเล่าว่าคนที่เลี้ยงไก่เป็นหลักคือตัวเขากับภรรยา ส่วนลูกก็มาช่วยบ้างวันเสาร์อาทิตย์เพราะต้องไปเรียนหนังสือ

“ก็ผมเอง กับอีกภรรยา 2 คน ดูกันเองไม่มีลูกจ้าง เลี้ยงกันเอง ที่บ้านมีทั้งหมด 4 คน ลูกชาย 2 คนก็ไปโรงเรียนกันแล้ว เรียนปีหนึ่งกับปีสองแล้ว เสาร์-อาทิตย์ก็ให้มันช่วย แต่วันธรรมดาทำกันเอง” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

“พอหันมาเป็นช่างทำเล้าไก่ แล้วก็เลี้ยงไก่ด้วยให้แฟนดู ลูกๆส่วนมากก็ไม่ได้ช่วย เราก็ 2 คนทำ ว่างก็มาช่วยแต่ไม่ว่างก็ไม่ช่วยเพราะตอนนั้นเขาก็เรียน... ตอนนั้นทำงานอบต.” (นายทนง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

ส่วนเกษตรกรที่ต้องจ้างแรงงานมาช่วยในการเลี้ยงไก่มี 2 กรณี คือ นายเสริมเนื่องจากรับราชการเป็นทหารที่ต้องเข้าเวรจึงต้องจ้างแรงงานที่เป็นเพื่อนบ้านให้มาช่วยดูแลไก่ กรณีของนางอัมพรที่จ้างหลานชายมาช่วยเทอาหารไก่ในโรงเรือน มี 1 กรณีที่นอกจากเลี้ยงไก่ของตัวเองแล้วยังไปรับจ้างเลี้ยงไก่ให้ฟาร์มอื่นอีกคือ กรณีของนายเข้มที่เลี้ยงไก่ของตนเองแล้วยังไปรับจ้างเลี้ยงไก่อีกจำนวน 2 โรงเรือนให้แก่ร้านที่รับราชการเป็นครูอยู่ที่กรุงเทพฯ ด้วยโดยจะได้รับค่าจ้างร้อยละ 30 จากกำไรในการเลี้ยงไก่แต่ละรุ่น

นายเสริม มีโรงเรือนเลี้ยงไก่ 2 โรง มีไก่จำนวน 9,000 ตัว ทำให้ไม่มีเวลามากพอในการดูแลไก่ จึงได้จ้างแรงงานรับจ้างในชุมชนมาช่วยเลี้ยงไก่จำนวน 1 คนบ้าง 2 คนบ้าง คนมาช่วยให้อาหารไก่วันละ 2 เวลา เช้าและ เย็น และคอยดูแลไก่ให้บางเวลาที่นายเสริมไม่อยู่บ้าน โดยให้ค่าจ้างหลังจากหักค่าใช้จ่ายคนละ ประมาณ 2,000 บาทต่อคนต่อการเลี้ยงไก่ 1 รุ่น แต่หากการ

เลี้ยงไก่รุ่นไหนขาดทุนก็จะได้น้อยลงตามสัดส่วน ส่วนลูกชายอายุ 16 ปี ก็มาช่วยบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะต้องเรียนหนังสือ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่ามีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานในการเลี้ยงไก่ด้วย โดยเพื่อนบ้านของนายเสริมที่สนิทกันแต่ไม่ได้เลี้ยงไก่จะมาช่วยเทอาหารไก่ที่ฟาร์มนายเสริมบ้าง โดยเฉพาะในเวลาเย็น จำนวน 2 – 3 คน โดยถือเป็นโอกาสที่จะช่วยงานเพื่อนและสังสรรค์กินอาหารและเหล้าไปในคราวเดียวกัน

“ให้ค่าจ้างเป็นรุ่น ให้ตามกำไรที่ได้ถ้าได้มากก็ให้มาก ถ้าได้น้อยก็ให้น้อย แต่รุ่นหนึ่งก็ 3,000-4,000 บาทก็ไปหารกัน ถ้าขาดทุนก็ไม่ได้อะไร ได้น้อยแบ่งกันตามน้อย ส่วนมากก็ไปช่วยให้เขาหน่อยแต่ก็ยังดีที่เรายังมีปลาช่วย ...ก็กินเหล้ากันไป” (นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

นายเข้ม เลี้ยงไก่ของตัวเองจำนวน 5,000 ตัว และยังรับจ้างเลี้ยงไก่ให้กับน้ำที่เป็นข้าราชการครูอยู่ที่กรุงเทพฯ จำนวน 2 โรงเรือน ไก่ 8,000 ตัว

“เขาสร้างเล้าแล้วให้เราเลี้ยง แบ่งกันกับเขา เขาลงทุน เราได้ 30 เปอร์เซ็นต์ครึ่ง ทั้งปลา ทั้งไก่ ถ้าขาดทุนก็คือ ไม่ได้ เราก็เลี้ยงฟรี เขาก็เสียเงินที่เขาลงทุน ค่าไฟ ค่าน้ำมัน... มันก็ได้บ้างขาดทุนบ้างอย่างนี้แหละ ตรงนี้ 2 เล้าเล้าละ 4,000 ตัวครับ และที่บ้าน 1 เล้า 5,000 ตัว” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นางอัมพร อายุ 52 ปี เป็นหม้าย สามีเสียชีวิต ส่วนลูกไก่ไปทำงานที่โรงงานจังหวัดอยุธยา เลี้ยงไก่จำนวน 5,000 ตัว ต้องจ้างหลานชายให้มาช่วยในการเทอาหารไก่ในโรงเรือน เพราะการเทอาหารไก่ เกษตรกรต้องแบกอาหารไก่ที่บรรจุอยู่ในถุง น้ำหนักถุงละ 30 กิโลกรัม จำนวนประมาณ 8 -10 ถุงต่อรอบ วันละ 2 รอบเข้ากับเย็น ตัวเองเทอาหารไม่ค่อยไหวแล้ว เธอเล่าว่า

“เลี้ยงไก่ หลานก็มาช่วยเลี้ยง เวลาเทอาหารก็ช่วยกัน 2 คน แบกเอง เทเอง แบ่งทีละครึ่งลูก ตอนไก่ใหญ่ก็เหนื่อยเลย มีจ้างหลานมาช่วย ก็ให้ค่าขนม ค่าอาหาร กินอยู่กับเรา เราก็เป็นคนออกค่าอาหารให้ นี่ก็เพิ่งถอยรถให้” (นางอัมพร, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554)

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้วิจัยยังพบอีกว่าการเลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนแบบปิด ตามมาตรฐานฟาร์มนั้นมีวิธีการและขั้นตอนในการเลี้ยงที่มีรายละเอียดมาก ตั้งแต่การเตรียมโรงเรือน เลี้ยงไก่ การกกลูกไก่ การให้อาหาร น้ำ ยา วัคซีน และการควบคุมอุณหภูมิในโรงเรือน เป็นต้นซึ่งกระบวนการเลี้ยงไกดังกล่าวต้องอาศัยทักษะและการจัดการสูงเพื่อให้ได้ไก่ที่สมบูรณ์และปราศจากโรค ดังนั้นจึงกลายเป็นข้อจำกัดหนึ่งของการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกคนอื่นๆในครอบครัว โดยเฉพาะแรงงานที่เป็นเด็กในครอบครัวที่ไม่สามารถช่วยเกษตรกรที่เป็นพ่อแม่ได้มาก

นักเพราะนอกจากจะมีภาระในการเรียนหนังสือแล้วยังขาดทักษะในการเลี้ยงไก่ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อไก่ที่เลี้ยงได้ นายชอบเล่าว่าปกติจะมีตัวเขากับน้องชายอีก 1 คนเป็นคนเลี้ยงหลัก แต่บางทีก็มีแม่มาช่วยบ้าง ส่วนเด็กจะไม่ให้มาช่วยเนื่องจากเด็กวิ่งเล่นไปทั่ว หากเข้ามาในโรงเรือนเลี้ยงไก่อาจจะนำเชื้อโรคมาติดไก่เนื้อที่เลี้ยงไว้ได้

“เวลาเทอาหารก็มี 2 คนเป็นหลัก คือผมกับน้องชาย แม่ก็มาช่วยบ้าง ส่วนเด็กก็ไม่ให้เข้าไป(ในโรงเรือน)เพราะมันชน เล่นทั่วไปหมด เดี่ยวเอาเชื้อโรคมาติดไก่”(นายชอบ, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

ส่วนนายกร บอกว่าตัวเขาเป็นคนเลี้ยงไก่เป็นหลัก ภรรยาทำหน้าที่แม่บ้าน ส่วนลูกๆ ก็ให้ช่วยแบกอาหารไก่บ้างแต่จะไม่ให้เข้าไปช่วยเลี้ยงไก่ในโรงเรือนเนื่องจากมีกรณีที่ไม่ระมัดระวังจนทำให้ไก่ที่เลี้ยงไว้ต้องตายลง

“คนโตเป็นลูกผู้ชายอยู่ ม.3 อายุ 14 ปีคนเล็กเป็นลูกผู้หญิงอยู่ ป.2 อายุ 8 ปี ลูกก็ไม่ให้เข้าไปดูไก่หรอก เดี่ยวเข้าไปเหยียบไก่ตายหมด มันไม่ดู ไม่เข้าใจ เทียวทีแล้วให้ช่วยเอาแกลบออกก็เหยียบไก่ตายหมด ไม่ค่อยระวัง บางครั้งก็ให้ช่วยแบกอาหาร แต่ตัวเองเพราะเดี๋ยวหกรางมันอยู่สูง แค่แบกอาหารตั้งไว้ “ (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

สรุปได้ว่า รูปแบบการใช้แรงงานในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในชุมชนเป็นการใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักซึ่งเป็นการผลิตที่เป็นลักษณะเด่นของวิถีการผลิตแบบชาวนา แม้มีการจ้างแรงงานบ้างก็ยังเป็นลักษณะการจ้างแรงงานภายในครัวเรือน เครือญาติที่ยังคงมีลักษณะพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่นกรณีของนายเข้ม ที่ไปรับจ้างเลี้ยงไก่ให้น้ำของตน โดยจะแบ่งกำไรจากการเลี้ยงไก่และปลา แต่หากขาดทุนก็จะไม่ได้รับค่าจ้าง นายเสริมที่แม่จะจ้างแรงงานที่เป็นเพื่อนบ้านในชุมชนแต่ก็เป็นลักษณะที่ช่วยเหลือ เลี้ยงข้าวเลี้ยงเหล้ากัน หรือกรณีของนางอัมพรที่จ้างหลานชายมาช่วยให้อาหารไก่ก็เป็นไปในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่ได้เป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบนายจ้าง-ลูกจ้าง สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันยังคงเป็นพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับค่าจ้างแรงงานเพียงอย่างเดียวเช่นในระบบทุนนิยม

4.5 “อีแวป”เทคโนโลยีในการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์ม

แต่เดิมการเลี้ยงไก่ของชาวบ้านเป็นการเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองแบบปล่อยตามใต้ถุนบ้าน ซึ่งเจ้าของอาจจะโปรยอาหาร เศษข้าวให้กินบ้างแต่ส่วนใหญ่จะปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติ ให้

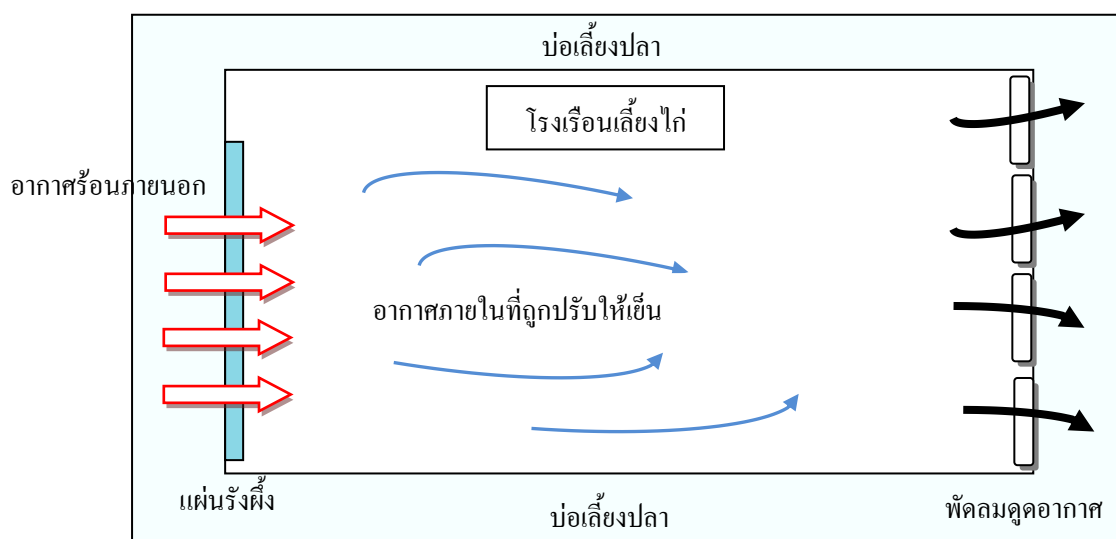
นอนตามใต้ถุนบ้านหรือทำเล้าเล็กๆให้ไก่นอน ชาวบ้านเลี้ยงไก่เพื่อบริโภคภายในครอบครัวทั้งเนื้อไก่และไข่ไก่ โดยจำหน่ายเป็นรายได้เสริมหากมีเกินกว่าที่จะบริโภคภายในครอบครัว บางคนก็เลี้ยงไก่เพื่อเป็นเกมกีฬา เช่น ไก่ชน หรือเพื่อความสวยงามเช่น ไก่แจ้ (เกรียงไกรและคณะ, 2543: 7-8) เมื่อมีการส่งเสริมการเลี้ยงไก่เพื่อการค้าทั้งจากภาครัฐและเอกชน กระบวนการเลี้ยงไก่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบมาเป็นการเลี้ยงไก่จำนวนมากในระบบฟาร์มที่มีวิธีการ ขั้นตอนการเลี้ยงตามหลักวิชาการทางการเกษตรสมัยใหม่ มีการนำเข้าไก่ปู่-ย่าพันธุ์ (Grand parent) และพ่อ-แม่พันธุ์จากต่างประเทศ มาเลี้ยงเพื่อผลิตลูกไก่ขายให้แก่ฟาร์มเลี้ยงไก่อีกทอดหนึ่ง ไก่ที่เลี้ยงจะเป็นไก่ที่ผ่านการคัดเลือกพันธุ์ มีอัตราการเจริญเติบโตเร็ว มีระยะเวลาในการเลี้ยงสั้นไม่เกิน 50-55 วัน ใช้อาหารสำเร็จรูปที่มีสูตรอาหารที่เหมาะสม มีการก่อสร้างโรงเรือนเพื่อเลี้ยงไก่แทนการเลี้ยงแบบปล่อยตามใต้ถุนบ้าน รูปแบบโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดจะมี 2 รูปแบบหลักคือ

1) โรงเรือนแบบเปิด ซึ่งเป็นโรงเรือนเลี้ยงไก่ของเกษตรกรก่อนเกิดปัญหาใช้หวัดนกระบาดในปีพ.ศ.2547 เกษตรกรจะปลูกโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่เรียกว่า “เล้าเปิด” ครอบคลุมบ่อเลี้ยงปลา คือการสร้างโรงเรือนไม้ หน้าจั่วที่มุงหลังคาด้วยสังกะสี มีลักษณะเปิดโล่ง การควบคุมสภาพแวดล้อมของไก่ในโรงเรือนเป็นไปตามธรรมชาติ อุณหภูมิจะแปรผันไปตามสภาพของอากาศรอบโรงเรือน ส่วนพื้นโรงเรือนจะเป็นตะแกรงปล่อยให้โปร่งเพื่อที่ขี้ไก่จะลงหล่นสู่ด้านล่างเพื่อเป็นอาหารปลาที่เลี้ยงไว้ในบ่อน้ำใต้โรงเรือน ทำให้เกษตรกรไม่ต้องเสียเงินค่าอาหารปลาแต่อาจจะมีการให้อาหารเสริมบ้างในช่วงระยะเวลาที่รอยต่อระหว่างการเลี้ยงไก่ในแต่ละรุ่นเท่านั้น โดยปกติเกษตรกรจะจับปลาปีละ 1 ครั้งแล้วพักบ่อประมาณ 15 วัน หลังจากนั้นจึงค่อยลงลูกปลาใหม่เพื่อจับในปีถัดไป ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มจากการขายปลาในแต่ละปีด้วย โรงเรือนแบบนี้บางที่เกษตรกรก็เรียกกันว่า “เล้าลอย (น้ำ)”

2) โรงเรือนแบบปิด หรือเล้าปิด เป็นโรงเรือนที่เกษตรกรในชุมชนได้ทำการปรับปรุงเพื่อให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม หลังจากเกิดปัญหาโรคไข้หวัดในปี พ.ศ.2547 เพื่อตอบสนองต่อตลาดอาหารปลอดภัยและเป็นไปตามนโยบายการป้องกันและควบคุมโรคไข้หวัดนกของภาครัฐ ส่งผลให้เกษตรกรต้องปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากโรงเรือนแบบเปิดบนบ่อเลี้ยงปลาที่มีอยู่เดิมมาเป็นโรงเรือนแบบปิด หรือ “เล้าปิด” หรือที่เกษตรกรเรียกว่าการทำ “อีแวป” (EVAP: Evaporative Cooling System) ระบบนี้เป็นระบบการทำความเย็นภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อโดยใช้หลักการการระเหยของน้ำ เกษตรกรยังคงใช้โครงสร้างโรงเรือนเดิมแต่ปรับปรุงและเพิ่มเติมอุปกรณ์เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้เหมาะสมกับการเลี้ยงไก่มากขึ้น โดยใช้ผ้าบางที่

ม้วนเปิดเปิดได้คลุมด้านข้างของโรงเรือนทั้งสองข้างให้มิดชิด ปลายด้านหนึ่งของโรงเรือนจะติดตั้งแผ่นรังผึ้ง(Cooling Pad) ซึ่งเป็นแผ่นกระดาษเคลือบด้วยเซลลูโลส หนาประมาณ 10 เซนติเมตร สูงประมาณ 180 เซนติเมตร หรือที่เกษตรกรเรียกสั้นๆว่า "แพ็ค" โดยจะมีเครื่องปั้มน้ำสูบน้ำให้ไหลผ่านแผ่นรังผึ้ง ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งฝั่งตรงข้ามของโรงเรือนจะติดตั้งพัดลมดูดอากาศขนาดใหญ่ ทำหน้าที่ดูดอากาศให้ไหลผ่านแผ่นรังผึ้งเข้ามาภายในโรงเรือนเพื่อทำให้เกิดความเย็นภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ โรงเรือนแบบปิดนี้จะสามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรือนได้แก่ อุณหภูมิ ความชื้น ฝุ่นละออง การระบายอากาศ และแสงสว่างให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของไก่เนื้อที่เลี้ยงในโรงเรือน โดยเฉพาะสามารถควบคุมและป้องกันโรคสัตว์ปีกรวมถึงใช้หวัดนกได้ดีกว่าโรงเรือนแบบเปิด ส่วนการเลี้ยงปลาในบ่อยังคงเป็นไปแบบเดิม

ภาพที่ 4 แผนภาพโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อในระบบปิด (ระบบอีแวป)

ที่มา: ข้อมูลภาคสนาม

แม้ว่าระบบการเลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนแบบปิดจะมีมานานแล้วในอุตสาหกรรมการเลี้ยงไก่เนื้อขนาดใหญ่ของบริษัททุน แต่ภายหลังจากวิกฤตไข้หวัดนกในปีพ.ศ.2547 เป็นต้นมา ภาครัฐได้เข้ามาจัดการระบบการเลี้ยงไก่ของผู้เลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มรายย่อยโดยให้เกษตรกรที่ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนทำตลาดต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบเปิดมาเป็นโรงเรือนแบบปิดทั้งหมดเพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดเรื่องมาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์ อันตบสนองกับนโยบายอาหารปลอดภัยของรัฐและสนองต่อการตลาดของธุรกิจ

อุตสาหกรรมไก่เนื้อของภาคเอกชนด้วย นอกจากการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่แล้วเกษตรกรต้องผ่านการอบรม “มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์สำหรับผู้ประกอบการ” และยื่นเรื่องขอรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อต่อปศุสัตว์จังหวัดจึงจะสามารถเลี้ยงไก่เนื้อต่อไปได้

จากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพื้นบ้านพัฒนามาสู่การเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มแบบพันธะสัญญา จากโรงเรือนแบบเปิดมาสู่การเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิด กระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อก็มีขั้นตอน รายละเอียดการเลี้ยงที่ยุ่งยากและซับซ้อนมากขึ้นทั้งในเรื่อง อุปกรณ์ การควบคุมความสะอาด การจัดการโรงเรือนให้ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล การดูแลสุขภาพไก่ และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกโรงเรือน เพราะการเลี้ยงไก่จำนวนมากในโรงเรือนแบบปิดที่มิดชิดหากเกิดปัญหากับสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรือนไม่ว่าจะเป็น อุณหภูมิ แสงสว่าง สภาพอากาศ ความสะอาด ฯลฯ จะส่งผลกระทบต่อไก่เนื้อที่เลี้ยงไว้ทุกๆตัวอย่างรวดเร็วซึ่งจะหมายถึงผลกระทบต่อต้นทุน รายได้ กำไร และการขาดทุนของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ รวมถึงกระทบต่อผลผลิตที่จะจำหน่ายให้ลูกค้าของบริษัทด้วย ดังนั้นจึงนำมาสู่การที่รัฐและบริษัททุนได้เข้ามากำหนดคุณภาพของผลผลิตหรือไก่เนื้อให้ได้ตามเกณฑ์ ผ่านมาตรฐานฟาร์มและกระบวนการผลิตหรือการเลี้ยงไก่เนื้อให้เป็นไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดโดยที่เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

4.6 กระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์ม

การเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มของเกษตรกรในตำบลท้ายตลาด มีขั้นตอนที่สำคัญ 7 ขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมโรงเรือนในการเลี้ยงไก่ การดูแลไก่ในระยะกก การควบคุมอุณหภูมิ แสงสว่างและการระบายอากาศ การให้อาหารและน้ำ การควบคุมโรค และการจับไก่ อาจสรุปได้ดังนี้

1) การเตรียมโรงเรือนในการเลี้ยงไก่

เนื่องจากความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อไก่และการจัดการเลี้ยงไก่ ดังนั้นเกษตรกรจะเตรียมโรงเรือนให้มีความสะอาดมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ด้วยการล้างทำความสะอาดด้วยน้ำ ฟันยาฆ่าเชื้อโรคทุกซอกทุกมุมในโรงเรือน รวมถึงทำความสะอาดและฆ่าเชื้ออุปกรณ์ให้น้ำและอาหาร กำจัดแมลงต่างๆ หนู และต้องมีการ”พักเล้า”หรือ ปล่อยให้โรงเรือนว่างจากการเลี้ยงไกรุ่นก่อนจะลงไกรุ่นใหม่ ประมาณ 21 วัน เพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดมาตรฐานฟาร์มของกรมปศุสัตว์ ขั้นตอนการเตรียมโรงเรือนสรุปได้ดังนี้

- เก็บอุปกรณ์ทั้งหมดออกจากโรงเรือน โดยหากพบว่ามีอุปกรณ์เสียหายก็จะซ่อมแซมให้เรียบร้อย
- ใช้น้ำจากสายยางฉีดพื้น ทำความสะอาดโรงเรือนทั้งหมด

- ทำความสะอาดและฆ่าเชื้ออุปกรณ์การเลี้ยง อุปกรณ์ให้น้ำและอาหาร
- พ่นน้ำยาฟอร์มาลินเพื่อฆ่าเชื้อทั้งที่พื้น ผนัง หลังคา และบริเวณรอบๆโรงเรือน 2 ครั้ง โดยจะเว้นระยะเวลาห่างกันประมาณ 1 สัปดาห์
- ขนแกลบเข้าโรงเรือน ปูแกลบที่พื้นหนาประมาณ 5 เซนติเมตร
- เตรียมอุปกรณ์การกกลูกไก่ ติดตั้งอุปกรณ์ให้น้ำและ อาหารสำหรับลูกไก่
- พ่นยาฆ่าเชื้อแกลบและอุปกรณ์การเลี้ยง
- ปิดผ้าบังให้มิดชิดและ พักโรงเรือนก่อนนำลูกไก่เข้ามาเลี้ยงอย่างน้อย 3 วัน

ก่อนที่รถจะขนส่งลูกไก่เนื้ออายุ 1 วันมาส่งให้แก่เกษตรกร เกษตรกรจะต้องทำเรื่องขออนุมัติการเคลื่อนย้ายลูกไก่จากโรงฟักมายังฟาร์มเลี้ยงไก่ของตนเอง ซึ่งเป็นมาตรการในการควบคุมโรคตามระเบียบกรมปศุสัตว์ว่าด้วยการอนุญาต การตรวจโรคและการทำลายเชื้อโรคในการเคลื่อนย้ายสัตว์หรือซากสัตว์ภายในราชอาณาจักร เมื่อได้รับอนุมัติแล้วบริษัทจะติดต่อให้โรงฟักให้นำลูกไก่อายุ 1 วัน มาลงให้เกษตรกรที่ฟาร์มเลี้ยง โดยจะบรรทุกลูกไก่มาในรถ 6 ล้อ หรือ 10 ล้อเข้ามาในตำบลในเวลาตีประมาณตี 1-2 โดยเป็นการมาลงลูกไก่ให้หลายฟาร์มในทีเดียวกัน

2) การดูแลไก่ในระยะกก

ในช่วงสัปดาห์แรก เป็นระยะเวลาที่เกษตรกรต้องดูแลเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ เพราะกว่าที่ลูกไก่ อายุ 1 วันจะถูกขนส่งด้วยรถบรรทุกจากโรงฟักมาถึงฟาร์มเกษตรกร ลูกไก่จะมีอาการอ่อนเพลีย ร้อน และเครียด จึงมีความเสี่ยงสูงที่จะตายลงเพราะขาดน้ำ หรือติดโรคต่างๆที่อาจหลงเหลืออยู่ในโรงเรือนเลี้ยงไก่ หรือจากไก่ตัวอื่นๆที่มาด้วยกัน เมื่อรถขนส่งลูกไก่มาถึงฟาร์มจะเป็นเวลากลางคืน เพราะจะทำให้ลูกไก่ตายมีอัตราการตายน้อยกว่าในเวลากลางวันที่มีอากาศร้อน เมื่อรถมาถึงเกษตรกรจะรีบนำเอาลูกไก่ลงรถอย่างรวดเร็วและนำไปไว้ในโรงเรือนที่ปูแกลบรองพื้นเตรียมพร้อมสำหรับเลี้ยงลูกไก่ มีโปะไฟฟ้าสำหรับกกให้ความอบอุ่น มีถาดอาหาร และกระปุกน้ำสำหรับลูกไก่

ในช่วงสัปดาห์แรกหลังจากลงลูกไก่แล้ว เกษตรกรผู้เลี้ยงจะนำเอาโปะไฟฟ้ามาใช้ในการกกลูกไก่ให้ลูกไก่อบอุ่น โดยจะทำการกกลูกไก่ด้วยความร้อนเป็นระยะเวลาประมาณ 5 วัน ในฤดูร้อน และ 7-8 วันในฤดูหนาว เพื่อให้ลูกไก่แข็งแรง ซึ่งจะต้องใช้คุณสมบัติในการกกลูกไก่ประมาณ 32- 35 องศาเซลเซียส หากอุณหภูมิสูงหรือต่ำเกินไปจะมีผลทำให้ลูกไก่ไม่แข็งแรง เจริญเติบโตช้า

หรืออาจตายได้ ส่วนลูกไก่ที่อ่อนแอ พิกการ ป่วย เกษตรกรจะคัดแยกไว้เลี้ยงต่างหาก หรือทำลายทิ้ง ภายในอาทิตย์แรกเกษตรกรจะตรวจสอบลูกไก่ของตนว่ามีความสมบูรณ์แข็งแรงดีหรือไม่ หากพบว่าลูกไก่บางตัวมีลักษณะที่ไม่สมบูรณ์พิกการ เป็นโรค หรือมีลักษณะที่แกร็น หรือที่เกษตรกรเรียกว่า “ไก่หลอด” คือ ลูกไก่ที่ไม่ค่อยแข็งแรงมีลักษณะ ปีกกรอม แคระแกร็น สะดือดำไม่ค่อยโต เกษตรกรจะคัดออกมาเพื่อทำลายหรือฆ่าทิ้งเพราะหากเลี้ยงต่อไปไ้ก็จะตายหรือไม่เติบโตทำให้เปลืองอาหารไก่ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการเลี้ยงไก่เนื้อ

3) การควบคุมอุณหภูมิ แสงสว่างและการระบายอากาศ

ช่วงสัปดาห์แรก เกษตรกรจะควบคุมอุณหภูมิในโรงเรือนเลี้ยงไก่อายุ 1-7 วัน ให้อยู่ในระหว่าง 32-35 องศาเซลเซียส หลังจากนั้น เกษตรกรจะควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ระหว่าง 26 – 28 องศาเซลเซียส เพราะหากในโรงเรือนมีอุณหภูมิสูงจะทำให้ไก่เครียด มีภูมิคุ้มกันโรคลดลง กินอาหารน้อย และหากอากาศร้อนมากจะทำให้ไก่ตายเป็นจำนวนมาก การควบคุมอุณหภูมิในโรงเรือนเลี้ยงไก่ในระยะแรกที่เป็นลูกไก่จะทำโดยการล้อมลูกไก่ทั้งหมดด้วยคอกไม้ไผ่แล้วใช้โตะไฟฟ้าแขวนไว้ตรงกลางเพื่อสร้างความอบอุ่นให้ลูกไก่ แต่หลังจากสัปดาห์แรกไปแล้วเกษตรกรจะเปิดระบบที่เรียกว่า “อีแวป” (EVAP: Evaporative Cooling System) ซึ่งเป็นระบบการทำความเย็นและระบายอากาศภายในโรงเรือนโดยที่เกษตรกรจะเปิดพัดลมเพื่อการระบายอากาศ ลดความร้อนภายในโรงเรือนและระบายเอาแก๊สแอมโมเนีย คาร์บอนไดออกไซด์ออกจากโรงเรือนด้วย การเปิดพัดลมจะทยอยเปิดจาก 1-2 ตัว ไปจนครบ 4 ตัวเมื่อไก่โตขึ้น หรือขึ้นอยู่กับอุณหภูมิภายในโรงเรือน ส่วนการเปิดไฟแสงสว่างก็เพื่อให้ไก่เห็นอาหาร น้ำอย่างชัดเจนและที่สำคัญคือจะกระตุ้นการกินอาหารของไก่ด้วย

4) การให้อาหารและน้ำ

ไก่ในแต่ละช่วงอายุ ต้องการปริมาณอาหารและสารอาหารที่จำเป็นแตกต่างกัน โดยบริษัทจะนำอาหารมาส่งให้เกษตรกรตามช่วงอายุไก่ แบ่งเป็นอาหารเบอร์ 1, 2 และ 3 โดยเกษตรกรต้องให้อาหารไก่ในเวลาที่ที่เหมาะสมและตามช่วงอายุไก่ด้วย เช่น ลูกไก่ให้อาหารครั้งละไม่มากแต่วันละหลายครั้งเพื่อกระตุ้นการกินอาหาร ส่วนไก่ที่โตประมาณ 10 วันขึ้นไปก็ให้อาหารวันละ 2-3 ครั้ง แล้วแต่วิธีการเลี้ยงของเกษตรกรแต่ละคน

ส่วนการให้น้ำ ในช่วงสัปดาห์แรกเกษตรกรจะให้น้ำไก่ผ่านอุปกรณ์ให้น้ำแบบกระปุก เพราะลูกไก่ยังตัวเล็กเกินกว่าที่จะกินน้ำจากรางใส่น้ำ หลังจากนั้นจึงจะเปลี่ยนการให้น้ำมาเป็นอุปกรณ์แบบรางน้ำ โดยเกษตรกรจะต้องดูแลให้มีน้ำสะอาดเพียงพออยู่ตลอดเวลา โดยปริมาณ

การกินน้ำของไก่จะขึ้นอยู่กับ สภาวะอากาศ จำนวนไก่ ช่วงอายุไก่ นอกจากนี้เกษตรกรจะคอยดูแลความสะอาดของอุปกรณ์ให้น้ำด้วย

ตารางที่ 11 การให้อาหารไก่จำแนกตามอายุไก่และชนิดอาหาร

	อายุไก่	ชนิดอาหาร
1	1-21 วัน	เบอร์ 1
2	21 – 42 วัน	เบอร์ 2
3	43 วันขึ้นไป	เบอร์ 3

ที่มา: จากการสัมภาษณ์เกษตรกร

5) การควบคุมโรค

โรคระบาดไก่⁹ ที่สำคัญนอกจากโรคไข้หวัดนก เช่น โรคนิวคาสเซิล กัมโบโร่ หวัด ซึ่งการควบคุมโรคตามปกติ ทางบริษัทจะเป็นผู้กำหนดว่าเกษตรกรจะต้องให้ยา วัคซีน วิตามินชนิดใด ปริมาณเท่าใดให้แก่ไก่ในโรงเรือนตามช่วงอายุของไก่ โดยบริษัทจะนำวัคซีนมาส่งให้กับเกษตรกรตามช่วงเวลาที่กำหนด การให้ยาและวัคซีนแก่ไก่ที่เลี้ยง เช่น ยาไวตาไลท์ ให้ทุกระยะเพื่อคลายเครียด , ยาวิเอ็นโร ยาโทซีลิน ให้เมื่อไก่อายุ 25 วัน เพื่อคุมโรคหวัด ยาโรโอไมซิน กันท้องเสีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีการให้วัคซีนไก่ด้วย เช่นวัคซีนเพื่อคุมโรคท้องเสีย เป็นต้น โดยบริษัทจะเป็นผู้สอนให้เกษตรกรเป็นผู้ให้วัคซีนไก่ วิธีการให้วัคซีนก็มีแบบการหยอดตา ผสมน้ำให้ไก่ดื่มโดยที่ยีห้อยอาจเปลี่ยนไปตามแต่ที่บริษัทจะนำมาให้ ซึ่งเกษตรกรบอกว่ายาและวัคซีนจะสามารถบรรเทาอาการและลดการตายของไก่ที่เลี้ยงในโรงเรือนได้บ้างแต่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ทั้งหมด

6) การจับไก่

หลังจากเลี้ยงไก่มาประมาณ 30 วัน เกษตรกรจะต้องโทรศัพท์ไปสอบถามกับเจ้าหน้าที่บริษัทถึงกำหนดวันในการจับไก่ และเมื่อไก่อายุ 21 – 25 วัน เกษตรกรต้องดำเนินการส่งขี้ไก่ในฟาร์มเลี้ยงไปที่ปศุสัตว์อำเภอเพื่อตรวจโรคและต้องได้รับการรับรองการปลอดโรคจากปศุสัตว์อำเภอจึงจะอนุญาตให้เข้ามาจับไก่ได้ หลังจากนั้นทางบริษัทและ/หรือลูกค้ารายย่อยจะติดต่อ

⁹ โรคนิวคาสเซิล ไก่จะมีอาการซึมอ่อนเพลีย กินอาหารน้อย เป็นอัมพาตและตายลงอย่างรวดเร็ว, โรคกัมโบโร่ จะทำให้ไก่จะมีอาการหงอยซึม ไม่กินอาหารและน้ำ นอนซึมและตาย, โรคหวัดจะทำให้ไก่จะมีอาการน้ำมูก น้ำตาเประะ หายใจลำบาก หน้าบวม กินอาหารน้อย

บริษัท เพื่อที่จะเข้าไปจับไก่ถึงที่โรงเรือนของเกษตรกร โดยมีพนักงานของบริษัทมาจดจำนวน ช่าง
นำหนักไก่ และออกไปบันทึกจำนวนและน้ำหนักให้แก่เกษตรกรเป็นหลักฐาน ซึ่งบริษัทจะจ่ายเงิน
ให้เกษตรกรภายหลัง

อายุไก่เนื้อที่จะจับเข้าโรงเชือดแบ่งออกเป็น 2 ช่วงอายุโดยประมาณคือ

- อายุประมาณ 33-35 วัน “ไก่เล็ก” น้ำหนักไก่ประมาณ 1.5 -1.8 กิโลกรัม ในกรณีที่
ลูกค้ารายย่อยของบริษัทต้องการไก่ทั้งตัวเพื่อทำเป็นไก่งาม ไก่โต๊ะจีน หรือ ไก่หัวเจ้า
ใน เทศกาลเช่น สารทจีน เป็นต้น
- อายุประมาณ 40 – 45 วัน “ไก่ใหญ่” น้ำหนักไก่ประมาณ 2.0 – 2.5 กิโลกรัมจะนำเข้า
โรงงานไก่ชำแหละชิ้นส่วนเพื่อจำหน่าย

การเข้ามาจับไก่ของลูกค้าซึ่งจะเป็นลูกค้ารายย่อยของบริษัทหลายราย จะทยอยเข้ามาจับ
ไก่ในโรงเรือนไปในจำนวนหลักร้อย ถึงหลักพันตัว จนกว่าไก่จะหมดโรงเรือน โดยจะไม่เข้ามาจับ
ไก่ทั้งหมดภายในครั้งเดียว

7) การพักเล้า/โรงเรือน

หลังจากที่บริษัทและ/หรือลูกค้ามาจับไก่ไปหมดโรงเรือนแล้ว เกษตรกรจะทำความสะอาด
พ่นน้ำยาฆ่าเชื้อ และพักเล้า/โรงเรือนเลี้ยงไก่ ประมาณ 21 วันตามระเบียบของกรมปศุสัตว์ หาก
เกษตรกรต้องการเลี้ยงไก่ในรุ่นต่อไปจะต้องทำเรื่อง ขอใบรับรองตรวจประเมินหลักเกณฑ์การนำ
สัตว์ปีกเข้าเลี้ยงใหม่กับปศุสัตว์จังหวัด เพื่อขออนุญาตเลี้ยงไก่ เมื่อได้รับการอนุมัติเรียบร้อยแล้ว
จึงส่งเอกสารใบอนุญาตไปให้ทางบริษัท จากนั้นบริษัทจึงจะแจ้งโรงพักให้นำลูกไก่มาส่งให้แก่
ฟาร์มของเกษตรกรและเข้าสู่ขั้นตอนการเตรียมโรงเรือนในการเลี้ยงไก่ต่อไป

กระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์ม มีวิธีการ ขั้นตอนทีละเอียด ต้องอาศัยทักษะ
ความรู้และการจัดการในการเลี้ยงอย่างสูงเพื่อให้ได้ไก่เนื้อที่มีน้ำหนักดี มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง
ปลอดจากโรค หากไก่ที่เลี้ยงมีความสมบูรณ์มากเท่าไรจะส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้จากการขายไก่
มากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นเกษตรกรจึงให้ความสนใจและเวลาในการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนมาก
ถึงแม้ว่าวิธีการเลี้ยงไก่จะมีหลักการสำคัญตาม 7 ขั้นตอนดังกล่าว แต่ในรายละเอียดปลีกย่อย
เกษตรกรแต่ละรายก็มีการเรียนรู้ที่จะเลี้ยงไก่ให้ได้ดีที่สอดคล้องตามประสบการณ์ของแต่ละคน เช่นนาย
ชาติเล่าให้ฟังถึงกิจวัตรประจำวันในการเลี้ยงไก่ว่า

“ตื่นเช้า 06.00 น. ก็เทอาหารเข้าก่อน แล้วก็ล้างรางน้ำ เสร็จก็เกือบๆ 08.00 น.

ช่วงกลางวันเราก็ดูระบบไฟ ระบบพัดลม ไม่ให้มันดับ ทีนี้เวลา 5 โมงเย็น ก็ได้

เวลาให้อาหาร แล้วก็ล้างรางก็จบแล้ว ตอนกลางคืนก็ดูระบบไฟก็จบ ค่าหน่วยก็
ตื่นมาดูอีกทีเรื่องน้ำ ไฟ เสร็จก็นอนได้เลยจนเช้า ทำอย่างนี้ไปจนกว่าจะจับขาย
ได้”(นายชาติ,สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

นายชอบ เลี้ยงไก่รุ่นละ 4,000 ตัว เล่าให้ฟังว่าในแต่ละวันต้องทำอะไรบ้างโดยถ้าเป็นไก่
เล็กอายุยังไม่เกิน 2 สัปดาห์ก็จะต้องให้ความใส่ใจดูแลเป็นพิเศษ ในการให้อาหาร ให้น้ำ วิตามิน
และควบคุมอุณหภูมิให้อบอุ่นพอเหมาะอยู่ตลอดเวลา โดยจะช่วยกันดูแลกับน้องชายอีก 1 คน

“ตื่นมาก็ให้เทอาหาร เตมน้ำ ให้วิตามิน ดูไฟอบ อาหารให้ตลอด ถ้าหมดก็ให้
ในช่วงลูกไก่ไปไหนไม่ได้ต้องคอยดู ประมาณ 2 อาทิตย์ พอกินน้ำในรางได้ ก็
คอยเท(อาหาร)เข้าเทเย็น เอากระดิกเก็บได้ ดูอาหาร ดูน้ำ พลัดกันไป หมุนกันไป
หมุนกันมา คนเดียวยุ่งๆ พอโตหน่อยก็ให้วันละ 2 รอบเข้าเย็น ก็แล้วแต่เล่า
บางเล่าก็ตี 5 แล้วแต่เราตั้งเวลา อย่างของผวก่อนส่งหลานไปโรงเรียน ตอนเย็น
ก็หลังหลานกลับ หลังจาก 2 อาทิตย์ก็เปิดน้ำให้ไก่กินในรางน้ำ 1 วันมันก็กินเป็น
ละ อาหารก็ให้ 2 รอบ เข้ากับเย็น เข้าประมาณ ตี 5 บ้าง 8 โมง บ้าง แล้วแต่
สะดวก ส่วนตอนเย็นก็ 4 โมงได้ เวลาให้อาหารประมาณ 1 ชม. ระหว่างวันก็
ดูแลมันเป็นอะไรใหม่ เวลาให้ยา也给ตามใบที่เค้าบอกมาเลย”
(นายชอบ,สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นายทองเกษตรกรที่เลี้ยงไก่มากกว่า 20 ปี อธิบายถึงขั้นตอนในการเลี้ยงไก่เนื้อในช่วงที่ยัง
เป็นลูกไก่ว่าต้องมีความใส่ใจ ตั้งใจศึกษาเรียนรู้วิธีการเลี้ยงถึงจะได้ผลตอบแทนที่ดีซึ่งเกษตรกรแต่
ละคนก็มีความใส่ใจละเอียดอ่อนไม่เท่ากัน

“ถ้าไก่ยังเล็กต้องล้างเล้าล้างอะไรให้สะอาด ฉีดยาฆ่าเชื้ออย่างแรกต้องสะอาด
ต่อมาต้องขยัน อย่างอาหารไก่ยังเล็กๆ อยู่บางคนก็เกียจเทลงไปที่เดียวเลย...มัน
ไม่ใช่ ต้องคอยๆ หยอดให้มันค่อยๆ กินวนเวียนอยู่เรื่อยๆ นี่คือการละเอียด ช่าง
สังเกต... ตีสาม ตีสี่ ก็ต้องไปดูไก่ ไก่เล็กดูบ่อยหน่อย ไก่โตก็ให้เวลาเดียวได้ ถ้า
ไก่ดีก็ยังไม่ต้องดูแลมาก เวลาเดี๋ยวก็พอ ต้องศึกษาธรรมชาติของมัน ทีนี้ไก่เรา
กกก็ต้องดูว่าเขาหนาวไหม ถ้าเรากกต่ำไป กกไฟมันจะร้อนไปไก่ก็จะไม่อยู่ที่
บริเวณกก เราก็ยกกกให้สูงขึ้น หรือเบาหัวแก๊ส แล้วความร้อนมันออกมาจะมาก
จะน้อยก็แล้วแต่ที่เราแขวนไว้สูงหรือต่ำ เราต้องอนุบาลมัน ถ้าเราให้ความ
อบอุ่นเขาดีๆ ตอนต้นถ้าดูแลเขาดีแข็งแรงตั้งแต่ต้นหลังๆ เราก็สบาย ขั้นตอนที
เล่ามาการเลี้ยงมีความละเอียดมากแต่มันก็ได้เป็นอย่างนี้ทุกครัวเรือนอยู่ที่

ความใส่ใจของแต่ละครัวเรือนที่เลี้ยง ไม่ได้เป็นทุกรุ่น แล้วแต่นิสัยคน ก็เปรียบเทียบง่าย ๆ ว่าแต่ละบ้านผิดกระเพราะไม่เหมือนกันแล้วแต่ว่าจะผิดยังไงให้ใส่อะไร หอมยังงแล้วแต่ความใส่ใจ มันอันเดียวกันเลย”

(นายทอง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายกร บอกว่าการเลี้ยงไก่เป็นงานที่เครียดเพราะไก่เนื้อจะเลี้ยงยากเมื่อเทียบกับเปิดที่เคยเลี้ยง ไก่จะอ่อนแอมากกว่า ดังนั้นหากดูแลไม่ดีจะทำให้ไก่ตายได้ทำ

“เลี้ยงไก่มันเครียด ไม่เหมือนการเลี้ยงเป็ด มันตายเยอะกว่า มันเลี้ยงยากกว่า ดูแลยาก เปิดให้กินยาแค่ 3 วัน ก็ปล่อยได้คุมอากาศอย่างเดียวก็ใช้ได้ แต่ไก่นี้ต้องดูแลทุกอย่างอากาศหนาวไปก็เป็นหวัด อากาศร้อนไปก็ขึ้นคอตาย เปิดไม่มีจะร้อนจะหนาวก็เลี้ยงง่าย ไก่นี้แยเลยต้องดูแลเป็นพิเศษยิ่งกว่าลูกอ่อน”

(นายกร, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

นางสร้อยเล่าให้ฟังถึงขั้นตอนการเลี้ยงไก่ของตนเองถึงขั้นตอนการให้อาหาร การให้น้ำ การดูแลไก่ โดยบอกว่าคนที่เลี้ยงต้องเอาใจใส่ในการเลี้ยงจึงจะได้ผลดี

ให้อาหารวันละครึ่ง บ่ายประมาณ 4 โมง ก็แล้วแต่คนที่ให้ 2-3 รอบก็มีบ้าง เขาคงไม่มีงานอื่นมั่ง ที่นี้เราเทตอนบ่าย 4 โมง เราก็ดูราง (อาหาร) ถ้าไม่พอก็เทใหม่ บางคนก็เทน้อยก็ต้องเทหลายรอบหน่อย เช้าบ่าย เสียเวลา เราเทรอบเดียวพอ ... น้ำก็ปล่อยให้เต็ม ไม่ให้มันขาด น้ำสมมติว่าเป็นรางอย่างนี้ใช่ปะ น้ำรางแห้งมันก็รอกินอยู่แต่ตรงนี้ เราต้องคอยดูว่าไม่ให้น้ำแห้ง ไก่ถ้าน้ำแห้งไปเลย ปวยเลย เหมือนเราขาดน้ำเราก็อ่อนแอเลย ต้องหมั่นดู เราต้องคอยดู สมมติออกไปซื้อของหนึ่ง เราก็ต้องมาเปิดดูว่าน้ำยังเต็มรีเปล่า ถ้าเราดูไปไม่เต็มเราก็ไปเติมน้ำ บางทีตระใคร้น้ำไปอุดตัน ไม่ใช่ทิ้งไปเป็นวันแล้วค่อยไปดูทีหนึ่ง บางคนที่เขาเลี้ยงและไม่ค่อยได้ เพราะเขาไม่ค่อยจะดูแล ต้องดูแลมันหน่อย”

(นางสร้อย, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

เมื่อถามว่าการเลี้ยงไก่ต้องมีคนคอยเฝ้าตลอดวันหรือไม่ เธอตอบว่ามีความจำเป็น โดยเฉพาะถ้าไก่อายุ 20 วันขึ้นไป เพราะหากไฟฟ้าดับทำให้ระบบฮีทวี่ไม่ทำงานจะทำให้ไก่ร้อนและตายลงได้ หรือไม่ก็เหยียบกันจนพิการ

“เราก็ต้องอยู่คนหนึ่ง ทิ้งไปไม่ได้ ถ้าไก่ 20 วันนี่ไม่ได้ต้องมีคนดูคนหนึ่ง ถ้าไฟดับอากาศมันร้อน ไก่เล็กไฟดับไม่เป็นไร อากาศถ่ายเทได้ ถ้าไฟดับไม่เกิน 5 นาที ไก่

ตายถ้าไม่เปิดผ้า ขนาดเปิดยังไม่ทันเลยนะ ของพี่ก็เคยไฟดับ แล้วเปิดผ้าทัน แต่
ไก่อ้วนไม่เคยก็กรูกันไปที่กลางเล้า เขี่ยบกัน ย่ำกัน เป็นไก่อพิการ”

(นางสร้อย, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และจากการเข้าไปสังเกตกระบวนการเลี้ยงไก่
ของเกษตรกรในขั้นตอนต่างๆ ผู้วิจัยพบว่าการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแต่ละขั้นตอนเกษตรกรจะต้อง
คอยดูแล เอาใจใส่ไก่อย่างพิถีพิถันเพื่อให้ไก่ที่เลี้ยงไว้ทุกตัวได้กินอาหาร และน้ำ อย่างเต็มที่เพราะ
ความสมบูรณ์ของไก่จะส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกร เนื่องจากบริษัทจะคิดราคาขายไก่จาก
น้ำหนักของไก่เนื้อ และเกษตรกรต้องคอยสังเกตและระมัดระวังไม่ให้ไก่ที่เลี้ยงไว้ตายลงด้วยสาเหตุ
ต่างๆ รวมถึงต้องคอยจัดการสภาพแวดล้อมภายในโรงเรือนโดยเฉพาะอุณหภูมิให้มีสภาพที่
เหมาะสมกับการเลี้ยงไก่อยู่ตลอดเวลาด้วย ซึ่งพบว่ากระบวนการเลี้ยงไก่เป็นปัจจัยสำคัญหนึ่ง
ที่จะส่งผลต่อต้นทุน รายได้ของเกษตรกร หากมีความผิดพลาดเกิดขึ้น เช่น หากไก่เป็นโรคตายลง
จำนวนมากก็จะทำให้เกษตรกรขาดทุนในการเลี้ยงไก่อุ่นนั้น หรือกรณีที่ไฟฟ้าดับทำให้ “ระบบอี
เว็ป” หรือระบบทำความเย็นภายในโรงเรือนไม่ทำงานอาจทำให้ไก่อ้วนหลายพันตัวที่เลี้ยงไว้
ทั้งหมดในโรงเรือนตายลงภายในไม่ถึงครึ่งชั่วโมง เป็นต้น

4.7 ต้นทุน-รายได้จากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

เนื้อหาส่วนนี้จะกล่าวถึงต้นทุนและรายได้จากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกร
ในชุมชนท้ายตลาดโดยเฉพาะส่วนที่เป็นปัจจัยการผลิตที่เป็นสินเชื่อที่ได้จากบริษัททุนและรายได้
จากการขายไก่เนื้อในแต่ละรอบการเลี้ยง มิได้มุ่งเน้นถึงการแจกแจงรายละเอียดต้นทุน-รายได้ที่
เป็นไปตามหลักวิชาทางบัญชีหรือเศรษฐศาสตร์ แต่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตและตลาดระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัททุนเป็นสำคัญ โดยต้นทุน
ในการเลี้ยงไก่อาจแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักคือ ต้นทุนคงที่ที่เป็นการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่และการ
ทำระบบอีเว็ป(EVAP: Evaporation Cooling Systems) ที่เกษตรกรต้องลงทุนเองตามที่ได้
กล่าวถึงไปแล้วและ สองคือต้นทุนผันแปรในส่วนที่เป็นปัจจัยการผลิตสำหรับเลี้ยงไก่เนื้อคือ ลูกไก่
อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ซึ่งจะได้มาจากบริษัททุนในรูปสินเชื่อแล้วจึงค่อยหักลบกับรายได้จาก
การขายไก่ในแต่ละรุ่น โดยต้นทุนส่วนใหญ่ของฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจะเป็นต้นทุนผันแปรซึ่งมีสัดส่วน
ถึงร้อยละ 97- 99 ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของต้นทุนการผลิตไก่เนื้อจะ
ขึ้นอยู่กับ ค่าอาหาร ค่าลูกไก่และค่าแรงงานซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายมากกว่าร้อยละ 80 ของต้นทุนการ
ผลิตทั้งหมด (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์, 2539:10)

ในระยะแรกของการเลี้ยงไก่เนื้อเกษตรกรเลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิดหรือลั่วเปิด เกษตรกรมีรายได้ดีเนื่องจากยังมีต้นทุนที่เป็นค่าไฟฟ้าไม่มากนักและลูกไก่และอาหารไก่อังมีคุณภาพดีส่งผลให้การเลี้ยงไก่มีรายได้ดีไปด้วย เกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างบอกว่าที่ตัดสินใจมาเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเพราะเห็นว่ามีรายได้ที่ดี เช่นนายคมเล่าว่าเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อในช่วงนั้นทุกคนต่างมีรายได้เป็นที่น่าพอใจ ในตอนเริ่มเลี้ยงไก่ใหม่เขาลงทุนทำฟาร์มของเขาเอง 2 โรงเรือนจำนวนรวมไก่ที่เลี้ยงทั้งหมดประมาณ 7,000 ตัวมีรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายแล้วถึง 70,000 – 80,000 บาทต่อการเลี้ยง 1 รุ่น ซึ่งภายในปี สามารถเลี้ยงไก่เนื้อได้ประมาณ 5 – 6 รุ่นเท่ากับว่าเกษตรกรมีรายได้เฉพาะจากการเลี้ยงไก่ประมาณ 350,000 – 480,000 บาท ต่อปี เขาบอกว่าในช่วงนี้เองเขาได้ถอดรถปิ๊กอัพแดงมา 1 คันซึ่งเป็นรถคันที่เขาใช้อยู่ในปัจจุบัน นายคมเล่าให้ฟังว่า

“ตอนนั้น ไปรับเงินที่บริษัทพร้อมๆกัน แล้วรวมเงินคนละร้อยสองร้อย แล้วไปนั่งกินปลาเผากัน ...ช่วงนั้นใช้ ‘ตั้งค์กันสบายๆไม่เดือดร้อน ลงรุ่นหนึ่ง ได้มากได้น้อยเท่ากันเองอย่างตอนนั้นเลี้ยงไก่ได้ 7,000 ตัว สองเล่า ก็ได้กำไรมาๆอยู่ 84,000-86,000 บาท อยู่ปีนึง, ปีนึงก็ 5รอบ รายได้สูงเลย ผมเลยได้ปิ๊กอัพคันนี้มา”(นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายสุทัศน์ก็เช่นเดียวกันที่เล่าว่า การเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดมีรายได้ดีเขาเล่าว่า

“แต่ก่อนทำอีแว็บผมทำลั่วลอยอยู่ก็เลี้ยงไก่อยู่ 4,500 ตัว ได้กำไรตั้ง 60,000 กว่าบาท เป็นลั่วเปิด เห็นท่าว่าจะดี”

(นายสุทัศน์, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดมีต้นทุนการเลี้ยงต่ำกว่าโรงเรือนแบบปิดคือค่าไฟฟ้า เพราะในโรงเรือนแบบเปิดไม่มีระบบควบคุมอุณหภูมิที่เรียกว่าระบบอีแว็บ นายชาติบอกว่าในโรงเรือนแบบเปิดค่าไฟฟ้าอยู่ที่ประมาณ 1,000 กว่าบาท ในขณะที่ค่าไฟฟ้าในการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดจะตกประมาณ 10,000 กว่าบาท

“ตอนนั้นเป็นลั่วเปิดอยู่ ค่าไฟก็ 1,000 กว่าบาท เราก็อยู่ได้ ตอนนี้อีแว็บที่ผมจ่ายอยู่เดือนละ 9,000 บาท นี่ยังไม่ครบรุ่นนะ ถ้าครบรุ่นก็ต้องหมื่นนิดๆ”

(นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

นายเข้มก็เล่าว่าการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบเปิดแบบเดิมนั้นค่าไฟฟ้าน้อย ทำให้มีรายได้ดีเพราะหักค่าไฟฟ้าแล้วก็ยังเหลือกำไร

“ผมมาสร้างเอาไว้ก่อน 2 ปีแล้ว ให้แฟนเลี้ยง เห็นเลี้ยงแล้วมันได้ดีไง สมัยนั้น เป็นเค้าเปิดนะ ค่าใช้จ่ายมันน้อยไป ค่าไฟเดือนละ 500 สมมติเราได้กำไรสัก 15,000 บาท เราก็เหลือ หมิ่นกว่าบาทแล้ว ก็มีค่าซ่อมเล้าบ้างเล็กๆน้อยๆ “

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สรุปได้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในระยะแรกที่เป็น การเลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิด เป็นช่วงเวลาที่เกษตรกรมีรายได้ดีจากเลี้ยงไก่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้นทุน ค่าไฟฟ้ายังไม่มากเพราะไม่มีระบบฮีทปั๊มที่ควบคุมอุณหภูมิในโรงเรือน ส่วนการเลี้ยงไก่ในปัจจุบัน หลังจากการเปลี่ยนมาเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิด ผลกำไรก็ลดลงเนื่องจากมีต้นทุนการเลี้ยงที่สูง มากขึ้นและปัญหาคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่ไม่ดีเหมือนเดิม ปัญหาสภาพอากาศ จากการเก็บ ข้อมูลต้นทุน รายได้จาก” ใบแจ้งผลตอบแทนการเลี้ยงไก่” ที่เป็นเอกสารหลักฐานของบริษัทในการ คิดผลตอบแทนในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 9 รายมีรายละเอียดดังนี้

- 1) นายคม การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 24 มิถุนายน – 7 สิงหาคม 2552
- 2) นายทอง การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 24 มิถุนายน – 7 สิงหาคม 2552
- 3) นายกร การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 20 สิงหาคม – 21 กันยายน 2553
- 4) นายชาติ การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 24 เมษายน – 29 พฤษภาคม 2553
- 5) นางสุดา การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 2 มีนาคม – 9 เมษายน 2553
- 6) นายสี การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 12 พฤศจิกายน -21 ธันวาคม 2553
- 7) นายเสริม การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 25 มกราคม – 2 มีนาคม 2553
- 8) นายสุพัฒน์ การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 2 ธันวาคม 2553 - 7 มกราคม 2554
- 9) นายชอบ การเลี้ยงไก่รอบ วันที่ 18 ธันวาคม 2553 - 21 มกราคม 2554

ตารางที่ 12 แสดงต้นทุนและรายได้การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

เกษตรกร	จำนวน ไก่ที่ เบิก (ตัว)	จำนวน ไก่ที่ ขาย (ตัว)	ระยะ เวลาใน การเลี้ยง (วัน)	ต้นทุน การ เลี้ยง ¹⁰ รวม (บาท)	ขายได้ (บาท) (น้ำหนักไก่ X ราคา ประกัน)	กำไร/ ขาดทุน (บาท)	กำไร/ ตัว (บาท/ ตัว)	ปีที่เลี้ยง (พ.ศ.)
คม	5,000	4,853	44	333,475	388,004.44	54,529.44	11.24	2552
ทนง	4,000	3,838	44	273,005	307,995.24	34,990.24	9.12	2552
กร	4,000	3,950	32	207,930	237,440.16	29,510.16	7.47	2553
ชาติ	4,000	3,815	35	207,745	201,957.94	-5,787.06	-1.52	2553
สุดา	4,400	4,199	38	233,375	244,493.18	10,518.00	2.50	2553
สี	4,000	3,938	40	234,480	238,713.00	4,233.00	1.07	2553
เสริม1	4,200	3,991	36	246,420	228,156.90	-18,263.10	-4.58	2553
เสริม2	4,500	4,401	38	234,630	249,637.92	15,007.92	3.41	2553
สุพัฒน์	7,300	7,062	36	424,300	473,451.60	49,151.60	6.96	2553/2554
ชอบ	4,500	4,402	34	233,865	242,131.84	8,266.84	1.88	2553/2554

ที่มา ใบแจ้งผลตอบแทนการเลี้ยงไก่เนื้อที่บริษัทให้แก่เกษตรกร, ข้อมูลภาคสนาม

ข้อมูลรายละเอียดต้นทุนและรายได้จากตารางที่12 พบว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในโรงเรือนแบบปิดมีสัดส่วนต้นทุนเมื่อเทียบกับรายได้สูงมาก ตัวอย่างเช่น นายคมมีรายได้จากการขายไก่จำนวน 388,004.44 บาท โดยมีต้นทุนที่เป็นสินเชื่อของบริษัทคือ ค่าลูกไก่ อาหารไก่ ยา วัคซีนและวิตามิน จำนวนถึง 333,475 บาท หรือคิดเป็นร้อยละ 98 ของรายได้ ส่วนเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างคนอื่นๆ(ไม่รวมเกษตรกรที่ขาดทุน 2 ราย) มีสัดส่วนต้นทุนเมื่อเทียบกับรายได้ที่สูงมากเช่นกันคือตั้งแต่ร้อยละ 85 ถึง ร้อยละ 98 ถือว่าเกษตรกรมีความเสี่ยงในการผลิตสูงเพราะหากมีความผิดพลาดจากการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรเอง เช่นไก่ป่วยตายเป็นจำนวนมาก ไก่ไม่ได้

¹⁰ ต้นทุนการเลี้ยงที่เป็นปัจจัยการผลิตในรูปสินเชื่อของบริษัท ได้แก่ อาหารไก่ ลูกไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์

น้ำหนัก หรือภัยธรรมชาติ อุบัติเหตุเช่น ไฟไหม้ ไฟฟ้าดับ น้ำท่วม ฯลฯ เกษตรกรก็จะเสี่ยงต่อการขาดทุนและเป็นหนี้บริษัท

ข้อมูลต้นทุน รายได้และผลกำไรจากเอกสาร”ใบแจ้งผลตอบแทนการเลี้ยงไก่”ของบริษัท เป็นเพียงส่วนของต้นทุนที่เป็นปัจจัยการผลิตของบริษัทเท่านั้น เกษตรกรยังต้องหักต้นทุนที่สำคัญ อีกรายอย่างน้อย 2 รายการได้แก่ ค่าไฟฟ้าอีกประมาณ 10,000 กว่าบาท ต่อการเลี้ยงไก่ประมาณ 3,000 -4,000 ตัวต่อรุ่นและค่าแรงงานในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรอีกด้วย ดังนั้น กรณีนายคมที่มีกำไรจากการขายไก่มากที่สุด คือ 54,529.44 บาท หากหักลบต้นทุนที่เป็นค่าไฟฟ้าประมาณ 10,000 บาทต่อรุ่น และค่าแรงขั้นต่ำ 163 บาท¹¹ ต่อวัน เลี้ยงไก่ 44 วัน เท่ากับ 7,172 บาท เมื่อหักลบแล้วนายคมจะมีกำไรเหลืออยู่เพียง 37,357.44 บาทเท่านั้น ทั้งนี้ยังไม่ได้หักต้นทุนแฝงอื่นๆเช่น ต้นทุนคอกที่เป็นค่าเสื่อมราคาของโรงเรือน อุปกรณ์ การซ่อมบำรุงโรงเรือน ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงไก่ อื่นๆอีก ถ้าเป็นกรณีนายเสริมการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนที่ 1 ขาดทุน 18,263.10 บาท หากคิดต้นทุนที่เป็นค่าไฟฟ้า ค่าแรงแล้วจะขาดทุนมากกว่า 30,000 บาท เป็นต้น หรือกรณีนางสุดาใบแจ้งผลตอบแทนมีกำไร 10,518 บาท เมื่อหักค่าไฟฟ้าและค่าแรงงานแล้วก็จะขาดทุน 5,942 บาทเป็น อย่างน้อยเพราะยังไม่ได้หักต้นทุนแฝงอื่นๆอีก สอดคล้องกับที่นางสุดาอธิบายว่าสมัยเลี้ยงไก่ใหม่ๆ ประมาณ 2,000 ตัว ในโรงเรือนแบบเปิดมีกำไรดีเลยขยายการเลี้ยงไก่เป็น 4,000 ตัว และสามารถผ่อนคืนเงินกู้ได้อย่างรวดเร็ว แต่ปัจจุบันต้องเสียค่าไฟฟ้าและไก่ที่เลี้ยงเป็นโรคตายไปทำให้ขาดทุน

“กู้เงินกับชาวบ้านด้วยกัน ทำ 6 ห้องก็แสนกว่าๆ เราก็พอมีเงินบ้างเลยกู้ 6 หมื่น ขนาดไก่ 2,000 กว่าตัว ได้ 20,000 กว่าบาท ได้ดีรุ่นนั้น ปีกว่าๆก็หมดหนี้ ก็ต่ออีก 6 ห้อง เป็น 12 ห้อง ก็เลี้ยงได้ 4,000 ตัวเลี้ยงมาไม่นานหนี้ก็หมดเพราะ รายได้ดีช่วงแรกๆ ตอนแรก อย่างไม่ได้ๆเลยก็ 30,000 บาท ที่บ้าน ไก่ 4,000 ตัว ได้ 38,000 ตอนนั้นมันไม่แบบนี้เมื่อปีที่แล้วก็ยังดีอยู่ ปี 53 ขาดสะบัดเลย ขาดทั้งปี... เราก็ไม่รู้ ตัวมันแดงหมดเลย แล้วก็ปองด้วย พอกินยา ก็จ้องหมดเลย กลิ้งไปกลิ้งมา หมอมาคูก็ไม่เห็นพูดอะไร ก็ตายไปเฉยๆ เป็นเพราะหนาว ด้วยหรือเปล่า ก็ขาดกันทุกเค้า ไม่มีใครรอด...ได้หมื่นกว่าบาท หักค่าไฟจะไปได้ ค่าเหนื่อยใหม่ละ อย่างน้อยมันต้องได้ 2 หมื่นกว่าบาท หักแล้วยังเหลือสักหมื่น ยังคุ้มค่าเหนื่อย ยังไม่ได้คิดค่าซ่อมแล้วอะไร ซ่อมที่ก็เป็นหมื่น ได้หมื่นกว่าบาท ไม่ต้องพูดกันเลย ขาดทุนค่าไฟ ค่าเหนื่อยไม่คิด ค่าสึกหรอไม่คิด เมื่อก่อนเคยได้

¹¹ ค่าแรงขั้นต่ำในปีพ.ศ.2552 ของจังหวัดลพบุรีเท่ากับ 163 บาท และในปีพ.ศ.2553 เท่ากับ 170 บาท ตามประกาศกระทรวงแรงงาน

ตัวละ 10 บาท เลี้ยง 5,000 ตัวก็ได้ 50,000 บาท ...สามหมื่นก็ยังมีดี ตอนนี้อยู่สามหมื่นก็ยังไม่ดี”(นางสุดา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายชาติ เกษตรกรที่เลี้ยงไก่ 4,000 ตัวบอกผู้วิจัยว่าปัจจุบันหากมีรายได้จากการขายไก่เพียง 10,000 บาทก็ยังไม่คุ้มค่าเพราะถ้าหักค่าไฟฟ้าก็เท่ากับว่าไม่ได้อะไรจากการเลี้ยงไก่ในรุ่นนั้น

“เขาว่าเลี้ยงได้ 10,000 บาทก็ไม่คุ้มเพราะค่าไฟก็ 10,000 บาทเหมือนกัน ถ้าได้ซักร้อย 20,000 บาทก็ค่อยพออยู่ได้ แล้วถ้าเราเลี้ยงไก่ อุปกรณ์เราก็ต้องทำด้วยซ่อมด้วยก็เป็นต้นทุนที่ต้องบวกเข้าไปมันก็ไม่คุ้ม”

(นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

ส่วนนางมณี ภรรยา นายสี ที่ต้องเสียค่าน้ำมันในการปั่นไฟสำหรับระบบอีเว็ปในโรงเรือนรุ่นละประมาณ 6,000 กว่าบาท เนื่องจากไฟฟ้าที่ใช้เลี้ยงไก่ในโรงเรือนไม่พอ ได้บอกผู้วิจัยว่าถ้าคิดค่าไฟ ค่าน้ำมันและค่าแรงแล้วน่าจะขาดทุน เนื่องจากในการเลี้ยงไก่ 4-5 รุ่นที่ผ่านมา มีรายได้ประมาณ 10,000 เท่านั้นเอง

“ค่าไฟ 2,000 ถึง 3,000 บาท ต่อเดือน ค่าน้ำมันก็ถึงครึ่ง น้ำมัน 6,000 กว่าบาท 200 ลิตร จริงๆ คิดแล้วขาดทุกรุ่น... ค่าแรงยังไม่ได้คิด”

(นางมณี, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2554)

เมื่อถาม นายเข้ม เรื่องต้นทุนค่าไฟฟ้า และค่าแรงในการเลี้ยงไก่ เขาบอกว่าต้องขายไก่ได้ประมาณ 20,000-30,000 บาทถึงจะคุ้มค่า เพราะค่าไฟฟ้าก็ประมาณ 10,000 บาทต่อรุ่นแล้ว

“ไก่รุ่นนี้ก็ประมาณ 10,000-12,000 บาท ถ้าขายได้ 20,000-30,000 บาท ถึงจะคุ้ม ค่าแรงไม่เคยคิดเลย ว่าวันละ 100-200 นะ เหมือนพวกทำนา ก็ไม่ได้คิดค่าแรงตัวเอง” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

เมื่อมาพิจารณารายการปัจจัยการผลิตที่จากบริษัทพบว่า ประกอบไปด้วย ลูกไก่เนื้อ อาหารไก่ ยา วัคซีน และวิตามิน รวม 5 รายการ ซึ่งบริษัทให้มาในรูปแบบสินเชื่อแล้วจึงจะหักลบกับการขายไก่ในภายหลัง โดยบริษัทจะเป็นผู้กำหนดจำนวน คุณภาพ ของปัจจัยการผลิต ซึ่งเกษตรกรจะขอต่อเองได้บ้างในบางครั้ง(แต่ส่วนมากไม่ได้) เช่นขอลูกไก่พันธุ์ที่ต้องการ ขอให้เปลี่ยนยี่ห้ออาหาร ส่วนราคาปัจจัยการผลิตที่บริษัทส่งให้บริษัทเป็นผู้กำหนดทั้งหมดโดยที่เกษตรกรไม่มีสิทธิในการต่อรองราคา ดังนั้นต้นทุนการผลิตส่วนนี้เป็นต้นทุนที่เกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องยอมรับตามสัญญาที่ได้ทำกับบริษัท เมื่อดูรายละเอียดราคาปัจจัยการผลิตพบว่าค่าอาหารจะเป็นต้นทุนที่สูงที่สุด รองลงมาคือค่าลูกไก่

ตารางที่ 13 แสดงรายละเอียดต้นทุนปัจจัยการผลิตที่เป็นสินเชื่อจากบริษัทของเกษตรกร
กลุ่มตัวอย่าง

จำนวน ไก่	รายละเอียดต้นทุนการเลี้ยงไก่					
	ลูกไก่ (บาท)	อาหาร (บาท)	ยา (บาท)	วัคซีน (บาท)	วิตามิน	รวม(บาท)
5,000	52,500	273,425	2,850	4,700	-	333,475
4,000	42,000	223,675	3,550	3,780	-	273,005
4,000	47,000	151,930	4,900	4,100	-	207,930
4,000	42,000	157,055	4,610	4,080	-	207,745
4,400	46,200	182,340	595	4,460	380	233,375
4,000	42,000	182,500	3,900	6,080	-	234,480
4,200	44,100	193,615	4,025	4,300	380	246,420
4,500	47,250	178,375	4,025	4,600	380	234,630
7,300	85,775	320,360	10,625	7,540	-	424,300
4,500	52,875	170,680	5,630	4,680	-	233,865

ที่มา ไบแรงก์ผลการตอบแทนการเลี้ยงไก่เนื้อ , ข้อมูลภาคสนาม

ข้อมูลรายละเอียดต้นทุนปัจจัยการผลิตจากตารางที่13 พบว่า อาหารไก่จะเป็นต้นทุนที่มีสัดส่วนสูงที่สุดของต้นทุนปัจจัยการผลิตที่ได้จากบริษัท คือตั้งแต่ร้อยละ 72-81 หรือเฉลี่ยร้อยละ 77.14 ของต้นทุนที่ได้จากบริษัท สอดคล้องกับข้อมูลจากกลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ที่ระบุว่า องค์ประกอบที่สำคัญของต้นทุนการผลิตไก่เนื้อคือค่าอาหารไก่คิดเป็นร้อยละ 65-75 รองลงมาคือค่าลูกไก่คิดเป็นร้อยละ 15-30 (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์,2539:10) และการศึกษาของ วีระยุต สุวรรณเจษฎาเลิศ(2547) เรื่อง การวิเคราะห์ทางการเงินของการลงทุนเลี้ยงไก่เนื้อแบบโรงเรือนระบบปิดที่มีสัญญาประกันราคาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่พบว่าต้นทุนค่าอาหารไก่เป็นต้นทุนสำคัญที่เป็นสัดส่วนมากที่สุดถึงร้อยละ 68.08 ของต้นทุนผันแปรทั้งหมด (วีระยุต สุวรรณเจษฎาเลิศ,2547: 67) ดังนั้นอาหารจึงมีผลต่อรายได้ กำไรหรือขาดทุนของเกษตรกรมากที่สุด จากการสัมภาษณ์พบว่า บริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคาและ คุณภาพของอาหารไก่เนื้อ ซึ่งบางครั้งถ้าเกษตรกรได้รับอาหารไก่ที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานเมื่อนำมาเลี้ยงไก่แล้วน้ำหนักไก่

จะไม่ขึ้น หรือเปลี่ยนเป็นอัตราแลกเนื้อไม่ได้ (Feed conversion ratio หรือ FCR)¹² ส่งผลให้รายได้ลดลงหรืออาจขาดทุนได้ หรือในกรณีของลูกไก่ หากเกษตรกรได้ลูกไก่ที่ไม่แข็งแรงไก่จะมีความเสี่ยงที่จะป่วยและตายลงจำนวนมากโดยเฉพาะหากไก่ป่วยตายในตอนโตก็จะทำให้รายได้ลดลงหรือเสี่ยงต่อการขาดทุนได้ นายชอบเล่าว่าไก่ที่เลี้ยงอยู่ในรุ่นปัจจุบันน้ำหนักไม่ดี เพราะอาหารไก่ที่เลี้ยงไม่มีคุณภาพทำให้ไก่ไม่ค่อยโต

“น้ำหนักไก่ไม่ค่อยได้ แลกเนื้อไม่ค่อยได้ โตไม่ค่อยดี เพราะอาหารไม่ค่อยมีคุณภาพ ของก็แพง แต่ไม่ค่อยมีคุณภาพ”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นางอัมพร เลี้ยงไก่ 5,000 ตัว เล่าให้ฟังว่า ถ้ามีรายได้จากการเลี้ยงไก่ประมาณ 20,000 บาท เมื่อหักค่าไฟแล้วก็แทบไม่เหลือกำไร ส่วนรายได้ของปีที่ผ่านมาก็ดีบ้างไม่ดีบ้าง เพราะบางรุ่นน้ำหนักไม่ได้ และบางรุ่นไก่ตายจำนวนมาก

“รุ่นที่แล้วได้กำไรน้อย ค่าไฟรุ่นนี้เกือบ 20,000 บาท ได้ ถ้าได้ 20,000 ก็ยังไม่ได้อะไรเลย น้อยไป ปีที่แล้วบางรุ่นก็ได้กำไรบ้าง บางรุ่นก็ดี บางรุ่นก็ตาย บางทีตัว(ไก่)อยู่เยอะแต่น้ำหนักไม่มา เกี่ยวกับเป็นหวัด หรือพันธุ์ลูกไก่ เราก็เลือกพันธุ์ไม่ค่อยได้แล้วแต่จะหมุนมา อาหารก็ไม่ค่อยดี กินแล้วไม่ค่อยโต ก็เปลี่ยนอาหารเรา น้ำหนักก็ไม่ค่อยได้” (นางอัมพร, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554)

นายทง เกษตรกรที่มีประสบการณ์การเลี้ยงไก่มากกว่า 20 ปีอธิบายว่าอาหารและลูกไก่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของไก่เนื้อและจะส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ด้วย

“อาหารไก่นี้สำคัญ ถ้าอาหารดีไก่ก็จะสมบูรณ์ขึ้นมาเอง ไม่ป่วย แข็งแรง 40 วันก็จับได้แล้ว ปีที่แล้วไก่หนาวตาย พันธุ์ไก่ก็เกี่ยวนะ บริษัทเขาเอาลูกไก่เกรดไม่ดีมาให้ ลูกไก่เกรดเอ เขาเป็นสีชมพู สมบูรณ์ ลูกไก่เลี้ยงไปเลี้ยงมากก็ยิ่งโต ถ้าตายเยอะถึง 2 เปอร์เซ็นต์ก็พออยู่ได้ ถ้ามากกว่านั้นก็แย่แล้ว... ปัญหาหลักๆผมว่าคืออาหาร สำคัญที่สุด” (นายทง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

ลูกไก่ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อกำไรหรือขาดทุนในการเลี้ยงไก่ ทั้งพันธุ์ และเพศของไก่ล้วนมีผลต่อการเลี้ยงไก่ในรอบการเลี้ยงนั้นทั้งสิ้น นายชอบบอกว่าถ้าบริษัทนำพันธุ์ไก่ที่ดีมาให้

¹² อัตราแลกเนื้อ (Feed conversion ratio หรือ FCR) หรืออัตราการเปลี่ยนอาหารไปเป็นเนื้อ หมายถึงอัตราส่วนของปริมาณอาหารที่กิน (dry weight) ต่อน้ำหนักปศุสัตว์ที่เพิ่มมากขึ้น

เลี้ยงก็จะได้ผลผลิตที่ดี ไก่สมบูรณ์ เลี้ยงง่าย ไม่ค่อยเป็นโรค เขาบอกว่า ส่วนใหญ่แล้วจะขึ้นอยู่กับบริษัทจะนำพันธุ์ไหนมาให้เกษตรกรก็ต้องเลี้ยงไป

“ตอนนี้เลี้ยงพันธุ์ เอเค แต่พันธุ์ อาเบอร์ ก็ดีแต่ไม่ค่อยลงให้เรา ถ้าลูกไก่ดีเราก็ดี แต่ลูกไก่ ซีพี จะดีกว่าเขาหมดแต่ไม่ค่อยให้เรา ส่วนไก่ตัวเมียนั้นจะเล็กแต่ตัวผู้จะใหญ่...ไก่เราก็เลือกไม่ได้นะ ครั้งที่แล้วได้ตัวเมียมาเยอะเลย ไม่ค่อยได้น้ำหนัก น้ำหนักจะเบา” (นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นางมณีภรรยาขายสี่เล่าว่า การเลี้ยงไก่รุ่นนี้จำนวน 4,500 ตัวตายเนื่องจากอากาศหนาวและไก่ที่เลี้ยงไว้ยังเป็น“ไก่หลอด”หรือเป็นไก่ที่มีลักษณะแคระแกร็นกินอาหารไปแต่น้ำหนักไม่ค่อยเพิ่มทำให้ต้องเปลืองค่าอาหารแต่แลกเป็นเนื้อไม่ได้ ส่งผลให้การเลี้ยงไก่รุ่นนี้น่าจะขาดทุนประมาณ 9,000 บาทแล้ว

“ขาดทุน ติดลบ 9000 แล้ว บางคน 30,000-40,000 บาท มันเป็นเพราะไก่ไม่โตแล้วตายด้วย ที่โตแล้วมันตายไวก็เลยเป็นหนี้ แล้วอากาศก็ไม่ดี ตายเหมือนกันเลยของยายเหลียว ยายลี ป้าเดือน กำลังร่วงเลย ร่วงหมดเลย นี่คัดออกมา ไก่หลอด ก็ 1,000 กว่าตัวแล้ว รุ่นนี้ก็ตายไปเยอะ มันหนาวตาย โดนลมเยอะ สภาพอากาศมันมีลม แปรปรวน ตายกันเยอะกันทั้งนั้นเลยเพราะอากาศมันไม่ดี กินทุนไปแล้ว ตายตอนเล็กยังดีถ้าตายตอนใหญ่ ลำบากเพราะมันกินอาหารไปเยอะแล้ว แล้วไก่ที่เอามาให้ก็มีแต่ไก่ตัวเมียทั้งนั้น เลี้ยงเหมือนกันตัวผู้ได้ 2 กิโลกรัม ตัวเมียได้ 1 กิโลกรัมตั้งแต่เขาไม่เอามาลงให้ ร่วงหมดเลย นี่คัดออกมา 1000 กว่าตัวแล้ว อากาศแปรปรวนแบบนี้ถึงกันแน่ๆ น้อยคนที่จะรอด ต้องไก่แกร่งจริงๆ ต้องตัวผู้ มีหงอนถึงจะดี”(นางมณี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายชอบอธิบายว่า ไก่ที่เขาเลี้ยงจำนวน 4,000 ตัว หากตาย 200 ตัวถือว่ายังอยู่ในเกณฑ์ปกติแต่ต้องอยู่ในเงื่อนไขว่าเป็นการตายตอนที่ไก่อังเล็กอยู่เท่านั้น หากจำนวนเดียวกันแต่ตายตอนที่เป็ไกโตแล้วจะขาดทุนเพราะ ไก่จะกินอาหารไปมากแล้ว เท่ากับว่าค่าอาหารที่เสียไปเป็นการเสียเปล่าเพราะไก่ตายไม่สามารถขายให้บริษัทได้

“ถ้า 4,000 ตัว ถ้าตาย 200 นี่ถือว่าปกติ ต้องตอนเด็กนะ ถ้าตายตอนเด็กไม่เป็นไร แต่ถ้าตายตอนโตนี้ 100 ตัวก็แยแล้วเพราะมันกินอาหารไปเยอะ ไก่ใหญ่นี้ ตายวันละ 2-3 ตัวก็ปกติ ถ้า 10 ตัวไม่ปกติละ”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

การเลี้ยงไก่แล้วขาดทุนหรือกำไรยังมีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นต้นทุนปัจจัยการผลิต ความสูญเสียที่เกิดจากไก่เป็นโรค ตาย วิธีการและทักษะในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรแต่ละรายและสภาพอากาศก็มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิตที่สำคัญคืออาหารไก่และลูกไก่ต้องมีคุณภาพดีด้วยถึงจะประสบผลสำเร็จจนนายกรอธิบายว่า

“จากการที่เลี้ยงแล้วขาดทุนหรือกำไรส่วนใหญ่อันอยู่ที่เราว่าจะเลี้ยงดีไม่ดี หรืออากาศเปลี่ยน อีกอย่างหนึ่งก็คืออาหาร อาหารกินแล้วไม่โต กินทุนเรา ลูกไก่ไม่ดี ก็เป็นอีกหนึ่งสาเหตุด้วย แต่เราก็ต้องทำให้ดีที่สุดก่อน ถ้าไม่ได้ผลก็เป็นเพราะลูกไก่ หรืออาหาร”(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นางอำนวยการ เล่าว่า เดิมเลี้ยงรายได้จากการเลี้ยงไก่ดีแต่ปัจจุบันการเลี้ยงไก่เอาแน่นอนไม่ได้ บางรุ่นก็รายได้ดี บางรุ่นก็แย่ เพราะบางรุ่นไก่ตายจำนวนมาก บางรุ่นไม่ตายแต่กินอาหารแล้วน้ำหนักไม่ขึ้นตอนนี้ต้องอาศัยรายได้ที่แน่นอนกว่าจากการขายปลาที่เลี้ยงในบ่อ ปีที่ผ่านมาจับปลาได้ประมาณ 10 ตัน ขายได้เสนากว่าบาท

“เลี้ยงมาตั้งแต่ 42 ก่อนใช้หัตถ์นกล หลานเป็นคนมาชวนเลี้ยง เห็นกำไรดีก็มาชวน แต่ก่อนเป็นเจ้าเปิดก็กำไรดี เจ้าเปิดทุนค่าไฟ รุ่นหนึ่งได้ 40,000 บาท ได้ต่อรุ่นค่าไฟอย่างมากก็ 1,000 กว่าบาท แรกๆ ... ปีที่แล้วบางรุ่นก็ได้กำไรบ้าง บางรุ่นก็ตี บางรุ่นก็ตาย บางที่ตัวอยู่เยอะแต่น้ำหนักไม่มา เกี่ยวกับเป็นหวัด หรือพันธุ์ลูกไก่ เราก็เลือกพันธุ์ไม่ค่อยได้แล้วแต่จะหมุนมา อาหารก็ไม่ค่อยดี กินแล้วไม่ค่อยโต ก็เปลืองอาหารเรา น้ำหนักก็ไม่ค่อยได้ เลี้ยงไก่เอาแน่นอนไม่ได้เลย รุ่นก่อนได้ประมาณ 43,000 บาท ได้ดี ไก่ไม่เป็นไร แล้วมารุ่นที่แล้วได้กำไรน้อยได้แค่ 15,000 ตกกลับไปเลย ค่าไฟเกือบไม่ได้ ”

(นางอำนวยการ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554)

เนื่องจากความไม่แน่นอนของรายได้ ที่บางครั้งได้มา บางครั้งได้น้อยหรือขาดทุน ทำให้เกษตรกรหลายคนบอกแก่ผู้วิจัยว่า เลี้ยงไก่ถึงจะขาดทุนบ้างแต่ก็มีรายได้จากปลาในบ่อมาช่วย นายสีเล่าว่าเมื่อก่อนมีรายได้ดีทั้งจากการขายไก่และจากการเลี้ยงปลา แต่ปัจจุบันรายได้จากการเลี้ยงไก่ตกลงไป แต่ก็ยังมีรายได้จากปลามาชดเชย

ไก่ก็ได้ปลาก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้ไก่ไม่ค่อยได้ ได้ปลาก็เอาไปช่วยไก่แทน เลี้ยงไก่ต้องได้ตัวละ 10 บาทขึ้นไปถึงจะได้ ถ้าไก่ได้ต่ำกว่าตัวละ 5 บาทอยู่ไม่ได้ ค่าแรงไม่เคยคิดเลย ทั้งๆที่รู้ว่าเขาคิดกัน 7,000 บาท นะ ปลาบ่อหนึ่งก็ 2-3 แสน แต่ถ้าไก่ไม่ได้ก็ต้องเอาปลาไปช่วยไก่ ปลาลงทุนก็น้อยตกตัวละ 15 ‘ตังค์ 30 ‘ตังค์ ที่

“ได้ก็ได้จากปลา เพราะกินซีโก้ ปกติจะขายได้ 6-7 ตัน เกือบๆ 100,000 บาท”

(นายสี, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นางสุดา ขาดทุนกับการเลี้ยงไก่ไป 4 รุ่น ทำให้เกิดความท้อจึงขอหยุดลงไก่ใหม่ชั่วคราว เธอบ่นกับผู้วิจัยว่า แม้จะเอารายได้จากการขายปลามาหักลบการขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ก็ยังไม่พอถ้าสถานการณ์ยังคงเป็นไปแบบนี้

“ไก่ที่จับไปก็เพิ่งเดือนที่แล้วนี่เอง ก็ยังไม่ได้ลงใหม่ นี่ยังไม่กล้าลงไก่ใหม่ เพราะมันท้อ ขาดทุนไป 4 รุ่น รุ่นละ 30,000 ก็ไม่ไหว ขนาดมีปลาช่วยนะ ได้ปลาเป็นแสนแต่ก็หักไม่ทัน” (นางสุดา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายคมเล่าว่ารายได้จากการเลี้ยงไก่มีความไม่แน่นอน บางปีก็ไม่เคยขาดทุนเลย แต่บางปีก็ขาดทุนบ้าง 2 ครั้ง แต่เขาบอกว่ายังมีรายได้จากการเลี้ยงมาชดเชย เปรียบเหมือนเป็นเงินเก็บที่ได้ประมาณ 150,000 บาทต่อปี

“บางทีปีหนึ่งก็ไม่เคยเจอเลย บางครั้งปีหนึ่งก็เจอ 2 ครั้ง บางครั้งขาดทุนค่ายา ค่าอาหารก็ยังไม่ได้ แต่มันมีเงินเก็บอยู่ตรงที่เราเลี้ยงปลามันจะไปได้ตรงปลาปีหนึ่งก็ได้ 10 ตันกว่า บางทีก็ 12 ตัน แต่มันแล้วแต่ราคาปลาอีก แต่เราคิดแค่ 150,000 บาทต่อปี” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

ส่วนนายกรบอกว่า หากหวังรายได้จากการเลี้ยงไก่แต่เพียงอย่างเดียวก็แทบจะไม่พอค่าไฟ การเลี้ยงปลาจึงเป็นรายได้ที่มาช่วยเติมในส่วนที่ขาดจากการเลี้ยงไก่ได้

“นอกจากเลี้ยงไก่ก็มีเลี้ยงปลากลายชนิดเลี้ยงรวมๆ กัน เป็นผลพลอยได้ปีหนึ่งจับได้ 1 ครั้ง อยู่ที่เราก็กินถ้าเราดูแลปลาไม่ดี ปลาตายเราก็ไม่ได้อะไร ให้กินซีโก้ แต่ก็มีซื้ออาหารเพิ่มบ้างเวลาที่ไก่ขาดช่วงประมาณ 1-2 ถัง ก็มีรายได้ปลามาช่วยถ้าไม่มีปลาก็แย่สิ้นปีมาเราก็ได้เงินหน่อย หวังไก่อย่างเดียวค่าไฟยังแทบไม่พอเลย ไก่มันได้ดีซีกรุ่นหนึ่งเสียไป 3 รุ่น มันจะเป็นแบบนี้”

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาที่น่าจะมีความมั่นคงทางด้านรายได้ให้แก่เกษตรกร เนื่องจากเป็นระบบประกันราคาไก่เนื้อที่รับซื้อ แต่กลับข้อมูลที่ได้กลับพบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กลับมีความไม่แน่นอนในเรื่องรายได้สูงเพราะเหตุปัจจัยหลายประการดังกล่าว เช่น ราคาต้นทุนการเลี้ยงที่สูง คุณภาพปัจจัยการผลิต สภาพอากาศ ทักษะการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรแต่ละคน เป็นต้น ทำให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่หลายคนต้องอาศัยรายได้จากปลามาชดเชย หรืออาจสรุปได้ว่าเกษตรกรเลี้ยงไก่กลับไม่อาจหวังรายได้หรือผลกำไรจากการเลี้ยงไก่ แต่กลับหวังผลพลอยจากการ

ขายปลาที่มีต้นทุนในการเลี้ยงน้อยเพราะได้อาหารจากซีไก่อ สอดคล้องกับที่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาดได้สรุปให้ผู้วิจัยฟังว่า

“ที่เขาอยู่ได้เพราะปลา ได้เป็นแสนๆ ไม่ต่ำกว่าแสน ชุดกัน 3 ไร่ 5 ไร่ ซื้อมันปลา มาลง 2 หมื่น 3 หมื่น ไม่ต้องให้ค่าอาหาร กินซีไก่อ ... ไก่อาจเสมอตัว ส่วนมาก เลี้ยงไก่อ็นำเสมอตัว ที่ได้กำไรก็จากปลา ที่อยู่ได้เขาได้ปลากัน จับแต่ละครึ่งได้ เป็นแสน ถ้าเลี้ยงไก่ออย่างเดียวนะไม่ไหว”

(เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอบต.ท้ายตลาด,สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

สรุปได้ว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อแบบพันธะสัญญาต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากตั้งแต่ประมาณ 300,000- 700,000 บาทในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่อและระบบ”อีเว็ป”หรือระบบควบคุมอากาศในการเลี้ยงไก่อเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สมบูรณ์มีคุณภาพและปลอดภัยตามความต้องการของตลาด ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ไม่มีเงินทุนมากพอต้องอาศัยทั้งเงินกู้ทั้งในและนอกระบบตลอดจนสินเชื่อจากบริษัททุนในการเลี้ยงไก่อ โดยใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าในการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่อบนบ่อปลาเพื่อที่จะให้ซีไก่อได้เป็นอาหารปลา และสามารถขายปลาเพื่อเป็นรายได้เสริมซึ่งภายหลังต่อมาได้กลายเป็นรายได้ที่มีความแน่นอนมากกว่าการเลี้ยงไก่อและเกษตรกรหลายรายบอกว่าเขาขายได้จากการขายปลามาสดเขยรายได้จากการเลี้ยงไก่อเนื้อที่ได้กำไรไม่มากหรือขาดทุนอีกด้วย นอกจากนี้เกษตรกรยังมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายในการทำการเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านการผลิตให้พอเพียงสำหรับบริโภคภายในครัวเรือนและสามารถจำหน่ายเป็นรายได้เสริม เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนรูปแบบการใช้แรงงานยังคงเป็นแรงงานจากครัวเรือนเป็นสำคัญ ถึงแม้ว่าจะมีการจ้างงานก็เป็นไปในลักษณะ ก่อมูลช่วยเหลือมากกว่าความสัมพันธ์แบบนายจ้างลูกจ้างในตลาดแรงงาน และเนื่องจากกระบวนการเลี้ยงไก่อได้เปลี่ยนรูปแบบการเลี้ยงไก่อจากการเลี้ยงแบบปล่อย หรือล่อมเลี้ยงๆได้ถูกรื้อบ้านมาเป็นการเลี้ยงไก่อจำนวนมากในโรงเรือน ทำให้เกษตรกรต้องปรับรูปแบบการใช้แรงงานของตัวเองและครอบครัวให้เป็นการใช้แรงงานที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น กล่าวคือเกษตรกรต้องใช้แรงงานภายในครัวเรือนที่มีอยู่อย่างจำกัดและใช้เวลาในการดูแลและจัดการไก่อในโรงเรือนมากขึ้นตามรูปแบบของการจัดการฟาร์มเลี้ยงสัตว์สมัยใหม่ที่มีรายละเอียดขั้นตอน และวิธีการที่ซับซ้อนเพื่อที่จะได้ไก่อเนื้อที่สมบูรณ์ แข็งแรง น้ำหนักดีซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่ดีด้วย แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการเลี้ยงไก่อของเกษตรกรถึงแม้จะดูแลให้ความเอาใจใส่อย่างไร ผลตอบแทนก็ยังต้องขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยเช่น คุณภาพของ อาหารไก่อ และลูกไก่อที่มาจากฟาร์ม สภาพอากาศ

โรคระบาด และแม้แต่ระบบโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนเช่น ระบบไฟฟ้าด้วย และแน่นอนว่าระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนจะเป็นเหมือนโครงสร้างที่เป็นตัวกำหนดผลประโยชน์ หรือมูลค่าส่วนเกินที่ได้จากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาด้วย

บทที่ 5

โครงสร้างความสัมพันธ์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา กับการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชน

การผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาเป็นตัวชี้วัดหนึ่งที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในสังคมเกษตรกรรมไปสู่การผลิตเพื่อการค้าที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดทำให้เห็นถึงการที่ทุนได้เข้าไปจัดการควบคุมและเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของเกษตรกรโดยการใช้ ความรู้ เทคนิค การผูกขาด การควบคุมปัจจัยทางการผลิตและการตลาดของบริษัททุนที่มีต่อเกษตรกร เป็นการเข้ามาควบคุมและเปลี่ยนวิถีการผลิตในชุมชนให้ก้าวไปสู่การผลิตแบบทุนนิยม โดยมีรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตไปสู่การผลิตแบบสมัยใหม่ผ่านนโยบายของรัฐและระเบียบปฏิบัติ เช่น นโยบายอาหารปลอดภัยและมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ กระบวนการเข้ามาควบคุมการผลิตไก่เนื้อของเกษตรกรในชุมชนอาจแบ่งเป็น 2 ส่วนสำคัญคือ

5.1 การควบคุมเชิงโครงสร้างโดยบริษัททุน

5.2 การควบคุมเชิงโครงสร้างโดยรัฐ

5.1 การควบคุมเชิงโครงสร้างโดยบริษัททุน

การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นวิถีการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ที่บริษัททุนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการทำการผลิตร่วมกับเกษตรกรในชุมชน ตามหลักการแม้ว่าจะทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนหรือปัจจัยการผลิตได้ในรูปสินเชื่อ การเข้าถึงเทคโนโลยีในการผลิตและการพัฒนาทักษะในการเลี้ยงไก่ระบบโรงเรือน และมีหลักประกันในการขายผลผลิตของตัวเองแต่ในอีกด้านหนึ่งพบว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบพันธะสัญญาเป็นความสัมพันธ์ที่เกษตรกรต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิต สินเชื่อและตลาดที่ถูกกำหนดโดยบริษัททุน ทำให้เกษตรกรขาดอิสระในการผลิตและมีอำนาจในการต่อรองกับบริษัททุนน้อยกว่าทำให้เสียประโยชน์ เนื้อหาส่วนนี้จะแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการผลิตและโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนเพื่อทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตร และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

5.1.1 รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา

เดิมเกษตรกรเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองไว้เป็นอาหารในแทบทุกครัวเรือน หรือบริโภคภายในชุมชน ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้หาอาหารกินเองเป็นหลัก เจ้าของอาจไปยืมเศษอาหารให้ไก่กินบ้าง จึงทำให้อัตรากาการเจริญเติบโตของไก่เนื้อเป็นไปอย่างเชื่องช้า เกษตรกรบางรายอาจสร้าง

เล้าเล็ก ๆ ให้ก่อน แต่ส่วนใหญ่จะปล่อยให้หาที่นอนเอาเองในบริเวณบ้าน การเลี้ยงไก่แบบนี้ไม่ได้มีระบบการคัดเลือกพันธุ์ การปรับปรุงพันธุ์ การให้อาหารที่มีคุณภาพและขาดการป้องกันโรค ต่อมาทางรัฐบาลและเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงไก่เนื้อ โดยได้นำไก่พันธุ์เนื้อจากต่างประเทศเข้ามาขยายพันธุ์ ซึ่งมีอัตราการเจริญเติบโตสูง มีระยะเวลาในการเลี้ยงสั้นกว่าและให้ผลตอบแทนเร็ว ส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าหรือการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มเป็นที่นิยมทำกันอย่างแพร่หลาย และสามารถส่งออกไปจำหน่ายตลาดต่างประเทศเป็นครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ.2516 (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์, 2539: 2)

การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าได้ขยายตัวมากขึ้น รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อได้พัฒนาไปสู่การเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มที่มีการสร้างโรงเรือนเพื่อเลี้ยงไก่จำนวนมาก มีการนำสายพันธุ์ไก่เนื้อเข้ามาเลี้ยง มีการให้อาหารตามสูตรที่เหมาะสมกับไก่เนื้อในแต่ละช่วงอายุ มีการวางระบบการจัดการฟาร์มและสภาพแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะและปลอดภัยจากโรค กล่าวได้ว่าการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าในปัจจุบันเป็นการเลี้ยงในระบบฟาร์ม โดยข้อมูลจากกลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์ (2539) และ กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552) สรุปได้ว่ารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก คือ

1) ประเภทผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบอิสระ คือผู้เลี้ยงไก่เนื้อที่ใช้เงินทุนของตนเอง หรืออาจกู้เงินมาลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เองทั้งหมด ทั้ง การสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าจ้างแรงงาน รวมถึงค่าปัจจัยการผลิต เช่น ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์ รวมถึงหาตลาดเอง ผู้เลี้ยงมีอิสระในการซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทใดก็ได้ และมีอิสระในการขายไก่เนื้อให้แก่ผู้ค้ารายใดก็ได้ ผู้เลี้ยงประเภทนี้ต้องมีเงินทุนมากพอสมควร มีประสบการณ์ในการเลี้ยงและการบริหารจัดการ และมีตลาดรองรับที่แน่นอน ในปัจจุบันผู้เลี้ยงในลักษณะนี้มีน้อยลงเรื่อยๆ ส่วนใหญ่จะเหลือผู้เลี้ยงรายใหญ่ที่มีเงินทุนสำรองและมีการผลิตแบบครบวงจร (เฉลิมชัย สังข์มณฑล, 2551:18-19) เป็นบริษัทขนาดใหญ่ที่ดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมไก่เนื้อ

2) ประเภทผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ผู้เลี้ยงไก่เนื้อประเภทนี้จะทำสัญญาข้อตกลงกับบริษัททุนที่ทำธุรกิจไก่เนื้อเพื่อการเลี้ยงไก่เนื้อโดยทั่วไปจะมีด้วยกัน 3 รูปแบบคือ

2.1) แบบประกันตลาด การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่เกษตรกรจะมีอิสระในการผลิตมากที่สุดมีอำนาจการตัดสินใจด้านการผลิตเต็มตัว แต่จะลดความเสี่ยงทางด้านตลาด โดยเกษตรกรขายวัตถุดิบให้กับบริษัทภายใต้คุณภาพและเวลาที่กำหนด

2.2) แบบประกันราคา เกษตรกรจะลงทุนในการสร้างโรงเรือน อุปรกรณ์ ค่าจ้างแรงงาน ค่า น้ำ ค่าไฟฟ้าและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ส่วนบริษัททุนควบคุมปัจจัยการผลิตบางส่วนคือการให้ สินเชื่อที่เป็นปัจจัยการผลิตเช่น ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงเทคนิคความรู้ใน การเลี้ยงไก่ให้แก่เกษตรกร โดยเกษตรกรต้องทำสัญญาในการซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมด จากบริษัท ตลอดจนการขายไก่ทั้งหมดให้แก่บริษัทตามราคา ปริมาณและคุณภาพที่ได้ กำหนดไว้ล่วงหน้า เกษตรกรที่มีเงินทุนไม่มากและต้องการลดความเสี่ยงทางด้านการ ตลาดจึงหันมาเลี้ยงไก่ในแบบนี้เป็นจำนวนมาก

2.3) แบบประกันรายได้ เป็นรูปแบบที่เกษตรกรเป็นเสมือนลูกจ้างของบริษัทที่รับจ้างเลี้ยง ไก่ในโรงเรือนของตนเอง ส่วนบริษัทเป็นผู้ลงทุนด้านปัจจัยการผลิตอื่นๆทั้งหมด เช่นลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ เกษตรกรจะได้รับผลตอบแทนเป็นค่าเลี้ยงไก่โดยขึ้นอยู่กับ จำนวนและน้ำหนักของไก่และระบบประกันรายได้

จากข้อมูลของกองนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พบว่ารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อส่วนใหญ่จะเป็นการทำฟาร์มเลี้ยงไก่ขนาดใหญ่ของบริษัททุน และการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญามีรวมกันถึงร้อยละ 90 ส่วนอีกร้อยละ 10 เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบ อิสระรายย่อยซึ่งมีแนวโน้มว่าจะหมดไปเพราะมีรายได้ไม่เพียงพอเลี้ยงครอบครัวและมีปัญหาด้าน ตลาดที่ต้องแข่งขันกับผู้เลี้ยงรายใหญ่ (กองนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร, 2534: 20)

ในปัจจุบันบริษัทที่เข้ามาทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับเกษตรกรในตำบลท้ายตลาดมีเพียง 2 บริษัทคือ บริษัท ก. และบริษัท ข. ซึ่งทั้งสองบริษัทมีรูปแบบการทำสัญญาแบบประกันราคา เหมือนกัน มีราคาซื้อไก่เนื้อใกล้เคียงกัน คือบริษัท ก. 34 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนบริษัท ข. 35 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนราคาขายปัจจัยการผลิตก็ไม่แตกต่างกัน เช่น อาหารระยะแรกของบริษัท ก. ถุง 30 กิโลกรัมถุงละ 420 บาท ส่วนของบริษัท ข. ถุง 30 กิโลกรัมถุงละ 440 บาท เป็นต้น ทั้งสอง บริษัทไม่ใช้บริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เหมือนเครือสหฟาร์ม ซีพี หรือเบทาโกร ที่ประกอบ อุตสาหกรรมไก่เนื้อครบวงจร บริษัททั้งสองมีเพียงฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อขนาดใหญ่ของบริษัท มีโรง เชือดไก่ แต่ไม่ได้ประกอบกิจการโรงฟักลูกไก่ และโรงงานผลิตอาหารไก่ ดังนั้นจึงทำธุรกิจเหมือน เป็นคนกลางหรือเอเยนต์ในการจัดหาปัจจัยการผลิตเช่น ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สำหรับ ไก่มาขายต่อให้แก่เกษตรกรในรูปสินเชื่อ และการจัดการตลาดให้แก่เกษตรกรโดยได้รับกำไรส่วน ต่างจากการขายปัจจัยการผลิตและการขายไก่เนื้อ โดยลูกค้าของเกษตรกรในระบบพันธะสัญญา จะเป็นตลาดลูกค้ารายย่อยภายในประเทศเป็นหลัก

5.1.2 “พันธะสัญญา” สัญญาที่ไม่มีสัญญา

การเกษตรแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตและการตลาดที่มีการทำสัญญาร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้ที่มีปัจจัยการผลิตบางประเภทอยู่ในความครอบครอง เช่น ที่ดิน แรงงานกับบริษัททุนที่ทำธุรกิจไก่เนื้อ โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่เกษตรกรจะป้อนให้ ส่วนผู้ประกอบการจะให้การประกันราคาผลผลิตพร้อมทั้งให้การสนับสนุน ทุนในรูปแบบสินเชื่อปัจจัยการผลิต และการจัดการด้านการตลาด (พงศ์เทพ วิวรรณะเดช , 2550:14)

ในปัจจุบัน เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาดมีการทำสัญญากับบริษัทเพื่อเลี้ยงไก่เนื้อเพียง 2 บริษัทเท่านั้นคือ บริษัท ก. และ บริษัท ข โดยเป็นรูปแบบเดียวกันคือการเลี้ยงไก่พันธะสัญญาในแบบประกันราคาทั้งหมด เกษตรกรจะลงทุนในการสร้างโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าจ้างแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ส่วนบริษัททุนสนับสนุนสินเชื่อที่เป็นปัจจัยการผลิตเช่น ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงเทคนิคความรู้ในการเลี้ยงไก่ให้แก่เกษตรกร โดยเกษตรกรต้องทำสัญญาในการซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมดจากบริษัทตลอดจนการขายไก่ทั้งหมดให้แก่บริษัทตามราคา ปริมาณและคุณภาพที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้า จากการสอบถามเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดทั้งที่เลี้ยงไก่เนื้อกับบริษัท ก. และ บริษัท ข. ตอบเหมือนกันว่า เคยทำสัญญากับทางบริษัทโดยบริษัทได้นำสัญญามาให้เกษตรกรลงชื่อในครั้งแรกที่เริ่มเลี้ยงไก่และได้นำสัญญากลับไป โดยไม่มีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนใดได้มอบคู่สัญญาให้เก็บไว้เป็นหลักฐานเลย

นายกร เล่าให้ฟังในวันที่ตนเองทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัทว่าบริษัทได้นำเอกสารสัญญามาให้ลงชื่อและนำกลับไปทันทีภายหลังที่เกษตรกรลงชื่อในสัญญาเรียบร้อยแล้ว เมื่อถามว่าเขาได้อ่านรายละเอียดในสัญญาหรือไม่ นายกรบอกว่าเขาไม่ได้อ่านและในการทำสัญญานั้นเจ้าหน้าที่บริษัทไม่ได้ให้เวลาเกษตรกรได้อ่านรายละเอียดในสัญญาด้วย

“เราเวลาเราจะเลี้ยงไก่กับทางบริษัทต้องมีการทำสัญญากัน เราเซ็นเสร็จแล้วเขาก็เอาไปไม่ให้เราเก็บได้ให้เราเก็บไว้ เขาเอาไปหมด ตอนที่เราทำสัญญาเราก็ไม่ได้อ่านเพราะว่าเราขี้เกียจด้วย เขาให้เราเซ็นชื่อตรงไหนเราก็เซ็น เขาก็คอยเก็บเลยไม่มีเวลาอ่าน เขาก็เอามาให้เราเสร็จแล้วก็เอากลับไปเลย เป็นอย่างนี้ทุกเค้า ทุกบ้าน เขาสั่งให้เราเร็วด้วยเพราะเขาจะรีบไป ไม่มีเวลาให้เราอ่านหรอก... ถึงจะถ่ายเก็บไว้มันก็ทำอะไรไม่ได้เพราะเราเซ็นไปแล้ว ”

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายชอบ ก็เล่าให้ฟังเช่นเดียวกันว่า ได้ทำสัญญากับบริษัทตั้งแต่เริ่มเลี้ยงไก่แต่ก็ไม่มีคู่สัญญาเก็บไว้เช่นเดียวกัน

“ทำสัญญาไว้ แต่ปัจจุบันสัญญาอยู่ที่เขาหมดซึ่งปกติต้องมีคนละฉบับ ทำสัญญาแค่ครั้งแรกครั้งเดียว สัญญาก็อยู่ที่เขาหมด เราก็ปลัดกันค้ำกันเอง”
(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นางสมร เลี้ยงไก่เนื้อ จำนวน 4,000 ตัว บนบ่อเลี้ยงปลา ที่สร้างอยู่บนที่ดินของตนเองเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ เล่าให้ฟังว่า ได้เซ็นสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรกับบริษัท ก. เพื่อเลี้ยงไก่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 โดยได้ไปเซ็นสัญญาที่บริษัทโดยต้องมัดจำค่าลูกไก่กับทางบริษัท หลังจากนั้นเป็นต้นมาก็เป็นสัญญาแบบปากเปล่า

“สัญญาก็มีตั้งแต่ปี 43 ที่เป็นลายลักษณ์อักษร หลังจากนั้นก็ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว พุดกับเขาแล้วเขาก็มา แต่เอกสารพวกใบส่งของอะไรก็ถือว่าเป็นสัญญาหมด เช่นสัญญาที่แรกก็ต้องมีมัดจำไก่ไว้ก่อน ชอบเขตสัญญาเราก็ไม่รู้ว่ามันมีอะไรบ้าง สัญญาฉบับแรกมันก็อยู่ที่เขา ...เช่นครั้งเดียว เขาให้เราเซ็นก็เซ็นเพราะเราทำโรงเรือนแล้ว เราก็อยากเลี้ยงเนื้อ ตัวสัญญาเราก็ไม่มีเพราะเราไปเซ็นกับเขาที่สำนักงานเขา เขาก็ไม่ได้ให้อะไรเรากลับมาเลย ทำมาตั้งแต่ปี 43 หลังจากพักเล่าไป 2 ปี จากเล่าเปิดเป็นเล่าปิดก็ไม่มีใครทำสัญญาอีกเลย ก็ไม่มีใครได้เซ็นเลย เพียงแต่เขาจะมีกำหนดว่า ใครจะเลี้ยงไก่ ก็ต้องมัดจำลูกไก่ตัวละ 3 บาท คือ ตอนหลังทำอีเว็บก็ไม่ต้องเซ็นอะไร ...”

(นางสมร, สันทนาการกลุ่มย่อย, 20 กุมภาพันธ์ 2554)

การทำสัญญาเพื่อเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรตำบลท้ายตลาด เป็นไปโดยที่บริษัทเป็นคนกำหนดรายละเอียด เงื่อนไขของสัญญาแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยที่เกษตรกรที่เป็นคู่สัญญาไม่ได้มีส่วนรับรู้ เข้าใจในรายละเอียดที่อยู่ในสัญญา โดยเฉพาะในเรื่องราคา คุณภาพ ปัจจัยการผลิต เช่น ลูกไก่ อาหาร ยาเวชภัณฑ์ไก่ รวมถึงราคารับซื้อผลผลิตหรือไก่เนื้อคืน การคำนวณผลตอบแทน ตลอดจนการจัดการความเสี่ยงทางด้านผลผลิต เช่น การเกิดโรคระบาด ไฟฟ้าดับ ไฟไหม้ น้ำท่วม ฯลฯ ที่บริษัทเป็นผู้กำหนดทั้งหมดและใช้บังคับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ โดยที่เกษตรกรขาดข้อมูลและอำนาจในการต่อรอง กล่าวได้ว่าบริษัททุนได้เข้ามากำหนดความสัมพันธ์ทางการผลิตผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตหรือปัจจัยที่ใช้ในการเลี้ยงไก่เนื้อผ่านสัญญาที่ได้ทำกับเกษตรกร

นางมณี อธิบายให้ฟังว่า เกษตรผู้เลี้ยงไก่จะต้องซื้อปัจจัยการผลิต เช่นอาหารไก่จากบริษัทที่เป็นคู่สัญญาเท่านั้น ไม่สามารถไปซื้อจากแหล่งอื่นแม้ว่าจะมีราคาที่ถูกกว่าได้

“เราไปซื้อข้างนอกไม่ได้ เอาที่ถูกกว่ามาให้ไก่กินก็ไม่ได้ ถ้าเขารู้เขาก็จะฟ้องเอา
สัญญาเขาเก็บไว้”(นางมณี, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2554)

เมื่อถามว่า ราคาปัจจัยการผลิตเช่น อาหารไก่ ลูกไก่ และราคาขายไก่เราสามารถต่อรอง
กับบริษัทได้บ้างหรือไม่ นายเข้มอธิบายว่าราคาปัจจัยการผลิตและราคาขายไก่เนื้อบริษัทจะเป็นผู้
กำหนดฝ่ายเดียว ส่วนเกษตรกรต้องจ่ายค่าปัจจัยการผลิตและขายไก่ตามราคาของบริษัทกำหนด
โดยไม่มีอำนาจในการต่อรอง

“บางที่เขา ก็เปลี่ยนราคาประกันเอง เขาคำนวณของเขาเอง อาหารเท่าไร
ประกันเท่าไร ไก่พิการโลดเท่าไร เราก็ต้องทำตามเขา เขาเปลี่ยนเองหมดเรา
ก็ต้องทำตามเขาเป็นแบบนี้ทุกที ถ้าไม่พอใจก็ไม่ต้องเลี้ยงต่อรองไม่ได้เลย เราจะ
ไปพูดไม่ได้เลยว่าราคาประกันเท่านี้ อาหารต้องเท่านี้ไม่ได้เลย แต่เราก็ทำที่ไว้
แล้วยังไงก็ต้องเลี้ยง ทำแล้ว เปลี่ยนก็ต้องเอาดินมาถมอีกเท่าไร ถ้ากลับก็ต้อง
เป็นแสน” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นายคม เล่าให้ฟังว่าในกรณีที่ไก่เนื้อที่เราเลี้ยงเกิดตายลง จะถือว่าเป็นความรับผิดชอบ
ของเกษตรกรผู้เลี้ยง โดยเกษตรกรจะต้องแจ้งให้บริษัททราบว่าไก่ตายจำนวนเท่าไรเพราะไก่ที่เลี้ยง
เป็นทรัพย์สินของบริษัท จากนั้นหากเป็นไก่ขนาดเล็กก็ทำลายทิ้ง แต่หากเป็นไก่ที่โตแล้วเกษตรกร
สามารถนำไปประกอบอาหารกินเองหรือขายต่อให้กับเพื่อนบ้านในชุมชนในราคาตัวละถูกๆ

“อย่างซากไก่ที่ตายเราขายได้แต่เราต้องแจ้งบริษัท แต่ทางบริษัทเขาไม่รับซื้อ
เราต้องขายเอง ถ้าเราไม่แจ้งเขา เขาจะหาว่าเราขโมยไก่เขาขายเพราะเป็น
ทรัพย์สินของทางบริษัท เขาทำสัญญาชัดเจน เขาต้องเอาเจ้าหน้าที่ของเขามาดู
เราถึงจะขายได้”(นายคม, สัมภาษณ์, วันที่ 8 ธันวาคม 2552)

สรุปได้ว่า การทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธสัญญาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางธุรกิจ
ระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ กับบริษัททุนโดยมีการกำหนดรายละเอียดการซื้อขายปัจจัยการผลิต การ
ขายผลผลิตตลอดจนการจัดการความเสียหายของผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้น โดยมีบริษัทเป็นผู้กำหนด
เงื่อนไขทั้งหมด เกษตรที่เป็นคู่สัญญาไม่ได้มีส่วนรับรู้หรือเข้าใจในรายละเอียดในสัญญา จึงทำให้
ขาดอำนาจในการต่อรอง เปลี่ยนแปลงหรือร่วมกำหนดเงื่อนไขได้และทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม
ในการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิตในหลายประการเช่น การผูกขาดการกำหนดราคา
และคุณภาพปัจจัยการผลิตที่ขายให้แก่เกษตรกร เป็นต้น สอดคล้องกับข้อมูลที่พบจากการศึกษา
เรื่องเกษตรกรพันธสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม ของกัลปพฤกษ์ ผิวทอง

งามและคณะ (2552) พบว่ามีความไม่เป็นธรรมในสัญญาของเกษตรกรพันธะสัญญาเช่น ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องการรับรู้รายละเอียดของสัญญา โดยบริษัทเป็นฝ่ายรับรู้และกำหนดข้อกำหนดและเงื่อนไขทั้งหมดของสัญญาแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยเกษตรกรผู้เป็นคู่สัญญามีได้รับรู้ ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องการแบ่งสรรสัดส่วนผลประโยชน์ ซึ่งพบว่าสัดส่วนที่เกษตรกรได้รับจัดเป็นอัตราส่วนเพียงไม่ถึงร้อยละ 5 ของราคาต้นทุน เมื่อเทียบกับสัดส่วนผลประโยชน์ที่บริษัทได้รับเกือบร้อยละ 60 ทั้งนี้ไม่รวมถึงประโยชน์ทางอ้อมที่บริษัทได้รับจากการขายปัจจัยการผลิตของตนให้แก่เกษตรกร ซึ่งหากนับรวมผลประโยชน์ทั้งหมดแล้ว น่าจะเป็นสัดส่วนที่สูงถึงร้อยละ 90 ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนจึงสัญญาที่เกษตรกรไม่มีคู่สัญญาที่เป็นเอกสารสำหรับเกษตรกร แต่เป็นพันธะสัญญาที่บริษัทใช้อ้างอิง และใช้กำหนดความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดต่อเกษตรกร

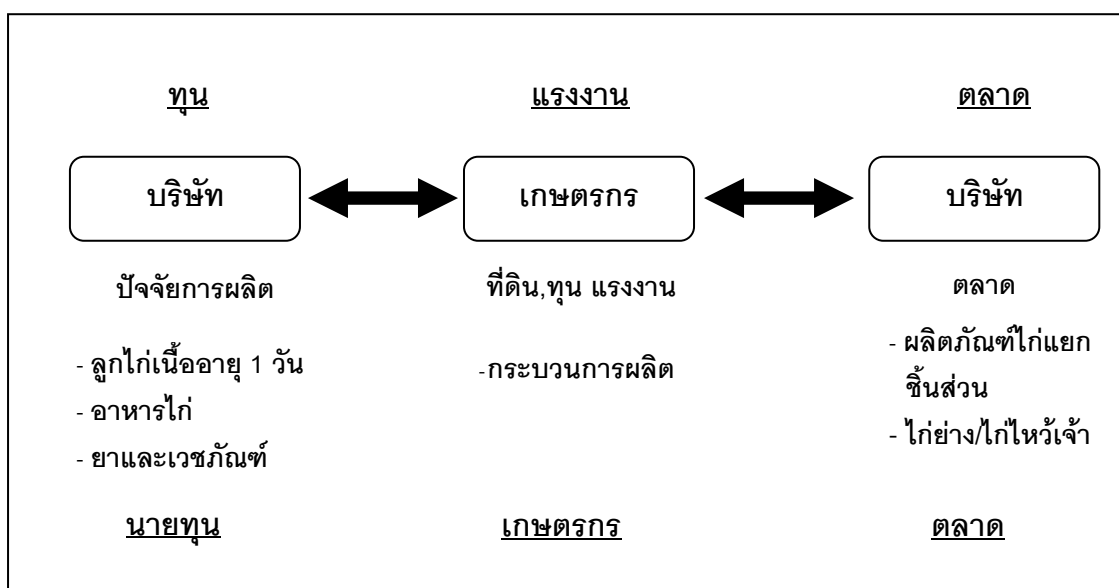
5.1.3 ความสัมพันธ์ทางการผลิตและตลาด

รูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตและตลาดของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลทำยตลาดทั้งหมดจำนวน 34 ฟาร์ม เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา โดยเกษตรกรจะตกลงทำสัญญาซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมด รวมถึงการขายไก่ทั้งหมดให้กับบริษัทในราคา ปริมาณ และคุณภาพตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า บริษัทที่ทำสัญญากับเกษตรกรจะเป็นผู้จัดสินค้าในรูปแบบปัจจัยการผลิต คือ ลูกไก่อายุ 1 วัน อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สำหรับไก่เนื้อ รวมถึงบริการการดูแลโรคไก่ให้แก่เกษตรกร โดยจะหักค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตเหล่านี้หลังจากการขายไก่เนื้อในแต่ละรุ่น ส่วนที่ดิน การลงทุน โรงเรือนเลี้ยงไก่ อุปกรณ์เลี้ยงไก่ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่าแรงงาน ค่าบริหารจัดการต่างๆ รวมถึงการซ่อมบำรุงเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด

บริษัทที่เข้ามาทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับเกษตรกรในตำบลทำยตลาดในปัจจุบันมีเพียง 2 บริษัท คือบริษัท ก และ บริษัท ข โดยทั้งสองบริษัทแม้จะมีฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเป็นของตนเองแต่ไม่ได้เป็นบริษัทขนาดใหญ่ที่ทำอุตสาหกรรมไก่แบบครบวงจร ดังนั้นบริษัททั้ง 2 บริษัทนี้จะซื้อปัจจัยการผลิตคือ ลูกไก่เนื้ออายุ 1 วัน อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์สัตว์ จากบริษัทผู้ผลิตเช่นบริษัทในเครือซีพี เบทาโกร แผลมทอง ฯลฯ แล้วนำมาขายต่อให้แก่เกษตรกรอีกทอดหนึ่ง ส่วนการขายไก่เนื้อจะขายผ่านบริษัท โดยจะมี 2 รูปแบบคือ หนึ่งบริษัทเป็นผู้รับซื้อไก่ใหญ่เพื่อไปชำแหละขึ้นส่วนจำหน่าย ได้แก่ บริษัท ก และสองคือ ลูกค้ารายย่อยที่ติดต่อผ่านบริษัทว่าต้องการไก่เล็กเพื่อไปทำไก่ย่าง ไก่โต๊ะเงินหรือไก่หัวเจ้าตามเทศกาล ได้แก่ ทั้งบริษัท ก และบริษัท ข ทั้งนี้เกษตรกรจะไม่สามารถซื้อปัจจัยการผลิตจากแหล่งอื่นและไม่สามารถขายไก่ให้กับลูกค้าโดยตรงได้ หากต้องทำผ่านบริษัทเท่านั้นตามสัญญาที่ได้ทำไว้

กล่าวได้ว่าบริษัทที่เข้ามาทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับเกษตรกรในตำบลท้ายตลาดเป็นเสมือนคนกลางในการจัดการปัจจัยการผลิต และตลาดให้แก่เกษตรกร โดยที่บริษัทมีรายได้ทั้งจากการขายปัจจัยการผลิตต่างๆให้แก่เกษตรกร และจากการขายไก่เนื้อให้กับลูกค้ารายย่อยที่ติดต่อผ่านบริษัท หรือการขายผลิตภัณฑ์ไก่แยกชิ้นส่วนจากโรงงานของบริษัทเอง ส่วนเกษตรกรทำหน้าที่ในกระบวนการผลิตหรือเลี้ยงไก่เนื้อให้แก่บริษัท อาจสรุปความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกรได้ดังนี้

ภาพที่ 5 แผนผังแสดง ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดของเกษตรกรแบบพันธะสัญญา

แม้ว่าข้อดีของระบบเกษตรกรพันธะสัญญาจะช่วยเกษตรกรให้ไม่ต้องใช้เงินสดจำนวนมากในการซื้อปัจจัยการผลิตมาใช้ในการเลี้ยงไก่เนื้อ เพราะได้สินเชื่อจากบริษัทและสามารถป้องกันเกษตรกรจากความผันผวนของราคาผลผลิตไก่เนื้อในตลาดเพราะระบบการประกันราคารับซื้อ แต่ในอีกด้านหนึ่งหมายความว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาก็จะต้องพึ่งพิงทั้งปัจจัยการผลิตและการตลาดทั้งหมดจากบริษัททุนที่เป็นคู่สัญญากับเกษตรกร ทำให้เกษตรกรขาดอิสระในการผลิตและขาดอำนาจในการต่อรอง กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์แบบเกษตรกรพันธะสัญญานี้ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกรรายย่อย เป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่บริษัทมีเหนือเกษตรกรในการเข้าถึงทรัพยากรอันได้แก่ปัจจัยการผลิต

ต่างๆ รวมถึงการเข้าถึงตลาด ระบบพันธะสัญญากลายเป็นกลไกในการควบคุมการผลิตและการตลาดฟาร์มไก่เนื้อของเกษตรกร

1) ปัจจัยการผลิต

ในกรณีปัจจัยการผลิต อาหารไก่เนื้อซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตมากที่สุดในบรรดาต้นทุนปัจจัยการผลิตทั้งหมด ทั้งบริษัท ก. และ ข. ที่เป็นบริษัทคู่สัญญากับเกษตรกรในชุมชน ไม่ได้มีโรงงานผลิตอาหารสัตว์ของตนเองดังนั้นจึงต้องซื้ออาหารไก่เนื้อมาจากบริษัทที่ผลิตอาหารสัตว์แล้วนำมาขายต่อให้แก่เกษตรกรอีกทอดหนึ่ง ในกรณีของลูกไก่เนื้อที่นำมาส่งให้เกษตรกร หรือยาและวัคซีนสำหรับไก่ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือบริษัททำหน้าที่เป็นคนกลางในการจัดหาแล้วนำมาขายให้แก่เกษตรกรโดยกินกำไรส่วนต่าง เพราะการกำหนดราคาปัจจัยการผลิตขึ้นอยู่กับบริษัทแต่ฝ่ายเดียว เกษตรกรจะถูกผูกมัดตามข้อกำหนดและเงื่อนไขในสัญญาให้ต้องซื้อปัจจัยการผลิตที่ประกอบด้วย อาหารไก่ ลูกไก่ รวมถึงยาและเวชภัณฑ์ไก่จากบริษัทที่เป็นคู่สัญญา โดยบริษัทจะหักค่าใช้จ่ายเหล่านี้คืนเมื่อเกษตรกรขายผลผลิตคืนให้กับบริษัท

นายชอบ และนายคม ได้เล่าให้ฟังถึงราคาปัจจัยการผลิตและราคาขายของไก่เนื้อที่ถูกกำหนดมาจากบริษัทโดยที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่สามารถต่อรองหรือโต้แย้งได้เลย

“ ราคาอาหารเพิ่มขึ้นครับ แต่เราก็ไม่สามารถต่อรองอะไรได้อยู่ดี เราพูดอะไรไปเขาก็ไม่ฟัง น้ำท่วมปาก เขาถือว่าเขามีหนังสือมาให้รับรู้ แต่เขาก็ไม่บอกล่วงหน้า เขาเพิ่มราคาไก่ให้ก็จริงแต่มันก็ไม่ทันค่าอาหาร ...ราคาเก่า อาหารประมาณ 360-365 บาท¹³ ราคาไก่กิโลกกรัมละ 30 บาท ตอนนี่เขาก็เพิ่มให้อีก 5 บาทเป็น 35 บาท แต่อาหารตอนนี้ราคาก็ขึ้นเป็น 440 บาท ขึ้นมาเยอะมาก ทุกอย่างขึ้นอยู่กับเขาหมดเลย... ดิ้นไปไหนไม่ได้ มัดมือทาบหัวเลย เขาจะเป็นคนกำหนดทั้งระบบ ... สำหรับบริษัทเขาได้อย่างเดียว ค่าลูกไก่ก็ได้ ค่ายา ก็ได้ ค่าอาหารก็ได้ ค่าจับไก่ก็ได้ ได้อย่างเดียว “ (นายชอบ, และนายคม ; สนทนากลุ่ม, 10 กุมภาพันธ์ 2554)

นายสม อธิบายว่า บริษัทที่เป็นคู่สัญญากับเกษตรกรจะไปซื้ออาหารจากบริษัทที่ผลิตอาหารไก่เนื้อเพื่อนำมาขายแก่เกษตรกร การจะเลือกซื้ออาหารไก่ยี่ห้อใดในช่วงเวลาใดเป็นสิทธิของบริษัท ดังนั้นหากเกษตรกรต้องการอาหารไก่ยี่ห้อที่ต้องการก็จะต้องรอ ซึ่งหมายถึงรอบการเลี้ยงไก่เนื้อก็ต้องยืดเวลาออกไปทำให้เกษตรกรต้องปล่อยให้โรงเลี้ยงว่างจากการเลี้ยงไก่และทำให้

¹³ เป็นราคาอาหารไก่จำนวน 1 ถูง ขนาดถูงละ 30 กิโลกรัม

ขาดรายได้ไป ซึ่งก็เป็นการบังคับไปในตัวว่าเกษตรกรต้องเอาอาหารยี่ห้อที่ได้ที่บริษัทซื้อมาในช่วงเวลานั้น

“อาหารของบริษัท ก. มันหลากหลายหลาย เราเลือกไม่ได้ ถ้าจะเอาของ ‘เซน’ (ยี่ห้ออาหารสัตว์) ถ้าไม่มีเขาก็จะให้เรารอ 1-2 เดือน”

(นายสม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

ผู้เลี้ยงไก่ต้องซื้ออาหารจากบริษัทผู้สัญญาเท่านั้น ในราคาตามที่บริษัทกำหนด โดยไม่สามารถต่อรองราคา และไม่สามารถเลือกยี่ห้ออาหารสัตว์ได้ มีบางครั้งในช่วงที่วัตถุดิบอาหารไก่ เช่น ข้าวโพด มีราคาแพง บริษัทก็จะนำอาหารที่มีราคาถูก ที่มีคุณภาพไม่ค่อยดีมาให้ นายกร เล่าให้ฟังว่า

“บางช่วงก็เป็นนะ ช่วงที่ข้าวโพดแพง มันก็จะใส่มาให้หน่อยหน่อย วิตามินลดลงไปกินแล้วมันก็ไม่โต เรารู้ว่าไก่กินแล้วไม่โต โทษเกษตรกรไม่ได้หรอก เพราะเราเลี้ยงทุกวัน เรารู้ บางรุ่นโตเร็วน้ำหนักขึ้นพรวดๆ เลย บางรุ่นไม่โตเลย เราจดบันทึกน้ำหนักมันทุกอาทิตย์แหละ เล็กๆ ก็โตเร็ว แต่พอห่างสองอาทิตย์ไป ก็อาทิตย์ละ 3-4 ซีด ถ้าอาหารดีมันก็ขึ้นวันละซีดแหละ แต่มันไม่ค่อยมีอาหารดีแล้วเขาไม่สั่งอาหารดีมาให้ มันคงแพงเขาเลยไม่สั่งมา เจ้าอื่นก็พอใช้ได้แต่มันก็ไม่เหมือนอาหารยี่ห้อ ‘ซี’” (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นอกจากบริษัทจะเป็นผู้ผูกขาดการกำหนดราคาปัจจัยการผลิตและราคาไก่เนื้อที่เกษตรกรขายให้แล้วยังมีปัญหาเรื่องคุณภาพของปัจจัยการผลิตด้วย เช่น ลูกไก่ที่ส่งมาให้เกษตรกร นายกรยังเล่าให้ฟังเพิ่มเติมว่า เมื่อรถบรรทุกลูกไก่ที่บริษัทติดต่อมาจากโรงฟักเดินทางมาถึง ฟาร์มหรือเล้าของตนที่ได้เตรียมไว้แล้วในเวลากลางคืน เขาจะต้องคอยลุ้นอยู่เสมอว่าลูกไก่อุ่นนี้จะแข็งแรงดีหรือไม่ เพราะหากลูกไก่ไม่แข็งแรงก็มีแนวโน้มสูงว่าไก่เนื้อรุ่นนี้จะต้องตายจำนวนมากกว่าปกติ ซึ่งหมายถึงรายได้ของเขาจะต้องลดลงหรืออาจจะขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรุ่นนี้ด้วย

“คนเลี้ยงไก่ถ้าช่างสังเกตเขาจะรู้เลยว่าไก่ตัวไหนจะโตหรือไม่โต ถ้าจามหรือไก่อหอยเราใจไม่ดีแล้ว เราจะรู้ว่าไก่แข็งแรงหรือไม่แข็งแรง พอเทออกจากกล่องมาเราจะรู้เลย เราจะไม่เอาหรือขอเปลี่ยนเอาล็อตใหม่ไม่ได้ เขาเอาอันไหนมากก็ต้องเอาอันนั้น เขาลือคไว้แล้ว ดีไม่ดีก็ต้องเลี้ยง ถ้าลูกไก่ดีจะวิ่งกระจายออก ถ้าไม่ดีก็จะยืนหงอยอยู่อย่างนั้น เปลี่ยนเขาก็ไม่รู้จะเอาไปลงเล้าไหนเพราะเขาลือคมาแล้วว่าก็เล้าเปลี่ยนไปลูกไก่ก็ไม่มีที่ลงแล้ว ...ถ้าเขาต้องมาลง 5 เล้า เขาจะเอามาพอดี 5 เล้าพอดี จะไปลงที่ไหนก็ได้เพราะที่อื่นเขาไม่ได้เตรียมเล้าไว้

เราเตรียมไว้หมดแล้ว ...ไก่ดีไม่ดีก็ต้องดูสะอาดตรงท้องมันก็ไม่ดี มันไม่โต ถ้าไก่สะอาดแต่ไข่แดงไม่ยุบ ไก่จะเป็นท้องมาน เลี้ยงไม่โต เหมือนเป็นสายรก ถ้าตรงนั้นดำๆ ก็เสร็จเลย พวกนี้เราสังเกตเอง เขาไม่ได้มาบอกเรา ถ้าออกจากแกลบมาท้องป่องนะ ขาเหยี่ยวๆ เตรียมตัวขาดทุนเลย เสร็จเลย ไม่กี่วันตายเลย 3-4 วัน เราก็รู้ได้แล้วว่าเราจะขาดทุน หรือไม่ขาดทุน มันจะมีตัวที่ไม่โตอยู่ แต่แข็งแรง บินเล่นไล่ชนอะไรไปเหมือนคนแคะแหละ แต่เราต้องคัดทิ้ง...บางรุ่นก็แข็งแรงดีก็แล้วแต่ดวง อย่างลง 5 เล้าพร้อมกัน บางเล้าขาดทุน บางเล้าก็ได้กำไรก็มี บางเล้าก็ได้ตัวเมียเยอะ บางเล้าก็ได้ตัวผู้เยอะ มันคละยังงมาไม่รู้”

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายเข้มเล่าให้ฟังว่าไก่ที่เลี้ยงไว้รุ่นนี้ตายไปประมาณ 200 ตัวแล้ว เพราะเขาเป็นต้นทำลายทิ้งเองเนื่องจากเป็นลูกไก่ที่ได้รับมารุ่นนี้เป็นลูกไก่ที่ไม่สมบูรณ์ ไม่แข็งแรงซึ่งหากเลี้ยงต่อไปก็จะตายในที่สุดและจะทำให้เปลืองอาหารไก่ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการเลี้ยงด้วย

“...ที่ตาย 200 ตัว มันไม่ได้ตายเองนะ นี่ผมทบทวนเพราะถ้าเลี้ยงต่อไปมันก็ตาย เปลืองอาหาร ถ้าทบทวนเสร็จก็ทิ้ง ปกติผมก็ไม่เคยทบทวน แต่คราวนี้มันไม่ไหว กินอย่างเดียว พอ 20-30 วันก็ตาย ไก่ที่ทบทวนก็โยนให้ปลากินเลย ลูกไก่ 3 วันเองไม่ถึง 3 ซีด เลย เลี้ยงใหญ่ก็เสียทั้งค่าตัวค่าอาหารไป”

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นายชอบเลี้ยงไก่จำนวน 4,000 ตัว เป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้ออีกคนที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของลูกไก่ที่บริษัทนำมาส่งให้

“ถ้าลูกไก่ดีเราก็ดี แต่ ลูกไก่ของ บริษัท ‘ซี’ จะดีกว่าของใครทั้งหมดแต่เขาไม่ค่อยให้เรา ไก่เราก็เลือกไม่ได้นะ ครั้งที่แล้วได้ตัวเมียมาเยอะเลย ไม่ค่อยได้น้ำหนัก น้ำหนักจะเบาไก่ตัวเมียนั้นจะเล็กแต่ตัวผู้จะใหญ่ เขาเอาไก่คละเกรดมาให้เรา ทั้งๆที่เราสั่งเกรดเอ บริษัทก็รวยเอาๆ เอาเปรียบเรา”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นางมณีผู้เลี้ยงไก่จำนวน 4,500 ตัว ก็ประสบปัญหาเรื่องบริษัทนำลูกไก่ตัวเมียมาลงให้เลี้ยง ทำให้น้ำหนักไก่ที่จับขายน้อยลง จึงทำให้รายได้ลดลงไปด้วยและอธิบายถึงความแตกต่างของน้ำหนักไก่ตัวผู้กับไก่ตัวเมียดังนี้

“อย่างไก่ตัวผู้ได้ 2 กิโลกรัม แต่ตัวเมียจะได้โลครึ่ง จะได้น้ำหนักน้อยกว่า แต่ตัวผู้เขาไม่ค่อยลงให้เรานะ ตัวผู้กินเก่งกว่า การเจริญเติบโตดีกว่า”

(นางมณี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายกร ได้อธิบายให้ฟังอีกว่า ลูกไก่ที่มากับรถขนส่งมาให้เกษตรกรในชุมชน ในแต่ละฟาร์มก็มีลักษณะแตกต่างกัน บางเค้าได้ไก่ตัวเมียจำนวนมากว่า บางฟาร์มได้ไก่ตัวผู้มากกว่า ซึ่งข้อเสียของไก่ตัวเมียคือเมื่อเลี้ยงไปจะมีน้ำหนักน้อยกว่าตัวผู้ทำให้เวลาคิดรายได้ตอนจับไก่ขายจะได้เงินน้อยกว่า ส่วนฟาร์มเขาเองมักจะได้ไก่ตัวเมียเป็นประจำจึงได้แต่สันนิษฐานว่า บริษัทน่าจะมีส่วนในการคัดไก่ตัวผู้ไว้เลี้ยงในฟาร์มเลี้ยงไก่ของบริษัทเองและนำไก่ตัวเมียมาให้เกษตรกรเลี้ยงหรือไม่

“บางรุ่นก็แข็งแรงดีก็แล้วแต่ดวง อย่างลง 5 เล้าพร้อมกัน บางเล้าขาดทุน บางเล้าก็ได้กำไรก็มี บางเล้าก็ได้ตัวเมียเยอะ บางเล้าก็ได้ตัวผู้เยอะ มันคละยังงิมาไม่รู้ อย่างของบางคนตัวผู้เยอะ ของผมตัวเมียเต็มเลย ตัวผู้ดีกว่าน้ำหนักดีกว่าตัวเมียกินเท่ากันแต่น้ำหนักตัวผู้ดีกว่า ตัวใหญ่กว่า แต่มันไม่ค่อยมีตัวผู้หายาก เราจะเถียงหมอ¹⁴ ก็ไม่กล้าเถียง ไก่คุณภาพดี ๆ เข้าก็ส่งเข้าบริษัทเหลือก็คละ ๆ มาให้เรา “

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

ยาและวัคซีนสำหรับไก่เนื้อก็ถูกผูกขาดโดยบริษัทเช่นกัน เป็นการบังคับให้เกษตรกรซื้อโดยที่เกษตรกรไม่ทราบราคาจำหน่ายที่แท้จริงรวมถึงชนิดและปริมาณที่เหมาะสมสำหรับไก่ในแต่ละรุ่นเมื่อบริษัทจัดยาและวัคซีนมาให้เกษตรกรที่เป็นลูกเล้า เกษตรกรก็ต้องรับไว้โดยบริษัทจะคิดเงินหักลบกับรายได้ที่เกษตรกรขายไก่เนื้อในภายหลัง

นายคม เล่าให้ฟังว่าบริษัทนำยาและวัคซีนมาให้โดยระบุแค่ชนิดและจำนวนเท่านั้นไม่ได้แจ้งราคาให้เกษตรกรทราบ

“ไม่เขียนราคาแค่เขียนจำนวนไว้เฉย ๆ ว่ายากี่ขวด วัคซีนเท่าไร เราไม่รู้ราคา เรารู้ทีหลัง เพราะบางทีเขาหยอด(ยาให้ไก่)มา เขาก็คิดเป็นเงินเลย บางทีผมถามเรื่องราคายา เขาบอกว่าเป็นความลับของบริษัท ค่ายาเขาบอกไปเท่าไรไม่รู้เรื่องเลย ผมก็ไม่เคยถามเขาเลยนะ ถามได้แต่เขาไม่บอก อย่างค่ายาผมเมื่อคราวที่แล้ว 8,000 กว่าบาท เรามารู้ตอนสุดท้าย แต่บางตัวเราก็รู้อย่างยาฆ่าเชื้อเรารู้ราคาเพราะเราใช้เยอะเราต้องฉีดเยอะ” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2554)

¹⁴ สัตวแพทย์ที่เป็นพนักงานของบริษัท

นายเสริม นายชอบและและนายกรก็ประสบกับปัญหาเรื่องความไม่โปร่งใสในการขายยา และวัคซีนไก่เนื่องจากบริษัทเช่นกัน

“ยา วัคซีนจะแพงมากบวกเข้ามา แล้วเขาก็บังคับให้เราซื้อ ไม่เอาไม่ได้ วัคซีนเขา ห่อมาแล้ว ไม่ได้เลยนะ ต้องเอา ไม่ใช่ไม่ได้” (นายเสริม, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

“บางทีก็ลือคยามาให้เราเลย 5- 7 พันบาท ห้ามเอาคืน เขาจะเอามาพร้อมลูกไก่ เลย “(นายชอบ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2554)

“ค่ายา ค่าวัคซีนรวมๆ 10,000 บาท เขาระบุมาเลยว่าเราต้องใช้ยาอะไรมาพร้อม กับไก่เราจ่ายเงินอย่างเดียว อย่างพวกวัคซีนเอามาเราก็แช่ตู้เย็นไว้ เขาขายเท่าไร เราก็ต้องซื้อภาวะจ่ายอม อย่างพวกวัคซีนเอามาเราก็แช่ตู้เย็นไว้ เราจะใช้นอกเหนือจากที่เขาระบุไว้ไม่ได้ผิดกฎบริษัท”

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นายชอบเล่าว่า หากไก่ที่เลี้ยงไว้ตายลง สัตว์แพทย์ของบริษัทก็จะมาตรวจสอบและมักจะ นำยามาขายให้แก่เกษตรกร

“เวลาตายเขาก็มาดูเฉยๆไม่ได้มาทำอะไรให้ เขาจะแนะนำเอายามาขาย เอายา ตัวโน้นตัวนี้มาให้ ก็เอายาเก่าๆมาให้ ส่วนมากไก่จะเป็นท้องเสียกับหวัด อย่าง อื่นก็ไม่ค่อยเป็น” (นายชอบ, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

จากข้อมูลของเกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาดสรุปได้ว่า บริษัททุนที่เข้ามาทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อกับเกษตรกรในชุมชน เป็นผู้ผูกขาดการกำหนดราคา ปริมาณ และคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการเลี้ยงไก่เนื้อ คือ อาหารไก่ ลูกไก่เนื้อ ยาและเวชภัณฑ์ การที่บริษัทสามารถกำหนดราคาปัจจัยการผลิตที่จะขายให้แก่เกษตรกร ทำให้บริษัทได้กำไรจากการการขายปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมากโดยที่เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรอง บริษัทเป็นผู้ตัดสินใจในการผลิต เป็นฝ่ายควบคุมและกำหนดจำนวนในการผลิต กำหนดราคา ต้นทุน รายได้รวมถึงการจัดสรรปัจจัยการผลิตด้วย ส่วนเกษตรกรได้กลายเป็นเสมือนคนงานนอกบริษัทที่ถูกผูกมัดด้วยพันธะสัญญาของบริษัท เป็นการควบคุมกระบวนการผลิตผ่านการควบคุม ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยในรอบการผลิตไก่เนื้อ 1 รอบ บริษัทจะเป็นผู้กำหนดว่าเกษตรกรแต่ละรายจะต้องผลิตไก่เนื้อจำนวนเท่าไร จะนำลูกไก่จากโรงฟักไหนมาส่งให้แก่เกษตรกร จะใช้อาหารไก่ยี่ห้ออะไร ในปริมาณเท่าไร จะต้องใช้ยาและวัคซีนอะไร ในปริมาณเท่าไร

ตัวอย่างเช่นอาหารไก่ที่เป็นปัจจัยการผลิตที่เป็นต้นทุนถึงกว่าร้อยละ 85 ขึ้นไปของปัจจัยการผลิตที่ซื้อจากบริษัททุน จะมีคุณภาพของอาหารที่แตกต่างกันไปตามแต่ละยี่ห้อซึ่งมีราคาที่แตกต่างกัน และจะส่งผลกระทบต่อขาโตของไก่เนื้อที่เรียกว่า อัตราแลกเปลี่ยน (Feed conversion ratio หรือ FCR) ที่ต่างกันเพราะหากคุณภาพอาหารไก่ไม่ดี อัตราการเปลี่ยนอาหารไปเป็นเนื้อก็จะน้อย ทำให้น้ำหนักไก่ไม่เพิ่มขึ้นเท่าที่ควร หรือเพิ่มขึ้นช้าหรือที่เกษตรกรบอกว่าไก่ไม่โต ในขณะที่เกษตรกรต้องเสียค่าอาหารจำนวนมาก แต่ในมุมมองของบริษัทเมื่อซื้ออาหารที่คุณภาพต่ำลงซึ่งจะมีราคาสูงกว่าอาหารคุณภาพสูงมาขายต่อให้แก่เกษตรกร บริษัทก็จะได้รับส่วนต่างหรือกำไรที่มากขึ้นเพราะบริษัทได้ขายในราคาที่ได้ตกลงหรือกำหนดไว้เดิม ไม่ได้ลดราคาตามคุณภาพของอาหารแต่อย่างใด และเกษตรกรเองก็ไม่มีทางเลือกเพราะต้องซื้อปัจจัยการผลิตทั้งหมดจากบริษัทตามสัญญาที่ผูกมัดไว้

แม้ว่าตามหลักการแล้ว การขายไก่เนื้อน่าจะเป็นรายได้หลักของบริษัทตั้งนั้นหากบริษัทนำปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพดีมาให้เกษตรกรจะทำให้ได้ผลผลิตคือไก่เนื้อที่มีคุณภาพและมีน้ำหนักดีส่งผลให้ทั้งบริษัทและเกษตรกรได้รับประโยชน์ร่วมกัน แต่เมื่อมองตัวเลขการขายปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็น ลูกไก่ อาหารไก่ และยาเวชภัณฑ์สัตว์ ให้แก่เกษตรกรแล้ว หากบริษัทจะนำปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานและมีราคาสูงกว่าขายให้แก่เกษตรกรบริษัทจะสามารถทำกำไรจากการขายปัจจัยการผลิตแบบผูกขาดไม่น้อย เพราะสามารถกำหนดราคาได้เอง และแม้จะขายอาหารไก่ และลูกไก่ที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานให้แก่เกษตรกรที่เป็นลูกค้าบ้าง ทำให้ผลผลิตคือไก่เนื้อไม่ได้น้ำหนักเท่าที่ควรหรือไก่ตายบ้างแต่โดยรวมแล้วก็ไม่น่าจะส่งผลกระทบต่อตลาดไก่เนื้อของบริษัทมากนักเพราะหนึ่งไก่เนื้อของเกษตรกรเป็นตลาดภายในประเทศที่ลูกค้ารายย่อยมาจับไก่เล็กไปทำเป็นไก่ย่าง ไก่โต๊ะจีนมากกว่าไก่ใหญ่ น้ำหนักมาก ๆ ที่จะส่งโรงงานชำแหละขึ้นส่วน ดังนั้นถึงไก่เนื้อของเกษตรกรจะมีน้ำหนักน้อยกว่าปกติก็ไม่ส่งผลกระทบต่อลูกค้าของบริษัท เพราะลูกค้าต้องการไก่เล็กอยู่แล้ว สองคือ จำนวนไก่เนื้อของเกษตรกรในตำบลทำตลาด มีจำนวนไก่เนื้อคิดเป็นร้อยละ 19.75 ของจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงในเขตอำเภอเมือง หรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 0.64 ของจำนวนไก่เนื้อที่เลี้ยงในจังหวัดลพบุรีเท่านั้นถึงแม้ว่าไก่จะเนื้อจะตายไปบ้างก็ไม่มีผลกระทบต่อตลาดไก่เนื้อ การลดคุณภาพปัจจัยการผลิตลงบ้างแต่ยังขายในราคาเดิมที่บริษัทกำหนดไว้ น่าจะกลายเป็นช่องทางทำกำไรให้แก่บริษัทนอกเหนือจากการขายไก่เนื้อแต่เพียงอย่างเดียว

สอดคล้องกับการงานศึกษาของ กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552) ที่วิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรพันธะสัญญาว่า เมื่อบริษัททำสัญญากับเกษตรกรจำนวนมาก ก็

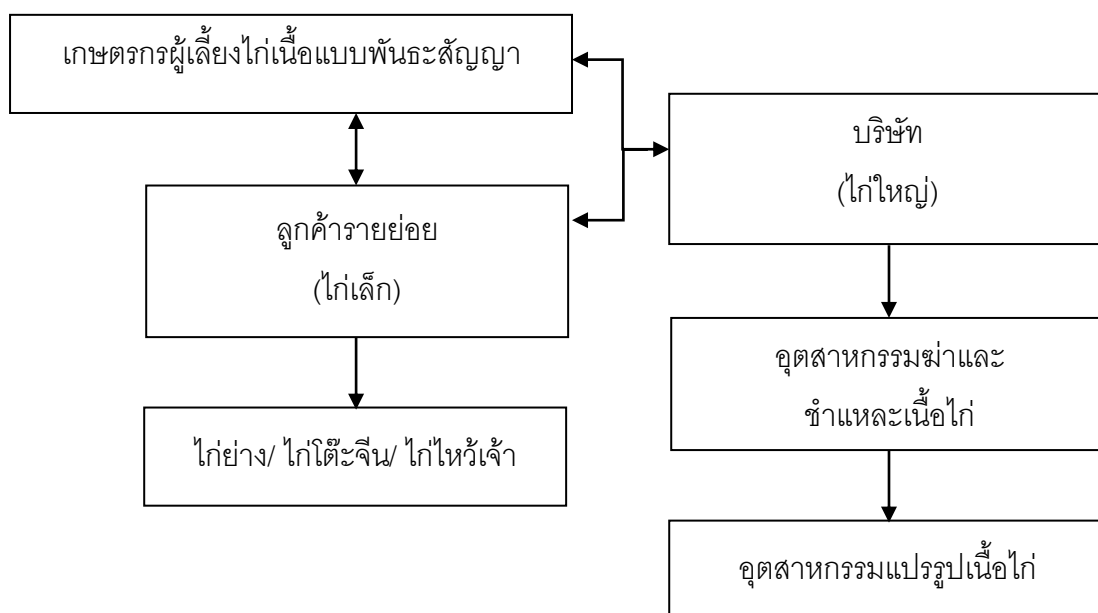
จะทำให้บริษัทมีทางเลือกและป้องกันความเสียหายที่เกิดจากผลผลิตไม่เพียงพอ หรือผลผลิตเสียหายได้ (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ, 2552:4) ดังนั้นเมื่อบริษัทมีลูกค้าน้อยจำนวนมาก การที่ไก่เนื้อของลูกค้านั้นเสียหาย หรือตายไปบ้าง บริษัทก็ยังไม่ได้รับผลกระทบ แต่ในมุมมองของเกษตรกรแต่ละรายแล้วการที่ไก่ในฟาร์มของตัวเองตายหรือไม่ได้น้ำหนัก หรือเสียหายในระหว่างกระบวนการผลิตหรือการเลี้ยงแล้วล้วนส่งผลต่อต้นทุนและกำไรในการเลี้ยงไก่รอบนั้นและหมายถึงรายได้ของครอบครัวที่ลดลง

นอกจากนี้การบังคับซื้อปัจจัยการผลิตที่ไม่โปร่งใสเช่น กรณีอาหารสัตว์และลูกไก่ที่ไม่มีคุณภาพหรือมีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ การผูกขาดการส่งปัจจัยการผลิต เช่น อาหารไก่ ลูกไก่ การบังคับให้ยาและเวชภัณฑ์ไก่แก่เกษตรกรทำให้เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใช้ยาและเวชภัณฑ์สัตว์โดยไม่มีการชี้แจงข้อมูลให้ชัดเจนว่ามีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนเพียงไร กล่าวได้ว่าเกษตรกรยังขาดการเข้าถึงข้อมูลทางด้านราคาและคุณภาพของปัจจัยการผลิต ดังนั้นเมื่อบริษัทนำปัจจัยการผลิตมาขายให้แก่เกษตรกรในราคาเท่าไรและคุณภาพแบบไหน เกษตรกรก็ต้องรับไว้ ยกเว้นกรณีที่ปัจจัยการผลิตนั้นๆ เช่นอาหาร หรือลูกไก่มีปัญหาจริงๆ บริษัทถึงจะชดเชยเงินส่วนหนึ่งและ/หรือยอมเปลี่ยนปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรใหม่ บริษัทเป็นผู้ที่ควบคุมปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา

2) การควบคุมผ่านตลาด

เกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาจะต้องขายไก่เนื้อทั้งหมดในฟาร์มของตนให้แก่บริษัทตามสัญญาที่ได้ทำไว้ล่วงหน้า โดยตลาดของไก่เนื้อที่ได้จากฟาร์มของเกษตรกรรายย่อยจะเป็นตลาดภายในประเทศ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักคือ หนึ่งการขาย “ไก่เล็ก” ที่มีน้ำหนักระหว่าง 1.5 -1.8 กิโลกรัม หรืออายุในการเลี้ยงประมาณ 33- 35 วัน ให้แก่ลูกค้ารายย่อยที่จะเข้ามาจับไก่ที่ฟาร์มของตน หรือที่เกษตรกรเรียกว่ามา “จับไก่ชอย” คือมาจับไก่ในฟาร์มเกษตรกรเพื่อนำไปขายในจำนวนไม่มากคือตั้งแต่ หลักร้อย ไปจนถึงหลักพันตัวโดยลูกค้ากลุ่มนี้จะเป็นพ่อค้าที่ต้องการไก่เล็กหรือไก่ทั้งตัวเพื่อไปขายเป็นไก่ย่าง ไก่หัวเจ้า และไก่สำหรับโต๊ะจีน และตลาดกลุ่มที่สองคือซึ่งเป็นส่วนน้อยคือ “ไก่ใหญ่” หรือไก่ที่มีน้ำหนักประมาณ 1.9 -2.5 กิโลกรัม อายุประมาณ 40 – 45 วัน ซึ่งจะนำเข้าโรงงานไก่ชำแหละชิ้นส่วนของบริษัทเพื่อขายต่อไป อาจสรุปเป็นแผนภาพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางการตลาดของการขายไก่เนื้อของเกษตรกรได้ดังนี้

ภาพที่ 6 แผนผังความสัมพันธ์ทางการตลาดของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา

เมื่อลูกค้าที่จะมา “จับไก่ชอย”แจ้งจำนวนไก่ และขนาดหรือน้ำหนักไก่เนื้อที่ต้องการแก่บริษัทแล้ว บริษัทจะโทรศัพท์มาสั่งเกษตรกรที่เป็นลูกค้าให้ “แขวนถั่ง” หรือการหยุดให้อาหารไก่เนื้อในโรงเรือนก่อนเวลาจับไก่ 6-8 ชั่วโมงเพื่อที่จะไม่ให้ไก่ “มีกระเพาะ” หรือมีอาหารค้างอยู่ในกระเพาะของไก่ซึ่งจะทำให้ไก่อมีน้ำหนักมากกว่าน้ำหนักไก่จริงและจะทำให้มีปัญหาความสกปรกและปัญหาการจัดการในขั้นตอนการชำแหละไก่ ปัญหาที่พบคือเมื่อบริษัทสั่งให้ “แขวนถั่ง”แล้วหากลูกค้ามาจับไก่เร็วกว่าเวลานัดบริษัทก็จะทำการหัก “ค่ากระเพาะ” หรือน้ำหนักอาหารที่ค้างอยู่ในกระเพาะไก่ออกตัวละ 1 บาท ก่อนในการคำนวณเงินรายได้จากการขายไก่ของเกษตรกร แต่หากลูกค้ามาจับไก่ช้ากว่ากำหนด 6-8 ชั่วโมง น้ำหนักไก่อก็จะลดลงมากเนื่องจากไม่ได้กินอาหารหลายชั่วโมง ทำให้เกษตรกรสูญเสียรายได้ที่ควรจะได้ไป

การจับไก่ลูกค้าจะขับรถปิคอัพ หรือรถหกล้อมาพร้อมกับคนจับที่จำนวนและน้ำหนักไก่ซึ่งเป็นพนักงานของบริษัท โดยจะนำคนงานจับไก่ซึ่งมักจะเป็นแรงงานข้ามชาติจำนวน 4-6 คนมาช่วยจับไก่ คนงานจะเดินเข้าไปในโรงเรือนเลี้ยงไก่แล้วคัดเลือกไก่ที่เห็นว่าได้ขนาดหรือน้ำหนักตามที่ตนต้องการ จากนั้นก็จะหิ้วไก่ออกมาใส่ตะกร้าหรือกล่องพลาสติกแล้วชั่งน้ำหนักที่หน้าโรงเรือน จับบันทึก แล้วนำขึ้นรถ โดยวิธีการคัดน้ำหนักไก่ที่จับคือ เอาตะกร้าที่ใส่ไก่เรียบร้อยแล้วชั่งน้ำหนักแล้วหักออกจากน้ำหนักตะกร้าเปล่า จากนั้นก็จะฉีดยาให้ไก่เพื่อไม่ให้ไก่อร้อนมาก

ระหว่างเดินทางไปยังโรงเชือดของบริษัท เมื่อจับไก่ได้ครบจำนวนตามที่ต้องการ พนักงานที่จัดบ้านก็จะนำสำเนาบันทึกน้ำหนักไก่และจำนวนไก่ให้แก่เกษตรกรเก็บไว้เป็นหลักฐานเมื่อตอนคิดรายได้ ประมาณ 1-2 อาทิตย์จึงจะจ่ายเงินให้กับเกษตรกร

โดยปกติการจับไก่ในแต่ละรุ่นจะมีลูกค้าหลายรายผลัดเวียนกันเข้ามาจับไก่เล็กไปตามจำนวนที่ตนต้องการที่เกษตรกรเรียกว่ามา “จับไก่ซอย” ไม่ได้จับไก่ไปทั้งหมดภายในครั้งเดียวหากแบ่งมาจับหลายครั้งก็ระยะเวลาหลายวันหรือเป็นสัปดาห์ขึ้นอยู่กับความต้องการซื้อของลูกค้าแต่ละราย ดังนั้นการจับไก่จะดำเนินต่อไปจนกว่าไก่จะหมดโรงเรือนจึงถือว่าการเลี้ยงไก่ในรอบนี้สิ้นสุดลงอาจใช้เวลาตั้งแต่ หนึ่งวัน ถึงหนึ่งสัปดาห์ แล้วแต่ความต้องการของตลาดในช่วงเวลานั้นด้วย

นางสุดาเล่าให้ฟังถึงการมา “จับไก่ซอย” ว่าการมาจับไก่จะขึ้นอยู่กับลูกค้าว่าต้องการไก่อน้ำหนักกี่กิโลกรัม และจำนวนเท่าไร หากมาจับไก่เช้า เกษตรกรก็ต้องแบกภาระต้นทุนการเลี้ยงไว้จนกว่าลูกค้าจะมาจับไก่จนหมดฟาร์ม หรือในกรณีที่บริษัทแจ้งให้งดอาหารไก่หรือ “แขวนถัง” แล้วลูกค้ามาจับช้ากว่าเวลาที่กำหนด 6-8 ชั่วโมงทำให้น้ำหนักไก่อหายไปจำนวนมากซึ่งทำให้รายได้ลดน้อยลงเพราะรายได้จากการขายไก่อจะคิดคำนวณจากน้ำหนักไก่ และบริษัทก็ไม่รับผิดชอบ

“การจับไก่อันอยู่ที่ลูกค้า บางทีวันนี้ไม่มา สั่งให้แขวนถังแล้วก็ยังไม่มา ค่าไฟเราวันละ 400 บาท บางทีไก่อ 800 ตัวให้อยู่ 2-3 วันกว่าจะมาปิด แบบว่าไก่อ 3,000 มาจับไป 2,200 แล้ว เหลือให้ 800 ให้อยู่ ใช้ไฟเท่ากัน เราไปลดพัดลมมันก็ร้อนตาย บางทีสั่งให้แขวนถังแล้วมันก็ไม่มา บางที สามแขวนแล้วก็ยังไม่หมด... เขาบอกว่าแขวน 4 พุ่มนะป้า เราก็นึกว่าจะเป็นแบบ ประมาณตี 5 มาจับหรือเปล่า มาชะเที๋ยง น้ำหนักเราก็หายไปเลย แขวนถังแล้วต้องมาจับภายใน 6 หรือ 8 ชั่วโมง บางทีเป็นวันกว่าจะมาจับ น้ำหนักหายไป ร้อยกิโล ร้อยกิโลนี่ยังน้อยนะ ส่วนใหญ่ถ้าเป็นรถหกล้อ น้ำหนักหายไป 200 – 400 กิโลกรัม รายได้เราก็หดหายไปหมด เราก็เข้าใจแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ถ้าเราหายใจด้วยตัวเอง เราจะทำอะไรก็ได้ แต่เราต้องอาศัยเขามันยากจังเลย...” (นางสุดา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

ส่วนนายชอบเล่าให้ฟังถึงกรณีเมื่อบริษัทแจ้ง “แขวนถัง” แล้วลูกค้ามาจับไก่อ่อนเวลานัด บริษัทก็จะทำการหัก “ค่ากระเพาะ” หรืออาหารที่อาหารอยู่ในกระเพาะไก่ออกตัวละ 1 บาท ทั้งนี้ไม่ใช่ความผิดของเกษตรกรทำให้รายได้ของเกษตรกรลดลงอีก

“เขาจะโทรมาบอกครับให้เราจับแขวนถึง อย่างจะจับพุงนี้ วันนี้เขาก็จะโทรมาบอก อย่างน้อย 8 ชม. ให้กระเพาะมันว่าง แล้วเขาก็จะมาท่อน้ำข้างข้าง ถ้ามาก่อน คือจะตัดกระเพาะเรา ประมาณตัวละบาท เราก็เป็นฝ่ายเสียเปรียบ”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นายใหญ่ ผู้ที่เคยเลี้ยงไก่ถึง แต่ปัจจุบันได้เลิกเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา โดยหันมาเลี้ยงวัวเนื้อ ปลุกไผ่หวาน ปลุกแก้วมังกร บอกว่าสาเหตุส่วนหนึ่งที่เลิกทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมาจากความเบื่อหน่ายระบบการจับไก่ของบริษัท

“ผมเมื่อระบบการจับ คือ นัดเราจับวันนี้ สวมติกำหนดจับ 5 โมงเย็น พอเที่ยงเราแขวนถึง เสร็จแล้วไม่มา ไก่ก็อดอาหาร ก็ทำให้เราสูญเสียน้ำหนักของไก่ พอมาบางที่ก็จับไม่หมด คัดไก่ ไก่มันก็ซ้าก็નોคตาย มันก็ทำให้เราเครียด เป็นประจำ เขาตามใจลูกค้า ลูกค้าจะเอาแบบไหนอย่างไรเขาตามใจลูกค้า เขาไม่ตามใจเรา บางที่ไก่ตั้ง ห้าหกพันตัวเอาแค่ 200 ถึง 300 ตัวอย่างนี้ กวนไก่ทิ้งแล้ว คัดเอา มันซ้าแล้วมันก็ตาย... บางที่ไก่ดีๆ มาจับที่ก็ปล่อยเหลือไว้ 400- 500 ตัว เราก็ต้องเลี้ยงต่อ ที่นี้ไก่มันโตเต็มที่แล้วมันก็ไม่โตแล้ว น้ำหนักไม่ขึ้น กินทุนเราไป ค่าอาหาร ค่าไฟเราก็เสียตลอด” (นายใหญ่, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

บ่อยครั้งที่จับไก่ก็ทำให้ผลผลิตเสียหายด้วย การจับไก่คนงานเดินเข้าไปในฟาร์มเลี้ยงเพื่อคัดเลือกไก่ตามที่ต้องการทำให้ไก่ซ้าและเป็นสาเหตุที่ทำให้ไก่ตายลง ส่งผลให้เกษตรกรก็ต้องเสียรายได้ไปด้วยเพราะหากยังไม่ได้เคลื่อนย้ายไก่ออกไปจากบริเวณฟาร์มถือว่าไก่อังอยู่ในความรับผิดชอบของเกษตรกร ต่อเมื่อลูกค้านำไก่ออกจากฟาร์มแล้วเท่านั้นจึงจะถือว่าเป็นความรับผิดชอบของบริษัท ดังนั้นหากไก่ตายระหว่างการจับไก่ในโรงเรือนในทุกกรณีจึงถือว่าเป็นความรับผิดชอบของเกษตรกรเป็นการผลักภาระความเสียหายให้แก่เกษตรกรผู้เลี้ยง จากการสังเกตพบว่าในการจับไก่อ้มักจะมีไก่ที่ถูกเหยียบตายและตกใจตายจำนวนหนึ่งประมาณ 5-10 ตัว เกษตรกรก็มักจะเก็บไว้กินเองหรือไม่ก็ขายให้กับเพื่อนบ้านในราคาถูก นายชอบได้สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในการจับไก่ของบริษัทว่า

“เวลามาจับไก่อีกจะซ้า บางที่ 4- 5 วันกว่าจะหมด ไก่เราก็แย จับที่ 200 ตัว ไก่มันก็ซ้า ตายไปเรื่อยๆ... มีครั้งหนึ่งเขาสั่งให้แขวนถึงตั้งแต่ 2 ทุ่ม แต่มาจับบ่ายโมง แต่ยังคงมาเอาค่ากระเพาะจากผมอีก มันบอกไก่อีกกระเพาะ ผมก็ไม่โห เหลือไปเหลือบมาก็จะคว่ำปิ่น แหมชักจุน มันจะมีกระเพาะตรงไหน เวลาจับไก่พอไก่

ตายเขาก็จะโยนลงมา(จากรถ) ไม่เอา เขาเรียงทับหัวกัน ตายแล้วก็เอามาเปลี่ยนในเล้าเรา แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ โม่โม่มาก เวลาจับไก่แล้วไก่ตาย เขาไม่รับผิดชอบ เขาก็เลือกตัวดี ๆ ไปแทนตัวที่ตาย”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

นายสุพัฒน์ที่เลี้ยงไก่ถึง 8,000 – 9,000 ตัวก็ประสบปัญหาการมา“จับไก่ชอย” เหมือนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนอื่น ๆ เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าลูกค้าบริษัทที่เข้ามาจับไก่บางครั้งมาจับครั้งละ 500 ตัว ก็ต้องเวลาถึง 10 วันกว่าไก่เขาเขาจะหมดทำให้ไก่โทรมและตาย

“จับน้อยวันละ 500 ไก่เราเล้าละ 8000-9000 กว่าจับหมดก็ตั้ง 10 วัน ไก่เราป่วยเราก็แย่“(นายสุพัฒน์, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

นายสี เลี้ยงไก่ 4,500 ตัว เล่าให้ฟังถึงบรรยากาศในการมา“จับไก่ชอย” ของลูกค้าบริษัทว่า บางครั้งมาจับกว่า 10 วัน ทำให้เปลืองค่าไฟฟ้าในการเปิดระบบฮีทเวป เพราะหากจับไปในวันเดียวก็จะสามารถลดค่าไฟฟ้าลงได้อีก และปัญหาในการจับไก่ชอยคือลูกค้าแต่ละรายก็ต้องการไก่ที่มีขนาดและน้ำหนักไม่เท่ากัน จึงเดินควานหาในโรงเรือนเลี้ยงไก่เพื่อให้ได้ไก่ขนาดที่ต้องการทำให้ไก่โดยย่ำ โทรม ไก่ที่เหลือก็ไม่ค่อยกินอาหารทำให้ไคน้ำหนักลดหรือตายลงส่งผลให้ผู้เลี้ยงเสียรายได้ที่ควรจะได้ไป

“อันนี้จับบางที 10 วัน กว่าจะหมด จับนิดๆหน่อยๆ พัดลมก็เปลืองไฟไปอีก คนก็มาเลือกเยอะ โดนย่ำบ้างก็ไม่เหลือแล้ว ควานหาค้นหา ตอนซื้อมันมีหลายไซส์ โลหะ โลแปด สองโล มากี่หลายคัน ราคาก็ไม่เหมือนกัน ไก่ก็โทรม อยู่ไปก็ไม่อยากกินอาหารแล้ว พ่อค้ามันก็คัดใจ ต้องเอาให้เป๊ะ เขาจะดูกิโด พอหนักขึ้นหน่อยก็บอกให้ลดแล้ว ขวานหาตัวที่พอดีเป๊ะเลย บางทีใส่กล่องไปแล้วก็ยังเออลงมาเทอีก ไม่พอใจเขา”(นายสี, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ข้อมูลจากเกษตรกรและข้อมูลจากบริษัทระบุว่าอัตราการเจริญเติบโตของไก่เนื้อจะเจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆจนสูงสุดเมื่อมีอายุ 6 สัปดาห์หรือ ประมาณ 42 วัน หลังจากนั้นอัตราการเจริญเติบโตจะลดลง น้ำหนักไก่จะคงที่ไม่เพิ่มอีกแม้ว่าจะกินอาหารเพิ่ม(บริษัทสิงห์บุรีไพโรจน์ฟาร์มจำกัด, เอกสารอัดสำเนา) ซึ่งหมายความว่าหากเกษตรกรขายไก่ก่อนหน้านั้นก็จะไม่ได้ น้ำหนักที่ดีที่สุด และหากขายไก่หลังจากนั้นก็เปลืองอาหารในการเลี้ยง แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อจะต้องการขายไก่ หรือจับไก่ในช่วงอายุประมาณ 40- 42 วันซึ่งจะเป็นช่วงที่ไก่สมบูรณ์และมีน้ำหนักที่ดีที่สุดคืออยู่ในช่วง 2 – 2.5 กิโลกรัม แต่ผู้ที่เป็นผู้กำหนดว่าจะมาจับไก่เมื่อใดคือบริษัทหรือลูกค้า โดยบริษัทจะเป็นผู้แจ้งเกษตรกรลูกค้าว่าลูกค้าต้องการไก่อายุเท่าใด

และจะมาจับไก่ในวันและเวลาใด กล่าวคือการจับไก่จะถูกกำหนดโดยความต้องการของบริษัท หรือลูกค้าบริษัท ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเกษตรกร ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่ได้ขายไก่ในช่วงที่เขาจะได้รับ รายได้ดีที่สุด

นายสอน เล่าว่า เลี้ยงไก่กับบริษัท ข. จำนวน 5,500 ตัว เวลาที่ถูกค้าที่จะมาจับไก่ บริษัท จะโทรมาแจ้งให้ทราบ อายุเฉลี่ยก็ประมาณ 40 วัน แต่ก็อาจจะเร็วหรือช้ากว่าบ้าง เช่นในช่วง เทศกาลสารจีนก็จะมาจับไวกว่าปกติ และมีอยู่ช่วงหนึ่งที่บริษัทมาจับไก่เล็กอายุ 32 วัน ทำให้ รายได้จากการขายก็ลดลง เนื่องจากไก่อังไม่ได้ให้น้ำหนักตามเกณฑ์

“อายุประมาณ 40 วัน มีเร็วช้า หากเทศกาลเขาใช้ไก่เล็ก เทศกาลสารจีนก็จับ ไก่ 35 วัน จับ ประมาณ โลแปด เขาใช้กัน... มีช่วงหนึ่งเขาจับไก่เล็กผมตลอดเลย มันไม่ได้อะไร อายุ 32 วันก็เริ่มจับแล้ว จับไก่เล็กน้ำหนักมันไม่ได้ ประคบ ประหมตั้งแต่เล็กพอถึงเวลาก็มาจับไปซะแล้ว “

(นายสอน, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

นายคมเล่าให้ฟังว่า บริษัทจะเป็นผู้กำหนดว่าจะเข้ามาจับไก่เมื่อไก่มีอายุเท่าใด ไม่ได้ ขึ้นอยู่กับเกษตรกร

“การจับแต่ละรุ่นบางครั้งแล้วแต่เจ้าของบริษัทที่ต้องการให้เราจับเมื่อได้อายุ 33 วัน ต้องการไก่ตัวเล็กที่ตลาดต้องการในการทำโต๊ะจีน ไก่อย่าง บางครั้งเขาก็จับ 40-42 วัน แล้วแต่เขาเราไปกำหนดเขาไม่ได้ ไก่ใหญ่เขาจะเข้าโรงงาน ... ข้อดีคือ ถ้าเป็นไก่เล็กก็ใช้อาหารเราน้อยลง แต่ในทางกลับกันน้ำหนักมันก็ยังไม่ขึ้นเต็มที่ FCR ก็จะไม่ขึ้นอยู่กับอาหารและน้ำหนัก ไก่จะน้ำหนักจะขึ้นคืออยู่ที่ 35-40 วันการ แลกเนื้อจะดีกว่าช่วงอื่นๆ ถ้าเราเลี้ยงยึดออกไป กินอาหารน้ำหนักก็ไม่ขึ้น ไก่เรา กินมีแต่โทรม น้ำหนักไม่ค่อยขึ้น ถ้าได้ระยะไม่เกิน 40 วันจะสวยมาก แต่ไม่ค่อย มีหรอก เขาขายแต่ในบ้านเรา ส่วนมากบ้านเรา โลก โลกเจ็ดก็กินกันแล้ว...”

(นายคม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายเข้ม เลี้ยงไก่ 3 เล้า เป็นของตัวเอง 1 เล้า และรับจ้างญาติเลี้ยงอีก 2 เล้า รู้สึกภูมิใจที่ บริษัทมาจับไก่ช้า เขาเล่าให้ฟังว่าไก่เนื้อรุ่นที่กำลังเลี้ยงอยู่มีอายุ 45 วันแล้วแต่บริษัทก็ยังไม่มาจับ ไก่สักที

“รุ่นนี้ประมาณ 45 วัน 5,000 ตัว ไม่มาจับสักที ต้องโทรไปหาบริษัท แต่ก็ผลัด เรื่อย เราโทรไปก็ไม่มาจับสักที เกิน 45 วัน ก็กินอาหารเราไป ไก่ก็ไม่ค่อยโต”

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ส่วนนายชอบ และนายกรได้เล่าให้ฟังถึงระยะเวลาในการจับไก่ว่าเคยเจอทั้งกรณีของบริษัท มาจับไก่ช้า และกรณีของบริษัทมาจับไก่เร็วโดยระยะเวลาที่จะเข้ามาจับไก่ไปขายนั้นขึ้นอยู่กับตลาด หรือความต้องการของลูกค้าในช่วงเวลานั้น

“ 40-42 วันไก่จะโตเต็มที่ได้น้ำหนักเต็มที่ ถ้าเกินจากนั้นกินจะไม่โตแล้ว กินฟรี กินทุนเราไป ถ้าก่อนหน้านั้นก็ไม่ได้น้ำหนัก 30-32 วัน... ข้าสุดที่เคยมาจับก็ 50 วัน ไก่เล้าอีแว็บ อายุไก่ไม่ยืน ไม่ถึง 50 วันก็ตายแล้ว”

(นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

“ถ้าไก่ขาดตลาดก็ประมาณ 33 วัน ก็จับแล้ว แต่ถ้าไก่ไม่ขาดตลาดก็ 40-50 วัน แล้วแต่ลูกค้า ลูกค้าเยอะก็จับเร็ว ถ้า 45 วันไปแล้วก็กินทุนแล้ว เพราะไก่กินเยอะแต่น้ำหนักไม่ขึ้น ขาดทุนแล้ว หรือก็ได้แต่ได้น้อยลง ถ้า 50 วันขึ้นไปก็แยเลย... ถ้าจับทีเดียวเราก็กำไรเยอะ แต่คราวที่แล้วทยอยจับตอน 35 วันไปครึ่งหนึ่ง แล้วก็ปล่อยไปอีก 1 อาทิตย์ถึงจะมาจับอีกครั้งหนึ่ง ตอนแรกที่เหลือครึ่งหนึ่งเขาจะจับไม่หมดเลยดำไปให้มาจับให้หมด ตอนที่มาจับครั้งแรกไก่มันทับกันที่เหลือขามันก็ไม่ได้เดินไม่ค่อยได้ยิ่งเจ็บกินไม่ได้ก็ยิ่งตายเยอะเลย เลยต้องด่ามันพูดดีกับมันมากก็ไม่ได้ ไทรไปหาเขาตั้งหลายครั้งให้มาจับถ้าไม่ไทรก็ 50 กว่าวันถึงจะมาจับ ถ้า 45 วันไปแล้วน้ำหนักไม่ขึ้นแล้ว กินเยอะกินทุนเรา”

(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552 และ 18 กรกฎาคม 2553)

ในกรณีที่เกษตรกรไม่ยินยอมให้บริษัทเข้ามาจับไก่ก่อนระยะเวลาที่ต้องการ หรือขอต่อรองกับบริษัทให้ยืดระยะเวลาการจับไก่ออกไป ก็อาจจะถูกบริษัทตอบโต้โดยการปล่อยให้เกษตรกรเลี้ยงไก่อายุไปถึง 50 วัน แล้วถึงมาจับเข้าโรงเชือดทำให้เกษตรกรต้องเสียค่าอาหารเพิ่มขึ้นแต่น้ำหนักไก่ไม่ขึ้น เสียค่าน้ำค่าไฟฟ้าและต้องแบกรับภาระในการบริหารจัดการมากขึ้น นายเสริมเล่าให้ฟังว่า การจับไก่บริษัทจะตามใจลูกค้าในการมาจับไก่เล็ก เพราะตลาดของไก่เนื้อในฟาร์มรายย่อยเป็นตลาดไก่เล็ก

“เช่นถ้าจะจับฟุ้งนี้เย็นนี้ก็จะไทรมา ฟุ้งนี้เขavnดังแล้ว ถ้าไม่ให้เขาก็ถือว่าขาด ขึ้น ปล่อยเราเลี้ยงเลย 50 วันเลย... เขาตามใจลูกค้าไง เราไม่รู้เลยว่าวันไหนเขาจะมาจับถ้าเราไม่ยอมเขาก็ปล่อยเลยตามเลย เขาจะไม่สนใจว่าไก่เราจะเป็นยังไง...อย่างมาวันเขาก็ได้เรื่องอาหาร กินต่อเนืองไป แต่ไก่เรากินมีแต่ไทรมลง

(น้ำหนัก) ไม่ค่อยขึ้น ถ้าได้ระยะไม่เกิน 40 วันจะสวยมาก แต่ไม่ค่อยมีหрок เขาขายแต่ในบ้านเรา ส่วนมากบ้านเรา โลกถึงโลเจ็ด ก็กินกันแล้ว”

(นายเสริม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นอกจากนี้ในบางกรณีพบว่าบริษัทอ้างเรื่องคุณภาพของไก่เนื้อมาใช้ในการกดราคาไก่เนื้อของเกษตรกรอย่างไม่เป็นธรรมอีกด้วยคือปกติแล้วราคาประกันในการขายไก่เนื้อจะอยู่ที่ 34 บาทต่อกิโลกรัมหากไก่ที่ไม่สมบูรณ์เช่น ร่างกายพิการไม่สมบูรณ์ บริษัทจะรับซื้อในราคา “ไก่พิการ” คือ 25 บาทต่อกิโลกรัม แต่ในกรณีของนางสมรพบว่าการอ้างเกณฑ์ในการรับซื้อไก่เนื้อที่ไม่เป็นธรรมโดยอ้างว่าไก่ที่มีน้ำหนักน้อยกว่าไก่ตัวอื่นเป็น “ไก่พิการ” ซึ่งจะรับซื้อในราคาที่ถูกลงกว่าราคาปกติถึง 9 บาท นางสมรเล่าให้ฟังถึงการเข้ามาจับไก่ในฟาร์มของตนทั้งหมดแต่คิดราคาไก่เนื้อที่จับไม่เท่ากันโดยอ้างว่าไก่ที่มีน้ำหนักน้อยกว่าตัวอื่นเป็นไก่พิการและคิดราคาไก่ถูกลงกว่าราคาประกัน

“บางทีก็ตีไก่เราเป็นไก่พิการ ไข่ไก่ที่ได้โลครึ่ง โลกเจ็ด เขาก็จับไป ไข่ที่อยู่โลสาม โลสอง เขาก็ตีเป็นไก่พิการไปหมด ไม่ให้เราเลี้ยงต่อ จาก 34 บาทเหลือ 25 บาทไป 9 บาท กินอาหารแบบเดียวกัน แล้ว 300 ตัว ตัวหนึ่งโลหนึ่ง โลละ 25 บาท ตัวหนึ่ง 9 บาท 300 ตัวก็เท่ากับ 1,800 บาท ถ้าเราได้เราก็ได้เพิ่มมา 1,800 บาท”

(นางสมร, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นางมณีภรรยาของสีกี้เคยประสบกับการคิดราคาไก่ที่น้ำหนักน้อยกว่าปกติว่าเป็นไก่ที่พิการ โดยนางเล่าว่าลูกค้าบริษัทมาจับไก่ก่อนเวลาที่ไก่จะได้น้ำหนักตามเกณฑ์ บริษัทกลับคิดราคาไก่ในราคาไก่พิการทำให้สูญเสียรายได้ไป

“...25 บาทคือไก่พิการ เช่นขาเสีย เดินไม่ได้ เวลาเขาจับไก่ เขาก็จะมาจับไก่ที่น้ำหนักยังไม่ถึงเกณฑ์ แต่เขาก็จะตีไปเลยว่าไก่นั้นเป็นไก่ที่พิการ”

(นางมณี, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2554)

จากข้อมูลของเกษตรกรสรุปได้ว่าตลาดของเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาด เป็นตลาดภายในประเทศของลูกค้ารายย่อยที่ต้องการไก่ขนาดเล็กคือไก่ขนาด 1.6 – 1.7 กิโลกรัมหรือไก่เนื้อในช่วงอายุ 30- 37 วัน เพื่อไปทำเป็นไก่ย่าง ไก่หัวเจ้าและไก่โต๊ะจีนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้เกษตรกรต้องขายไก่ในช่วงอายุที่ไก่อังไม่เติบโตเต็มที่และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการขายไก่อ่ลดลงกว่าที่ควรจะได้ประมาณ 14 – 32 บาทต่อไก่หนึ่งตัวหากขายไก่ในช่วงอายุ 40- 45 วัน น้ำหนักประมาณ 2.0 – 2.5 กิโลกรัม เพราะรายได้จาก

การขายไก่เนื้อจะขึ้นอยู่กับราคาประกันที่บริษัทตั้งไว้ คือ 34 – 35 บาท ต่อน้ำหนักไก่หนึ่ง กิโลกรัม¹⁵

ในกรณีที่ความต้องการไก่เนื้อของตลาดที่เป็นลูกค้ารายย่อยลดลง การมาจับไก่ที่ฟาร์มของเกษตรกรก็อาจล่าช้าไปกว่าที่ควรจะเป็นคือเกิน 45 วัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรเช่นกัน เพราะไก่เนื้อเป็นไก่ที่เจริญเติบโตเร็วเมื่ออายุถึงประมาณ 40-45 วันถือเป็นช่วงอายุที่ไก่เจริญเติบโตสูงสุด หากมาจับไก่ช้ากว่า 45 วันก็จะทำให้เกษตรกรต้องแบกภาระต้นทุนปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะอาหารไก่ที่เพิ่มขึ้นเพราะเกษตรกรต้องให้อาหารไก่จนกว่าจะถึงวันจับไก่แต่น้ำหนักไก่จะไม่เพิ่มขึ้นอีกต่อไป หรือที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่บอกว่าเลี้ยงเกิน 45 วันก็ “กินทุน”

การผลัดภาระความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการจับไก่ให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ ทำให้เกษตรกรต้องรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นธรรม เช่น การไก่ที่ตายจากการจับไก่ของคนงานจับไก่ การมาจับไก่ไม่ตรงกับเวลานัดหลังจากให้เกษตรกร “แขวนถัง” โดยหากมาจับไก่อเร็วกว่าเวลาก็จะคิด “ค่ากระเพาะ” และหากมาจับช้ากว่าเวลาก็จะให้น้ำหนักไก่อก็หายไปมาก นอกจากนี้ยังมีความไม่เป็นธรรมในการรับซื้อไก่เนื้อจากเกษตรกรอีกด้วยเช่น ในกรณีที่กำหนดให้ไก่ที่มีน้ำหนักน้อยกว่าตัวอื่นๆ ให้เป็นไก่พิการ โดยให้ราคาต่ำกว่าราคาประกันถึง 9 บาทต่อกิโลกรัม เป็นต้น

ตามหลักการแล้วการทำเกษตรกรแบบพันธะสัญญา กับบริษัททุนจะทำให้เกษตรกรรายย่อยที่ขาดเงินทุนสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้ง่ายขึ้นผ่านสินเชื่อจากบริษัท และยังได้ประโยชน์จากการประหยัดจากขนาด (Economy of scale) และการเข้าถึงตลาดที่แน่นอน การป้องกันความเสี่ยงทางด้านรายได้จากการประกันราคารับซื้อผลผลิต (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม, 2552:3) แต่ในอีกมุมหนึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งปัจจัยการผลิต และตลาดของฟาร์มไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ถูกควบคุมหรือถูกกำหนดโดยบริษัทหรือลูกค้าของบริษัท ทำให้เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรองหรือควบคุมในการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายไก่ของตนเองและหากบริษัททุนมีกระบวนการบริหารจัดการที่ไม่โปร่งใสด้วยแล้วก็จะทำให้เกษตรกรถูกเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรมได้ ดังที่นายทงผู้ที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเป็นคนแรกของตำบลท้ายตลาดมากกว่า 20 ปี และยังประกอบอาชีพเป็นช่างสร้างและซ่อมบำรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่ให้เกษตรกรที่ต้องการทำสัญญากับบริษัท ก. ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัทไว้ที่น่าสนใจว่า

¹⁵ ราคาประกันของบริษัท ก.เท่ากับ 34 บาท ต่อกิโลกรัม ส่วนราคาประกันของบริษัท ข. เท่ากับ 35 บาท ต่อกิโลกรัม ราคา ณ 1 กุมภาพันธ์ 2554 เป็นต้นมา

“เดิมที่บริษัทเขาก็หวังได้กำไรจากการขายไก่เนื้อจากเรา เขาก็เน้นของที่ต้องได้คุณภาพ มาตอนหลังๆ เขาไม่เน้นแล้ว ...ยังงี้ไก่เขาก็พอขาย เหลือขายกันอยู่แล้ว แรกๆบริษัทยังไม่ค่อยมีนะเค้า(ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) ให้เกษตรกรทำก่อน พอเกษตรกรทำได้บ้าง บริษัทถึงได้หันไปทำของมัน ตอนนี่บริษัทก็ทำเต็มอัตราแล้ว ...เกษตรกร ไม่ต้องการมึงแล้ว ถีบหัวเกษตรกรทิ้งแล้ว พุดเอาตรงๆอย่างนี้เลย เอาลูกไก่มาลงก็ได้แล้ว ก็รวยแล้ว แคขายอาหาร ขายลูกไก่ก็รวยแล้ว ส่วนจับไก่ เป็นผลพลอยได้ ยาอีกต่างหาก ได้หลายต่อ การลงไก่ให้เรา ตอนนี่หลังๆไม่เน้นแล้ว เพราะคนเลี้ยงเยอะแล้วไง แรกๆก็ให้เกษตรกรทำก่อน หลังๆเขาก็ทำเอง ถีบหัวเราแล้ว แคขายไก่เขาก็รวยแล้ว ส่วนจับไก่ ก็เป็นผลพลอยได้แล้ว ถ้าเราทำเองหมดเอง บริษัทก็บีบรัดเรา ตลาดก็ไม่มีเราตายเลย ก็แย่ ถึงเราได้ตลาดแล้ว บริษัทมันดัมพ์ราคาเราก็ตายอยู่ดี ตายไหม เดือนเดียวก็ตายแล้ว ถ้าเราทำไปบริษัทก็ลดราคา เราก็ตาย เขาไม่ขาดทุนบริษัทก็ฉลาดนะ ดูแค่เกษตรกรอยู่ได้ แต่ไม่ให้ตาย แต่ก็ไม่ได้โต เพราะหนีไปไหนไม่รอด”

(นายทอง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

สอดคล้องกับ ความคิดของนายกร ที่มองว่า บริษัททุนเป็นเสมือนคนกลางที่กินส่วนต่างกำไรในการขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร และการขายไก่เนื้อ แต่ก็ไม่มีทางเลือกในเมื่อเขาเองก็ไม่ได้มีเงินทุนเพียงพอในการซื้อปัจจัยการผลิต

“บริษัทเจ้าของลูกไก่เป็นคนละบริษัทกับบริษัทก. บริษัทก.ไปซื้อเขามาอีกที อย่างบริษัทลูกไก่ก็มีหลายบริษัทแล้วแต่ที่บริษัท ก.เขาไปซื้อมา เพราะบริษัทเขาไม่มีโรงฟักเอง ต้องซื้อเขา เขาซื้อมาแล้วก็บวกกำไรเอามาขายเรา อาหารก็เหมือนกัน อย่าง 375 บาท เขาอาจจะเอาเรา 5 บาทก็ได้มันไม่แน่ ยาก็เหมือนกัน เหมือนนายหน้า เขามีแต่ได้ไม่มีเสียหรอก บริษัทก็กินกำไรอย่างเดียว ตั้งแต่ลูกไก่ อาหารยันเนื้อไก่ เขาได้ทุกอย่าง อย่างซื้อได้เราไปกิโลกกรัมละ 31 บาทไปขายกิโลกกรัมละ 50 บาทได้เลย ไปขายเท่าไรก็ไม่รู้ เราจะซื้อกับบริษัทลูกไก่โดยตรงก็ไม่ได้ เราไม่มีเงินประกันพอ เราต้องจำยอม บริษัทก.ก็เหมือนเอเยนต์บริหารจัดการให้เราทุกอย่าง อย่างบริษัทที่ขายของให้บริษัทก.เขาน่าจะรู้กัน... รู้กันอยู่แล้ว ให้เปอร์เซ็นต์กันว่าอะไรเท่าไร เจ้าของบริษัทเขาสร้างบ้านที่ 10-20 ล้าน “ (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

ปัญหาสำคัญของการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยจึงน่าจะอยู่ที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกร การควบคุมการผลิตไก่เนื้อจึงอยู่ที่บริษัททุนเป็นผู้กำหนดโดยมีเกษตรกรเป็นเพียงแรงงานนอกระบบที่ถูกผูกมัดด้วยพันธะสัญญาที่ไม่เป็นธรรม นายเข้มแกนนำเกษตรกรได้สะท้อนความคิดและความรู้สึกของเกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาไว้ว่า

“เราก็ต้องรับผิดชอบเองทั้งหมด บางทีเขาก็เปลี่ยนราคาประกันเอง เขาคำนวณของเขาเอง อาหารเท่าไร ประกันเท่าไร ไก่ฟักการโลละเท่าไร เราก็ต้องทำตามเขา เขาเปลี่ยนเองหมดเราก็ต้องทำตามเขาเป็นแบบนี้ทุกที ถ้าไม่พอใจก็ไม่ต้องเลี้ยง เราจะไปพูดไม่ได้เลยว่าราคาประกันเท่านี้ อาหารต้องเท่านี้ไม่ได้เลย แต่เราก็ทำที่ไว้แล้วยังไงก็ต้องเลี้ยง ทำแล้ว เปลี่ยนก็ต้องเอาดินมาถมอีกเท่าไร ถ้ากลบก็ต้องเป็นแสน เอาไปทำนาก็ทำยาก”

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

ด้วยข้อจำกัดทางด้านเงินทุนของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ปัญหาเรื่องราคาและช่องทางการตลาดในการขายไก่เนื้อของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรพันธะสัญญายังเป็นวิถีทางที่เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงเงินทุนได้ในรูปของสินเชื่อและต้องอาศัยช่องทางการตลาดในการจำหน่ายสินค้าผ่านบริษัททุน ดังนั้นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาจึงเป็นทางเลือกที่ต้องจำยอมในการถูกเอาเปรียบในเรื่องปัจจัยการผลิต และการตลาดบ้าง แต่อย่างไรก็ตามบริษัททุนเองก็ยังคงอาศัยเกษตรกรในกระบวนการผลิตโดยเฉพาะที่ดิน โรงเรือนและแรงงานดังนั้นในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเกษตรกรพันธะสัญญาบริษัทก็ยังคงยอมผ่อนปรนและเกษตรกรก็ยังมีพลังในการรับมือและต่อรองอยู่ซึ่งจะกล่าวถึงในเรื่องการปรับตัวของเกษตรกรต่อไป

5.2 การควบคุมเชิงโครงสร้างของรัฐต่อเกษตรกร

เนื้อหาในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงนโยบาย ยุทธศาสตร์และบทบาทของภาครัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านปศุสัตว์ซึ่งเปรียบเสมือนโครงสร้าง (Structure) ที่มีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อรายย่อย (Agency) ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในประเทศและระหว่างประเทศซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของเกษตรกรในชุมชน โดยมองว่ารัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจเอกชนกับเกษตรกรในชุมชน

5.2.1 บทบาทและนโยบายของรัฐต่อการพัฒนาการปศุสัตว์เพื่อการค้า

รัฐไทยเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศผ่านนโยบาย และแผนพัฒนาต่างๆที่กำหนดโดยรัฐ แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐไทยจะมีทิศทางไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี แต่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันรัฐไทยเองก็มีระดับของการเข้ามา กำหนดนโยบายรูปแบบ เนื้อหาที่แตกต่างกันไปตามบริบทสถานการณ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งในภายในประเทศเองและในระดับระหว่างประเทศ ในช่วงหลังสนธิสัญญา บาวริงแม้เศรษฐกิจของประเทศไทยได้ถูกเชื่อมร้อยเข้ากับเศรษฐกิจโลกด้วยการส่งออกข้าวที่เป็น สินค้าสำคัญ แต่รัฐไทยเองยังคงไม่ได้เข้ามาแทรกแซงวิถีการผลิตของชุมชนหมู่บ้าน จากการใน งานศึกษาของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2550) ได้สรุปการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในชุมชนหมู่บ้านไทย ช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 มาจนถึง พ.ศ.2475 พบว่า รัฐไทยในช่วงนี้ยังมีบทบาทที่ จำกัดในการเข้ามำกำหนดหรือแทรกแซงโดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนหมู่บ้าน แม้ว่าตั้งแต่หลังสนธิสัญญาบาวริง เป็นต้นมาาระบบเศรษฐกิจในภาคกลางได้ค่อยๆเปลี่ยนแปลง ไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแต่ก็เป็นไปอย่างอย่างช้าๆเนื่องจากรัฐและทุนเพียงแต่เข้าไปดัก ตวงมูลค่าส่วนเกินจากการผลิตของชุมชนหมู่บ้านโดยเอากำไรจากการซื้อข้าวมาขาย หรือการเก็บ ภาษีเท่านั้น ไม่ได้เข้าไปแทรกแซงระบบการผลิตในชุมชน คือปล่อยให้ชุมชนยังคงทำการผลิตแบบ ดั้งเดิมที่ใช้เทคโนโลยีง่ายๆ และใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก

ต่อมาเมื่อมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2504 เป็นต้นมารัฐได้เข้ามามีบทบาทที่ชัดเจนมากขึ้นในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายใน การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนหมู่บ้านอย่างกว้างขวางและมากยิ่งขึ้น โดยใช้แนวคิดในการเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐานเป็นหลักในระยะแรก จนมาสู่การวางแผนที่คำนึงถึงมิติด้านสังคม ทรัพยากรมนุษย์และ สิ่งแวดล้อมมากขึ้นในระยะต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาได้กำหนด ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจตามรายสาขา เช่น ภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การเงิน เป็นต้น โดยแผนการพัฒนาทางด้านปศุสัตว์เป็นแผนหนึ่งที่อยู่ในส่วนของการพัฒนาทางด้านเกษตรกร และสหกรณ์ของประเทศ โดยถูกกำหนดไว้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เป็นต้นมา มีรายละเอียดที่กล่าวถึงสภาพการเลี้ยงสัตว์ของประเทศว่าเป็นการ เลี้ยงไว้เพื่อใช้งานและบริโภคเองเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้ามากนัก ดังนั้นการ เลี้ยงในระบบฟาร์มขนาดใหญ่ยังมีน้อยมาก จึงให้มีการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อ โคนม กระบือ สุกร และเป็ดไก่พันธุ์ดีและให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นพอแก่ความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ

โดยการพัฒนาพันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์รวมถึงการป้องกันและกำจัดโรคเพื่อให้การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่มีกำไรมากขึ้น(สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2551: ออนไลน์) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) ได้กำหนดเขตพื้นที่ที่ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์โดยมุ่งที่จะผลิตปศุสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพทางภูมิศาสตร์ในแต่ละพื้นที่ ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในรูปธุรกิจ) สนับสนุนกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์และผู้ประกอบกิจการขนาดใหญ่ มีการปรับปรุงและออกกฎหมายในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพสัตว์ มีการนำเข้าพันธุ์สัตว์พ่อแม่พันธุ์จากต่างประเทศ ทั้งโค สุกร เป็ด ไก่ สนับสนุนอุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2515: 241-242) และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 -2539) ได้กำหนดให้มีการปรับโครงสร้างการผลิต การเกษตรเพื่อเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร โดยระบุงการให้รัฐเป็นตัวกลางสนับสนุนให้มีการดำเนินการผลิตทางการเกษตรร่วมกันระหว่างบริษัททุนกับเกษตรกร ที่เรียกว่าธุรกิจการเกษตร “แบบตลาดข้อตกลง” หรือการเกษตรแบบพันธะสัญญานั้นเอง โดยได้กำหนดแนวทางและมาตรการที่ให้รัฐเป็นตัวกลางในการประสานประโยชน์และเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับนักธุรกิจการเกษตรแผนใหม่ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่เกษตรกรในการร่วมดำเนินธุรกิจการเกษตร “แบบตลาดข้อตกลง” และการร่วมทุนในอุตสาหกรรมการเกษตร รวมถึงการดูแลสัญญาข้อตกลงระหว่างกลุ่มเกษตรกรและนักธุรกิจการเกษตรให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ:144-146)

ในสมัยรัฐบาลของพ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร รัฐบาล มีนโยบายการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก และนโยบายในการส่งเสริมให้ประเทศไทยพัฒนาไปเป็นครัวโลก ประกอบเงื่อนไขในเรื่องการค้าระหว่างประเทศ ความเข้มงวดในการตรวจคุณภาพผลิตภัณฑ์อาหารที่นำเข้าของประเทศคู่ค้าที่สำคัญ เช่นประเทศสหภาพยุโรป (EU) ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงมีนโยบายที่ให้ความสำคัญเรื่องความปลอดภัยของอาหาร (Food Safety) โดยมอบหมายให้กรมปศุสัตว์ดำเนินการพัฒนาและกำกับดูแลการกำหนดมาตรฐานการผลิตและการแปรรูปสินค้าปศุสัตว์ให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานสากล (กองแผนงาน กรมปศุสัตว์, 2552: 58- 59) นำไปสู่การดำเนินการตรวจสอบมาตรฐานและรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์อาหารที่บริโภคในประเทศ และที่ส่งออก

สรุปได้ว่ารัฐได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศผ่านการกำหนดทิศทาง แผนงานและนโยบายต่างๆ โดยการพัฒนาการปศุสัตว์เป็นภาคส่วนที่รัฐให้ความสำคัญ เพราะเป็นแหล่งอาหารของคนภายในประเทศและยังทำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก เช่น

การส่งออกไก่แช่แข็งไปยังประเทศคู่ค้าที่สำคัญ แต่ด้วยกติกาทางการค้าระหว่างประเทศ ภัยคุกคามจากโรคระบาด และการแข่งขันทางการค้าทำให้รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการจัดระเบียบในกระบวนการผลิตสินค้าปศุสัตว์จากฟาร์มไปจนถึงมือของผู้บริโภคทั้งในเรื่องการทำมาตรฐานฟาร์ม การสนับสนุนอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตและความปลอดภัยในเรื่องผลิตภัณฑ์ควบคู่กันไป ซึ่งการที่รัฐได้เข้ามากำหนดมาตรฐานในกระบวนการผลิตปศุสัตว์นี้ได้ส่งผลต่อกระทบต่อวิธีการผลิตไก่เนื้อขององค์กรธุรกิจและเกษตรกรรายย่อยทำให้ต้องมีการปรับตัวในการเลี้ยงสัตว์เพื่อให้สามารถแข่งขันทางการตลาดและสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคที่ต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและความปลอดภัยสูง

5.2.2 มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ กับโครงสร้างการควบคุมโดยรัฐ

ในอดีตการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรไทยมีเกือบทุกครัวเรือนเพื่อบริโภคเนื้อและไข่เป็นอาหารหรือถ้ามีปริมาณมากพอก็จำหน่ายเป็นรายได้เสริม จากการเลี้ยงไก่ในจำนวนไม่มากแบบปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติ หรือล่อมเล้าภายในบริเวณพื้นที่บ้านของเกษตรกร ได้พัฒนามาสู่รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าในระบบฟาร์มที่มีการเลี้ยงไก่จำนวนมากในโรงเรือน ส่งผลให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการจัดการการเลี้ยงไก่ใหม่ทั้งหมดจากการเลี้ยงไก่แบบพื้นบ้านมาสู่การเลี้ยงไก่แบบฟาร์มอุตสาหกรรมที่ต้องอาศัยปัจจัยการผลิตต่างๆที่ผ่านกระบวนการ การคัดสรรและการผลิตที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ เช่น พันธุ์ไก่เนื้อ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงต้องอาศัยเทคนิค วิทยาการและระบบการบริหารจัดการในเรื่องการเลี้ยงไก่เนื้อที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ สะอาดและปลอดภัยตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

การเลี้ยงไก่เนื้อให้ได้คุณภาพและมาตรฐานตามเกณฑ์ที่ตลาดกำหนดได้ทวีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นตามการขยายตัวของตลาดไก่เนื้อทั้งภายในประเทศและการส่งออกไปยังประเทศคู่ค้าที่สำคัญๆ เช่น สหภาพยุโรป (EU) สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เป็นต้น รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องได้พยายามสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบการผลิต และผลิตภัณฑ์ไก่เนื้อให้มีคุณภาพและปลอดภัยเป็นที่ยอมรับ โดยกรมปศุสัตว์ที่เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบโดยตรงจึงได้พัฒนาระบบมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ในอุตสาหกรรมอาหาร รวมถึงในอุตสาหกรรมไก่เนื้อทั้งระบบด้วย ที่ครอบคลุมตั้งแต่การผลิตอาหารไก่เนื้อ การทำฟาร์มเลี้ยงไก่พ่อแม่พันธุ์ โรงฟัก ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ โรงฆ่าสัตว์และชำแหละ โรงงานแปรรูป การบรรจุหีบห่อไปจนถึงการขนส่งเคลื่อนย้าย

จุดเริ่มต้นของการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์มาจากความตื่นตัวของการบริโภคอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยของตลาดภายในและภายนอกประเทศทำให้กระบวนการผลิตไก่

เนื้อต้องปรับตัวให้สามารถตอบโจทย์ในเรื่องความปลอดภัยของอาหาร โดยภาครัฐได้นำเอาหลักการ “การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี”¹⁶ (Good Agricultural Practice; GAP) มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์” (Livestock Farm Standard) เพื่อสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมในการผลิตอาหารปลอดภัยเพื่อรองรับกับการแข่งขันทางการค้าโดยในสมัย นายปองพล อติเรกสาร ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการออก “ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เรื่องมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของประเทศไทย พ.ศ. 2542”¹⁷ ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542 เพื่อส่งเสริมให้การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าพัฒนาไปสู่มาตรฐานสากลมากยิ่งขึ้น โดยให้สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ดำเนินการจัดทำคู่มือ “การปฏิบัติงานตามมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ” เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติในการพัฒนาการเลี้ยงไก่เนื้อให้ได้มาตรฐานสากล โดยได้กำหนดให้ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อที่ได้มาตรฐานต้องผ่านเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินรวม 4 ด้านคือ องค์ประกอบของฟาร์ม การจัดการฟาร์ม การจัดการด้านสุขภาพสัตว์และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้ คือ (สุขสันต์ ชั้นประเสริฐ, 2550: 27-37)

5.2.3 วิฤตการณ์ใช้หวัดนกกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตไก่เนื้อของชุมชน

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตในอุตสาหกรรมไก่เนื้อเกิดขึ้นเมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในภูมิภาคเอเชียรวมถึงการระบาดในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2547 ในประเทศไทยพบการระบาด 3 ครั้งดังนี้ การระบาดรอบที่ 1 (วันที่ 23 มกราคม – 24 พฤษภาคม 2537) พบในพื้นที่ 42 จังหวัด การระบาดรอบที่ 2 (วันที่ 3 กรกฎาคม 2547 – 12 เมษายน 2548) พบในพื้นที่ 51 จังหวัด และการระบาดรอบที่ 3 (วันที่ 1 กรกฎาคม – 30 พฤศจิกายน 2548) พบในพื้นที่ 11 จังหวัด (ศูนย์ควบคุมโรคไข้หวัดนก, 2549ก:1-2) ปัญหาไข้หวัดนกได้ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมไก่เนื้ออย่างมากโดยอุตสาหกรรมไก่เนื้อทั้งระบบเสียหายรวมทั้งสิ้น 100,700 ล้านบาท โดยเฉพาะเกษตรกรและผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งประเทศได้รับความเสียหายมากที่สุดถึง 27,950 ล้านบาท สำนักงานเศรษฐกิจการคลังได้ประเมินผลกระทบของโรคไข้หวัดนกในไก่ต่อเศรษฐกิจต่อเศรษฐกิจไทยโดยใช้แบบจำลองเศรษฐกิจมหภาค (Macroeconomic

¹⁶ “การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี”ตาม ระเบียบกรมปศุสัตว์ว่าด้วยการขอรับและออกใบรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ พ.ศ. 2551 หมายถึง วิธีปฏิบัติที่ว่าด้วยองค์ประกอบของฟาร์มเลี้ยงสัตว์ การจัดการฟาร์มเลี้ยงสัตว์ การจัดการสุขภาพสัตว์ การจัดการสิ่งแวดล้อม และการจัดการด้านสวัสดิภาพสัตว์ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ถูกสุขลักษณะและปลอดภัยต่อผู้บริโภค

¹⁷ ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของประเทศไทย พ.ศ. 2542 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2542 ฟาร์มไก่เนื้อ หมายถึง ฟาร์มที่เลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้า (Broiler) ที่มีจำนวนตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไป

Model) พบว่าทำให้อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Real GDP Rate) ในปี พ.ศ.2547 ลดลงร้อยละ 0.22 ต่อปี และพบว่าลักษณะฟาร์มที่เกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกในสัตว์ปีกเป็นฟาร์มของเกษตรกรรายย่อยถึงร้อยละ 93 ซึ่งเป็นฟาร์มที่ไม่มีระบบการป้องกันโรคเช่นเลี้ยงแบบปล่อยทั่วไปหรือไล่ทุ่งถึงร้อยละ 73 เป็นฟาร์มที่มีระบบป้องกันโรคบ้าง เช่นเลี้ยงในโรงเรือนบนบ่อปลา ร้อยละ 24 ส่วนฟาร์มที่เลี้ยงในระบบที่มีการป้องกันโรคที่ดีเช่นในโรงเรือนแบบปิดมีการพบโรคเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น (ศูนย์ควบคุมโรคไข้หวัดนก, 2549ก:16,70)

จากรายงาน “การควบคุมโรคไข้หวัดนกในประเทศไทย” ที่จัดทำโดยศูนย์ควบคุมโรคไข้หวัดนก สำนักควบคุมป้องกันและบำบัดโรคสัตว์ กรมปศุสัตว์ (2549) สรุปว่า รัฐบาลได้ดำเนินการจัดการแก้ไขปัญหาการระบาดของโรคไข้หวัดนกโดยมีการตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานขึ้นหลายชุดเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็น “ศูนย์ประสานงานแก้ไขปัญหาสัตว์ปีก” มาตรการในระยะสั้นที่สำคัญได้แก่ การดำเนินการแก้ไขปัญหาโรคระบาดสัตว์ปีกภายในประเทศ และที่มีผลกระทบระหว่างประเทศ การช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ประกอบการสัตว์ปีกที่ได้รับผลกระทบจากโรคระบาดสัตว์ปีก เช่น การออกมาตรการควบคุมโรคและการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกและผลิตภัณฑ์สัตว์ปีกตามที่กำหนดโดยองค์การโรคระบาดระหว่างประเทศ (World Organization for Animal Health หรือ Office International des Epizooties; OIE) เพื่อการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกและกักกันโรครอบจุดเกิดโรคภายในรัศมี 5 กิโลเมตร มาตรการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกทั้งภายในจังหวัดภายในโซนเลี้ยงสัตว์ปีกและระหว่างโซนเลี้ยงสัตว์ปีก และมาตรการการทำลายสัตว์ ซากสัตว์ปีกจะถูกทำลายทันทีในจุดที่เกิดโรคและภายในรัศมี 5 กิโลเมตร ส่วนการแก้ไขปัญหาระยะยาวสำนักนายกรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การเลี้ยงไก่และสัตว์ปีก รวมถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมแปรรูป มีหน้าที่สำคัญในการจัดทำแผนงาน โครงการ มาตรการและระบบการจัดการมาตรฐานอุตสาหกรรมปศุสัตว์ โดยได้กำหนดมาตรการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเลี้ยงสัตว์ปีกที่สำคัญได้แก่

- การปรับปรุงฟาร์มให้เข้าสู่มาตรฐาน

- ให้นำระบบการควบคุมแบบการผลิตแบบแยกส่วน¹⁸ (Compartmentalization) มาเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาระบบการเลี้ยงสัตว์ปีก ประกอบด้วย การกำหนดมาตรฐานฟาร์ม การกำหนดมาตรการควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกเพื่อป้องกันโรคระบาด การสุ่มตัวอย่างสัตว์ปีกเพื่อตรวจโรคอย่างต่อเนื่อง ให้มีการจดทะเบียนและเข้มงวดกับการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการค้าสัตว์ปีกให้มีระบบการรักษาสุขอนามัยที่ทันสมัย
- การกำหนดให้ผู้ประกอบการต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การนำสัตว์ปีกเข้าเลี้ยงใหม่ที่ต้องขออนุญาตปศุสัตว์จังหวัด โดยต้องดำเนินการตามเกณฑ์ที่กำหนดเช่น ทำความสะอาดและฆ่าเชื้อโรคโรงเรือนเลี้ยง บริเวณฟาร์ม และอุปกรณ์การเลี้ยง การพักโรงเรือน 21 วันก่อนที่จะนำสัตว์ปีกรุ่นใหม่เข้าเลี้ยง การจดบันทึกข้อมูลการเลี้ยงสัตว์ปีก นอกจากนี้ผู้ประกอบการต้องผ่านหลักสูตร ผู้ควบคุมดูแลฟาร์มสัตว์ปีกจากกรมปศุสัตว์และฟาร์มเลี้ยงสัตว์ปีกหรือฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อตั้งแต่ 3,000 ตัวขึ้นไปต้องผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานฟาร์มจากกรมปศุสัตว์ด้วย หรือในกรณีไม่ผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานฟาร์มและเป็นฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อน้อยกว่า 3,000 อนุโลมให้ฟาร์มสัตว์ปีกต้องผ่านการตรวจรับรองด้านการป้องกันโรคระบาดสัตว์จากสัตวแพทย์สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด (ศูนย์ควบคุมโรคใช้หวัดนก,2549ข:35-36)

แม้ว่ารัฐจะได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดมาตรฐานฟาร์ม การจัดการควบคุม ป้องกันโรคระบาดในสัตว์ปีกตั้งแต่ก่อนเกิดการระบาดของโรคใช้หวัดนกในปีพ.ศ.2547 เพื่อตอบสนองกับตลาดที่ต้องการบริโภคอาหารที่สะอาดและปลอดภัย แต่ยังคงอยู่กับบริษัทอุตสาหกรรมอาหารขนาดใหญ่ ไม่ได้แพร่หลายไปยังผู้ประกอบการรายย่อยและเกษตรกร หลังจากวิกฤตการณ์ใช้หวัดนกแล้วรัฐได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการกำหนดให้ผู้ที่อยู่ในห่วงโซ่การผลิตอาหารรวมถึงเกษตรกรรายย่อยได้ปรับปรุงการผลิตให้มีมาตรฐานมากยิ่งขึ้น

จากมาตรการการแก้ไขปัญหการแพร่ระบาดของโรคใช้หวัดนกของภาครัฐได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในตำบลท้ายตลาดที่สำคัญ 2 ประการคือ หนึ่ง การที่เกษตรกรในชุมชนต้องเลิกเลี้ยงไก่เนื้อไปจำนวนมากและ สอง การที่เกษตรกรต้องปรับปรุง

¹⁸ ตามประกาศกรมปศุสัตว์เรื่องระบบคอมพาร์ตเมนต์ในอุตสาหกรรมสัตว์ปีกไทย พ.ศ. 2554 ระบุว่า ระบบการควบคุมแบบการผลิตแบบแยกส่วน (Compartmentalization) หมายถึง ฟาร์มหรือกลุ่มฟาร์มที่มีสัตว์ชนิดเดียวกัน(ในที่นี้หมายถึงไก่เนื้อ)ซึ่งทราบสถานภาพของโรค โดยอยู่ภายใต้ระบบการจัดการด้านความปลอดภัยทางชีวภาพร่วมกัน โดยมีการควบคุมและเฝ้าระวังโรคใช้หวัดนก และการตรวจย้อนกลับ เพื่อป้องกันความเสี่ยงการนำเชื้อไวรัสใช้หวัดนกเข้าไปแพร่ระบาดภายในกลุ่มฟาร์มรวมถึงพื้นที่กันชนรอบฟาร์ม การจัดทำ Compartmentalization เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า (ระหว่างประเทศ)

ฟาร์มเลี้ยงไก่ของตนให้เข้าสู่มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ปีกตามข้อกำหนดของกรมปศุสัตว์ มีรายละเอียดดังนี้

1) เกษตรกรในตำบลท้ายตลาดต้องเลี้ยงไก่เป็นจำนวนมาก เพราะหลังจากการพบไก่ที่ติดเชื้อไข้หวัดในตำบลท้ายตลาด ปศุสัตว์จังหวัดลพบุรีจึงสั่งให้ทำลายไก่ทั้งหมดในตำบล นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ยังได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการปรับปรุงฟาร์มให้เข้าสู่ระบบฟาร์มมาตรฐาน โดยเกษตรกรรายใดต้องการที่จะเลี้ยงไก่เนื้อต่อไปจะต้องปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบเปิดให้เป็นโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบปิด หรือที่เกษตรกรเรียกว่า “ทำอีแว็ป”(EVAP: Evaporation Cooling Systems) ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ เนื้อในตำบลตัดสินใจเลิกเลี้ยงไก่ไปเป็นจำนวนมากเนื่องจากเห็นว่าต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากในการปรับปรุงฟาร์มอาจจะไม่คุ้มค่าในการลงทุน

นายเสริมเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนตำบลท้ายตลาดมีคนเลี้ยงไก่จำนวนมาก แต่พอเกิดปัญหาไข้หวัดนก ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่เคยเลี้ยงไก่เนื้อได้เลิกเลี้ยงไก่ไปเนื่องจากไม่มีเงินทุนมากพอในการปรับปรุงโรงเรือนแบบเปิดให้เป็นโรงเรือนแบบปิด

“เมื่อก่อนเลี้ยงกันเยอะ หลังจากไข้หวัดนกแล้วก็เลิกกันไปเยอะเหมือนกัน เพราะเงินทุนทำ(เลี้ยงไก่)ไม่ค่อยมีก็เลิกกันไป ขายเล้าทิ้งไป”

(นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2554)

นายวสันต์ เคยเลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนแบบเปิดต่อมาเมื่อเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกทำให้เขาตัดสินใจเลิกเลี้ยงไก่เพราะเห็นว่าจะต้องลงทุนในการปรับปรุงโรงเรือนจากโรงเรือนแบบเปิดไปเป็นโรงเรือนแบบปิดที่ต้องใช้เงินลงทุนสูง เขาเล่าว่า

“ก่อนหน้าจะเกิดไข้หวัดนก ก็เลี้ยงไก่อยู่ แต่หลังจากนั้นต้องทำอีแว็ป ต้นทุนก็สูงอยู่ เป็นแสน ผมเลยไม่ทำ ตอนนั้นผมก็ไม่ได้เลี้ยงเอง หรอก ผมรับราชการทหาร ให้อุ่นกับแม่เลี้ยง มันก็เลยเกิดปัญหา หลังๆก็ไม่ค่อยดีมาลงด้วย มันลำบากในเรื่องการดูแล ตอนนี้อยู่แล้วเป็นค้าขาย... เล้าที่ซื้อตอนนี้เหลือแต่เสา “

(นายวสันต์, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

นายทอง เล่าให้ฟังถึงการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนช่วงเวลาที่เกิดปัญหาการแพร่ระบาดของไข้หวัดนกว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ได้เลิกเลี้ยงไก่ไปเมื่อเกิดไข้หวัดนก และหลังจากนั้นก็ยังมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งก็ค่อยๆเลิกเลี้ยงไก่

“ช่วงที่ไข้หวัดนกหยุดไปเกือบหมดเลย บางคนเลิก ยังมีอีแว็ปนี้ยิ่งทยอยเลิก”

(นายทอง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาดเองก็เล่าให้ฟังว่าเคยทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อเช่นกัน โดยมาเลี้ยงในช่วงที่เกิดปัญหาไข้หวัดนก เพราะคิดว่าไม่คุ้มค่าหากจะต้องลงทุนปรับเปลี่ยนโรงเรือนแบบเปิดไปสู่โรงเรือนแบบปิดซึ่งใช้เงินลงทุนจำนวนมาก

“ ปี 47 ผมก็เคยเลี้ยงไก่ แต่เจอไข้หวัดนกก็เลยเลิกทำช่วงไข้หวัดนกผมก็หยุดการเลี้ยงไก่ไปเลย เพราะไม่คุ้มที่จะลงทุนต่อ”

(นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท้ายตลาด, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

2) การปรับปรุงฟาร์มให้เข้าสู่ระบบมาตรฐาน โดยเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ต้องหยุดการเลี้ยงไก่เนื้อไปประมาณ 1-2 ปี ถึงได้กลับมาเลี้ยงไก่ใหม่อีกครั้งหลังจากได้ปรับปรุงโรงเรือนและระบบฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อให้เข้าสู่การผลิตภายใต้มาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ปีกที่กำหนดโดยกรมปศุสัตว์ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องเข้าอบรมและต้องผ่านหลักสูตรผู้ควบคุมดูแลฟาร์มสัตว์ปีกจากกรมปศุสัตว์ การประกอบการฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อจะต้องผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานฟาร์มจากกรมปศุสัตว์ด้วยตามเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินมาตรฐานทั้ง 4 ด้านคือ องค์ประกอบของฟาร์ม การจัดการฟาร์ม การจัดการด้านสุขภาพสัตว์และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของกรมปศุสัตว์ที่เกี่ยวข้องในการควบคุมโรคเช่น การตรวจโรค การเคลื่อนย้ายสัตว์และซากสัตว์ โดยเฉพาะการลงทุนเพื่อปรับปรุงโรงเรือนจากโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบเปิดมาสู่โรงเรือนเลี้ยงไก่แบบปิด หรือ “การทำอีแวป” เกษตรกรกลุ่มนี้มีประมาณ 60 ราย จากเกษตรกรทั้งหมดประมาณ 200 ราย ที่เคยทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อก่อนที่จะเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกในปีพ.ศ.2547

นางสมร ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 ในโรงเรือนแบบเปิดเหมือนเกษตรกรรายอื่นๆในชุมชน เธอเล่าให้ฟังว่าเมื่อเกิดการระบาดของโรคไข้หวัดนกได้มีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์มาตรวจโรคไก่เนื้อ และสั่งให้ทำลายไก่เนื้อทั้งหมดและสั่งให้เกษตรกรหยุดเลี้ยงไก่เนื้อ เธอเล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์เข้ามาตรวจโรคไข้หวัดนกภายในชุมชนและสั่งให้เกษตรกรหยุดเลี้ยงไก่และทำมาตรฐานฟาร์ม

“เดิมทีเลี้ยงแล้วเปิด ปศุสัตว์ก็มาตรวจ มาสู่มเอาซีไปตรวจ พวกเขาก็สั่งไก่เนื้อทั้งหมดหยุดเลี้ยง ไม่ให้นำไก่เข้ามาใหม่ ตอนหลังเขาก็เรียกไปอบรม ว่าใครจะทำต่อ ต้องเป็นแล้วอีแวป ต้องทำมาตรฐานฟาร์มไปเลย แต่ก่อน มาตรฐานฟาร์มไม่มีหรอก ทำหลังจากไข้หวัดนก เมื่อก่อนไม่มีอะไรนะใครจะเลี้ยงก็เลี้ยง”

(นางสมร. สนนากลุ่มย่อย, 20 กุมภาพันธ์ 2554)

นายทง เกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2528 เป็นคนแรกๆของตำบลท้ายตลาดเล่าให้ฟังถึงการเปลี่ยนแปลงในการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ ในชุมชนภายหลังจากการระบาดของโรคไข้หวัดนกกว่าเกษตรกรผู้ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อต้องดำเนินการปรับปรุงระบบการเลี้ยงไก่ให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม โดยต้องทุนปรับปรุงโรงเลี้ยงไก่แบบเปิดให้เป็นโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบปิด

“ก่อนไข้หวัดนก ตรงนี้เป็นเล้าเปิดทั้งหมด หลังจากนั้นปศุสัตว์ก็บังคับให้เป็นเล้าปิดทั้งหมดเลย “ (นายทง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นางสมศรี เป็นเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อมาก่อนที่จะเกิดปัญหาไข้หวัดนก 3 ปี ก็ได้เล่าให้ฟังถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการเลี้ยงไก่เนื้อไปสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม

“พอไข้หวัดนกมา หยุดเลี้ยงไปปีเดียว เขาบังคับให้หยุดเลี้ยง แล้วก็บังคับให้ทำเล้าปิด ถ้าไม่ทำเล้าปิดก็ไม่ลงไก่ให้ แล้วจะมีปศุสัตว์มาควบคุม”

(นางสมศรี, การสนทนากลุ่มย่อย, 13 มีนาคม 2554)

นางวิไล ภรรยา นายกร ได้เล่าให้ฟังว่าเดิมเลี้ยงไก่เนื้อมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2544 โดยเลี้ยงในโรงเรือนแบบเปิด ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาไข้หวัดนกจึงได้ปรับปรุงมาทำโรงเรือนแบบปิด

“เลี้ยงตั้งแต่ปี 2544 ก็ 10 ปีละ แต่ก่อน 2543 ก็เลี้ยงเล้าเปิดมาก่อนนะ ก็เลี้ยงเล้าเปิดมานานเหมือนกัน แต่พอเจอไข้หวัดนกก็เลยต้องมาทำเป็นเล้าปิดกันหมดเลย”(นางวิไล, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

ส่วนนายกรได้เล่าถึงช่วงที่เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์คนหนึ่งได้เข้ามาในชุมชนและแจ้งให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ทำการปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่จากโรงเรือนแบบเปิดให้เป็นโรงเรือนแบบปิด หรือโรงเรือนแบบ “อีเว็ป” โดยเขามองอย่างตั้งข้อสงสัยว่าเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์น่าจะมีส่วนได้ส่วนเสียกับการให้เกษตรกรทำการปรับปรุงโรงเรือนหรือไม่ จึงได้พยายามบังคับเกษตรกรให้ปรับปรุงโรงเรือนไปสู่มาตรฐานฟาร์ม

“มันก็มีเจ้าหน้าที่มาพูดแต่อีเว็ปๆ อย่างเป็นเดียวเลย ยื่นคำขาดเลย... คล้ายๆ บริษัทใหญ่จ้างมาบีบชาวบ้านหรือเปล่า...ไม่มาช่วยอะไรเลย เขาให้เราทำแต่เราต้องออกเงินเอง”(นายกร, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายคม ได้เล่าว่าแต่เดิมเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนไม่มีใครเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดเพราะต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก แต่ต่อมาหลังจากเกิดปัญหาเรื่องโรคไข้หวัดนกแล้วเกษตรกรต้องปรับปรุงโรงเรือนมาสู่โรงเรือนแบบปิด และอธิบายให้ฟังว่าหากไม่ทำมาตรฐานฟาร์ม การเคลื่อนย้ายไก่เนื้อจะทำได้ ซึ่งหากเกษตรกรทำมาตรฐานฟาร์มแล้วไก่เนื้อจะผ่านการตรวจโรค

ตามระบบมาตรฐานซึ่งจะทำให้ไม่มีปัญหาในการเคลื่อนย้ายไก่จากฟาร์มไปโรงเชือด หรือจากโรงพักมายังฟาร์มของเกษตรกร

“เพราะใช้หัวदनกเลยเปลี่ยนมาเลี้ยงระบบปิด เมื่อก่อนที่ไม่มีใช้หัวदनกก็ไม่มีใครเลี้ยงระบบปิด เพราะมันลงทุนสูง ตอนนี้นั้นเป็นกฎหมายหมด เพราะลื้อมาตรฐานฟาร์มถ้าไม่ได้มาตรฐานก็ขายไม่ได้ เคลื่อนย้ายสัตว์¹⁹ไม่ได้”

(นายคม,สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกรในชุมชนส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากบทบาทของรัฐผ่านการกำหนดนโยบาย การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดเกิดขึ้นมาพร้อมกับการขยายตัวของอุตสาหกรรมอาหาร โดยที่ภาครัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ส่งเสริม ควบคุมมาตรฐานสินค้าอาหารเพื่อตอบสนองตลาด หรือความต้องการของภาคธุรกิจเอกชน การผลิตในภาคอุตสาหกรรมแม้จะมีกระบวนการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วยเทคโนโลยีและระบบการบริหารจัดการที่ทันสมัยแต่ก็เป็นระบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก รวมถึงองค์ความรู้การจัดการทางการเกษตรสมัยใหม่ นโยบายทางด้านปศุสัตว์ของประเทศไทยภายใต้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมทั้งเรื่องการผลิตอาหารปลอดภัยไปจนถึงการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตทั้งในเรื่องการจัดการปัจจัยการผลิต การจัดการแรงงาน การตลาดของเกษตรกรในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5.3 การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรและชุมชนต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา

เนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอถึงการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร ที่เป็นผลมาจากการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดยใช้แนวคิด Structuration ของ Giddens เป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าการปรับตัวของเกษตรกรเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (Structure) และผู้กระทำการ (Agency) กล่าวคือมองว่าวิธีการผลิตแบบพันธะสัญญาของบริษัททุน เปรียบเสมือนโครงสร้างจากภายนอกที่เข้ามาในชุมชนและได้ส่งผลกระทบต่อ

¹⁹ การเคลื่อนย้ายไก่จากฟาร์มไปยังโรงเชือดจะต้องได้รับอนุญาตจากปศุสัตว์จังหวัด และต้องปฏิบัติตามตามระเบียบกรมปศุสัตว์ อาทิเช่น ระเบียบกรมปศุสัตว์ ว่าด้วย การอนุญาต การตรวจโรคและการทำลายเชื้อโรค ในการเคลื่อนย้ายสัตว์หรือซากสัตว์ภายในราชอาณาจักร พ.ศ.2546 ที่มีข้อกำหนดในกรณีต้องเคลื่อนย้ายหรือนำซากสัตว์ไปนอกพื้นที่ หรือจังหวัดของตน ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่อสัตวแพทย์ประจำท้องที่เพื่อตรวจสอบแหล่งที่มาของสัตว์หรือซากสัตว์อย่างละเอียดเพื่อตรวจสอบ ควบคุมและป้องกันโรคระบาดสัตว์ และประกาศกรมปศุสัตว์เรื่องระบบคอมพาร์ทเมนต์ในอุตสาหกรรมสัตว์ปีกไทย พ.ศ.2554 แก้ไขเพิ่มเติมจาก ประกาศปีพ.ศ.2549 ที่เป็นแนวทางปฏิบัติจามาตรการด้านความปลอดภัยทางชีวภาพเพื่อให้ปลอดภัยจากโรคใช้หัวदनก

ต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมในตำบลท้ายตลาด ทั้งนี้ภาครัฐได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนการทำเกษตรพันธะสัญญาผ่านนโยบายอาหารปลอดภัย โดยได้กำหนดมาตรฐานฟาร์มในการเลี้ยงไก่เนื้อ ส่งผลให้เกษตรกรในฐานะ “ผู้กระทำการ”(Agency) ไม่ได้อยู่เฉยรอรับผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเท่านั้น หากเกษตรกรมีความสามารถในการปรับตัวในการจัดการ รับมือ และตอบโต้ต่อวิถีการผลิตทุนนิยมในรูปแบบพันธะสัญญาด้วย โดยอาจแบ่งการปรับตัวของเกษตรกรออกเป็น การปรับตัวทางเศรษฐกิจกับการปรับตัวทางสังคม

5.3.1 การปรับตัวทางเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน

การปรับตัวทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนท้ายตลาด หมายถึงการปรับตัวของเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาทั้งในแง่ของกระบวนการผลิตของเกษตรกรและความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน โดยอาจสรุปได้ดังนี้

การสร้างความหลากหลายในการผลิต

ครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ไม่ได้เลี้ยงไก่แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีการทำการเกษตรหลายอย่าง ทั้ง การทำนา การเลี้ยงสัตว์ การทำสวน ทำไร่ข้าวโพด เป็นต้น เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและเพื่อจำหน่ายด้วย ถือว่าเป็นการจัดการความเสี่ยงทางรายได้ที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา และเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางการผลิตให้มีมากขึ้น เกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้ง 14 รายล้วนมีการทำการเกษตรมากกว่า 1 อย่างหรือมีรายได้จากการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรด้วย นายชอบ เล่าให้ฟังว่า นอกจากเลี้ยงไก่แล้วเขายังเลี้ยงวัว ปลูกผักสวนครัว ไม้ผลหลายชนิดไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนด้วย หากเหลือก็จะขายเป็นรายได้ อีกทางหนึ่ง เขายกบอกว่าหากเลี้ยงไก่อย่างเดียวหากเกิดปัญหาขึ้นรอบครัวก็คงแย่

“ปลูกกินเองครัวเหลือก็ขาย มะม่วง มะพร้าว ขนุน กัลย มะละกอ ข่า ตะไคร้ พริก มะกรูด มะนาวมีหมดแหละ ปลูกไว้กิน เศรษฐกิจพอเพียง ปลูกกินได้ทั้งปี ค่าใช้จ่ายก็น้อย สมุนไพรต่างๆ ทำให้ประหยัดเงินเราไปเยอะ วัวก็เลี้ยงไว้ เทียวกลายหายไป 3 ตัว ตอนนั้นก็เหลืออยู่ 3 ตัวเลี้ยงไก่อย่างเดียว พอพังก็พังไปเลย แล้วทีนี้จะทำมาหากินอะไรล่ะ ครัว...” (นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

เมื่อถามนายชาติว่านอกจากเลี้ยงไก่แล้วเขาทำอะไรอีกบ้าง เขายกบอกว่าทำทั้งทำนาปีและนาปรัง เลี้ยงวัว 1 ตัว ไก่ชน ไก่แจ้ ปลูกหมอสี และปลาซึ่งนอกจากบ่อปลาได้โรงเรือนเลี้ยงไก่แล้ว

ก็ยังมีบ่อปลาที่อยู่ทีนาคอีกด้วย ส่วนภรรยาที่รับราชการหน่วยงานแห่งหนึ่งสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เขาบอกว่าต้องทำอาชีพหลายอย่างเพราะหากหวังพึ่งการเลี้ยงไก่อย่างเดียวก็คงไม่รอด

ตอนนี้ไก่ชนของพี่มีอยู่ 3 ตัว เหลือไก่หนุ่มอยู่ 1 ตัว อย่างตัวนี้ก็ไก่แจ้ ขายได้กิโลละ 30 บาท แล้วบ่อล่อ ที่เลี้ยงปลาก็มี จับปีละครั้ง พอวิดบ่อช่วง กุมภาพันธ์ มีนาคม ก็ทำนาปรังต่อไม่ต้องพักบ่อก็ลงต่อได้เลย บ่อใหญ่นี้ผมลงปลาใหญ่ แต่อย่างบ่อโน้น(ทีนา) เราแควิดน้ำใส่พอน้ำท่วมปลาก็มาอยู่เอง เขาเรียกว่า ‘บ่อล่อ’... อย่างปลาหมอสีที่เลี้ยง ปานกลางก็ตัวละ 200 บาทขึ้น 5 ซม.นี้ก็ขายได้แล้ว เพราะก็ไม่ยากมาก ถ้าไม่เอาอันนี้มาช่วย เลี้ยงไก่อย่างเดียวก็มีแค่ตายกับตาย เมื่อวานผมไปฉีดยาฆ่าหญ้ามา กะว่าจะทำนา ตอนนั้นผมกะจะทำนาก่อนไปหว่านข้าวก่อน เพราะเดี๋ยวน้ำมาแล้วจะยุ่งอีก ทีนาประมาณ 5 ไร่ ส่วนบ่ออีก 2 ไร่ รวมเป็น 8 ไร่ ก็ทำไร่ทุกปี ปีนี้ก็ทำ 2 เทียว นาปรังเราจะทำช่วงมีนาคม แล้วพฤษภาคม มิถุนายนก็ทำนาปีแล้ว ถ้าเราทำนาปรังช่วงนี้ก็ไปเกี่ยวได้ตอน พฤษภาคม มิถุนายนแล้วก็ลงนาปีต่อ ผมทำ 2 เทียวเพราะอยู่ในลุ่ม แต่ถ้าทำนาปีก็ไปเกี่ยวตอนมกราคม กุมภาพันธ์ ก็เป็นช่วงๆแบบนี้ไป เสริมก็วิดบ่อ แล้วก็ทำนาต่ออีก เหมือนกับครบวงจรพอดี พออันนี้หมด อันนี้ก็เพิ่มมา ต่อไปต่อมาครบรอบปี ก็มีไก่ มีนา นาปรัง ปลา วัวบ้าง เป็ด ไก่ชน” ถ้าทำแล้วไก่อย่างเดียวก็จนอย่างเดียว” (นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

นายคมบอกว่า การปลูกผักเป็นอาชีพเสริมในระหว่างที่รอไก่หรือพักโรงเรือนจากการเลี้ยงนั้นการปลูกผักจะทำให้มีรายได้เสริมในครัวเรือน หากพึ่งรายได้จากการเลี้ยงไก่อย่างเดียวอาจเกิดปัญหาได้

“รายได้ที่มาเสริมในช่วงรอไก่ เช่น ปลูกผัก เป็นต้น จะไปหวังพึ่งไก่อย่างเดียวไม่ได้ต้องมีหลายๆ ทาง เพราะถ้าไก่ตกไป สุดท้ายเราก็จะอยู่ไม่ได้ ตอนนี้เราก็มีเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ทำนา แล้วก็ทำสวนคั้นบ่อนิดๆ หน่อยๆ ส่วนพี่ซิ้มลูกคิดไว้แต่ยังไม่ได้ ...ทำแตงกวาถ้าขายไม่ได้ผมก็สับให้ปลากิน เวลาไปตลาดเราก็ไปชนผักที่เขาทิ้งมาให้ปลากิน เราปลูกหลายๆ อย่างดีกว่า สลับกันขายทุกวัน เราต้องปลูกอะไรที่เรากินได้แปรรูปได้ ” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายเข้ม นอกจากมีโรงเรือนเลี้ยงไก่จำนวน 5,000 ตัวของตนเองและรับจ้างนำเลี้ยงไก่อีก 2 โรงเรือนแล้วยังทำนาเพื่อขายและปลูกผักสวนครัวไว้กินเองอีกด้วย

“อาชีพเสริมของผมก็คือ ทำนา ผมทำนาไว้ 4 ไร่ 5 ไร่ ทำขายไม่ได้กินเอง ทำนา ผมก็ทำเองหมดถ้าว่างจากไถ่ ถ้าไม่ว่างก็จ้างเค้า เป็นนาปรัง ปีหนึ่งบางทีก็สองครั้ง บางทีก็ครั้งเดียว อย่างปีที่แล้วครั้งเดียว โดนเพลี้ยบ้าง น้ำแห้งบ้าง ปีนี้ไม่รู้ใจ ... นาปรังเริ่มหว่านเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ นี่ก็ได้เดือนกว่าๆ เกียวเอาเดือน พ.ค. ไร่หนึ่งได้ 80 ถัง ... เมื่อเข้าไปดูนา เพลี้ยก็กินข้าวหมดเลย ก็ต้องพ่นยา ถ้าเราไม่ฉีดยา ก็กินหมด ฉีดเสร็จก็ต้องเอาน้ำออกด้วย ไม้จั่นเนาหมด รอบ 2 ทำ พฤษภาคม ก็ เกียว ก.ย. แต่ก็เสี่ยงถ้าน้ำมากก็ต้องรีบเกี่ยว นาปีไม่ได้ทำ เพราะมันทำได้เที่ยว เดียว แล้วก็ทำผักสวนครัวเล็กๆน้อยๆ ไว้กินมัง”

(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นายสม นอกจากเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาแล้วก็ยังปลูกพืชผักสวนครัวและทำนาด้วยตนเองอีกด้วย

“เลี้ยงไก่ตลอดทั้งปี แล้วก็ปลูกผักไปเรื่อยๆ หมดแล้วก็ปลูกใหม่ ที่ปลูกก็มีบวบ แพง กระเพรา โหระพา พริก มีแม่ค้ามารับที่บ้าน ก็มีทำนาทำกันเองไม่ได้จ้างใคร ทำนาปีละครั้งเดียว” (นายสม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นายสี ก็บอกผู้วิจัยว่านอกจากเลี้ยงไก่แล้ว ยังเลี้ยงหมูอีกด้วย หากออขายได้จากการเลี้ยง ไก่อย่างเดียวยังคงไม่ไหวเพราะบางรุ่นก็ได้ บางรุ่นก็ไม่ได้และยิ่งรุ่นหลังๆขาดทุนด้วย

“ก็เลี้ยงหมูไว้ 2-3ตัว เราขอ เราหวังอย่างเดียวไม่ได้เลย ขายหมูไปก็ซื้อมาเลี้ยงใหม่”

(นายสี, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

เหตุการณ์ที่ทำให้เห็นชัดเจนว่าการทำการเกษตรมากกว่าหนึ่งอย่างของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ทำให้เกษตรกรยังสามารถดำรงชีพอยู่ได้แม้ว่าจะต้องหยุดการเลี้ยงไก่ไปคือ กรณีที่เกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนก ในปีพ.ศ.2547 ทำให้เกษตรกรต้องหยุดการเลี้ยงไก่ไปประมาณ 1-2 ปี ช่วงนี้เองเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่หลายรายยังชีพอยู่ด้วยรายได้จากการทำการเกษตรอื่นนอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ หรือ ตัวอย่างเช่น นายสุพัฒน์เล่าว่า เขาต้องหยุดเลี้ยงไก่ แต่ก็ทำนาที่มีอยู่ 20 ไร่ของตนเอง ส่วนปัจจุบันนอกจากทำนาแล้วยังปลูกมะนาวอีกด้วย

“ตอนไข้หวัดนกเขาก็ให้หยุดเลี้ยงไปเลยเป็นปีเลย ตอนหยุดเลี้ยงไก่ ผมก็ไปทำนาเลย ผมมีนาอยู่ 20 ไร่ จ้างบ้างทำเองบ้าง เราไม่ฉีดยาเอง จ้างเขาบ้าง... ตอนนั้นก็ปลูกมะนาวมา 2-3 เดือนแล้วเป็นค่าขนมลูก ที่แรกกะจะทำเค้า 2 เค้า

แต่ไม่เอาละ ก็คิดจะทำอะหมแต่มันยุ่งยาก ต้องจ้างคนตัดก็เลยขายทิ้งไปเลย มา
ลงมะนาวแทนได้วันละ 200 เป็นค่าขนมค่ากับข้าว”

(นายสุพัฒน์, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

นางอัมพร ก็เช่นเดียวกันที่ต้องหยุดการเลี้ยงไก่เมื่อตอนเจอปัญหาใช้หวัดโดยหันมาทำนา
ประมาณ 10 ไร่ของตนเองก่อนที่จะกลับมาเลี้ยงไก่อีกครั้ง

“ตอนใช้หวัดนกหยุดไปพักหนึ่ง ตอนนั้นก็ไม่ได้คิดไปทำอย่างอื่น ก็นึกไปว่าเดียว
ก็คงเลี้ยงได้ถ้าใช้หวัดนกหมด แต่ก็ทำนาไปนิดหน่อย ประมาณ 10 ไร่ของเราเอง
นอกจากเลี้ยงไก่ก็มีทำนา ตอนนี้อยู่ยังทำอยู่ เป็นนาปรัง ทำ 2 รอบ”

(นางอัมพร, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554)

แม้แต่นายสอนที่บอกผู้วิจัยว่าประกอบอาชีพเลี้ยงไก่เนื้อแต่เพียงอย่างเดียวแต่รูปแบบการ
ใช้ประโยชน์ที่ดินก็เป็นการเลี้ยงไก่บนบ่อปลาเหมือนเกษตรกรรายอื่นซึ่งหมายความว่า นายสอน
จะมีรายได้จากการเลี้ยงปลาด้วย นอกจากนี้ภรรยาของนายสอนยังขายไข่ไก่ ไข่เป็ดอยู่ที่ตลาดในเมือง
ลพบุรีเพื่อหารายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย

สรุปได้ว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาไม่ได้เลี้ยงไก่แต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจาก
มองว่าหากพึ่งพิงรายได้จากการเลี้ยงไก่อย่างเดียวอาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางรายได้
ของพวกเขา การทำการเกษตรหลายอย่าง เช่นการทำนา การทำสวนผักสวนครัว การเลี้ยงปลา
และการเลี้ยงสัตว์อื่นๆ เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่ของเกษตรกรในการสร้างความหลากหลาย
เพื่อความมั่นคงทางการผลิต ทั้งเพื่อการบริโภคเองภายในครัวเรือนและเพื่อขายแลกเปลี่ยนเป็น
รายได้ให้แก่ครอบครัว และนอกจากนี้สมาชิกในครอบครัวเกษตรกรยังต้องออกไปทำงานนอกภาค
เกษตรเพื่อหารายได้อีกด้วย

การจัดการความรู้ในกระบวนการผลิต

การเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าซึ่งเกษตรกร
จะต้องมีความรู้ในการจัดการฟาร์มสมัยใหม่ทั้งขั้นตอนและวิธีการเลี้ยงไก่เนื้อจึงจะทำให้เกษตรกร
ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงไก่ กระบวนการเลี้ยงไก่ตั้งแต่ลูกไก่ไปจนถึงการจับไก่ส่งโรงเชือด
เป็นขั้นตอนที่นอกจากต้องอาศัยความรู้ เทคนิคในการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มแล้วยังต้องอาศัย
ทักษะและความชำนาญของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ประกอบด้วยจึงจะประสบความสำเร็จได้ แม้ว่า
บริษัทเองจะมีการอบรมให้ความรู้ในการเลี้ยงไก่แก่เกษตรกร และเกษตรกรต้องการผ่านการอบรม
มาตรฐานฟาร์มจากปศุสัตว์จังหวัดแต่ก็ไม่เพียงพอเพราะเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อบอกกับผู้วิจัยว่า
การเลี้ยงไก่ในภาคปฏิบัติมีรายละเอียดมากกว่าในทฤษฎี ทำให้ต้องมีการเรียนรู้ การลองผิดลอง

ถูกและการสังเกตเพื่อที่จะพัฒนาให้การเลี้ยงไก่ของตนเองมีประสิทธิภาพมากที่สุดท่ามกลางข้อจำกัดทางด้านต่างๆเช่น คุณภาพและราคาของปัจจัยการผลิตที่ได้จากบริษัท ระบบไฟฟ้าที่ดับบ่อยครั้ง ข้อจำกัดทางด้านเงินทุนในการซื้ออุปกรณ์ที่จำเป็น เป็นต้น

นายคม เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มามากกว่าสิบปี อธิบายว่าการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดหรือโรงเรือนอีแวปจะต้องเอาใจใส่และต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เขาบอกว่าการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มหากเลี้ยงแบบชาวบ้านคือเลี้ยงแบบปล่อย กับเลี้ยงแบบธุรกิจจะให้ผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน

“สมัยก่อนเลี้ยงไก่มันไปไหนมาไหนสบายไม่ต้องมานั่งดูแลอย่างนี้ พอจะไปไหนไกลๆ ก็ถือคอกูญแจไว้เลย เห็นอาหารเข้าแล้วก็จับ เลี้ยงง่ายเป็นโรงเปิด กำไรดีด้วย ไม่มีโรค แต่ปัจจุบันนี้ไม่ใช่มันต้องละเอียดมากเลย เวลาเกิดปัญหาก็ต้องมาคอยนั่งดูแลมันต้องละเอียดขึ้น เพราะว่ามันเป็นโรงปิดถ้ามีผลขึ้นมามันมีทั้งเด้า มันก็เหมือนโรงเรียนที่มีห้องแอร์ลูกเราไม่เป็นหวัด ลูกคนอื่นมาเป็นหวัดมันก็ติดกัน ต้องสังเกตอาการให้ชัดเจนว่าช่วงไหนมีโรค มันร้อนหนาวอย่าไร ต้องใช้พัดลมก็ตัว มันต้องละเอียด ความสัมพันธ์ของพื้นที่กับไก่ มันต้องมองหลายด้าน เรียนรู้จากการเลี้ยง การทำฟาร์มจะทำให้เป็นธุรกิจก็ได้ จะทำแบบชาวบ้านก็ได้ ถ้าจะทำให้เป็นแบบธุรกิจเราก็ต้องคิดแบบธุรกิจ การบริหาร ถ้าคิดแบบชาวบ้านก็ซังๆ มันไปให้อาหารมันไป ตายก็ตายไป ไม่ได้สังเกตอะไร”

(นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นอกจากนี้นายคม ยังอธิบายถึงความรู้ที่ผ่านการเรียนรู้ในการเลี้ยงไก่เนื้อกว่า 15 ปีของเขาว่า เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติที่ละเอียดมากกว่าความรู้ที่ได้จากบริษัทโดยยกตัวอย่างการทำความสะดวกวางน้ำของไก่ที่ในเอกสารคู่มือการเลี้ยงไก่ของบริษัทระบุเพียงให้ทำความสะอาดวางน้ำสม่ำเสมอทุกวัน แต่เขาเรียนรู้ว่าวิธีการทำความสะอาดวางน้ำตอนที่ไก่อังเล็กกับตอนที่ไก่โตนั้นมีวิธีการที่ต่างกัน ไม่เช่นนั้นอาจส่งผลต่อไก่ที่เลี้ยงได้

“ความรู้ที่ได้จากการเลี้ยงไก่เราก็เรียนรู้จากบริษัทส่วนหนึ่งบริษัทจะเป็นเรื่องทฤษฎีกลางๆ เราต้องเรียนรู้จากการปฏิบัติเองด้วย อย่างของหมอในช่วงแรกๆ ที่เขามาแนะนำมาสอนเรา ก็เป็นลักษณะที่ว่าการพ่นยาฆ่าเชื้อ การล้างรางน้ำ ยาฆ่าเชื้อไก่กินได้ไม่มีสารตกค้าง พอล้างแล้วก็ถ่ายน้ำเข้าไปใหม่ ล้างให้สะอาด ไม่งั้นมันก็สกปรกเพราะไก่กินอาหารเสร็จแล้วมันก็จะไปคาบไว้ในนั้น ตอนไก่เล็กเราฉีดน้ำไม่ได้เพราะเดี๋ยวไก่อ้วนน้ำมันจะเปียกแล้วทำให้ตัวเย็นไปอีก เราต้องใช้

แปรง สก็อตไบรท์ขัดล้างเอา ไก่โตโดนน้ำได้เราก็ตัดล้างไปแรงๆ เหมือนล้างรถ...

มันยุ่งยากมาก” (นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายกร เล่าให้ฟังว่าเจ้าหน้าที่บริษัทมีความรู้แต่ในทฤษฎีแต่ไม่ได้ปฏิบัติจริง บางครั้งเมื่อเจ้าหน้าที่จากบริษัทมาดูไก่ที่ป่วยก็บอกไม่ได้ว่าไก่เป็นโรคอะไร ทำให้บางครั้งเขาจะต้องจัดการปัญหาด้วยตัวเอง เขายังเล่าอีกว่าเคยนำยาแก้แพ้อากาศของคนละลายน้ำให้ไก่กิน และยังคงคิดว่าจะนำปูนกินหมากให้ไก่กินแก้โรคท้องเสียด้วย

“เรายังสอนบริษัทมากกว่าอีก บริษัทมันพูดได้ทำไม่ได้ มีแต่ภาคทฤษฎี เราไปมันสอนเราใหญ่พูดๆ จังเลย แต่เวลาไก่เป็นไรให้มาดู มันก็ไม่รู้ บอกไม่ได้ว่ามันเป็นอะไร เขาดูจากในหนังสือไม่ได้เลี้ยงจริง แต่เราเลี้ยงจริง บางทีให้ยาแก้แพ้อากาศของคนกินเลยกินแล้วมันนอนไปเลยผสมน้ำให้มันกินเลยกล่องหนึ่งก็ให้น้ำ 200 ลิตร ให้มันกิน เพราะเราไม่รู้จะทำอย่างไรแล้ว มันจนปัญญา และก็ถูกกว่ายาบริษัทเยอะเลย ยาของบริษัท 8,000 บาท รวมๆ 10,000 บาทเลย เขาขายเท่าไรเราก็ต้องซื้อภาวะจ่ายอม อีกอย่างก็คือปูนกินหมากเดี่ยวเราจะลองใช้แก้ท้องเสีย เพราะที่ผ่านๆ มามันยังไม่ท้องเสียแต่ถ้าร่นหน้ามามันท้องเสียเราจะลองให้ไก่มันกินดู เอาปูนแดงผสมน้ำให้มันกินดู เราก็คิดว่ายาแก้แพ้อากาศเรากินยังไม่เป็นไร เราก็เลยลองให้ไก่มันกินดูคงไม่เป็นอะไรก็เลยลองเอายาคนให้กิน เพราะเราไม่รู้จะแก้ปัญหายังไง ยาหมอมที่ซื้อมาก็ไม่ได้ผล แต่ยาจากข้างนอกเราไม่กล้าซื้อมาใช้กลัวมีสารตกค้าง” (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นอกจากนี้ นายกรยังเล่าให้ฟังถึงวิธีการจัดการกับอุณหภูมิอากาศอีกด้วย โดยเขาบอกว่าแม้จะมีระบบฮีเว็พ แต่ถ้าอากาศข้างนอกหนาว ลมที่เข้ามาในโรงเรือนก็จะเย็นตามอากาศเนื่องจากระบบฮีเว็พเป็นระบบทำความเย็น ในโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จะมีเครื่องทำความร้อนทำให้อากาศอุ่นขึ้น ส่วนโรงเรือนของเกษตรกรรายย่อยอย่างเขาแก้ปัญหาโดยใช้หวักกแก๊สที่ใช้กกลูกไก่มาใช้เพื่อเพิ่มความอบอุ่นแต่ก็ไม่เพียงพอและไม่มีประสิทธิภาพเนื่องจากมีจำนวนน้อย

“แต่ถึงไก่จะมาดี แต่ถ้าอากาศเปลี่ยนก็ตาย อย่างเปลี่ยนจากร้อนเป็นหนาว หรือหนาวเป็นร้อนจะขาดทุนช่วงนี้แหละมันจะตาย รักษาไม่หายจะเอาอะไรไม่กินก็ไม่หาย เราต้องดูแลให้ดีช่วงนี้ ถ้าเปลี่ยนปุ๊บรีบร้อย ถ้าอากาศข้างนอกต่ำ ไก่จะจามใหญ่เลยปรับไม่ค่อยได้ ถ้าร้อนจะทำให้เย็นง่ายกว่า แต่ถ้าเย็นจะทำให้อุ่นมาทำยาก เพราะเราเอาลมข้างนอกเข้าไปมันทำให้เย็นยาก แต่ตามฟาร์ม

ใหญ่ๆ เขาจะมีเครื่องกักความร้อนที่เอาลมเย็นข้างนอกเข้าไปทำให้อุ่นได้ แต่เราไม่มีอย่างนั้นหรอก เราตามธรรมชาติ อากาศก็ดูอากาศหนาวเข้าไป หลอดไฟก็ไม่พอ เราก็ใช้แก๊สกกเอาฮีทอยู่ 3-4 หัว”(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

แม้แต่ในกรณี ที่พบว่าลูกไก่ที่บริษัทนำมาลงให้ไม่แข็งแรง เขาก็จำต้องเลี้ยงไปโดยประคับประคองเพื่อให้ไก่ตายน้อยที่สุด นายกรบอกว่าเมื่อรู้ว่าไก่ที่ไม่สมบูรณ์ตั้งแต่แรก กินอาหารก็น้ำหนักไม่ขึ้นก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการให้อาหารโดยให้อาหารไก่กินน้อยลงเพื่อไม่ให้เปลืองอาหาร เป็นต้น

“อย่าง 3-4 วัน ที่ไก่มาลงแล้วเรารู้ว่าไก่ไม่ค่อยดีเราก็ต้องเลี้ยงไป

ประคับประคองไป ให้ตายน้อยที่สุด คอยให้ยาไป เป็นภาวะจำยอม อย่างอาหารเรารู้ว่าไก่กินแล้วไม่โตเราก็ให้กินน้อยลงให้กินเยอะมันก็ไม่โตเปลืองเราอีก เราก็ต้องเซฟอาหาร”(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นายเสริม เล่าว่า การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเลี้ยงไก่ นอกจากความรู้ที่ได้จากบริษัทแล้ว บางเรื่องก็ต้องเรียนรู้เอาเอง ถามความรู้จากคนที่เขาเคยเลี้ยงมาก่อน คอยสังเกตอาการและพฤติกรรมของไก่ที่เลี้ยง บางครั้งเกิดไฟฟ้าดับทำให้ระบบฮีตวิปหยุดทำงาน พัดลมไม่ทำงานก็ต้องรีบเปิดฝ้ายางด้านข้างโรงเรือนให้ลมจากภายนอกพัดเข้ามาในโรงเรือนเพื่อลดอุณหภูมิและไล่แก๊สภายในโรงเรือน ไม่เช่นนั้นไก่ที่เลี้ยงไว้จะทยอยตายภายใน 15 นาทีเท่านั้น บางตัวถ้าไม่ตายก็จะหอบอาหารที่ไก่กินเข้าไปก็จะสูญเสียจากการเผาผลาญไม่ถูกเปลี่ยนเป็นน้ำหนัก ซึ่งหากติดตั้งเครื่องจ่ายไฟฟ้าสำรองก็จะช่วยได้แต่ก็ต้องลงทุนในหลักแสนบาท ดังนั้นวิธีการเปิดฝ้ายางจึงเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาาระบบไฟฟ้าดับที่ดีที่สุดสำหรับเขา

“ถ้าไฟดับพัดลมไม่ทำงานร้อนพักเดียวไก่มันก็น็อค ไก่มันน็อคคงายจะตาย เวลาตายก็ไม่หมดแต่ที่เหลือก็อ่อนเปลี้ย ถ้าไฟดับแล้วเราไม่รู้ 15 นาทีก็เริ่มตายแล้ว ถ้าไฟดับเราก็ต้องเปิดฝ้ายางให้มีลมข้างนอกเข้ามาช่วย เครื่องปั่นไฟก็ลงทุนสูงเป็นแสนไม่คุ้ม เราก็อาศัยคอยไปดูกัน มีสัญญาณเตือนพอไฟดับเราก็วิ่งกันไปเลยไปช่วยกันคนละเล้าเลย แยกกัน ถ้าไฟดับแถวนี้คนเลี้ยงไก่ก็วิ่งวุ่นเลย ตัวใครตัวมันเลย ถ้าเปิดฝ้ายางให้ลมเข้าได้มันก็อยู่ได้ ไม่เป็นไร ถ้ามีลมพัดมาเปิดฝ้ายางก็อยู่ได้แต่ว่ามันก็ไม่ดีเท่าพัดลมไก่จะหอบ เพราะว่าพัดลมเย็นกว่า ถ้าไก่หอบกินอาหารเข้าไปมันก็เสีย ไม่โต มันซึม อาหารที่กินเข้าไปมันมันถูกเผาผลาญไม่ได้เอาไปสร้างน้ำหนัก ตรงนี้เราก็เรียนรู้เอง เขาไม่ได้มาสอนว่าเราต้องทำอะไร ช่วงใหม่ๆ แรกก็มีตายเยอะเพราะว่าเรายังไม่เข้าใจ ยังไม่รู้ ก็มีในวง

เหล่าคนที่เขาเลี้ยงมาก่อนก็เล่าให้ฟังเราก็จำเขามา ไปดูเขาบ้างว่าเขาเลี้ยงอย่างไร อาการเป็นอย่างไรสาเหตุเพราะอะไร คนที่เขาเลี้ยงมาก่อนเขาก็จะบอกเรา อย่างหมอของบริษัทยักษ์กับคนที่เขาเลี้ยงมานาน คนที่เขาเลี้ยงมานานน่าจะเก่งกว่าหมออีก เพราะว่าเรื่องทฤษฎีกับการปฏิบัติจริงๆ มันต่างกัน หมอเขาเรียนตามตำราเขาก็พูดไปตามตำรา แต่ของเราเรียนรู้จากของจริง”

(นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

นางสร้อย เป็นเกษตรกรคนหนึ่งที่บอกว่าการเลี้ยงไก่ต้องอาศัยประสบการณ์ การเรียนรู้ และเอาใจใส่ของผู้เลี้ยง เธออธิบายว่า คนเลี้ยงไก่ต้องคอยสังเกตอาการไก่ที่เลี้ยง เช่นหากพบว่าไก่แสดงอาการหงุดหงิดแปลว่าความเย็นในโรงเรือนไม่เพียงพอจะต้องเปิดพัดลมเพิ่ม เป็นต้น

“เลี้ยงมา 10 กว่าปีก็พอรู้ เลี้ยงไก่คนเก่งไม่มีหรอก ต้องคอยดูมัน อยู่ที่เอาใจใส่ มัน สมมติไก่ 20 วัน เราเปิดพัดลม 3 ตัว ถ้าไก่เอาเท้าเขี่ย แสดงว่ามันเริ่มหงุดหงิดแล้ว เราก็ต้องดู ขึ้นอยู่กับประสบการณ์เรา ไม่มีใครมาสอนเลี้ยง”

(นางสร้อย, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

การเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มต้องอาศัยความรู้ในการเลี้ยงที่แตกต่างจากการเลี้ยงไก่พื้นบ้านทั่วไปอย่างมาก แม้ว่าบริษัทจะมีการให้ความรู้ในการเลี้ยงไก่แต่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อมักต้องปรับตัวเพื่อเรียนรู้วิธีการเลี้ยงไก่เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีที่สุด เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ตัวอย่างเช่น นายคมที่เรียนรู้ที่จะทำความสะอาดรางให้น้ำไก่ นายกรเรียนรู้ที่จะจัดการแก้ไขปัญหาโรคไก่โดยการให้ยาของคนที่ถูกกว่าและยังคิดที่จะทดลองให้ปูนกินหมากเพื่อแก้โรคท้องเสียของไก่ หรือการนำเอาเครื่องทำความร้อนสำหรับลูกไก่มาเพิ่มอุณหภูมิในโรงเรือนให้อุ่นขึ้นในฤดูหนาว นายเสริมและเกษตรกรคนอื่นๆ เรียนรู้ที่จะเปิดฝ้ายางเพื่อระบายความร้อนและแก๊สในโรงเรือนเมื่อเกิดไฟฟ้าดับ แทนการลงทุนซื้อเครื่องสำรองไฟ เป็นต้น ปฏิบัติการเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถและทักษะที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ เป็นการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนและแก้ไขสถานการณ์ที่เป็นปัญหาให้บรรเทาเบาบางลงและสามารถรับมือกับปัญหาด้วยข้อจำกัดที่เกษตรกรมีอยู่

การใช้แรงงานอย่างเข้มข้น

รูปแบบการใช้แรงงานในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดเป็นการใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้จะมีการจ้างแรงงานอย่างในกรณีของนายเสริมและนางอัมพร หรือกรณีนายเข้มที่ไปรับจ้างเลี้ยงไก่ของน้ำ แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อยและเป็นแรงงาน

รับจ้างภายในครัวเรือนหรือแรงงานภายในชุมชน โดยทั้งหมดเป็นการใช้แรงงานจำนวน 1-2 คน ในการเลี้ยงไก่เท่านั้น ด้วยรูปแบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์ม ที่มีขั้นตอนและรายละเอียดในการเลี้ยงไก่เนื้อที่ต้องอาศัยความเอาใจใส่และความพิถีพิถันอย่างสูงรวมถึงข้อจำกัดทางด้านจำนวนแรงงานในครัวเรือนทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องปรับตัวโดยใช้แรงงานของตนเองอย่างเข้มข้นมากขึ้นคือต้องใช้แรงงานเพียง 1-2 คนเป็นหลักในกระบวนการการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาที่มีรายละเอียดมากและใช้เวลามากตามไปด้วยซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อเรื่องกระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มมาตรฐานต่อไป โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อบอกว่าการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนมีความยุ่งยากมากกว่าการเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่นที่เกษตรกรเคยเลี้ยงมา นายคม เปรียบเทียบให้ฟังว่า การเลี้ยงไก่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากกว่าการเลี้ยงเป็ดมาก ทำให้ต้องดูแลเอาใจใส่มากจนเครียด

“เลี้ยงไก่มันเครียด ไม่เหมือนการเลี้ยงเป็ด มันตายเยอะกว่า มันเลี้ยงยากกว่า ดูแลยาก เป็ดให้กินยาแค่ 3 วัน ก็ปล่อยได้คุมอากาศอย่างเดียวก็ใช้ได้ แต่ไก่นี้ ต้องดูทุกอย่างอากาศหนาวไปก็เป็นหวัด อากาศร้อนไปก็หนีคตาย เป็ดไม่มีจะร้อนจะหนาวก็เลี้ยงง่าย ไก่นี้แยเลยต้องดูแลเป็นพิเศษยิ่งกว่าลูกอ่อน”

(นายคม, สัมภาษณ์, วันที่ 8 ธันวาคม 2552)

นายเสริมอธิบายให้ฟังว่าเมื่อเปรียบเทียบระหว่างการเลี้ยงไก่กับการเลี้ยงหมูแล้ว การเลี้ยงไก่มีขั้นตอนในการเลี้ยงมากกว่าการเลี้ยงหมู ต้องใช้เวลาในการดูแลเอาใจใส่มาก เราได้เงินมากขึ้น แต่เราก็ยุ่งมากขึ้น เรามีภาระมากขึ้น เมื่อก่อนที่เลี้ยงหมูเราก็ตัวเอง เพราะว่าหมูมันไม่ต้องดูแลอะไรเยอะ เพราะมันเป็นเล้าโล่งๆ ธรรมดา ไม่ต้องกลัวว่าไฟจะดับ มันตายยากกว่าไก่เยอะ เลี้ยงไก่อยุ่งยากกว่าเยอะ เราต้องคอยดูแลตลอด ไม่ว่าเรื่องน้ำ เรื่องอาหารอย่างไก่เล็กเราให้อาหารเยอะไม่ได้ ต้องค่อยๆ เท ใส่น้ำไม่ได้ต้องใช้กระป๋อง เดี่ยวๆ น้ำก็หมด เลี้ยงลูกไก่อก็ยุ่งมาก หน้อย พอโตขึ้นมาเราก็เทอาหารเป็นเวลา น้ำเราก็ต้องคอยดูน้ำในถังค้ออย่าให้แห้ง...”(นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

นายเข้ม ซึ่งเลี้ยงไก่ของตนเองจำนวน 5,000 ตัว แล้วยังรับจ้างเลี้ยงไก่ให้น้ำอีก 2 โรงเรือน จำนวนรวมประมาณ 8,500 ตัว แต่มีแรงงานหลักอยู่ 2 คนคือเขากับภรรยา เขาเล่าว่า ภรรยาจะเลี้ยงไก่ที่บ้านเป็นหลักโดยมีลูกสาวและลูกเขยคอยช่วยบ้าง ส่วนตัวเขาจะเลี้ยงที่โรงเรือนของน้ำเป็นหลัก โดยต้องพักอยู่ที่โรงเรือนเลี้ยงไก่ของน้ำทั้งวันทั้งคืนเพื่อดูแลไก่ ต้องเฝ้าไก่ตลอด จะออกไปข้างนอกก็เฉพาะกลับไปกินข้าวที่บ้านเท่านั้น เขาบอกว่าหากที่บ้านจับไก่ในโรงเรือนหมดแล้วภรรยาจึงจะมาช่วยเขาเลี้ยงที่นี่

“ถ้าทางแพนจับหมดก็จะมาช่วยที่นี้ด้วย โดยให้วันละ 2 รอบ เข้าเย็น เข้าเทให้ น้อยหน่อยไม่กี่ถุง ให้น้อยประมาณ 6 ถุง ช่วงเย็นจะเยอะหน่อย ถ้าไก่ใหญ่ น้อย 30 กว่าวันก็ประมาณ 16 ถุง 2 เล้าก็ 30 กว่าถุง ก็แบกเข้าไปเท หนัก เหมือนกัน กลางวันก็อยู่นี้ กลางคืนก็อยู่นี้ อยู่ที่นี่ทั้งกลางวันกลางคืน แคกลับไป กินข้าวบ้าน ทิ้งไว้นานไม่ได้” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

เขาเคยเล่าให้ฟังว่าการเลี้ยงไก่แม่แต่ตอนกลางดึกก็ต้องตื่นขึ้นมา 2 รอบเพื่อดูระบบน้ำ และดูแลความเรียบร้อยในโรงเรือนเลี้ยงไก่ พอเวลาเช้ามีดต้องตื่นขึ้นมาให้อาหาร บิมน้ำให้ไก่ใน โรงเรือน ตอนเย็นก็ต้องให้อาหารอีกรอบ โดยในช่วงที่มีไก่จะไปไหนไม่ได้เพราะต้องอยู่เฝ้าไก่ เขา เล่าให้ฟังว่า

“ต้องดูตลอด ต้องตื่นมาบิมน้ำบิมน้ำอะไร ดูน้ำในราง ดูสายยางโอเคหรือเปล่า กลางคืนก็อยู่ประมาณ 2 รอบ ตอน 5 ทุ่ม และประมาณตี 3 คือ เราตื่นมาเมื่อไร เราก็บิมน้ำ เพราะไก่มันขาดน้ำไม่ค่อยได้ อาหารให้วันละ 2 รอบ เข้ากับเย็น ตีสี่ ตีห้าก็ตื่นมาให้อาหาร บิมน้ำอะไรต่ออะไร เย็นจะเยอะหน่อยจะให้ 4 โมงเย็น กว่าจะให้เสร็จก็ 5 โมงกว่า เข้าไม่ค่อยให้กินเท่าไร มันร้อน มันจะน็อค มันจะ ตาย ถ้าอากาศสบายๆมันจะกินได้เยอะ ถ้ามีไก่ไปไหนไม่ได้ ต้องเฝ้าตลอด (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

นายทนงเล่าให้ฟังว่า เขาเองก็ต้องตื่นกลางดึกเพื่อไปดู อาหาร น้ำ ความเรียบร้อยใน โรงเรือนเลี้ยงไก่ โดยเฉพาะช่วงที่ไก่อังเล็กต้องไปดูบ่อยกว่าช่วงอื่น

“ตีสาม ตีสี่ ก็ต้องไปดูไก่ ไก่เล็กดูบ่อยหน่อย ส่วนอาหารไก่อโตก็ใช้เวลาเดียวได้ ถ้าไก่อโตก็ไม่ต้องดูแลมาก เวลาเดียวกับพอ บางคนบอกให้อาหารกลางคืนก็มี “ (นายทนง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายกรเล่าให้ฟังว่า ในช่วงที่ไก่อเล็ก เขาต้องคอยให้อาหารและน้ำตอนกลางคืน 2- 3 เทียว และในช่วง 7 วันแรกของการเลี้ยงไก่ เขาต้องคอยกลับแกลบที่ใช้รองพื้นสำหรับลูกไก่ ทำให้ไม่ได้ นอนที่บ้านแต่ต้องไปนอนอยู่ในโรงเรือนเลี้ยงไก่เลยทีเดียว เวลาเลี้ยงไก่อก็ไม่ได้ออกไปไหนนอกบ้าน เพราะกลัวไฟฟ้าดับ

“ไก่อเล็กคืนหนึ่งต้องให้อาหาร 2-3 เทียว 7 วันแรกที่ต้องกลับแกลบ ต้องลุกขึ้นมา ให้ทั้งน้ำ ทั้งอาหารต้องคอยเติม ลูกไก่อเล็กๆมันวิ่ง แล้วแกลบเข้าไปในถังน้ำก็ต้อง คอยเปลี่ยนนอก 7 วันแรกเหนื่อยเอาแกลบออก ต้องกลับแกลบเอาคราดแกลบ ออก คอยเอาแกลบใหม่โรย เมื่อคืนก็นอนในเล้าทั้งคืน ...พอเลี้ยงไก่อก็ไม่ได้ไป

ไหนดเลย อยู่กับไก่ตลอด ไปข้างนอก 1-2 ชั่วโมงแค่นั้น แต่ต้องมีคนเฝ้าคนหนึ่งนะ ถ้าไฟดับเราต้องปั่นไฟในเล้า อย่างไฟดับเราก็ต้องทำอุปกรณ์ให้มีสัญญาณเตือนไว้ เหมือนเสียงไซเรน ถ้าหน้าร้อนไฟก็ดับบ่อย แต่หน้าหนาวไม่บ่อย ถ้าตั้งกลางคืนก็ต้องวิ่งเข้าเล้าก่อนเลย” (นายกร, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

นางวิไล ภรรยา นายกรเล่าให้ฟังว่าสามีของเธอ ต้องใช้เวลาอยู่ในโรงเรือนเลี้ยงไก่ทั้งวัน เพื่อดูแลไก่ กลางคืนก็ต้องนอนในโรงเรือน หากจะต้องไปธุระข้างนอกบ้านจะต้องมีคนคอยเฝ้าอยู่ 1 คน เพื่อเปิดฝ้ายางโรงเรือนระบายอากาศในกรณีไฟดับ ซึ่งในฤดูร้อนละแวกบ้านของเธอ ไฟฟ้าก็ดับบ่อย เมื่อผู้วิจัยถามถึงนายกร เธอบอกพร้อมชี้ไปที่โรงเรือนพร้อมบอกว่า

“นี่ไก่ยังเล็กต้องดูแลตลอด ต้องอยู่แต่ในเล้าถ้าไปข้างนอกคนนั้นก็ต้องมีคนเฝ้า ...ไม่ต้องไปจ้างใครมาช่วยถ้าจ้างก็แยะไม่คุ้ม ปกติเขาไม่ค่อยให้ใครเข้าไปยุ่งของเขาหรอก ส่วนมากแฟนก็จะเข้าไปนอนเฝ้าตลอด เขามีที่นอนอยู่เลย นอนทุกคืน กลัวไฟดับ ขนาดมีสัญญาณยังเข้าไปนอนเลยในเล้า เพลอันหนึ่ง บางทีต้องเขียนติดประตูว่านอนในเล้า จนไก่จับได้เลยนั่นแหละ เหมือนอยู่ในคุกเลย พอมีไก่ก็ไม่ค่อยได้ไปไหน ใครหากก็ต้องเข้าไปเรียกในเล้าโน่นนะ เวลาจะไปไหนก็ต้องแบ่งๆกันไป ต้องเหลือไว้คนนึง ไปหมดไม่ได้หรอกไฟดับมันไม่คุ้มกัน ไฟชอบดับโดยเฉพาะช่วงหน้าร้อนบ่อยมาก คนใช้กันเยอะหัวค้ำก็ประมาณ 5 โมง ถึง 3 ทุ่ม เข้ามืดอีกที่ 5 ถึง 6 โมง ไฟมันไม่พอ”

(นางวิไล, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นางสมรเล่าให้ฟังว่า เธอเองก็ต้องไปนอนอยู่ในโรงเรือนเลี้ยงไก่ ในช่วงอากาศหนาว เธอจะปิดพัดลมระบบฮีตเว็บบและเปิดฝ้ายางตอนประมาณ ตีสี่สาม เพื่อควบคุมอุณหภูมิไม่ให้อุณหภูมิในโรงเรือนเย็นเกินไป พอตอนเช้าประมาณ 10.00 น. ค่อยปิดฝ้ายาง

“มีบ้านนะแต่ไม่ได้นอน นอนในเล้าแทน ส่วนมากไปนอนเฝ้าเล้าไก่ไม่ค่อยอยู่บ้านที่เปิดฝ้ายางตอนตีสามเพราะอากาศไ่มันอยู่ได้ ถ้าเราไปเปิดพัดลม ไ่มันก็จะหนาวไป ประมาณ 25-28 องศาไ่มันอยู่ได้ พอ 4 โมงเช้าเราก็มายปิด”

(นางสมร, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นางอัมพร ก็เช่นเดียวกันกับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญารายอื่นที่ ต้องจ้างหลานชายมาช่วยเทอาหารไก่ และต้องใช้เวลาแรงงานไปในการดูแลไก่ในโรงเรือนทั้งกลางวันและกลางคืน เธอเล่าว่า

“เลี้ยงไก่หลานก็มาช่วยเลี้ยง เวลาเทอาหารก็ช่วยกัน 2 คน ให้อาหารให้ 2 รอบ เข้ากับเข็น ตอนกลางคืนก็ต้องไปดูหลายรอบ ช่วงไก่ใหญ่ต้องหมั่นดูหลายรอบ ตี 2 ตี 3 ต้องตื่น เลี้ยงไก่ก็เป็นกังวลเหมือนกัน บางทีไฟที่บ้านไม่ดับ แต่ที่อู่แควีดับ พิสูจน์ชัด เราไม่ได้ใช้แบบอัตโนมัติ ต้องคอยดูให้ดีเลย มีไก่ไปไหนไม่ได้เลย ต้องคอยดู” (นางอัมพร, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2554)

นายใหญ่ ปัจจุบันเลิกเลี้ยงไก่แล้วได้เล่าให้ฟังถึงสมัยที่ยังเลี้ยงไกว่า เขาต้องเปิดเพลงเวลาทำความสะอาดรางให้น้ำไก่ในโรงเรือนเพื่อความผ่อนคลายเพราะต้องใช้เวลาในการทำความสะอาดรางน้ำ ราว 1 ชั่วโมงต่อโรงเรือน และหากต้องล้างถังใส่อาหารไก่ต้องใช้เวลา 2 วันต่อโรงเรือนทีเดียว

“เมื่อก่อนผมลงทุนเปิดเพลงให้ฟัง ให้มันชิน จะได้ไม่ตกใจเสียง อีกอย่างคนเลี้ยงจะได้เพลินไปด้วย ฟังเพลงไปด้วย เพราะมันต้องใช้เวลา สามสี่ชั่วโมงอยู่ในนั้น เฉพาะล้างรางน้ำอย่างเดียว เล้าละชั่วโมง เราไม่ได้ล้างลวกๆ ต้องใช้ยาฆ่าเชื้อ ต้องใช้แปรงขัด ถ้างัดถังอาหารเล้าหนึ่งต้องใช้เวลา 2 วัน แบ่งล้างทีละครึ่ง คือว่าล้างให้เชื้อราออกให้หมด จะได้ไม่ติดอาหารเข้าไปทำให้ไก่เกิดโรค..เสียเวลาครับ เสียทั้งวัน ไม่ใช่ง่าย ๆ ดูเหมือนง่าย”

(นายใหญ่, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

สรุปได้ว่า กระบวนการเลี้ยงไก่เนื้อในระบบฟาร์มมีขั้นตอนและรายละเอียดมากตลอดทุกขั้นตอนในการเลี้ยง ทำให้เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนแบบการใช้แรงงานในการเลี้ยงไก่โดยใช้แรงงานแบบเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องจำนวนเวลาที่ใช้ในการดูแลไก่และความประณีตละเอียดลออในการเลี้ยง สอดคล้องกับข้อสรุปของ พอพันธ์ อูยานนท์ ในการศึกษาเรื่องเกษตรกรพันธะสัญญาผลตอบแทน ความเสี่ยง และความเป็นธรรม ใน กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552) ที่สรุปว่า การเลี้ยงไก่และหมูแบบพันธะสัญญาเป็นรูปแบบที่ต้องมีการบริหารจัดการการดูแลอย่างเข้มข้น (high care management intensive) ซึ่งต้องอาศัยทักษะและความชำนาญในการเลี้ยงดู (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ, 2552, คำแถลงการณ์) กล่าวได้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาได้ส่งผลให้เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนแบบการใช้แรงงานไปจากการทำเกษตรแบบเดิม

การต่อรองและการปรับตัวในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบพันธะสัญญา

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องถูกควบคุมโดยโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิต ของบริษัททุนและการควบคุมมาตรฐานฟาร์มจากรัฐ ดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนของโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนในการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา พบว่าเกษตรกรมี

อำนาจในการต่อรองน้อย จึงมีทางเลือกในการต่อรองน้อยตามไปด้วย จากข้อมูลภาคสนามพบว่าเกษตรกรมีการปรับตัวต่อรองกับบริษัทและภาครัฐดังนี้

1) การต่อรองและการปรับตัวของเกษตรกรต่อบริษัททุน อาจแบ่งย่อยได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1.1) การต่อรองในเรื่องการชดเชยปัจจัยการผลิตที่ไม่ได้คุณภาพ

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาไม่สามารถต่อรองในเรื่องราคาปัจจัยการผลิตได้เลย แต่อาจต่อรองเรื่องคุณภาพของปัจจัยการผลิตได้บ้าง โดยเฉพาะลูกไก่ที่ไม่แข็งแรงซึ่งจะเห็นชัดเจนมากกว่าอาหารไก่ที่ต้องส่งไปพิสูจน์ส่วนผสมอาหาร หากเกษตรกรพบปัญหาว่าลูกไก่ที่ส่งมาจากบริษัทมีปัญหาเป็นจำนวนมากก็จะร้องเรียนไปยังบริษัทให้รับผิดชอบ ซึ่งทางบริษัทก็จะยอมชดเชยให้บ้างโดยหักลบกับรายได้ของเกษตรกรจากการขายไก่แต่ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนซึ่งเกษตรกรบอกว่าอย่างน้อยก็ดีกว่าไม่ได้ชดเชยอะไรเลย

นายกร อธิบายให้ฟังว่า ลูกไก่มีคุณภาพที่แตกต่างกันตามเกรด เช่น เเอใหญ่ 1 กล่อง 100 ตัว จะมีน้ำหนัก 5 กิโลกรัม ส่วน เเอเล็ก 1 กล่อง 100 ตัว จะมีน้ำหนักเพียง 4 กิโลกรัม แต่บางครั้งบริษัทนำเอาไก่ขนาดเเอเล็ก หรือ “ไก่ขยุ้ม” ที่หมายถึงไก่ที่อ่อนแอ พิจารณาผสม ทำให้เกษตรกรได้ลูกไก่คุณภาพไม่ดีมา เมื่อเลี้ยงไปก็ตายหรือไม่โต เมื่อทักท้วงกับบริษัท บริษัทก็จะชดเชยเป็นเงินคืนให้บ้างจำนวนหนึ่งตอนขายไก่

“บางที่ลูกไก่เเอเล็กเเอใหญ่ก็ราคาไม่เหมือนกัน บางที่เราเอาเเอเล็กมามันก็คิดเเอใหญ่ เเอเล็กก็เป็นลูกไก่ไซ้ดเล็กมันถูกหน้อย ถ้ากล่องหนึ่ง 5 กิโลกรัมขึ้นไปก็เเอใหญ่ ถ้าประมาณ 4 กิโลกรัมก็เเอเล็ก กล่องหนึ่งจะมีลูกไก่ 100 ตัวแล้วก็แถม 2 ตัว แต่บางที่มันมา 120 ตัว 5 กิโลกรัมเหมือนกันแล้วมาหลอกเราว่าเป็นเเอใหญ่ มันเอาพวกไก่ขยุ้มไก่ไม่ดีใส่มาให้เราให้ครบ 5 กิโลกรัม ถ้าเป็นเเอใหญ่ไก่ดี 100 ตัวมันก็ได้ 5 กิโลกรัมอยู่แล้ว มันอยากจะขายเเอใหญ่ให้เราเอาเงินจากเรา แล้วไก่ที่เกินมาไม่ถึงคินหนึ่งมันก็ตายแล้วไม่ต้องห่วง บางครั้งตายมากจากในกล่อง แบนมาในกล่อง ที่แถมมาตายแน่เลย 3 วันนี่ตายในแกลบเลย เราท้วงมันก็ต้องยอมเพราะว่าเรามีหลักฐาน เราต้องเก็บไว้ทุกอันเวลาเอาลูกไก่มา เอาอาหารมา”(นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นายกรบอกว่าลูกไก่รุ่นที่กำลังเลี้ยงอยู่ก็ตายไปเป็นจำนวนมาก เหมือนกับฟาร์มที่มาลงลูกไก่พร้อมกัน เมื่อโทรศัพท์ไปแจ้ง บริษัท ก. เขาก็รับปากว่าจะช่วย แต่ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนว่าจะช่วยเท่าไร อย่างไร

“ไก่ตายไปตั้งแต่ 5 วันแรก เขาก็บอกว่าไม่เป็นไรครับ เดี่ยวผมช่วยเต็มที่ เต็มที่ก็ไม่รู้เท่าไร ของผมตายพร้อมกัน 2 เล้าเลย ลง 2 เล้าก็ตาย 2 เล้าเลย เขาก็บอกว่าจะช่วยเต็มที่ เต็มที่ก็ไม่รู้จะยังไง ก็ไปคุยตอนที่คิดตั้งคั้นนั่นแหละ”

(นายกร, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2554)

นายคม ก็ประสบปัญหาเรื่องคุณภาพลูกไก่เช่นเดียวกันเล่าให้ฟังถึงปัญหาของคุณภาพลูกไก่เนื้อที่บริษัทส่งมาให้ว่า วันที่บริษัทนำลูกไก่มาลงในฟาร์มเลี้ยงหรือเจ้าของเกษตรกรแล้วจะถือว่าเป็นความรับผิดชอบของเกษตรกร หากมีไก่ตายเกษตรกรต้องเป็นผู้รับภาระ ยกเว้นในกรณีที่ไก่ตายอย่างผิดปกติจำนวนมากในสัปดาห์แรก บริษัทจะชดใช้ค่าลูกไก่ให้เกษตรกรบ้างจำนวนหนึ่งซึ่งบริษัทก็จะไปเรียกร้องค่าชดเชยจากโรงฟักลูกไก่อีกต่อหนึ่ง

“เรื่องลูกไก่กับอาหารเป็นสิ่งสำคัญ พอมาลงลูกไก่ จุดแรกคือพอเทลูกไก่ออกมา ผมจะสังเกตก่อนเลยว่าไก่ กระจายเร็วไหม มีหงอยมีซึมไหม เวลาไก่มีปัญหาขึ้นมาความรับผิดชอบก็อยู่ที่เรา บริษัทเขาไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เอาลูกไก่มาลงแล้วเราเลี้ยงมันเป็นอะไรเราก็ต้องรับผิดชอบเอง แต่ถ้ามาลงใหม่ๆ ของบริษัท ก. ถ้าอาทิตย์แรกเราลง 5,000 ตัว แล้วตายเยอะซักประมาณ 300-500 ตัว เขาก็จะชดใช้ให้บ้าง เพราะมันตายผิดปกติ เขาก็ชดใช้โดยอาจจะคืนค่าตัวบ้างเฉพาะที่ตาย แต่เขาให้แค่ส่วนหนึ่งแต่น้อยกว่าราคาที่เราซื้อมา แต่ก็ดีกว่าไม่ได้”

(นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นางสมรเล่าว่าหากลูกไก่ที่มาจากแข็งแรง ก็จะเลี้ยงง่าย แต่ถ้ามีไก่ตายจำนวนมาก ภายในสัปดาห์แรกของการเลี้ยงจะโทรไปแจ้งบริษัท จากนั้นบริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่มาถ่ายรูปไปเพื่อขอเงินประกันจากโรงฟักแล้วจึงจะมาหักลดกับรายได้จากการขายไข่ในภายหลัง

“เราจะมองพอลูกไก่ตัวไหนซบเซา กรนลงๆ ถ้ารู้ประมาณ 2-3 วันก็จะรู้ว่าไก่ไม่ได้คุณภาพ ไก่ถ้า 1-7 วันตาย เราก็โทรไปบอกหมอ เขาก็มีการให้เซลล์ของโรงฟักมาถ่ายรูปไป เขาก็เอาเงินเคลมให้เจ้าของบริษัทไป แล้วตอนจับถึงค่อยช่วย เพราะเขาได้กำไรจากอาหาร จากค่ายา จริงๆ แล้วเงินที่เคลมให้ไปก็เป็นเงินของเราละ” (นางสมร, สนทนากลุ่มย่อย, 20 กุมภาพันธ์ 2554)

เมื่อถามนายเข้ม ว่าหากเรารู้ว่าลูกไก่ที่ส่งมาไม่แข็งแรง เราสามารถเปลี่ยนได้หรือไม่ เขาบอกว่าไม่สามารถเปลี่ยนได้ แต่บริษัทจะบอกว่าจะชดเชยให้ตัวละ 1 บาท ตอนจับไก่ขาย หากเราได้กำไรจากการขายไกรุ่นนั้นบริษัทก็อาจจะไม่ให้ค่าชดเชยเรา

“ไม่ได้ครับ ลงแล้วก็ลงไป แต่อาจจะเคลมค่าตัวให้เราบ้างลดค่าตัวไปตัวละบาท อะไรอย่างนี้เอามาแล้วก็ต้องลง เคลมให้ บางครั้งก็ไม่ให้ พอได้กำไร ก็ไม่ทำอะไร อย่างนี้...ลูกไก่ที่เราเห็นว่าไม่ดีเราก็จับแยกออกมาต่างหาก แยกเลี้ยง เราดูว่าตัว ไหนมันไม่ดีจริงๆเราก็ทุบตายท่าเลย ทำลายไปเลย แต่ถ้าเรามองดูว่ามันจะฟื้น เราก็แยกไว้ แต่ส่วนมากแล้วตายหมด ไม่ค่อยอยู่ ส่วนมากถ้ามาไม่ดีแต่แรก ก็จะ ตายหมด”(นายเข้ม, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

นอกจากการชดเชยค่าลูกไก่ให้แก่เกษตรกรในกรณีที่เกิดเกษตรกรร้องเรียนเรื่องคุณภาพของ ลูกไก่แล้ว บริษัทฯยังมีการลดหนี้ให้แก่เกษตรกรในกรณีที่เกษตรกรประสบกับภาวะขาดทุนจาก การเลี้ยงไก่อีกด้วย และไม่ต้องใช้นี้สินเป็นเงินสด โดยบริษัทฯจะใช้วิธีการหักลบกลบหนี้กับการ เลี้ยงไก่ในรอบการเลี้ยงถัดไป นางสาวดา เล่าให้ฟังว่าตนขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ 4 รุ่น ด้วยสาเหตุ สภาพอากาศปลายปีต่อต้นปีที่ผ่านมาอากาศหนาวเย็นทำให้ไก่เป็นโรคและตายลง นอกจากนี้ การจับไก่ชอยของลูกค้ารายย่อยได้ทำให้โรงเรือนพังลงบางส่วนทำให้ไก่ตกล้ำตายจำนวนมาก ทางบริษัทฯได้ช่วยเหลือโดยการลดหย่อนหนี้สินให้แก่เธอในครั้งหลังสุดที่ต้องขาดทุนถึง 50,000 บาท บริษัท ก. ได้แจ้งว่าจะลดหนี้ให้ครั้งหนึ่งทีเดียวที่เหลือก็ต้องหักลบกับรายได้การเลี้ยงไก่ในรอบ ถัดไปจนกว่าจะหมด

ไก่ที่จับไปก็เพิ่งเดือนที่แล้วนี่เอง ก็ยังไม่ได้ลงใหม่ นี่ยังไม่กล้าลงไก่ใหม่ เพราะมัน ท้อ ขาดทุนไป 4 รุ่น ขนาดมีปลาช่วยนะ ได้ปลาเป็นแสนแต่ก็หักไม่ทัน เราเลี้ยง กับบริษัท ก. เขาก็ยังไม่ทำอะไร เราก็เป็นหนี้เขาอยู่ พอเลี้ยงใหม่ก็หัก ‘ตั้งค์ไป เรื่อยๆ เวลาเราได้เขาก็หักตั้งค์เราไป รุ่นก่อนตาย 2,000 ตัว ขาด 50,000 บาท เขาก็ลดให้ครั้งหนึ่ง” (นางสาวดา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2554)

นายชาติก็เป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อีกรายหนึ่งที่ประสบกับปัญหาไก่ที่เลี้ยงตายลงในช่วง ปลายปีที่ผ่านมา ทำให้ต้องเป็นหนี้จากการเลี้ยงไก่จำนวน 50,000 บาท เช่นเดียวกับนางสาวดา โดย ทางบริษัท ก. ได้ลบหนี้ให้จำนวน 12,000 บาท ซึ่งนายชาติมองว่าการที่บริษัทช่วยลดหนี้ให้นั่นเป็น เงินจำนวนไม่มากสำหรับบริษัทเพราะ ทางบริษัทได้กำไรจากการขายปัจจัยการผลิตให้แก่ เกษตรกรจำนวนมากอยู่แล้ว

“บริษัทเขาก็ช่วยบ้างเล็กน้อย อย่างรุ่นที่แล้วเขาช่วยมาตัวละ 3 บาท อย่าง ขาดทุน 50,000 เขาช่วยมา 12,000 ค่าไฟก็แทบไม่คุ้มอยู่แล้ว แต่เขาก็กำไร ตั้งแต่วัวทำเข้ามาแล้วเราแล้ว ที่ช่วยเราก็นิดเดียว”

(นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

นายสี บอกว่าถ้าหากเกษตรกรเป็นหนี้บริษัทสามารถหักหนี้กับการเลี้ยงไก่ในรุ่นถัดไปได้ แต่ถ้ามีหนี้สินจำนวนมาก บริษัทก็จะไม่นำไก่มาลงให้เลี้ยงจนกว่าจะนำเงินไปชำระหนี้ โดย บริษัท ก. จะช่วยเหลือในเรื่องหนี้สิน ส่วนบริษัท ข. จะไม่มีนโยบายนี้

“ถ้าเราเป็นหนี้มากๆก็ไปหาเงินนอกมาใช้หนี้ ค่าไม่ทองหนี้เราแต่จะไม่ลงไก่ให้ เรา หยุดเราเฉยๆ เมื่อก่อนเค้าเคยฟ้องเรา บริษัท ก. มีจดหมายมา ตอนนั้น เป็นอยู่ 20,000 บาทมั้ง ผลที่สุดย่อนไปเลี้ยงกับเขา ก็เลี้ยงไปจนหมดหนี้กับเขา ก็ไม่เป็นไรเพราะเค้าหักหนี้ไปจากที่เราเลี้ยง”

(นายสี,สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

1.2) การย้ายบริษัท

ปัจจุบันบริษัทที่เข้ามาทำสัญญากับเกษตรกรมี 2บริษัทคือบริษัท ก. และบริษัท ข. ซึ่งทั้งสองบริษัทมีการขายปัจจัยการผลิตและการรับซื้อไก่เนื้อในราคาใกล้เคียงกัน ดังนั้นเกษตรกรในตำบลท้ายตลาดก็ยังมีทางเลือกที่จะเลือกที่จะเปลี่ยนบริษัทที่เป็นคู่สัญญากับตน หากประสบปัญหาในการเลี้ยง ปัญหาจากคุณภาพปัจจัยการผลิต และปัญหาการจับไก่เร็วหรือช้ากว่ากำหนดของบริษัทเป็นต้น ถือเป็น การปรับตัวของเกษตรกรที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาอีกหนทางหนึ่ง

นายคม ปัจจุบันเลี้ยงไก่กับบริษัท ก. เล่าให้ฟังว่าในสมัยที่เริ่มเลี้ยงไก่ใหม่มีหลายบริษัทเข้ามาติดต่อให้เกษตรกรทำสัญญาเลี้ยงไก่ด้วย ดังนั้นเขาจึงมีทางเลือกที่จะเลี้ยงไก่กับบริษัทที่คิดว่าให้ผลตอบแทนที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง ต่อมาพบว่ามีการคิมน้ำหนักไก่ไม่ตรงกับความจริงก็เลยเปลี่ยนบริษัทอีกครั้ง

“...มีบริษัทชันนิคมมาจูงใจ ผมก็มาเปรียบเทียบในแต่ละส่วนๆกับบริษัท ก. มันได้เยอะกว่ามาก ต่างกันหลายหมื่นก็เลยลองเปลี่ยนดู แต่ก่อนก็เหไปเหมา ตอนนั้นก็ลดแลกแจกแถมเพื่อดึงลูกค้า สุดท้ายก็เปลี่ยนไปๆมาๆ ผลก็ได้พอๆกันนั่นแหละ อย่างที่ชันนิคมตอนนั้นผมได้อยู่รุ่นหนึ่ง ไก่ผม 7,000 ตัว ได้ 80,000 บาทต่อรุ่น แล้วก็ค่อยๆ ลดลงมาเหลือ 70,000 กว่าๆ ลดลงเรื่อยๆ พอขึ้นปีที่ 2 ที่อยู่ กับเขามันเหลือประมาณ 40,000 กว่าๆ ก่อนเราเอาเข้าโรงงานเราซึ่งก่อน แต่พอเข้าไปโรงงานชั่วโมงเดียวไก่เราหายไป 500-600 กิโลกรัม หายไปได้อย่างไร ก็เลยทะเลาะกันมันหายไปได้อย่างไร คิดเป็นเงินก็เป็นหมื่น มันยังโกงเราคนซึ่งกับพอค้าฮู้วกันก็เลยเป็นเรื่องกัน ก็เลยย้ายบริษัท”

(นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายคมบอกว่า ในตอนแรกบริษัทจะสนใจเกษตรกรในเรื่องคุณภาพปัจจัยการผลิตที่ดีกว่า เพื่อตั้งลูกค้านั้น แต่ในที่สุดก็ไม่แตกต่างกับบริษัทเดิม

“ส่วนใหญ่ที่นี้เลี้ยงกับบริษัทก. แต่ก่อนก็เหไปเหมา ตอนนั้นก็ลดแลกแจกแถม เพื่อตั้งลูกค้า สุดท้ายก็เปลี่ยนไปๆมาๆ ผลก็ได้พอๆกันนั่นแหละ ดืออยู่รุ่น 2 รุ่นเท่านั้นแหละ” (นายคม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายสอน เล่าว่าเลี้ยงไก่กับบริษัท ก. มาตลอดเพิ่งมาเปลี่ยนมาเลี้ยงไก่กับบริษัท ข. ปีนี้เอง เพราะไม่พอใจที่บริษัท ก. มาจับไก่เล็กที่ยังไม่ได้น้ำหนักตลอดทำให้รายได้ของเขาลดลง

“ก็ช่วงนั้นเขาจับไก่เล็กผมตลอดเลย มันไม่ได้อะไร อายุ 32 วันก็เริ่มจับแล้ว จับไก่เล็กน้ำหนักมันไม่ได้ กระทบประมงตั้งแต่เล็กพอถึงเวลาก็มาจับไปซะแล้ว เลี้ยงบริษัท ก. มาตลอดตั้งแต่แรก เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นบริษัท ข. ปีนี้”

(นายสอน, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

แต่กรณีนายสุพัฒน์กลับบอกว่าที่เปลี่ยนมาเลี้ยงกับบริษัท ก. เนื่องจากการมาจับไก่ของบริษัท ข. ทำให้เขาขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรุ่นนั้นไปถึง 19,000 บาท เนื่องจากมาจับไก่เล็กที่ยังไม่ได้น้ำหนัก แล้วทิ้งระยะเวลาจับไก่ที่เหลือในโรงเรือนเมื่อไก่อายุเกือบ 50 วัน ซึ่งเกินอายุในการจับไก่ปกติไปมากทำให้ไก่ตายลงจำนวนมาก

“ขาดทุนก็รุ่นบริษัท ข. ขาดทุนเพราะอะไร...มันจับไก่ 34 วันไป เป็นไก่เล็ก เคาก็บอกว่าจะวนมาจับใหม่ แต่ไม่ใช่ 46-47 วันก็ยังไม่มา ไก่ก็ 2.7-2.8 โลไปแล้ว พอคุยไปก็แก้ตัว เสียเวลา ผมก็โมโหเลยเลิกเลี้ยงเลย ก็ไปเลี้ยงกับบริษัท ก. ตอนนั้นก็กลับมาเลี้ยงกับเคื่ก็ 2 รุ่นแล้ว ตอนนั้นขาดทุนไป 19,000 ตายไป 900 ได้ เข้ามาตายเรียบเลย มันตัวใหญ่หรือหมดภูมิคุ้มกัน เดินแทบไม่ไหว”

(นายสุพัฒน์, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

นายเข้ม ปัจจุบันเลี้ยงไก่กับบริษัท ก. เล่าว่าเขาเคยเปลี่ยนไปเลี้ยงไก่กับบริษัท ข. อยู่ช่วงหนึ่งเพราะช่วงนั้นเขาบอกว่าอาหารของบริษัท ก. ไม่ดี ประกอบกับเห็นคนที่เลี้ยงไก่กับบริษัท ข. มีรายได้ดีแต่พอย้ายไปเลี้ยงกับบริษัท ข. ปรากฏว่าก็ไม่ได้ดีกว่ากันแถมบริษัท ข. ยังจ่ายเงินช้ำกว่าบริษัท ก. จึงกลับมาเลี้ยงกับบริษัท ก. ตามเดิม

“เคยไปเลี้ยงบริษัทข. อยู่ 3 รุ่น ที่ย้ายเพราะบริษัทก. ไม่ดี อาหารไม่ดี ตอนนั้นของบริษัทข. มีแต่คนเลี้ยงได้ดี แต่พอไปก็แย่พอกัน ก็เลยกลับแล้วบริษัท ข. นี้จ่ายเงินช้ำกว่าบริษัทก.” (นายเข้ม, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2554)

นายสี ปัจจุบันเลี้ยงไก่กับบริษัท ข. เล่าว่าเดิมเขาเลี้ยงไก่กับบริษัท ก. แต่หันมาเลี้ยงกับบริษัท ข. เนื่องจากเห็นว่าคนอื่นเลี้ยงแล้วมีรายได้ดี แต่ปัจจุบันมีความคิดจะกลับไปเลี้ยงกับบริษัท ก. อีกครั้งเนื่องจากบริษัท ข. เพิ่งขึ้นค่าอาหารไก่ และที่เลี้ยงมาบริษัท ข. ไม่ค่อยผ่อนปรนเรื่องหนี้สินจากการเลี้ยงไก่ในกรณีที่ไก่ที่เลี้ยงไว้ตายลง

“ก็คิดอยากจะกลับ ถ้าคิดลักษณะนี้แล้ว อยู่ไม่ได้หรอก ค่าอาหารมันแพง อย่างบริษัทข.ไม่มีการเอื้อประโยชน์ให้ลูกเค้าเลย ตรงเป๊ะ ขาดเท่าไรก็ไม่ช่วยกันบ้างเลย บริษัทก. คุยความจำเป็นให้เขาฟัง เขายังหย่อนๆบ้าง ถ้าไก่ตายบาท สลึงก็ไม่ช่วย ไฟโรจน์เค้ายังช่วยเหลือ” (นายสี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายชอบ ปัจจุบันเลี้ยงไก่อยู่กับบริษัท ก. เล่าให้ฟังว่า ถึงเปลี่ยนบริษัทก็เจอปัญหาเหมือนเดิมอยู่ดีในที่สุดก็กลับมาเลี้ยงกับบริษัท ก. เขาเล่าว่าตอนแรกบริษัท ข. ก็ให้ลูกไก่เกรดเอ ทำให้เลี้ยงง่าย โตเร็ว แต่ภายหลังก็มีปัญหาเรื่องลูกไก่เช่นกัน

“เปลี่ยนไปก็เจอปัญหาเยอะสุดท้ายก็กลับมาที่เดิมอยู่ดี แรกๆบริษัท ข. ก็จะให้ลูกไก่เกรดเอ เป็นไก่ใหญ่เลย แต่พอเลี้ยงๆก็ให้ไก่ไม่ดีเรามา เหมือนเป็นการดึงคนเลี้ยง แรกๆก็ดึงลูกค้าก่อน เอาลูกไก่เกรดเอมาลง ทุนแรงเราเยอะ เลี้ยงง่ายไม่เป็นโรค โตเร็ว ก็ได้สตาจ์เยอะ พอหลังๆตายเยอะ กินทุน ขาธิๆ ตายเยอะ” (นายชอบ, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554)

การย้ายหรือเปลี่ยนบริษัทที่เป็นคู่สัญญาในการเลี้ยงไก่เมื่อเกษตรกรประสบกับปัญหาในการเลี้ยงไก่ไม่ว่าจะเป็นปัญหาคุณภาพของปัจจัยการผลิตหรือปัญหาจากขั้นตอนการจับไก่เพื่อขายถือเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น แม้ว่าในที่สุดแล้วดูเหมือนว่าจะไม่สามารถแก้ไขปัญหานั้นได้เท่าที่ควร แต่อย่างน้อยบริษัททุนก็ต้องรักษาผลประโยชน์ของตนเองโดยการปรับตัวเพื่อที่จะดึงลูกค้าที่เป็นเกษตรกรให้อยู่กับบริษัทตนเช่น การเสนอปัจจัยการผลิตที่ดีกว่าบริษัทคู่แข่ง(แม้ในช่วงแรกก็ตาม) การลดหนี้ให้แก่เกษตรกรเป็นต้นดั่งที่จะกล่าวถึงในส่วนถัดไป ถือเป็นกระบวนการปรับตัวของทั้งบริษัทและเกษตรกรเพื่อจัดการความขัดแย้งและให้การทำการผลิตร่วมกันในรูปแบบพันธะสัญญาราวนมากขึ้น

2) การต่อรองและการปรับตัวของเกษตรกรต่อการกำหนดมาตรฐานฟาร์มของรัฐ

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญายังต่อรองและปรับตัวต่อการเข้ามาควบคุมของรัฐผ่านการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ โดยไม่ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบในการเลี้ยงไก่อย่างเคร่งครัดซึ่งตามปกติแล้วเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ต้องเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดคือการ

ควบคุมโรคของไก่ในโรงเรือนที่อาจจะติดเชื้อมาจากสัตว์ปีก หรือสัตว์อื่น ๆ นอกโรงเรือนจึงต้องเลี้ยงในโรงเรือนที่ปิดมิดชิด แต่ในกรณีของนางสมรแล้วว่าบางครั้งเธอจะเปิดฝ้ายางโรงเรือนเลี้ยงไก่ในตอนกลางดึกที่มีอากาศเย็นและปิดพัดลมระบบฮีเว็บบีเพื่อประหยัดค่าไฟฟ้า โดยตอนสายของวันรุ่งขึ้นจึงปิดฝ้ายางลง ไม่เช่นนั้นหากเจ้าหน้าที่ไปสุ่มสัตว์ตรวจพบก็จะมีปัญหาในการอนุญาตให้เลี้ยงไก่ได้

“ตี 3 พัดลมหมดเราก็เปิดฝ้ายาง ประหยัดไปได้หน่อย คืนหนึ่งพัดลมตัวหนึ่งค่าไฟก็เป็นร้อยบาทนะ เทียงคินต้องตื่นละไปดูไก่ เดินเอาถุงใบๆไม่ให้มันสู้กัน พอตี 3 ต้องมาเปิดฝ้ายางที่เค้า ที่เปิดฝ้ายางตอนตี 3 เพราะอากาศไก่อมันอยู่ได้ ถ้าเราไปเปิดพัดลมไก่อมันก็จะหนาวไป ประมาณ 25-28 องศาไก่อจะอยู่ได้ พอ 4 โมงเช้าเราก็มาปิดเพราะถ้าเจ้าหน้าที่มาพอราก็โดน” (นางสมร, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายเสริมอธิบายให้ฟังว่า การเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มมีระเบียบ และกฎเกณฑ์มาก ซึ่งเขาเองและคนที่เลี้ยงไก่ส่วนให้ก็ไม่ทำตามระเบียบทุกขั้นตอนเพราะมันยุ่งยาก เขาเองก็ไม่ได้ทำตามระเบียบทั้งหมดแต่ทำตามความเหมาะสมและเพื่อให้ผ่านเกณฑ์การตรวจของเจ้าหน้าที่ไปสุ่มสัตว์เท่านั้น

“มันยุ่งถ้าทำตามเขาเราเครียดเลย จริงๆ แล้วเขามีห้องเปลี่ยนเสื้อผ้า เราจะเข้าไปดูไก่ไม่ใช่เข้าไปได้เลย ตามระเบียบนะ แต่ถ้าเราทำตามระเบียบเขาเป๊ะๆคงปวดหัวเหมือนกัน อะไรกันนักหนาวะนี้ ไม่ค่อยมีใครทำขนาดนั้น มันยาก เราก็ทำเฉพาะให้เขามาตรวจเฉยๆให้ผ่านไป เราก็แก้ไขปัญหาโดยการที่เราไม่ค่อยออกไปข้างนอก ถ้าเราออกไปก็กลับมาอาบน้ำให้สะอาด ถ้าเราตามเขา มันยุ่งยาก เราก็เลยตามเลย เราทำแต่ในเล้าข้างนอกเราก็ไม่ได้ทำ เพราะถ้าเราทำตามเขา มันเหมือนเราเปลี่ยนแปลงชีวิตประจำวันเราเลย ทำอย่างเขามันก็ดี ถูกต้อง แต่ทำตามเขาชีวิตของเรามันไม่ค่อยปกติ ... บางเล้าถ้าเราไปเปิดประตูดูไก่เขาเขาว่าเลยนะ รถที่จะเข้ามาต้องฉีดล้างก่อนนะ เขาถึงให้มีบิ๊มไว้หน้าบ้าน ถ้าจะเข้าเล้าต้องล้างมือล้างเท้าก่อน ต้องเปลี่ยนเสื้อผ้าด้วยนะ อย่างรถมาส่งอาหารก็ต้องบันทึกรายชื่อว่ามีคน ทะเบียนรถอะไร เขากลับไก่ติดเชื้อ ถ้าจะเข้าเขามีอ่างน้ำยาฆ่าเชื้อต้องล้างก่อน เพราะมันเสี่ยงต่อการติดโรค แต่เราก็หละหลวม ไก่ตายเขาไม่ให้ทิ้งเรียกรวด เขามีเตาเผาให้เผาหมด แต่เราไม่ได้ทำ ละเอียดขนาดนั้นถ้าทำอย่างนั้นเรายิ่งต้องเครียดหนักเลย”

(นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

ส่วนนายกรเล่าให้ฟังว่าแม้แต่เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ที่มาตรวจมาตรฐานฟาร์มเองก็ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดเพราะบอกว่าไม่สะดวกหากต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เขาเล่าว่าบางขั้นตอนเช่นเวลาไก่ตายตามระเบียบจะต้องเผาทำลายในเตาเผา แต่เขาก็มักจะโยนให้ปลาในบ่อกินแทน

“อย่างห้องอาบน้ำที่ให้มิไ่วไม่รู้ให้มิทำไมเพราะเวลามันมามันก็ไม่ได้อาบน้ำ ไม่ได้ล้างมือก็ปล่อยไว้อย่างนั้น ทำเอาไว้ตรวจเฉยๆ เวลามันมาเราถามว่าทำไมไม่อาบน้ำมันบอกว่าให้ผมอาบน้ำแล้วผมก็ตัวเปียยลึไม่รู้ทำทำไมห้องน้ำที่บ้านเราก็มี ที่เขาให้ทำนะต้องมีห้องอาบน้ำ มีชุดแขวน มีรองเท้าบูท มามันก็ไม่ใส่มันใส่รองเท้ามันเดินเข้าไปเลย ชุดคลุมมันก็ไม่ใส่ มันมาก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม ให้เราทำ แต่ตัวเขาก็ไม่ทำ รั้วบ้านจริงๆก็ต้องเอาตาข่ายมาคลุม กว่าเราจะผ่านได้ต้องทำอะไรตั้งเยอะ ให้ถ่าย(รูป)ไปแล้วอันนั้นก็ไม่ได้ อันนี้ก็ไม่ได้ แล้วจะให้เราเอาที่ไหน กรงดักหนูอะไรก็ต้องถ่ายไปหมด เตาเผาที่มีเราก็ไม่ได้เผา ไก่ที่ตายเราเอาให้ปลากินแทน” (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

สรุปได้ว่าในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบพันธะสัญญา บริษัททุนมีอำนาจเหนือเกษตรกรอย่างชัดเจนจากอำนาจในการควบคุมปัจจัยการผลิตและตลาด ส่วนอำนาจต่อรองของเกษตรกรมีน้อย ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะสามารถร้องเรียนเรื่องปัญหาคุณภาพปัจจัยการผลิตต่อบริษัท แต่การแก้ปัญหาโดยการชดเชยและการลดหนี้จากบริษัททุนเป็นเหมือน “ความเมตตา” ที่บริษัทมิให้เกษตรกรมากกว่าการที่บริษัทต้องปฏิบัติตามการต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ และ “ความเมตตา” นี้เป็นไปเพื่อรักษาผลประโยชน์ของบริษัทที่จะได้จากกระบวนการผลิตแบบพันธะสัญญา เพราะบริษัททุนได้กำไรทั้งจากการขายปัจจัยการผลิต แรงงานจากเกษตรกร และส่วนต่างจากการขายไก่ โดยไม่ต้องทำการผลิตด้วยตนเอง การยอมเกษตรกรบ้างเป็นไปเพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันให้ราบรื่นและเกษตรกรเองก็จำเป็นต้องยอมรับเพราะดีกว่าไม่ได้อะไรเลย ส่วนการรับมือกับกฎเกณฑ์ของภาครัฐที่บังคับการเลี้ยงไก่ให้เป็นไปตามมาตรฐาน เกษตรกรเองก็ไม่ได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดในทุกเรื่องแต่เลือกปรับเปลี่ยนตามที่เห็นว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์สำหรับตนเอง

5.3.2 การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรและชุมชน

การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนท้ายตลาด หมายถึงการปรับตัวของเกษตรกรที่เกิดขึ้นหลังจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา โดย

ศึกษาจากความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อต่อรอง จัดการกับสภาพการณ์ และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา โดยอาจสรุปได้ดังนี้

ความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม

เนื่องจากการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มมีรายละเอียดมากต้องอาศัยความเอาใจใส่และความพิถีพิถันในการเลี้ยงอย่างสูงทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องปรับตัวโดยใช้แรงงานของตนเองอย่างเข้มข้นมากขึ้นดังที่กล่าวถึงไปแล้วนั้นยังส่งผลต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมของตัวเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ด้วย อย่างเช่นนายกรไม่สามารถไปดูการแสดงของลูกสาวที่งานประจำปีโรงเรียนวัดท่าข้ามในช่วงค่ำของ วันที่ 12 มีนาคม 2554 เพราะต้องดูแลไก่อยู่ที่บ้าน โดยให้ภรรยาไปงานแทน นางวิไลบอกว่า เพราะสายไฟที่โรงเรียนกับที่บ้านคนละสายเพราะฉะนั้นหากไฟฟ้าดับก็จะไม่รู้ ดังนั้นจึงต้องมีคนอยู่ที่บ้านเพื่อดูไก่หนึ่ง คน

“วันนี้พี่กรก็คงไม่ได้ไป เพราะต้องเฝ้าไก่ แล้วไฟไม่ได้เส้นเดียวกันกับที่วัดด้วย พอคนละเส้น ถ้าไฟดับก็ไม่รู้ ...งานโรงเรียนที่เรามีไก่ทุกที่ ไม่เคยไปสักปี”

(นางวิไล, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2554)

เหมือนกับในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชนเมื่อ เดือนธันวาคม พ.ศ.2552 พบว่านายกรต้องเลื่อนการลงลูกไก่ออกไปเนื่องจากติดงานบวชของญาติ เพราะหากลงลูกไก่แล้วจะไม่มีเวลาต้องดูแลไก่ โดยบอกว่าถ้าหากมีงานบวชหรืองานสังคมอื่นๆถ้ามีไก่อยู่ก็มักจะไม่ไป หรือถ้าไปก็ต้องรีบกลับมาดูไก่โดยเฉพาะหากเปิดระบบฮีตว๊ပ်หรือเปิดพัดลมในโรงเรียนแล้วจะต้องมีคนคอยดูอยู่หนึ่งคนเสมอ เขาบอกว่าหากมีไก่เวลาไปงานก็จะไม่มีความสุขเพราะกังวล

“ตอนนี่ติดงานบวชอยู่แต่ถ้าไม่ติด 4-5 วันนี่ก็ลงได้ เราไม่อยากลงตอนนี้เพราะถ้าติดงานบวชจะไม่มีเวลาดูแล แล้วยังเป็นช่วงหน้าหนาวด้วย...ถ้าเราเลี้ยงไก่แล้วมีงานเราก็ไม่ไป เราไม่ว่าง ไปก็ไปแป๊บๆแล้วกลับ ถ้าไก่ยังไม่เดินพัดลมเป็นไก่เล็กเราไปได้ แต่ต้องกลับมาให้อาหาร เปลี่ยนน้ำ เปลี่ยนยา แต่ถ้าเดินพัดลมแล้วเราไปไม่ได้ แต่ถ้าอากาศร้อน 1-2 วัน เราก็เปิดพัดลมเลย 7-8 วันแรกพอไปได้ แต่หลังจากนี้ก็ไปไหนไม่ได้ ถ้าไปก็ต้องมีคนเฝ้า เพราะเราเดินพัดลมแล้วต้องมีคนอยู่คนหนึ่ง เราไม่เคยทิ้ง แต่เค้าอื่นเขาไปกันเขากลับไปได้อย่างไรไม่รู้ ผมไม่กล้า เราไปเราก็กังวล ทำอะไรไม่สะดวกสบาย ทำอะไรไม่มีความสุข คิดไปต่างๆนาๆ” (นายกร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552)

นายเสริม อธิบายว่าคนที่เลี้ยงไก่เวลาไปไหนมาไหนก็ต้องคอยเป็นห่วงไก่ที่เลี้ยงไว้ จะไปกินเหล้าที่ไหนก็ต้องรีบกลับ มีงานบุญงานบวชก็ไปได้แต่ก็ต้องรีบกลับมาดูแลไก่ หากจะไปไหนก็ต้องมีอีกหนึ่งคนคอยเฝ้าเฝ้าอยู่เช่นกัน หากไม่มีก็ต้องรีบกลับ

“คนที่เคยเลี้ยงจะรู้ว่ามันยุ่งจะไปไหนก็ต้องคอยห่วง กินเหล้าที่ไหนจะนั่งจมเลยไม่ได้ต้องคอยเทอาหาร เข้าเราเศษอาหารไม่เป็นไร มันเป็นงานที่ไปไหนไม่ได้ ยิ่งถ้าไก่เล็กยิ่งไปไหนไม่ได้เลยต้องคอยดูตลอด มันจะร้อนจะหนาวอะไรต้องคอยดู ต้องคอยปรับอุณหภูมิ ถ้ามีงานบวชแล้วไก่เราขี้เล็กมันก็ไปได้แต่ไปไม่ได้ไปเดียวไปกินๆ แล้วก็ทำบุญก็ต้องกลับ ยืนนานไม่ได้เลย ถ้ามีงานอะไรเราก็ต้องผลัดกันไปต้องมีคนอยู่คนหนึ่งอีกคนหนึ่งไป แต่เราอยู่คนเดียวเราก็ต้องรีบร้อนหน่อย”(นายเสริม, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2553)

นายชอบบอกว่าหากจะต้องไปกิจธุระหรืองานนอกบ้านจะต้องผลัดกันกับน้องชายให้อยู่ดูแลไก่หนึ่งคนเพราะหากเกิดไฟฟ้าดับขึ้นมาก็จะต้องเปิดผ้าและพรมน้ำเพื่อลดความร้อนและระบายอากาศภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ ไม่สามารถไปไหนพร้อมกันสองคนได้

“ใช้ก็ช่วยกันให้อาหาร ให้น้ำ ใครว่างใครก็อยู่ ว่างก็ไปส่งหลานบ้าง ไปประชุมบ้าง ไปไหนต่อไหนบ้าง ต้องอยู่ 1 คน คนหนึ่งไปอีกคนก็ต้องอยู่ ช่วยเหลือกัน ต้องผลัดกันไป ไปหมดเดี๋ยวตายหมดแล้วเลย เมื่อเกิดอุบัติเหตุเช่นไฟดับ ถ้าดับก็ต้องเปิดผ้าและพรมน้ำ ไม่งั้นไก่ตาย เล้าเล็กๆไม่มีเครื่องปั่นไฟหรือเพราะค่าไฟไม่คุ้มหรือ”(นายชอบ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของชุมชนก็ต้องมีการเตรียมคนไว้เพื่อดูแลไก่ โดยการเลี้ยงไก่ทำให้เกษตรกรในชุมชนต้องจัดการเวลาและการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมให้สอดคล้องกับการเลี้ยงไก่ เช่น นายชอบบอกผู้วิจัยว่าวันสงกรานต์ที่จะถึงนี้คงไม่ได้ไปเที่ยวที่ไหนหากจะต้องไปช่วยงานบุญที่วัดที่จะจัดขึ้นทุกปี โดยการเลี้ยงไก่ก็จะให้น้องชายที่บางครั้งเขาเรียกว่าซี้มาเป็นคนดูแลไก่แทน

“ก็คงไม่ได้ไปไหนหรือ ผมก็คงอยู่ช่วยงานที่วัด ช่วยจับโน้นยกนี้ ถ้ามีไก่อมาก็ให้คนซี้มาดู”(นายชอบ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

การเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มส่งผลให้การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของเกษตรกรต้องปรับให้ต้องสอดคล้องกับการเลี้ยงไก่ในแต่ละช่วงเวลาโดยยึดการเลี้ยงไก่เป็นหลัก แม้ว่าการเลี้ยงไก่ทำให้เกษตรกรต้องใช้เวลาและแรงงานในการดูแลไก่ออกไปเพื่อจัดการงานบวชให้เรียบร้อยก่อน เช่นในกรณีของ

นายกร หรือกรณีนายชอบให้น้องชายเป็นคนดูแลไก่ในช่วงที่ตนเองต้องไปช่วยงานบุญของวัด ในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นต้น สอดคล้องกับการสังเกตของผู้วิจัยที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมงานบวช ในชุมชนงานหนึ่งที่วัดท่าข้ามเมื่อ วันที่ 17 กรกฎาคม 2553 งานวันนั้นผู้วิจัยสังเกตว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่บางคนไม่ได้มาร่วมงานแต่ส่งภรรยามาแทน ส่วนผู้วิจัยมากับนายเสริมโดยที่นายเสริมให้เพื่อนบ้านที่จ้างมา 1 คนดูแลไก่อยู่ที่บ้าน ในคำวันนั้นระหว่างที่งานดำเนินไปฝนได้ตกลงมาอย่างหนักทำให้ไฟฟ้าในงานดับลง นายเสริมได้บอกให้เด็กคนหนึ่งให้รีบขับรถจักรยานยนต์กลับไปดูไก่อที่บ้านว่าเป็นอย่างไร เมื่อทราบว่าไฟฟ้าไม่ดับนายเสริมก็อยู่ร่วมงานต่อจนจบ อาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีการปรับตัวเพื่อที่จะสามารถประกอบอาชีพการเลี้ยงไก่ที่ต้องใช้เวลาและแรงงานอย่างเข้มข้นควบคู่ไปกับการรักษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของชุมชน เป็นการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับการเลี้ยงชีพให้ดำเนินไปได้ด้วยกันให้ได้ ไม่ได้ทิ้งอย่างใดอย่างหนึ่งไป

การรวมกลุ่มทางสังคม

การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนเริ่มต้นขึ้นเมื่อการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นกระบวนการหนึ่งในการปรับตัวของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในการรับมือและจัดการกับสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา การจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนท้ายตลาด เกิดขึ้นประมาณพ.ศ.2538 เมื่อผู้ใหญ่สิงห์ ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลจัวราย เข้ามาชักชวนเกษตรกรในชุมชนให้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา นายคมเล่าว่าผู้ใหญ่สิงห์ เป็นทั้งเอเยนต์ของบริษัทและเป็นประธานกลุ่มไก่ได้เข้ามาชวนให้เลี้ยงไก่เนื้อ

“หลังน้ำท่วม เกิดตั้งแต่ปี 2538 ตอนนั้นผมทำสวนอยู่น้ำก็ท่วม เกิดมาแล้วลุงช่วยเป็นประธานกลุ่มอยู่ คำก็ยุให้ผมทำเล้าไก่อยู่แต่ผมทำปี 2539 นะ หลังน้ำลง ผมก็เห็นเค้าได้ดีกันผมก็เลยทำ” (นายคม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

ประโยชน์ที่ได้รับในตอนแรกเมื่อเข้าร่วมกลุ่ม เกษตรกรที่เพิ่งเลี้ยงไก่ได้มาหาความรู้และร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค วิธีการในการเลี้ยงไก่เนื้อภายในกลุ่มสมาชิก นายคมเล่าว่า สมาชิกกลุ่มก็จะไปช่วยผู้ใหญ่สิงห์ที่มีโรงเรือนเลี้ยงไก่ถึง 4 โรงเรือน เทอาหารไก่ และพบปะ พูดคุยเรื่องการเลี้ยงไก่ระหว่างกัน โดยผู้ใหญ่สิงห์ก็จะเลี้ยงกาแพ เลี้ยงเหล่าสังสรรค์กันไปด้วย เป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยนที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไปช่วยประธานกลุ่มเลี้ยงไก่แต่ในขณะเดียวกันก็ได้พบปะสังสรรค์ ได้ความรู้ในการเลี้ยงไก่เป็นผลตอบแทนกลับมา

“ที่แรกการรวมกลุ่มทำให้เรามีความรู้มากขึ้น ได้พูดคุยกัน ได้สัมผัส เมื่อก่อนประธานเดิมกลุ่มเขาฉลาดไง เขาก็ให้ประโยชน์ด้วย เขาก็ให้เราไปเทอาหารบ้าน

เขา เขามีไก่เยอะมี 4 เล้า บ้านเขาอยู่แม่น้ำตะลุง ทุกคนต้องไปหาเขา ขับรถไป เขาพูดเก่ง รู้จักใช้คน ไปทีก็ 7-9 คน ไปกินอะไรกัน เขาก็มีกาแฟเลี้ยง เลี้ยงของกิน ไปคุยกัน ผมว่าดีเพราะทุกคนไปกอบโกยความรู้กัน คุยกัน จะว่าเขาเอาเปรียบก็ไม่ใช่ เพราะไปช่วยกันก็สนุกดี หลายคนแป็บเดียว เสรีจกมานั่งคุยกัน กินกาแฟกัน เหล้าบ้าง แลกเปลี่ยนความรู้กัน ที่ตั้งกลุ่มขึ้นมาก็เป็นความคิดของประธานคนเก่านั้นแหละ ที่มาเริ่มรวมกันก็ประมาณ 10 กว่าปี”

(สมศักดิ์, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2554)

นายดี ซึ่งเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนหนึ่งที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อเล่าให้ฟังว่าเขาก็เป็นคนหนึ่งที่เคยไปร่วมวงแลกเปลี่ยนความรู้ในการเลี้ยงไก่ที่บ้านประธานกลุ่ม

“เวลาจับไก่ก็มีคนไปช่วย ล้างเล้า ผมก็เคยไปช่วย เขาก็ได้ประโยชน์เหมือนกัน

ลักษณะเป็นช่วยแล้วเขาก็เหมือนเรียนรู้อีก”(นายดี, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเลี้ยงไก่ระหว่างกันแล้ว กลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อที่ตั้งขึ้นยังเป็นแหล่งระดมทุนสำหรับสมาชิกในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อด้วย เงินทุนก็มาจากการขายไก่และปลาของสมาชิกในกลุ่ม แต่เดิมมีเงินอยู่เป็นแสนแต่ปัจจุบันเหลือเงินอยู่ประมาณ 30,000 – 40,000 บาท เนื่องจากปัญหาความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการของผู้ใหญ่สิงห์ วัตถุประสงค์ของกองทุนคือการช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มในกรณีที่สมาชิกขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ หรือมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายในการเลี้ยงไก่ก็สามารถมากู้ยืมเงินไปก่อนโดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท แต่หลังจากเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่สิงห์กับสมาชิกกลุ่มก็ซบเซาลง จำนวนสมาชิกก็ลดลงและ ยังไม่มีใครเป็นประธานกลุ่มแทน มีแต่นายใหญ่ซึ่งเคยเลี้ยงไก่มาก่อนเป็นแกนนำอยู่ และกำลังคิดที่จะหาทุนเข้ากลุ่มเพิ่มเติม นายใหญ่เล่าให้ฟังว่า

“ต้องหาทุนให้เขาอีกนะ ที่ อบต. ก็ไม่มีเพราะเขาไม่ให้ใครเพราะเคยให้แล้วมันมีหลายกลุ่มทำให้เกิดการอิจฉากัน ส่วนใหญ่ปีที่แล้ว อบต. เคยให้กลุ่มต่างๆ บางที่หัวหน้ากลุ่มไม่ได้ทำอะไรแต่เงินหมดไม่ได้เอามาทำอะไรในกลุ่ม กลุ่มไก่ตอนนี้มีเงินเหลือประมาณ 30,000-40,000 บาท เมื่อก่อนเหลือเป็นแสน ประธานคนเก่าเอาไปละลายแม่น้ำหมด จริงๆ กองทุนนี้เราตั้งใจว่าจะเอาไว้เวลาที่บางคนไม่มีค่าไฟ ขาดทุน ก็มากู้ไปก่อน หรือบางคนใช้เครื่องปั้นก็เอาซื้อน้ำมันก็เอามาคืนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท กลุ่มนี้ก็ตั้งมา 5-6 ปีแล้วตอนนั้นเจอปัญหาขาดทุนไม่มีเงินหมุนก็เอาเงินตรงนี้มาช่วยได้ สมาชิกในกลุ่มตอนแรกที่ตั้งเยอะแต่ครั้งที่ 2 ที่มาตั้งกองทุนมี 58 หลัง ตอนนั้นก็เหลือน้อยลงไปอีก ตอนนั้นมาคิดกัน

ว่าสมาชิกที่อยู่ไกลๆ สื่อสารกันยากลำบากก็จะเอาแค่ในตำบลนี้ก่อนให้
แข็งแรงแทนก่อน แต่มันก็มีการเกี่ยงเรื่องตัวผู้นำ ตอนนี้เป็นผู้นำลอยๆ อยู่
เพราะเราหลายกลุ่มด้วย เราบอกว่าตอนนี้เราไม่ได้เลี้ยงให้เขาไปเป็นหัวหน้า
กลุ่มมันน่าเกลียดก็อธิบายให้เขาฟังว่าให้คนที่เขาทำจริงๆ เป็นจะได้รู้ปัญหาของ
เขาจริงๆ ตอนนี้เลยตกลงกันไม่ได้ คาราคาซังกันอยู่”

(นายใหญ่, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

กลุ่มเลี้ยงไก่เนื้อเป็นกลุ่มที่ต้องอาศัยเงินสมาชิกกลุ่ม ไม่ได้มีเงินทุนสนับสนุนจากองค์การ
บริหารส่วนตำบลท้ายตลาดเนื่องจากอบต. ท้ายตลาดเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีรายได้น้อย
และกลุ่มอาชีพภายในตำบลก็มีหลายกลุ่มทำให้ไม่มีงบประมาณมาสนับสนุน นายกองค์การ
บริหารส่วนตำบลท้ายตลาดอธิบายว่า

“ในเรื่องเงินทุนที่ทางอบต. ช่วย ก็ยังไม่มีเพราะมันมีหลายกลุ่ม ถ้าช่วยกลุ่มนี้ไม่
ช่วยกลุ่มนั้นก็ไม่ได้ ส่วนมากเกษตรกรก็ดูแลตัวเอง ในปีนี้บอบต. ก็น้อยลง ถูก
ตัดไปเรื่องผู้สูงอายุเยอะ งบอบต. เอง 40 เปอร์เซ็นต์ ก็จ้างลูกจ้าง นำไปพัฒนา
ค่อนข้างน้อยมาก”(นายก อบต. ท้ายตลาด, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในการ
เลี้ยงไก่ในตอนแรกและเป็นแหล่งเงินทุนในยามฉุกเฉินเป็นหลักส่วนการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับ
บริษัทไม่ค่อยจะประสบความสำเร็จมากนัก ยิ่งภายหลังผู้ใหญ่สิงห์ที่เป็นประธานกลุ่มได้พา
สมาชิกย้ายไปอยู่กับบริษัท ก. โดยได้รับเงินเดือนและค่าหัวคิวจากบริษัท ก. ด้วยแล้วกลับ
กลายเป็นประธานกลุ่มคอยรักษาผลประโยชน์ให้แก่บริษัทมากกว่าสมาชิกกลุ่ม ทำให้ปัจจุบันกลุ่ม
เลี้ยงไก่เนื้ออ่อนแอและปัจจุบันยังไม่สามารถหาประธานกลุ่มคนใหม่ได้ นายใหญ่เล่าว่า

“...ต่อมาบริษัทเขาก็มาซื้อตัวประธานไป ไม่ต้องทำอะไร อยู่ในออฟฟิศนั่งเย็นๆ มี
เปียร์ให้กิน ลูกเค้าไหนจับก็มีพิเศษให้กิโกรัมละ 50 สตางค์ ก็เท่ากับว่าได้ไก่ไป
ตัวละ 1 บาท แล้ววันๆ จับไก่เป็นหมื่นๆ ตัว เขานั่งในออฟฟิศเย็นๆ มีเงินเดือนให้
แถมยังได้พิเศษจากเราอีก เขารวยเลยแต่ลูกเค้าจนลงๆ บริษัทเขาจ้างลือคตัวไว้
เวลาลูกเค้ามีเรื่องอะไรร้องเรียนไป เขาก็ปิดเรื่องเงียบไม่มีอะไรเกิดขึ้น ใครที่เป็น
ลูกน้องเขาก็ได้ดี แต่ใครที่รู้มากหัวหมอกก็โดนทั้งนั้น แต่สุดท้ายตัวเองก็อยู่ไม่ได้
เหมือนกัน เพราะลูกเค้าไปไม่รอดตัวเองก็อยู่ไม่ได้เหมือนกันหมดความต้องการ
ตอนนี้หาประธานไม่ค่อยได้กำลังเคียวเช็ญเลขอาชีพคม แกก็บอกว่าแกติดภาระ”

(นายใหญ่, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

เมื่อผู้วิจัยสอบถามเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนหนึ่งถึงเรื่องการต่อรองเรื่องปัญหาที่พบจากคุณภาพอาหารไก่ ลูกไก่ หรือราคากับบริษัทบ้างได้หรือไม่ เกษตรกรผู้นั้นบอกว่า ไม่ได้เลย

“ยังไม่มีอะไรจะต่อรองเขาได้มาก ไม่มีกรณีไหนที่จะต่อรองได้เลย เขาก็รับฟังเฉยๆ ไม่ว่าจะอาหาร ลูกไก่ อะไร หรือราคาก็เดิม พวกผมนี้ต้องง้อบริษัทนะ ไม่ใช่บริษัทมาง้อพวกผมเขาจะลงให้เรา ไม่ลงให้เราอยู่ที่บริษัท เขาไม่ได้ง้อเรานะ”

(เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนหนึ่ง, สทนากลุ่มย่อย, 9 กรกฎาคม 2552)

นายกรและนายคมอธิบายถึงสาเหตุที่กลุ่มเกษตรกรขาดอำนาจต่อรองกับทางบริษัทว่าเป็นเพราะกลุ่มยังอ่อนแอขาดความร่วมมือร่วมใจในการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาจากบริษัท และเป็นเพราะงานของแต่ละคนก็รัดตัวจนไม่มีเวลามาคุยกันด้วย

“จริงๆไก่ไม่ดีก็ควรจจะราคาถูกลงนะ แต่เนีราคาเท่ากันหมดเลยราคาเท่าประกัน เราก็ไม่สามารถไปตรวจสอบเค้าได้ เขาลงอย่างไรเราก็ต้องเลี้ยง ระบบมัน ถ้ามัวพวกเราแข่งแกร่งกันมัย พวกเราอ่อนแอนะไม่มีระบบที่จะไปคานเค้า ด้านเขา แต่ถ้าพวกเราช่วยกันคิด ช่วยกันปฏิบัติก็อาจจะแข่งได้ พอมีหนทางกันบ้าง ช่วยกันคิด แต่หลายๆเค้าก็ไม่ยอมเอาด้วย เขาไม่ร่วมกับเรา อย่างบางเค้าที่กำไรดีเขาก็ไม่เอากับเรา หรือเขาขาดทุนบริษัทไม่คิดตั้งค้กับเขา เขาก็ไม่เอากับเรา ผมว่ามันหลายเรื่องจัด เอาเวลามาคุยกัน รวมกันไม่ได้ เพราะงานพันตัวตลอด งานก็ยุ่ง ไม่มีเวลา เป็นอย่างนี้แหละ ถ้ามาคุยมาปรึกษากันมันเป็นประโยชน์เลยนะ คนมันไม่ได้เก่งไปทุกเรื่องหรอก ต้องหลายๆคน มันเห็นแต่ยังทำไม่ได้ ถ้าร่วมมือกันมันก็ได้” (นายกร, นายคม, สทนากลุ่มย่อย, 9 กุมภาพันธ์ 2554)

นายชาติ ก็มีความเห็นสอดคล้องกับนายกรและนายคมที่ว่าสมาชิกกลุ่มเลี้ยงไก่หากพร้อมใจกันในการต่อรองกับบริษัทก็จะสร้างอำนาจต่อรองได้บ้าง

“อย่างกลุ่มเลี้ยงไก่ผมก็เป็นสมาชิกร่วมกันทั้งหมด แต่มันต้องพร้อมใจกันทั้งหมด มันก็ยังต่อรองกันได้ นี่บางคนเอาบางคนไม่เอา ไม่ค่อยจริงจังซักเท่าไร ... “

(นายชาติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2554)

อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มของเกษตรกรก็ยังมีพลังในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นของสมาชิกกลุ่มได้ในบางกรณี โดยสามารถเรียกร้องค่าชดเชยไก่เนื้อที่ถูกทำลายในช่วงที่เกิดปัญหาใช้หวัดนกในปีพ.ศ.2547 โดยแกนนำกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ คือ นายใหญ่ และนายกรซึ่งเป็นเหรียญกกลุ่มเกษตรกรได้รวบรวมรายชื่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการทำลายไก่ทั้งหมดทุกตัวในชุมชนเพื่อเรียกร้องเงินชดเชยจากภาครัฐ โดยต้องพบอุปสรรคหลาย

อย่างเช่น ความขัดแย้งกับผู้ใหญ่สิงห์ที่เคยเป็นประธานกลุ่มแล้วไปอยู่กับบริษัท ก. คอยขัดขวาง เนื่องจากกลัวว่าทางบริษัทจะต้องมีส่วนช่วยจ่ายค่าชดเชยให้แก่เกษตรกรที่เป็นลูกเล้า ปัญหาจากขั้นตอนการดำเนินงานของระบบราชการรวมถึงปัญหาการทุจริตของข้าราชการในการเรียกเก็บเงินค่าหัวคิวจากเกษตรกรด้วย นายใหญ่เล่าให้ฟังว่า

“เมื่อตอนรุ่นที่ไก่อเป็นไขหัวคก็มีผมกับพี่คมที่วิ่งรณรงค์กัน รวมตัวกัน 70-80 กว่า ล่ารายชื่อผู้เดือดร้อน เมื่อก่อนนี้ รัฐบาลบอกจะไม่ช่วยเหลือ ก็ไปเดินขบวนที่จังหวัด เรียกร้องกับรัฐบาล ให้ชดเชย ผมจำได้รัฐมนตรีตอนนั้นบอกประเทศไทยไม่มีไขหัวคอก ต่อนั้นปี 2546 ปลายปี ...รัฐบาลมีนโยบายให้จ่าย แต่ข้างล่างยังไม่ยอมจ่าย พวกผมก็ต้องวิ่ง ได้รายชื่อแล้วไปที่อำเภอต่อสู้เรียกร้องจนได้ค่าชดเชยจากรัฐบาล เพราะเรื่องนี้แหละที่เกือบบึงกับประธานคนเก่า เขาไม่ให้ไป เราก็ก่อนเราก็ไป เขากลับเขาจะเดือดร้อน เพราะตอนนั้นเขายังนั่งอยู่เป็นที่ปรึกษาบริษัทอยู่ ไปกันเยอะเลยไปกันที่หน้าอำเภอ ต่อนั้นประมาณปี พ.ศ. 2547-2548 เราเข้าไปเลยไปถามที่ปศุสัตว์ว่าเขาจะรับผิดชอบไหม ถ้าไม่รับผิดชอบเราจะเข้าไปที่กรุงเทพฯ ไปรัฐสภา เขาต่อสายให้เราคุยกับในกรมเลย เขายอมชดเชย เขาบอกว่าทางจังหวัดไม่มีแบบฟอร์ม แต่ทางกรมจะแฟกซ์มาให้ ประมาณ 10 นาที ผมก็นั่งคอยเลย แล้วผมก็ควักกระเป๋าถ่ายเอกสารแจกเองเลย ใ้อคนที่จะมาเราได้ก่อนเราอีก ได้เยอะกว่าเราอีกได้เป็นแสน บริษัทได้เป็นสิบล้าน ที่ไปเดินอย่างเราได้คนละหมื่นเอง ตอนแรกเขากลับบริษัทจะต้องชดเชยให้เราเพราะว่าไก่อเป็นโรค เขาก็กัดขวาง ผมก็บอกว่าผมไม่ได้ไปก้าวก่ายบริษัท ผมแค่ต้องการให้รัฐบาลเขาช่วยผม ผมไม่ได้เกี่ยวข้องกับบริษัท ไอ่เปียกเกือบจะยิงผมทิ้งแล้ว แล้วบริษัทเขาก็ได้เป็น 10 ล้าน เขาต้องเคลมลูกไก่อให้เป็นชื่อเขาหมด เขากินทั้งในนครสวรรค์ อ่างทองอะไรได้เป็น 10 ล้าน แต่ว่าอย่างพวกเราจะตาย แถมปศุสัตว์เขายังมากินเปอร์เซ็นต์จากเราอีกนะ มาขอพวกลูกเล้าอย่างเรา ขอตื้อๆ เลย รอบแรกขอคนละครึ่งเลย มารอบสองไม่ขอเพราะไม่มีใครยอมแล้ว ขอทุกเล้าทั้งหมด อย่างของผมได้ 30,000 บาท เขาขอไป 15,000 บาท เราคิดว่าได้มาเท่าไรก็เอาดีกว่าไม่ได้อะไรเลย แต่ตอนนั้นเราก็ไม่รู้ว่ารัฐบาลเขาช่วยมาตัวละเท่าไร เราไม่รู้เลย พอรอบหลังไม่มีใครให้เลย รอบแรกที่ไม่ให้ก็มี รอบสองปศุสัตว์เขามาหากำหนดบิบบิให้เราให้ แต่เราจะเอาที่ไหนไปให้”

(นายใหญ่, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553)

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดการกับสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นใน 3 ประเด็นที่สำคัญได้แก่ การจัดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสมาชิกในเรื่องการเลี้ยงไก่ การจัดตั้งกลุ่มเงินทุนให้กู้ยืมสำหรับสมาชิก และการเรียกร้องต่อรัฐให้ชดเชยเงินจากการทำลายไก่จากการแก้ไขปัญหารอคใช้หวัดนก ส่วนการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับบริษัทในเรื่องคุณภาพหรือราคาของปัจจัยยังไม่ประสบผลเท่าที่ควรเนื่องจากเกษตรกรยังขาดความร่วมมือกันอย่างจริงจังในการต่อรองกับบริษัทและโครงสร้างการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เกษตรกรต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดจากบริษัท ทำให้เกษตรกรขาดอำนาจที่จะไปต่อรองกับบริษัทได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการรวมกลุ่มเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นของเกษตรกรจะประสบความสำเร็จบ้างและไม่ประสบความสำเร็จบ้างแต่ก็เป็นการแสดงออกถึงความไม่ยอมจำนนต่อสภาพการณ์ที่พวกเขาเผชิญอยู่

บทที่ 6 วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย

เกษตรพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ที่รุกคืบเข้ามาในชุมชนเกษตรกรรมทั่วประเทศ และได้เปลี่ยนวิถีการผลิตของชุมชนให้เข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น เกษตรกรต้องอาศัยทั้งเงินทุน ปัจจัยการผลิตชนิดต่างๆรวมถึงเทคโนโลยีการผลิตจากภายนอกชุมชน แม้ว่าจะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงกระบวนการผลิตของเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าการผลิตในรูปแบบเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการที่เกษตรกรต้องพึ่งพิงบริษัททุนที่เป็นคู่สัญญามากขึ้นตามไปด้วย ในการศึกษาถึงรูปแบบการปรับตัวของชุมชนชาวนาภาคเหนือของ ยศ สันตสมบัติ (2546) พบว่า ชาวนารายย่อยเริ่มถูกดึงเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ในรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญาเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งชาวนาเหล่านี้ไม่สามารถทำการผลิตอย่างอิสระได้อีกต่อไป อำนาจการควบคุมการผลิตและการจัดการแรงงานลดลงอย่างชัดเจน ชาวนาเริ่มถูกปรับเปลี่ยนโดยเกษตรพันธะสัญญา ให้กลายเป็นแรงงานรับจ้างบนที่ดินของตนเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2546: 227-228) ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ที่พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและการตลาดของบริษัททุนที่เข้ามาทำสัญญากับเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาด การเข้ามาของระบบพันธะสัญญาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของเกษตรกรในชุมชนให้เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ตอบสนองต่อตลาดสินค้าเกษตรที่ต้องการสินค้าที่มีคุณภาพและมีความปลอดภัยจากโรคและสารเคมี และในท่ามกลางบริบทของการผลิตและการตลาดสินค้าอุตสาหกรรมเกษตรทั้งในและต่างประเทศ ภัยคุกคามของโรคระบาดสัตว์ เช่น โรคไข้หวัดนก รัฐเองก็ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมเกษตรผ่านนโยบายต่างๆเช่น นโยบายอาหารปลอดภัย(Food safety) และนโยบายการพัฒนาไปสู่ครัวโลก เป็นต้น มีการออกมาตรการควบคุมการผลิตอาหารตลอดห่วงโซ่การผลิตให้เป็นไปตาม “หลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) มาจนถึงการกำหนดมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงสัตว์ซึ่งรวมถึงการเลี้ยงไก่เนื้อด้วย ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจเพื่อจัดการและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเนื้อหาในบทนี้จะวิเคราะห์และสรุปให้เห็นถึงรูปแบบการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาและการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชนเพื่อรับมือกับการผลิตแบบพันธะสัญญานี้

6.1 การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา: รูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม

การเลี้ยงไก่ในอดีตของเกษตรกรเป็นการเลี้ยงไก่พื้นบ้านเพื่อบริโภคเนื้อและไข่เป็นอาหารในครอบครัว โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีการส่งพ่อแม่ไก่พันธุ์เนื้อเข้า

มาเลี้ยงและขยายพันธุ์เป็นครั้งแรกในพ.ศ.2506 ก็ได้มีการพัฒนาระบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์ม ส่งผลให้การเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าได้ขยายตัวกลายเป็นอุตสาหกรรมเกษตรที่สำคัญของประเทศ (กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์,2539:3) เริ่มแรกการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าเกือบทั้งหมดจะเลี้ยงกันในจังหวัดรอบๆกรุงเทพฯ โดยบริษัทเอกชนได้เข้าไปส่งเสริมการเลี้ยงไก่เนื้อโดยการให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยง การป้องกันรักษาโรค การประกันราคาและหาตลาดจำหน่ายไก่เนื้อให้เกษตรกร ผลจากการดำเนินการด้วยวิธีดังกล่าวปรากฏว่าธุรกิจการเลี้ยงไก่เนื้อได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะรูปแบบการเลี้ยงไก่แบบประกันราคาหรือการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา โดยผู้เลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยมีทั้งแบบผู้เลี้ยงไก่อิสระและแบบพันธะสัญญาโดยผู้เลี้ยงไก่แบบอิสระมีแนวโน้มที่ลดลงเรื่อยๆเนื่องจากต้องประสบกับความผันผวนทางด้านราคาไก่เนื้อทำให้ต้องเลิกเลี้ยงไปจำนวนมาก และบางส่วนได้หันมาเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญากับบริษัททุน ข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปีพ.ศ.2527ระบุว่า การเลี้ยงไก่เนื้อแบบอิสระที่ใช้จ่ายเงินลงทุนของตนเอง ใช้อุปกรณ์การผลิตเองและหาตลาดเองนั้นมีความเสี่ยงในการเลี้ยงสูงเพราะความผันผวนของราคาไก่เนื้อและราคาปัจจัยการผลิต ดังเช่นในช่วงทศวรรษที่ 2520 ที่ไก่เนื้อมีราคาตกต่ำทำให้ผู้เลี้ยงไก่แบบอิสระรายย่อยประสบกับการขาดทุนและมีหนี้สินมากมายจนต้องเลิกกิจการไป โดยบางส่วนได้เปลี่ยนมาเลี้ยงไก่แบบประกันราคา (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร,2527:6) กล่าวได้ว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาสอดคล้องกับ งานของเบลโล,วอลเดน; คันนิงแฮม,เชียร์ และดี,เค็ง ปอห์, ที่ระบุว่า การทำเกษตรแบบมีสัญญาจ้าง ได้กลายเป็นนวัตกรรมขึ้นสำคัญที่สุดของทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ.2523-2532) โดยหวังว่าจะช่วยเกษตรกรรายย่อยให้กลายเป็นผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพ (เบลโล,วอลเดน; คันนิงแฮม,เชียร์ และดี,เค็ง ปอห์, 2542: 251)

เหตุปัจจัยประการสำคัญหนึ่งที่ทำให้การเลี้ยงไก่ได้พัฒนาไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมได้คือการลดระยะเวลาในการผลิตสินค้าเกษตรให้สั้นลง ตามแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมของ Susan A. Mann และ James M. Dickinson ได้กล่าวถึงการผลิตในภาคเกษตรกรรมไว้ว่าต้องใช้เวลาในการผลิตยาวนานทำให้การหมุนรอบของทุน(The turnover of capital) ยาวนานตามไปด้วยส่งผลให้การทำกำไรจากการผลิตพลอยยืดยาวออกไป ดังนั้นเวลาการผลิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำกำไรของทุน หากเวลาการผลิตพีชหรือสัตว์ชนิดใดสั้นลงจนถึงระดับที่แน่นอนก็จะเป็นการสร้างเงื่อนไขสำหรับการผลิตแบบทุนนิยม(Mann and Dickinson,1978 : 473-5 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สัมคศิริธรรม,2533:155-156) จึงกล่าวได้ว่าการเลี้ยงเนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมเนื่องจาก

เวลาการผลิตหรือเวลาในการเลี้ยงไก่ลดลงจนสามารถทำการผลิตได้หลายครั้งในรอบหนึ่งปี การเลี้ยงไก่ในอดีตที่กว่าเกษตรกรจะสามารถจับไก่ขายได้ต้องเลี้ยงไก่จนมีอายุตั้งแต่ 4-6 เดือน หรือ 120-160 วัน (บวรศักดิ์ หัสติน ณ อยุธยา, 2547: 11) เมื่อเทียบกับการเลี้ยงไก่พันธุ์เนื้อที่มีระยะเวลาในการเลี้ยงสั้นเพียงไม่เกิน 50-55 วัน(กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์, 2539:7) นอกจากการลดเวลาการผลิตอันเนื่องมาจากการพัฒนาสายพันธุ์ไก่แล้วยังมีองค์ประกอบอื่นที่สำคัญที่นำไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมในระบบเกษตรสมัยใหม่รวมถึงเกษตรพันธะสัญญาคือสิ่งที่ บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหารจำกัด(มหาชน)เรียกว่า “5 หัวใจของการเลี้ยงสัตว์” ได้แก่ 1) การมีสายพันธุ์ดี (genetic) 2) การเลี้ยงสัตว์ด้วยอาหารคุณภาพดี (Nutrition) 3) การเลี้ยงในโรงเรือนที่ได้มาตรฐาน(Farm) 4) การมีระบบจัดการฟาร์มที่ดี (Management) และ 5) การป้องกันโรคที่เข้มงวด (Biosecurity) โดยเฉพาะพันธุ์ที่เป็นคำตอบของเกือบทุกอย่าง (“วิถียั่งยืน”, มติชนสุดสัปดาห์, 30 ธ.ค.2554- 5 ม.ค.2555:25) จากข้อมูลของเกษตรกรรายย่อยที่เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท่าตลาดพบว่า ลูกค้าจะมาจับไก่เล็กที่มีอายุเพียง 33-35 วันเท่านั้น หมายความว่าเวลาในการหมุนรอบของทุนสั้นลงจนทำให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงไก่ได้ถึง 5-6 รอบต่อปี ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้ไก่พันธุ์ที่ผ่านการคัดเลือกพันธุ์ การใช้อาหารสูตรเฉพาะที่เร่งการเจริญเติบโต การปรับปรุงกระบวนการเลี้ยงไก่ให้เลี้ยงในโรงเรือนแบบปิดที่จะสามารถเลี้ยงไก่ในจำนวนมากภายในระยะเวลาอันสั้นได้ ตามแนวคิดของ Mann and Dickinson ความสามารถในการลดเวลาการผลิตให้สั้นลงใกล้เคียงกับเวลาแรงงานหรือลดเวลาการผลิตที่ไม่เกิดผลผลิตลงจะนำไปสู่การการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่อุตสาหกรรมเกษตร หรือไม่ก็ทำให้ทุนเข้าควบคุมแรงงานหนาแน่นขึ้นผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการผูกมัดเกษตรกรด้วยการทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้า (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม, 2533:155-157) ซึ่งในกรณีการเลี้ยงไก่เนื้อพบว่าอุตสาหกรรมไก่เนื้อขนาดใหญ่เพียงไม่กี่รายมีสัดส่วนทางการตลาดรวมอยู่ที่ร้อยละ 90 สอดคล้องกับข้อมูลโครงสร้างอุตสาหกรรมไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีที่พบว่า ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมไก่เนื้อขนาดใหญ่เพียงร้อยละ 6.64 เท่านั้นที่ครอบครองไก่เนื้อถึงร้อยละ 81.37 ของทั้งจังหวัดแสดงให้เห็นการเลี้ยงไก่เนื้อได้กลายเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โดยมีการผลิตในรูปแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรขนาดกลางและรายย่อยเป็นเสมือนหน่วยการผลิตสนับสนุนการผลิตไก่เนื้อแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

รูปแบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่บริษัทจะเสนอสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิต คือ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ การสนับสนุนความรู้ทางด้านเทคนิคในการเลี้ยงและการบริหารจัดการฟาร์ม รวมถึงการจัดการด้าน

การตลาดให้แก่เกษตรกร โดยเกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบลงทุนในการสร้างโรงเรือน บนที่ดินของตนเอง อุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ ค่าแรงงาน และค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการฟาร์ม โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่จะซื้อจากบริษัทและผลผลิตที่เกษตรกรจะขายให้แก่บริษัท ซึ่งตามหลักการแล้วรูปแบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญาจะสามารถทำให้เกษตรกรที่มีเงินทุนจำกัดสามารถเข้าถึงเงินทุนในรูปของสินเชื่อปัจจัยการผลิต และการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและราคาประหยัดกว่าที่เกษตรกรรายย่อยจะไปจัดซื้อเอง การได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการผลิตใหม่ๆที่จะทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตดีขึ้น การลดความเสี่ยงทางการตลาดในเรื่องความผันผวนของราคาผลผลิตในแต่ละฤดูกาล ซึ่งโดยรวมแล้วเกษตรพันธะสัญญาน่าจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอนมากกว่าการเลี้ยงไก่แบบอิสระที่มีความเสี่ยงมากกว่า (Setboonsarng, S. and Penkett, C. 2005. cited in Sununtar Setboonsarng, Pingsun Leung and Junning Cai ,2005 : 5) แต่ข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้กลับพบว่า แม้เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อในรูปปัจจัยการผลิตที่ได้รับจากบริษัท แต่เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาคุณภาพของปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณภาพของอาหารไก่ หรือลูกไก่ โดยที่เกษตรกรแทบจะไม่สามารถต่อรองกับบริษัทได้เลย พันธะสัญญากลายเป็นการผูกมัดเกษตรกรให้ต้องจำยอมต่อการกำหนดราคาปัจจัยการผลิต และคุณภาพของปัจจัยการผลิตของบริษัททุน การนำอาหารและ/หรือลูกไก่ที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานมาจำหน่ายให้แก่เกษตรกรในราคาที่กำหนดไว้ตายตัวทำให้บริษัทได้กำไรจากส่วนต่างในการขายปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกรจำนวนมาก ส่วนในการตลาดหรือขายไก่เนื้อก็เป็นไปในลักษณะเดียวกันคือบริษัทเป็นผู้กำหนดวันเวลาในการจับไก่ ซึ่งมักจะมาจับไก่เร็วในช่วงไก่เล็กที่ยังไม่เติบโตเต็มที่ หรือบางครั้งมาจับล่าช้า เลยช่วงที่ไก่โตเต็มที่แล้วทำให้สิ้นเปลืองอาหารเพราะไก่ที่โตเต็มที่แล้วเมื่อกินอาหารจะไม่เปลี่ยนอาหารให้กลายเป็นเนื้อหรือน้ำหนักอีกต่อไปนั่นหมายถึงต้นทุนอาหารที่เสียไปของเกษตรกร รวมถึงการผลัดภาระความเสียหายในกระบวนการจับไก่ทุกกรณีให้แก่เกษตรกรแต่เพียงผู้เดียว ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่ได้รับรายได้ตามที่ควรจะได้รับหรือในหลายกรณีที่ขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรุ่นนั้นด้วย สอดคล้องกับงานศึกษาของกัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ (2552) ที่พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรพันธะสัญญาในเรื่องของปัจจัยการผลิตและการรับซื้อผลผลิต บริษัททุนมีการบังคับใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆโดยไม่โปร่งใสและปราศจากการแข่งขันทำให้เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่แพง บริษัทอาจให้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เป็นไปตามข้อตกลง ส่วนกระบวนการรับซื้อผลผลิตไม่มีการระบุวิธีการรับซื้อที่เป็นธรรมเช่น การมารับซื้อล่าช้าทำให้เกษตรกรเสียหาย (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงามและคณะ,2552:4)

กล่าวได้ว่าการผลิตแบบพันธะสัญญาอาจกลายเป็นการหาประโยชน์จากเกษตรกรรายเล็กอย่างกว้างขวาง โดยในหลายกรณีบริษัทได้รับส่วนแบ่งกำไรก่อนโตไปขณะที่เกษตรกรรายย่อยต้องแบกรับความเสี่ยงไป (Scott Christensen, สัมภาษณ์, 31 มีนาคม 2537, อ้างถึงใน (เบลโล, วอลเดน; คันนิงแฮม, เชียร์ และ สตี, เค็ง ปอห์, 2542: 251) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัททุน โดยบริษัททุนได้เข้าไปควบคุมกระบวนการผลิตของเกษตรกรผ่านปัจจัยทางการผลิตและการตลาดของไก่เนื้อ ทำให้เกษตรกรขาดอิสระในการตัดสินใจที่จะทำการผลิตหรือขายไก่เนื้ออย่างสิ้นเชิงตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้กับบริษัททุน นอกจากนี้บริษัททุนยังเข้ามาควบคุมการใช้แรงงานของเกษตรกรผ่านเทคนิคกระบวนการผลิตหรือการเลี้ยงไก่ที่มีขั้นตอน วิธีการเลี้ยงที่ละเอียดและต้องการความเอาใจใส่อย่างสูง เป็นการกำหนดให้เกษตรกรตั้งแต่เริ่มต้นเลี้ยงว่าจะต้องเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบใด ผลิตไก่เนื้อพันธุ์อะไร ในปริมาณเท่าไร ให้อาหารชนิดใด ให้ยา วัคซีน วิตามินชนิดใด ปริมาณเท่าไร ขั้นตอนการเลี้ยงต้องทำอย่างไร จัดการอย่างไร ต้องการคุณภาพ ขนาดของไก่เนื้อเท่าใด ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบการควบคุมเกษตรกรผ่านความรู้และเทคโนโลยีการผลิต

รูปแบบการผลิตแบบพันธะสัญญาไม่ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตของชุมชนให้กลายเป็นรูปแบบการผลิตขนาดใหญ่แล้วเบียดขับให้เกษตรกรกลายเป็นแรงงานรับจ้างโดยตรง แต่เป็นปฏิบัติการที่ทุนเขาไปทำให้แรงงานตกอยู่ภายใต้การบงการของทุนโดยเข้าไปควบคุมเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการควบคุมการตลาดแทน เป็นสิ่งที่ Karl Marx เรียกว่าการจําแนกของแรงงานเข้าสู่การบงการของทุนในรูปแบบ (Formal Subsumption of Labour Under Capital) นั่นเอง (Marx, 1979: 1019-1038 อ้างถึงในสมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533: 133-134; จามรี พิทักษ์วงศ์, 2527: 26-27) ซึ่ง Marx อธิบายว่าการจําแนกของแรงงานเข้าสู่การบงการของทุนในรูปแบบนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะพัฒนาไปสู่รูปแบบการผลิตขนาดใหญ่โดยใช้แรงงานรับจ้างแบบทุนนิยม แต่ข้อมูลที่พบจากการวิจัยนี้พบว่า การเลี้ยงไก่ในรูปแบบพันธะสัญญายังคงสามารถดำเนินไปควบคู่กับการผลิตหรือการทำฟาร์มแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้โดยไม่จำเป็นที่บริษัททุนจะต้องทำการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงไก่เนื้อให้กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ทั้งหมด เนื่องจากบริษัททุนยังได้ประโยชน์จากเกษตรกรรายย่อยที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่กับบริษัทเพื่อใช้เป็นแหล่งจำหน่ายปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงไก่เนื้อชนิดต่างๆ และใช้ผลผลิต/ไก่เนื้อของเกษตรกรรายย่อยเป็นแหล่งผลผลิตสำรองหรือเสริมให้แก่ตลาดการขายไก่เนื้อได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวได้ว่าบริษัททุนสามารถขูดรีดเกษตรกรได้เพราะเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตที่สำคัญ

6.2 เกษตรพันธะสัญญาการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมและการปรับตัวของเกษตรกรและชุมชน

จากการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยมของชุมชนหมู่บ้านไทยของ พอพันธ์ อุทยานนท์ (2546) ที่วิจัยเรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง ตั้งแต่ช่วงเวลาหลัง สนธิสัญญาบาวริง ค.ศ.1855 เป็นต้นมาถึงประมาณปีค.ศ.2002 พบว่าแม้เศรษฐกิจการปลูกข้าว เพื่อการค้าได้ขยายตัวเข้าสู่หมู่บ้านในภาคกลางแต่ลักษณะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคกลาง เป็นจำนวนมากยังคงเป็น เศรษฐกิจของชาวนารายย่อย และเป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยง ตนเอง โดยเฉพาะการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ นอกจากนี้ในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม “การ ปลูกข้าว” และ“วัฒนธรรมข้าว” ชาวนามีได้เพียงแต่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคและขาย แต่ทว่าข้าวยังเป็น ที่มาของชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมการ เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนที่เป็นการ แลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่าการลงแขกอีกด้วย สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของมานุษยวิทยา เศรษฐกิจ ที่ว่ามองว่าเศรษฐกิจไม่ใช่กิจกรรมที่โดดเดี่ยวอยู่อย่างเป็นเอกเทศ หากแต่มี ความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมด้านอื่นๆอย่างแนบแน่น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549: 3)

งานของพอพันธ์ อุทยานนท์ (2546) ยังพบว่าหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ.1945 ถึงประมาณปีค.ศ.1985 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเศรษฐกิจหมู่บ้านคือ หนึ่งการ เจริญเติบโตของเศรษฐกิจตลาด สองการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการเกษตร และสามการ เปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานและตลาดแรงงานนอกภาคเกษตร หมู่บ้านมีลักษณะการผลิตเพื่อ การค้าเพิ่มสูงขึ้น แต่หมู่บ้านในภาคกลางก็ยังคงไม่ถูกดูดกลืนเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว แรงงานในครัวเรือนยังคงเป็นแรงงานหลัก ในการผลิต เกษตรกรในหลายหมู่บ้านยังคงผลิตข้าว ตลอดจนถึง ผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคเอง การที่สมาชิกในครอบครัวของหมู่บ้านอพยพ ไปทำงานในเมืองเพื่อหารายได้เสริมมากกว่า

จนมาถึงในช่วงปีค.ศ.1985 ถึงประมาณปี ค.ศ.2002 การเจริญเติบโตของตลาดและปัจจัย อื่นๆ เช่น การสิ้นสุดของการขยายพื้นที่การเพาะปลูก การถดถอยของการปลูกข้าวและพืชไร่ ขนาด ของครัวเรือนที่เล็กลงเนื่องมาจากอัตราการเพิ่มของประชากรที่ลดลง และเทคโนโลยีการเกษตรที่ เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลางคือ ทำให้เกิด ความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตร คือนอกจากการทำนาแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ ระบบเกษตรแบบไร่ นา สวนผสม การเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไปด้วย เนื่องจากข้อจำกัดในการขยาย พื้นที่เพาะปลูก เพื่อลดความเสี่ยงจากการปลูกพืชชนิดเดียว แรงงานในหมู่บ้านอพยพไปทำงาน

ภาคอุตสาหกรรมในเมืองมากขึ้น ช่วงนี้รายได้นอกภาคเกษตรกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และในหลายหมู่บ้านรายได้นี้ได้ก้าวล้ำหน้ารายได้จากการเกษตร

ลักษณะของชุมชนตำบลท้ายตลาดก็มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยดังกล่าวคือ ในช่วงหลังปีพ.ศ.2500 เป็นต้นมา หลังจากการสร้างเขื่อนชัยนาทเสร็จเรียบร้อยแล้วได้ส่งผลต่อการจัดการน้ำทางการเกษตร โดยเฉพาะภายหลังจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ เช่น ถนน ระบบสาธารณสุขูปโภค และคลองชลประทานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเข้ามาของการปลูกข้าวพันธุ์ที่ปรับปรุงโดยทางราชการในราวปีพ.ศ.2516-2517 หลังจากเกษตรกรในตำบลเริ่มทำนาได้มากกว่าปีละ 1 ครั้งส่งผลให้การผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น ส่วนการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่อการค้าแบบพันธะสัญญาได้เข้ามาในชุมชนท้ายตลาดในราวปีพ.ศ.2528 โดยมีการเลี้ยงกันเพียงไม่กี่รายและค่อยๆเพิ่มจำนวนผู้เลี้ยงมากขึ้นเรื่อยๆจนก่อนปีพ.ศ.2547 มีเกษตรกรที่เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในชุมชนถึงประมาณ 200 ราย

การเข้ามาของการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตในชุมชนให้เป็นการผลิตเพื่อการค้าอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เป็นการเลี้ยงไก่จำนวนมากในระบบฟาร์มเพื่อขายทั้งหมด โดยเกษตรกรต้องพึ่งพิงทั้งปัจจัยการผลิตและตลาดจากภายนอกชุมชน แต่ถึงแม้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะเป็นวิถีการผลิตแบบทุนนิยม แต่วิถีการผลิตแบบชุมชนดั้งเดิมก็ยังไม่ได้สูญสลายไป หากแต่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการใส่ประโยชน์ที่ดินก็ยังมีการทำนาเป็นหลัก การใช้แรงงานก็ใช้แรงงานภายในครัวเรือน หรือแรงงานรับจ้างในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเศรษฐกิจชุมชนชาวนาคือ การใช้แรงงานครัวเรือนเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและทำให้ฟาร์มขนาดเล็กยังคงสามารถแทรกตัวอยู่ท่ามกลางการผลิตขนาดใหญ่ในแบบทุนนิยมได้ (จามะวี เชียงทอง, 2554:26) ถึงแม้รูปแบบการผลิตแบบการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มจะเป็นการผลิตทางการเกษตรแบบสมัยใหม่ คือใช้ปัจจัยการผลิตที่ผ่านการคัดสรรตามหลักวิชาการ มีวิธีการขั้นตอนในการผลิตและเทคโนโลยีที่สมัยใหม่ แต่การผลิตในชุมชนก็ไม่ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบครัวเรือนไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อังคงใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา เป็นการผลิตแบบครัวเรือนที่ใช้แรงงานอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรยังคงไว้ซึ่งความหลากหลายของระบบการผลิตทางการเกษตรที่นอกจากการทำนา การเลี้ยงไก่เนื้อแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์อื่นๆ มิใช่เพื่อการแสวงหาความร่ำรวยแต่เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางด้านกรบริโภคของครัวเรือนมากกว่า ดังที่นายชอบเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะ

สัญญาในชุมชนบอกว่า “เลี้ยง(ไก่)อย่างเดียวพอพังกี่พังไปเลย แล้วทีนี้จะทำมาหากินอะไรล่ะครับ”(นายชอบ,สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2554)

แม้ว่าการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในระยะแรกจะสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชุมชนจำนวนมาก ก็เป็นไปในลักษณะที่เกษตรกรจะสามารถมีเงินเก็บและเงินจับจ่ายใช้สอยในการอุปโภคบริโภคเพิ่มมากขึ้น รายได้ไม่ได้ถูกนำมาลงทุนเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดตามตรรกะของระบบทุนนิยม หากรายได้ถูกแปลงไปเป็นการจับจ่ายใช้สอยของครัวเรือนเกษตรกรเช่น เกษตรกรบางรายสามารถออกกรณีสักอ้อออกมาใช้งาน หรือส่งลูกหลานไปเรียนมหาวิทยาลัยในเมือง ดังที่นายสีบอกแก่ผู้วิจัยว่า “เมื่อก่อนก็ดีจริงๆ ได้จับเงินมากๆ ลงไก่ที่หวังได้เลยว่าจะเอาเพียง เอาตู้เอาอะไรต่ออะไร ที่อยากได้... พ่อก็มีลูกคนเดียวก็ส่งลูกเข้าไปเรียนมหาวิทยาลัยศรีปทุมได้ ” (นายสี,สัมภาษณ์,14 มีนาคม 2554) และจากข้อมูลที่ได้จากภาคสนามพบว่า การผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่แล้วจะถูกจำกัดขนาดจากจำนวนแรงงานภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งChayanov สรุปว่าเป็นลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบชาวนาที่แตกต่างไปจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมคือ ชาวนาหรือเกษตรกรมีแรงงานภายในครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต เป็นปัจจัยคงที่ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงในขนาดของทุนและที่ดินในการผลิต (Kerblay,1984:154 อ้างถึงใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม,2533:42) กล่าวคือชาวนาหรือเกษตรกรจะไม่ลงทุนทำการผลิตมากไปกว่าจำนวนแรงงานภายในครอบครัวที่จะสามารถทำได้ ซึ่งในข้อนี้อาจไม่เป็นจริงทั้งหมดแล้ว ในปัจจุบันจากข้อมูลจากภาคสนามพบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาแม้ส่วนใหญ่จะยังคงใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักในการผลิต แต่มีบางส่วนที่รูปแบบการใช้แรงงานเป็นแบบผสมผสานการใช้แรงงานของตัวเอง เครือญาติบวกกับการใช้แรงงานรับจ้างภายในชุมชนด้วยเพื่อจัดการปัญหาแรงงานที่ไม่เพียงพอในครัวเรือนด้วย แต่ก็ไม่ใช่ระบบการจ้างงานที่ใช้รูปแบบนายจ้าง-ลูกจ้างแบบทุนนิยมแต่เป็นการช่วยเหลือ และการตอบแทนน้ำใจกันมากกว่าหรือกล่าวได้ว่าเกษตรกรยังคงใช้”เศรษฐกิจศีลธรรม”(moral economy) เช่น การใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนมาชดเชยความเสียเปรียบที่เกิดขึ้นในระบบการผลิตแบบทุนนิยมในเรื่องแรงงานเป็นต้น วิธีการผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในชุมชนท้ายตลาดมีลักษณะที่ตรงกับข้อค้นพบของ Michael Moerman ในงานเรื่อง Agricultural Change and Peasant Choice in Thai Village (1986) ซึ่งพบว่าเกษตรกรมีความสามารถในการผสมผสานวิถีทางเศรษฐกิจหลายๆวิถีเข้าด้วยกัน เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้ยึดติดอยู่กับแนวทางเศรษฐกิจแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว (Michael Moerman,1986 อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์,2549:10)

การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ก็ยังคงเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรที่หลากหลาย การสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อก็สร้างบนบ่อเลี้ยงปลาเพื่อที่จะได้ประโยชน์จากขี้ไก่ให้เป็นอาหารปลา และสามารถจับปลาขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรอีกทางหนึ่งด้วย แม้ภายหลังจากปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกจะทำให้เกษตรกรจะต้องปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดหรือ “อีเว็ป” นั้น เกษตรกรก็ทำการปรับปรุงโรงเรือนโดยยังคงบ่อเลี้ยงปลาเอาไว้ไม่ได้ปรับเปลี่ยนโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิดบนพื้นดิน หรือที่เรียกว่า “เล้าดิน” ซึ่งเป็นลักษณะโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่ได้มาตรฐานมากกว่าโรงเรือนแบบปิดบนบ่อเลี้ยงปลา เพราะไก่ที่เลี้ยงใน “เล้าดิน” จะมีตลาดที่กว้างมากกว่าทั้งในและต่างประเทศเนื่องจากเหตุผลด้านมาตรฐานความปลอดภัยจากโรคสัตว์ปีกและคุณภาพของไก่เนื้อ “ลูกเล้า” หรือเกษตรกรที่ทำสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญากับบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จะต้องเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดบนพื้นดินหรือเล้าดินเท่านั้น นายใหญ่แกนนำเกษตรกรเล่าให้ฟังว่า “ส่วนใหญ่ก็จะเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ทั้งนั้น เขาก็จะให้กลบบ่อ แต่เกษตรกรไม่มีใครกลบบ่อ” (นายใหญ่, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552) เหตุผลที่เกษตรกรเลือกที่จะไม่กลบบ่อมีเหตุผลสำคัญ 2 ประการคือ หนึ่งสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของตำบลท้ายตลาดเป็นที่ราบลุ่ม การทำเล้าดินแทนโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่ยกพื้นสูงบนบ่อเลี้ยงปลาจะมีความเสี่ยงจากน้ำท่วมมากกว่า ดังที่นายกรได้อธิบายถึงการที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อ สร้างโรงเรือนบนบ่อเลี้ยงปลาว่า “แถวนี้(พื้นที่ต่ำทำเล้าดินน้ำมันท่วมเลยเป็นเล้าแบบนี้หมด”(นายกร, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2553) สอดคล้องกับงานศึกษาเรื่อง ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ ของสุคนธา ยิ้มพงษ์ (2547) ที่วิเคราะห์พื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่ออุตสาหกรรมไก่เนื้อ พบว่าพื้นที่ทางแถบตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดซึ่งรวมถึงตำบลท้ายตลาด อำเภอเมืองเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงภัยที่จะเกิดน้ำท่วมสูงในระดับปานกลาง คือมีความเสี่ยงที่น้ำจะท่วมในระดับ 2-4 วัน เมื่อเทียบกับอีกหลายพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีที่มีความเสี่ยงเรื่องน้ำท่วมน้อยกว่า (สุคนธา ยิ้มพงษ์, 2547:150) เหตุผลประการที่สอง คือข้อจำกัดทางด้านเงินทุนของเกษตรกรเอง เพราะหากต้องกลบบ่อปลาแล้วสร้างโรงเรือนใหม่ จะต้องใช้เงินทุนจำนวนมากกว่าการปรับปรุงโรงเรือนแบบเดิม การลงทุนปรับปรุงโรงเรือนที่มีอยู่เดิมให้เป็นระบบปิดจะต้องใช้เงินทุนประมาณ 150,000 – 400,000 บาทต่อโรงเรือน ในขณะที่หากกลบบ่อและสร้างโรงเรือนใหม่เป็น “เล้าดิน” จะต้องลงทุนมากกว่าสองเท่า นายคมบอกว่า “กับบริษัทชวลาลีย์(บริษัทที่เคยมาติดต่อให้เกษตรกรสร้างเล้าปิด)เขาจะให้ทำเล้าไก่บนดินลงทุนเป็นล้านตอนแรกเขาจะลงทุนให้คือ ยิ้มเขา เราต้องถมดินเราก็ไม่ไหว มีดอกเบี้ยยอะไรคิดหมด เราก็คิดว่ามีเท่าไหนก็เลี้ยงเท่านั้น”(นายคม, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2552) อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบ

โรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยงปลานี้สอดคล้องกับวิถีการผลิตของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดมากกว่า เนื่องจากการลงทุนที่ยังไม่สูงมากจนเกินไป และเกษตรกรยังมีรายได้เสริมจากการขายปลาในบ่อและหลายครั้งที่เกษตรกรต้องนำรายได้จากการขายปลามาชดเชยรายได้จากการขายไก่ที่ไม่มีความแน่นอนอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าวิถีคิดของเกษตรกรนั้นอิงอยู่กับความยืดหยุ่นของการทำการเกษตรที่หลากหลาย เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปลูกผัก ทำการเกษตรอื่นๆ เพื่อที่จะมีความมั่นคงทางรายได้มากขึ้นและอยู่รอดภายใต้บริบททางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สอดคล้องกับแนวคิด Rational Peasant ของ Popkin (1979) ที่เสนอไว้ว่า ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจชาวนาไปสู่ระบบแบบทุนนิยม ชาวนามีเหตุมีผลในการจัดการปัญหาของตนเอง คำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองและมีความสามารถในการต่อรองกับคนอื่นเพื่อที่จะได้ผลประโยชน์อันเป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย ชาวนาไม่เพียงแต่พยายามปกป้องผลผลิต และสวัสดิภาพในระดับพอยังชีพเท่านั้น หากต้องการยกระดับให้สูงขึ้นด้วย (Popkin, Samuel L., 1979 :ix –x) แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีวิถีคิดแบบที่ Scott เรียกว่า “จริยธรรมของการดำรงชีพ” (subsistence ethic) คือการผลิตเพื่อความมั่นคงและความเพียงพอของครัวเรือนก่อน อาศัยแรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้ต้องอาศัยแรงงานรับจ้างบ้างก็เป็นแรงงานที่เป็นเครือญาติและเพื่อนบ้าน ไม่ใช่ลักษณะความสัมพันธ์แบบนายจ้าง-ลูกจ้าง นอกจากนี้เกษตรกรยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนบ้านและชุมชนไว้ ถึงจะต้องทำงานขยันขันแข็งในฟาร์ม ทำเกษตรที่หลากหลายเพื่อขายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นแต่ก็ยังไม่ละทิ้งคุณค่า ความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชนแบบเดิม กล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมไม่เคยเปลี่ยนแปลงชุมชนหมู่บ้านไปอย่างสิ้นเชิง แม้เกษตรกรจะมี “เหตุผล” ในแบบวิถีของเศรษฐกิจทุนนิยมมากขึ้น ทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย เช่น การทำนา ทำไร่ เลี้ยงป่า เลี้ยงไก่ ปลูกพืชชนิดต่างๆ เพื่อจำหน่ายแต่เกษตรกรยังคงรักษาวิถีคิดแบบ “เศรษฐกิจศีลธรรม”(moral economy)ไว้ซึ่งเมื่อมองในแง่ประโยชน์ที่จะได้รับแล้ว ลักษณะหลายประการในวิถีแบบเดิมเช่น พันธะทางสังคมระหว่างเกษตรกรรายย่อยที่มีต่อกันซึ่งสะท้อนผ่านการรวมกลุ่ม การใช้แรงงานในชุมชน สามารถที่จะมาชดเชยความเสียหายเปรียบในระบบ”พันธะสัญญา”แบบทุนนิยมได้ ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา ได้สรุปไว้ในงานเรื่อง วัฒนธรรมหมู่บ้านไทยว่า ระบบทุนไม่เคยเข้าไปปฏิวัติสถาปนาวิถีการผลิตและรากฐานวิถีคิดแบบปัจเจกชนลงในหมู่บ้านอย่างจริงจัง อิทธิพลของทุนการค้าย่อมไม่สามารถเบียดขับวัฒนธรรมของสังคมกสิกรรมที่มีอยู่ก่อนแล้วได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา, 2537:252)

6.3 ทวิภาวะของโครงสร้าง : กระบวนการต่อรองและรับมือของเกษตรกร

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ใช้แนวคิด Structuration ของ Antony Giddens มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงพลวัตของการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนและรัฐ การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรที่เฝ้าเนื้อแบบพันธะสัญญา เป็นการรับมือเพื่อ“เอาตัวรอด”และโต้ตอบกับสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นมากกว่าที่จะสามารถต่อรองและปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบพันธะสัญญาที่มีอำนาจครอบงำของบริษัททุนและนโยบายทางด้านอุตสาหกรรมอาหารเกษตรของรัฐ โดยมองว่าการที่บริษัททุนผูกขาดการกำหนดราคา ปริมาณและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่เป็นต้นทุนสำคัญในการเลี้ยงไก่เนื้อ ได้แก่ อาหารไก่ ลูกไก่ ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงการเป็นผู้ผูกขาดการรับซื้อผลผลิตทั้งหมดภายใต้เงื่อนไขการกำหนดอายุ ขนาดหรือน้ำหนัก จำนวนไก่ การจัดการในการจับไก่ และการกำหนดราคาซื้อขาย ทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ภายใต้โครงสร้างการควบคุมของบริษัททุน แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในฐานะผู้กระทำการ(Agency) แม้จะอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบแต่ก็ไม่ได้สยบยอมต่อโครงสร้างทางการผลิตแบบพันธะสัญญาที่ทรงพลังอย่างสิ้นเชิง หากยังพยายามที่จะรับมือและต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างแบบพันธะสัญญาให้ตัวเองสามารถอยู่รอดได้ ดังที่ Giddens ได้เสนอว่า ผู้กระทำการ(Agency) แม้จะเป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้าง(Structure)ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์แต่ในขณะเดียวกันผู้กระทำการก็มีส่วนในกระบวนการผลิตซ้ำหรือประกอบสร้างโครงสร้างขึ้นใหม่ด้วย หรือเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกันระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ ที่เรียกว่า “ทวิภาวะของโครงสร้าง”(duality of structure) (Giddens, 1979:81) ดังที่จะเห็นได้จากรูปแบบการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ

1) การรับมือกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยพยายามปรับเปลี่ยนตัวพฤติกรรมและรูปแบบความสัมพันธ์ของตัวเกษตรกรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่นการสร้างความปลอดภัยหลายในการผลิต การจัดการความรู้ การเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง การใช้แรงงานตัวเองอย่างเข้มข้น การจัดการความสัมพันธ์และกิจกรรมทางสังคม และการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ จัดการเงินทุน

2) การต่อรองกับโครงสร้าง คือการที่เกษตรกรพยายามต่อรองและปรับตัวในโครงสร้างความสัมพันธ์กับบริษัททุน การย้ายบริษัท การรวมตัวในการเรียกร้องการแก้ปัญหาจากภาครัฐในกรณีใช้หัวหน้า แม้ว่ากรพยายามในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนจะเป็นไปในลักษณะที่เป็น “การร้องขอ” มากกว่า”การแสดงพลัง”ของเกษตรกรในฐานะ

ผู้กระทำการเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้าง แต่ก็ส่งผลให้บริษัทตนเองก็ต้องปรับตัวในโครงสร้าง ความสัมพันธ์เช่นกัน จากข้อมูลพบว่าบริษัทไม่ได้จัดการความสัมพันธ์แบบแข็งทื่อและตายตัวตาม สัญญา หากมีการผ่อนปรนในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรตามสมควรเพื่อรักษา ความสัมพันธ์ไม่ให้ไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง เช่น การยอมจ่ายค่าชดเชยลูกไก่เนื้อที่ไม่ได้คุณภาพ การยอมลดหนี้สินที่เกิดจากการเลี้ยงไก่ให้แก่เกษตรกร การยอมให้มีการผ่อนชำระหนี้สินเป็นงวด โดยหักลบกับการขายไก่เนื้อในรอบการเลี้ยงถัดไป ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าในมุมมองของบริษัทก็ยัง จำเป็นต้องพึ่งพาเกษตรกรในเรื่องปัจจัยการผลิตได้แก่ โรงเรือน ที่ดิน และต้องพึ่งพิงแรงงานใน กระบวนการผลิต เพราะในระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่การผลิตใน อุตสาหกรรมไก่เนื้อ หากเกิดปัญหาในกระบวนการผลิตตรงจุดใดก็ตามก็อาจส่งผลกระทบต่อ อุตสาหกรรมไก่เนื้อทั้งหมดอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ดังนั้นจะเห็นว่ากระบวนการปรับตัวจะมีทั้งส่วน ของบริษัทและเกษตรกรเพื่อที่จะประสานผลประโยชน์ในการทำการผลิตร่วมกันในรูปแบบพันธะ สัญญาต่อไป แม้ว่าเกษตรกรจะเสียเปรียบบริษัทอยู่มากก็ตามดังที่นายใหญ่แกนนำเกษตรกรใน ชุมชนได้สรุปให้เห็นถึงสภาพการณ์ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาว่า “จะตายก็ไม่ตาย นะ จะรอดก็ไม่รอด ทรมานไว้ก่อน” (นายใหญ่, สันทนา กลุ่มย่อย, 9 กรกฎาคม 2552)

นอกจากนี้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญายังปรับตัวต่อรองรับกฎระเบียบเรื่อง มาตรฐานฟาร์มของภาครัฐโดยไม่ได้ปฏิบัติตามระเบียบมาตรฐานฟาร์มอย่างเคร่งครัด หากแต่ เลือกรูปแบบที่เห็นว่าเหมาะสมและไม่เกิดความเสียหายในการผลิต และกลไกของรัฐเอง อย่างเช่นเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์เองก็ไม่สามารถควบคุมการปฏิบัติของเกษตรกรให้เป็นไปตาม มาตรฐานฟาร์มได้ตลอดเวลา จึงเป็นช่องว่างที่เกษตรกรจะสามารถปฏิบัติได้อย่างยืดหยุ่นตาม สมควร

แม้ว่า Gidden จะเสนอว่าโครงสร้างไม่ได้เป็นสิ่งที่แข็งทื่อตายตัวโดย “ผู้กระทำการ” มีพลัง ที่จะปรับเปลี่ยน “โครงสร้าง” เพื่อนำไปสู่สภาพที่ดีขึ้นได้ แต่ระดับของความสามารถในการ เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอันเป็นผลมาจากผู้กระทำการของระบบเกษตรพันธะสัญญาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แต่เพียงผู้เดียว หากในโครงสร้างความสัมพันธ์นี้ยังมี “ผู้กระทำการ” อื่นๆ ที่สำคัญอีกได้แก่ บริษัทฯ หน่วยงานภาครัฐ ผู้บริโภค องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น โดยเฉพาะ บริษัทฯ และรัฐที่เป็นผู้กระทำการที่มีอำนาจครอบงำและเหนือกว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะ สัญญาเป็นอย่างมาก ดังนั้นถึงแม้เกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดจะมีการรวมตัวกันแต่ก็ยังไม่ เข้มแข็งมากพอจึงไม่มีอำนาจหรือมีพลังเพียงพอในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมนี้ แต่ อย่างไรก็ตามแนวคิดของ Gidden ผู้กระทำการมีศักยภาพที่จะกระทำ / ปฏิบัติการที่แตกต่างไป

จากเดิม ซึ่งเรามองว่าในทุกๆปฏิสัมพันธ์จะมีทั้งอิสรภาพและการต้องพึ่งพิงหรือถูกควบคุมด้วยเสมอ แม้ในสถานการณ์ที่มนุษย์ต้องถูกควบคุมหรืออยู่ในภาวะบีบบังคับ ผู้กระทำการก็ยังมีทรัพยากรบางอย่างที่จะสามารถสร้างทางเลือกไปสู่การไม่ยอมจำนน โดย Giddens ได้ยกตัวอย่างของความสัมพันธ์ของชาวนากับเจ้าที่ดินในยุคฟิวดัลว่า แม้เจ้าที่ดินจะมีอำนาจเหนือชาวนาแทบทั้งหมดแต่ชาวนาก็สามารถที่จะต่อต้านโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจเช่น การโกงส่วนแบ่งผลผลิตที่ต้องให้แก่เจ้าที่ดิน หรือลดความเข้มข้นในการใช้แรงงานในที่ดินของเจ้าที่ดินลง ซึ่ง Giddens เรียกสิ่งนี้ว่า “วิภาษวิธีในการควบคุม²⁰” (dialectic of control) (Giddens, Anthony, 1984a:16,374 cited in Kaspersen, Lars Bo, 2000:40-41) ซึ่งในแง่นี้ การกระทำของมนุษย์ทั้งหมดจึงมีนัยชี้ให้เห็นถึงอำนาจซึ่งเป็นความสามารถที่จะสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นในและต่อโลกทางสังคมโดยการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่พวกเขามีตัวตนอยู่และนี่เองที่เป็นสาระสำคัญของ การกระทำของมนุษย์ ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ไม่ได้ไร้อำนาจโดยสิ้นเชิงหรือหมดหนทางจนต้องสยบยอมเมื่ออยู่ใต้อำนาจและการควบคุม (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 106-107) ดังเช่นกรณีของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาได้พยายามปรับตัวเพื่อรับมือและต่อรองดังกล่าว

ในธุรกิจแบบเกษตรแบบพันธะสัญญาหากเกษตรกรไม่สามารถอยู่ได้ ระบบการผลิตแบบนี้ก็ไม่สามารถอยู่ได้เช่นกัน ดังนั้นจึงเป็นข้อต่อรองของเกษตรกรได้ หากมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งและรัฐเข้ามาช่วยในการจัดการเรื่องความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญาระหว่างกัน เพื่อไม่ให้บริษัททุนมีอำนาจเหนือเกษตรกรมากเกินไป กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ของเกษตรพันธะสัญญาต้องอาศัยอำนาจของรัฐเข้ามาช่วย เพราะที่ผ่านมากเกษตรกรส่วนใหญ่ทำได้คือการรับมือ จัดการกับสถานการณ์และต่อรองหรือประท้วงบ้างเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตามแต่ละช่วงเวลาเท่านั้นเพื่อที่จะอยู่ให้ได้หรือไม่ก็เลิกเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาไปเลย

6.4 สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยเรื่องเกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท่ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรีแบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญคือ รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อและความสัมพันธ์ในระบบพันธะสัญญา และการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชนต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา

²⁰ เชษฐา พวงหัตถ์ แปล dialectic of control ว่า “วิภาษวิธีในการควบคุม”

6.4.1 รูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาและความสัมพันธ์ในระบบพันธะสัญญา

อุตสาหกรรมไก่เนื้อในจังหวัดลพบุรีเป็นการดำเนินธุรกิจแบบครบวงจร ที่ประกอบไปด้วย อุตสาหกรรมย่อยที่สำคัญคือ อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมผลิตลูกไก่ อุตสาหกรรม การผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) อุตสาหกรรมฆ่าและชำแหละเนื้อไก่ อุตสาหกรรมยาและเวชภัณฑ์สัตว์และอุตสาหกรรมแปรรูปเนื้อไก่ โดยที่ผลผลิตจากกระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมหนึ่งจะเป็นปัจจัยเข้า (Input factors) หรือเป็นวัตถุดิบหลักของอีกอุตสาหกรรมหนึ่ง ซึ่งการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนท้ายตลาดเป็นเพียงหน่วยการผลิตย่อยใน อุตสาหกรรมผลิตไก่เนื้อ (ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อ) ที่มีบริษัททุนเป็นผู้ครอบครองสัดส่วนทางการตลาด ถึงร้อยละ 90 ของปริมาณไก่เนื้อทั้งหมด โดยการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในตำบล ท้ายตลาด แทบทั้งหมดที่มีจำนวนไก่ไม่เกิน 10,000 ตัว(มีเพียง 1 รายจาก 34 รายที่เลี้ยงไก่จำนวน 14,000 ตัว) ซึ่งน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับฟาร์มเลี้ยงไก่ของบริษัททุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ เลี้ยงไก่จำนวนมากกว่า 200,000 ตัวขึ้นไป

การเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรในตำบลท้ายตลาดทั้งหมด เป็นการทำเกษตรพันธะสัญญา ในรูปแบบประกันราคา โดยเกษตรกรจะเป็นผู้ลงทุนในการสร้างเล้า หรือโรงเรือนเลี้ยงไก่ อุปกรณ์ ในการเลี้ยงไก่ อุปกรณ์ระบบทำความเย็นหรือ “ระบบฮีเว็ป” (Evaporation Cooling Systems: EVAP) ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ ค่าแรงงาน และ ค่าบริหารจัดการอื่นๆ เช่น ค่าจัดการและดำเนินการที่ เกี่ยวข้องกับมาตรฐานฟาร์มต่อปศุสัตว์จังหวัด และค่าซ่อมบำรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ เป็นต้น ส่วน บริษัททุนที่เป็นคู่สัญญากับเกษตรกรจะเป็นผู้จัดหาสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิตสำหรับการเลี้ยง ไก่เนื้อ ได้แก่ ลูกไก่ อาหารไก่ ยาและเวชภัณฑ์ รวมถึงเทคนิคความรู้ในการเลี้ยงไก่และบริการด้าน สัตวแพทย์ให้แก่เกษตรกร หรือ ลูกเล้า โดยเกษตรกรจะต้องทำสัญญาในการซื้อปัจจัยการผลิต ทั้งหมดจากบริษัท ตลอดจนการขายไก่ทั้งหมดให้แก่บริษัทตามราคา ปริมาณ และคุณภาพที่ได้ กำหนดไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้การทำสัญญาในครั้งแรกจะกลายเป็นลายลักษณ์อักษรเก็บไว้ที่บริษัทโดยไม่มีเกษตรกรคนใดมีคู่สัญญาเก็บไว้เป็นหลักฐาน การกำหนดรายละเอียดและเงื่อนไขต่างๆใน สัญญาบริษัทจะเป็นผู้กำหนดแต่เพียงฝ่ายเดียว เกษตรกรเพียงแต่รับรู้และลงชื่อรับทราบเท่านั้นซึ่ง ส่งผลต่อความไม่เป็นธรรมในการจัดการการผลิตร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุนทั้งในเรื่อง ปัจจัยการผลิตและการตลาด

จากข้อมูลของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 14 ราย พบว่ารูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อ แบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาด เกษตรกรต้องใช้เงินทุนจำนวนมากสำหรับการปลูกสร้าง โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อบนบ่อเลี้ยงปลา เริ่มแรกเกษตรกรจะสร้างโรงเรือนแบบเปิด หรือเล้าเปิดบนบ่อ

เลี้ยงปลา โดยจะใช้เงินทุนรวมประมาณตั้งแต่ 90,000-500,000 บาทต่อโรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ ประมาณ 4,000 -5,500 ตัว โดยส่วนมากแล้วเกษตรกรจะต้องอาศัยเงินกู้จากธนาคารและสหกรณ์ ภายหลังเกิดปัญหาโรคไข้หวัดนกเกษตรกรต้องทำการปรับปรุงโรงเรือนแบบเปิดให้เป็นโรงเรือน แบบปิดและติดตั้งระบบทำความเย็นภายในโรงเรือนที่เรียกว่า“ระบบอีเว็ป”ตามระบบมาตรฐาน ฟาร์มเพื่อควบคุมและป้องกันโรคระบาดอีกประมาณ 200,000 บาทต่อโรงเรือนซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเงินทุนเพียงพอจึงต้องอาศัยสินเชื่ออุปกรณ์จากบริษัททุนที่เข้ามาทำสัญญาการเลี้ยงไก่ และเปิดกับเกษตรกร

การใช้ที่ดินของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะปลูกโรงเรือนเลี้ยงไก่บนบ่อเลี้ยง ปลาภายในบริเวณที่ดินที่เป็นบ้านพักอาศัยของตนเอง โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะทำการเกษตรอื่น ๆ นอกเหนือจากการเลี้ยงไก่ด้วย โดยข้อสังเกตที่น่าสนใจคือในทัศนะของเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนไม่มากนักเห็นว่าการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาจะเป็นการใช้ประโยชน์ ที่ดินที่มีอยู่จำกัดในการเพิ่มรายได้ได้มากกว่าการใช้ที่ดินไปในการทำการเกษตรอื่น ๆ ส่วนลักษณะ การถือครองที่ดินเกษตรกรผู้ลงทุนทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาจะเป็นเจ้าของที่ดินของ ตัวเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองไม่สามารถที่จะเลี้ยงไก่เนื้อแบบ พันธะสัญญาได้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเงินทุนเพราะเกษตรกรจะต้องใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ใน การกู้เงินกับธนาคารหรือสหกรณ์มาลงทุนในการเลี้ยงไก่ เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินจึงกลายเป็นข้อจำกัด ในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการเลี้ยงไก่ และการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ดังนั้นหากจะต้องลงทุนปลูกสร้างโรงเรือนที่มีราคาสูงบนที่ดินเช่าจะไม่ คุ่มค่าในการลงทุนเลี้ยงไก่ นอกจากนี้ในมุมมองของบริษัทหากต้องลงทุนกับเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็น ของตนเองน่าจะมีความเสี่ยงทางธุรกิจมากกว่าเกษตรกรที่มีที่ดินของตนเอง

รูปแบบการใช้แรงงานของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่จะใช้แรงงาน ภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้จะมีการจ้างแรงงานก็เป็นรูปแบบการจ้างแรงงานภายในเครือญาติ หรือเพื่อนบ้านที่มีความสนิทสนมมาช่วยดูแลไก่ โดยมีลักษณะที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่า ความสัมพันธ์แบบนายจ้างลูกจ้างในตลาดแรงงาน ทั้งนี้ จำนวนแรงงานภายในครัวเรือนยังเป็น ข้อจำกัดสำคัญที่ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อทั้งหมดในตำบลเป็นการเลี้ยงไก่เนื้อในจำนวนไม่ มาก เป็นการเลี้ยงไก่แบบเกษตรกรรายย่อยเท่านั้น นอกจากนี้กระบวนการและขั้นตอนการเลี้ยง ไก่แบบพันธะสัญญาในโรงเรือนมีความละเอียดลออและต้องการความพิถีพิถันสูงเพราะต้องการ ทั้งคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิต ทำให้เกษตรกรต้องใช้เวลาแรงงานในการเลี้ยงและ ดูแลไก่อมากกว่าการใช้เวลาแรงงานไปในกิจกรรมทางการเกษตรอื่น เช่นการทำนาที่หลายรายต้อง

จ้างทำนา และต้องปรับเวลาและการดำเนินชีวิตรวมถึงกิจกรรมทางสังคมให้สอดคล้องกับช่วงเวลาในการดูแลไก่ในโรงเรือน

ในส่วนของต้นทุนและรายได้ในการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรพบว่าเดิมการเลี้ยงไก่ในระบบเปิดหรือ “เล้าเปิด” เกษตรกรมีรายได้ดีเนื่องจากค่าไฟฟ้าไม่มาก และวิธีการเลี้ยงไก่ก็ไม่ต้องการการดูแลที่ละเอียดประณีตมากนักไก่ก็สมบูรณ์แข็งแรงดี สามารถขายได้กำไรต่อรุ่นสูง แต่ภายหลังจากเกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกเมื่อพ.ศ.2547 เป็นต้นมาเกษตรกรต้องปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นโรงเรือนแบบปิด ซึ่งเป็นระบบที่ต้องเสียค่าไฟฟ้าในการปรับอุณหภูมิในโรงเรือนเลี้ยงไก่สูงกว่าเดิมถึงประมาณ 10 เท่า คือจาก ประมาณ 1,000 บาท เป็น 10,000 บาทต่อรุ่น นอกจากนี้ด้วยวิธีการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบปิดมีขั้นตอนที่ละเอียดซับซ้อนมากทำให้การเลี้ยงไก่ให้สมบูรณ์แข็งแรงมีความยากมากกว่าเดิม และที่สำคัญปัจจัยการผลิตที่บริษัทขายให้ในรูปสินค้าไม่มีคุณภาพและวิธีการคิดรายได้ที่ไม่โปร่งใส ล้วนทำให้รายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนือลดลงมาก

ต้นทุนส่วนใหญ่ในการเลี้ยงไก่เนื้อคือค่าอาหารไก่ ลูกไก่ ยาและเวชภัณฑ์ ซึ่งเป็นต้นทุนที่มีสัดส่วนสูงมากเมื่อเทียบกับรายได้ของการเลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยง คือตั้งแต่ ร้อยละ 85-98 ของรายได้ ซึ่งข้อมูลจากเกษตรกรพบว่า ในกรณีที่เกิดปัญหาจากปัจจัยการผลิต หรือความผิดพลาดในกระบวนการเลี้ยงไก่ เช่น ไก่ที่เลี้ยงตายลง ลูกไก่อ่อนแอ หรือฟิการจำนวนมาก อาหารที่บริษัทนำมาให้มีคุณภาพต่ำทำให้เลี้ยงไก่แล้วน้ำหนักไก่ไม่ขึ้น ทำให้เกษตรกรมีรายได้ลดลงหรืออาจขาดทุนจากการเลี้ยงไก่ในรุ่นนั้นทันที หรือในกรณีที่บริษัทหรือลูกค้าของบริษัทมาจับไก่เร็วหรือช้ากว่ากำหนดจะมีผลต่อขนาด/น้ำหนักของไก่และรวมถึงต้นทุนค่าอาหารในการเลี้ยงไก่ด้วยซึ่งหมายถึงเกษตรกรจะต้องสูญเสียรายได้ที่ควรจะได้รับไป นอกจากนี้บริษัทยังผลกระทบความเสียหายที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการรับซื้อไก่เนื้อให้แก่เกษตรกรแต่เพียงผู้เดียว โดยหากไก่ตายลงในระหว่างการจับไก่ในบริเวณฟาร์มเลี้ยงด้วยสาเหตุใดก็ตามความเสียหายนี้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในทุกกรณีแม้ว่าจะเป็นความผิดพลาดที่เกิดจากการจับไก่ของบริษัทก็ตาม ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องเสียเปรียบบริษัท ซึ่งจากข้อมูลภาคสนามพบว่าความไม่เป็นธรรมจากการผูกขาดการขายปัจจัยการผลิตและการรับซื้อไกดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรหลายรายต้องขาดทุนบ่อยครั้ง หรือได้กำไรไม่มากนัก จึงมีคำพูดของเกษตรกรที่พูดกันทั่วไปว่า “เลี้ยงไก่ แต่หวังปลา” คือเลี้ยงไก่เพื่อให้ปลาได้กินขี้ไก่เป็นอาหาร และเมื่อจำหน่ายปลาก็จะมีรายได้มาเฉลี่ยกับรายได้ที่ได้จากการเลี้ยงไก่ทำให้ยังสามารถดำรงอยู่ได้ในทางเศรษฐกิจ

ดังนั้นการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาตามหลักการที่ควรจะสร้างหลักประกันทางการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพด้วยราคาที่เหมาะสม รวมถึงมีการประกันรายได้ที่มั่นคงกว่าการเลี้ยงไก่แบบอิสระนั้น จึงไม่เป็นจริงเสมอไป โดยพบว่า การเลี้ยงไก่ในแต่ละรอบการเลี้ยงจะกำไรหรือขาดทุนต้องขึ้นกับปัจจัยหลายประการทั้งที่กล่าวมาแล้ว ทั้งจากตัวเกษตรกรเองและจากบริษัท ทำให้รายได้ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา มีความผันผวนและมีความเสี่ยงที่จะขาดทุนจากการเลี้ยงสูง และข้อมูลจากเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างพบว่า ในรอบ 1 ปี เลี้ยงไก่ 5 รุ่น บางรุ่นก็ได้กำไรบ้าง บางรุ่นก็ขาดทุนสลับกันไป

ในส่วนของความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัท พบว่ารูปแบบพันธะสัญญาเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยบริษัทเป็นผู้มีอำนาจเหนือเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด ในด้านการผลิตบริษัทจะเป็นผู้กำหนดราคา ชนิด ปริมาณ และคุณภาพของปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงไก่ทั้งหมดเช่นเดียวกับด้านการตลาดที่บริษัทก็จะเป็นผู้กำหนดราคา คุณภาพของไก่เนื้อที่รับซื้อ ตลอดจนระยะเวลาในการรับซื้อว่าจะมาจับไก่เมื่อไรมีอายุเท่าใด ทำให้เกษตรกรเป็นฝ่ายเสียเปรียบและมีอำนาจในการต่อรองกับบริษัทน้อยกว่าเพราะต้องพึ่งพาทางการเงินในรูปแบบสินเชื่อปัจจัยการผลิตและช่องทางตลาดในการขายไก่ ดังนั้นหากเกษตรกรไม่พอใจไม่เลี้ยงไก่กับบริษัทก็หมายความว่า เกษตรกรมีทางเลือก 2 ทางคือหนึ่งต้องจัดการแก้ปัญหาและปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดให้ได้หรือ สองต้องเลิกอาชีพเลี้ยงไก่ไปเลย

ส่วนความสัมพันธ์กับรัฐพบว่า รัฐเข้ามามีส่วนในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตหรือการเลี้ยงไก่ในชุมชนผ่านการกำหนดนโยบายและมาตรการในการควบคุมโรคไข้หวัดนกหลังจากปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนต้องเลิกเลี้ยงไก่ไปเป็นจำนวนมาก เนื่องจากประสบกับการขาดทุนและขาดแคลนเงินทุนในการปรับปรุงระบบฟาร์ม ส่วนเกษตรกรที่ยังคงเลี้ยงไก่เนื้อต่อต้องปรับปรุงรูปแบบการเลี้ยงให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์มสมัยใหม่ ซึ่งเท่ากับการเป็นการบังคับให้เกษตรกรต้องปฏิบัติตามระบบการจัดการฟาร์มสมัยใหม่ที่เกษตรกรต้องจ่ายอม และต้องพึ่งพิงและทั้งด้านเงินทุน ความรู้ ทักษะและเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยในมุมมองของรัฐอาจมองได้ว่าเป็นการยกระดับประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตรให้แก่เกษตรกร แต่ในความเป็นจริงเป็นรูปแบบการผลิตที่บริษัททุนบีบบังคับเอาส่วนเกินทางการผลิตจากเกษตรกรรายย่อยโดยไม่เป็นธรรม ซึ่งที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ เข้ามากำกับดูแลเรื่องมาตรฐานฟาร์มและการดำเนินการทางเอกสารเท่านั้น ไม่ได้มีส่วนในการเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาแต่อย่างใด โดยบอกว่าเป็นเรื่องของการทำธุรกิจกันเองระหว่างเกษตรกรกับบริษัท แสดงให้เห็นว่ารัฐถูกครอบงำโดยวิธีคิดและผลประโยชน์

ในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏทั้งในแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ นโยบายกฎหมายและมาตรการต่างๆที่ต้องการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารเกษตรโดยไม่ได้พิจารณาถึงผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อยอย่างแท้จริง เกษตรพันธะสัญญาจึงกลายเป็นเครื่องมือทั้งของรัฐ และบริษัททุนในการแสวงหาประโยชน์และมูลค่าส่วนเกินจากเกษตรกรรายย่อยและชุมชน ดังที่เกษตรกรรายย่อยผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในตำบลท้ายตลาดเผชิญอยู่

สิ่งที่เรียกว่า “มาตรฐานทางการผลิต” “ประสิทธิภาพ” “การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี” (Good Agricultural Practice: GAP) จึงกลายเป็นสิ่งที่บริษัททุนอุตสาหกรรมเกษตรได้ประโยชน์ เพราะมีความพร้อมทั้งด้าน เงินทุน ความรู้ และระบบการบริหารจัดการ ส่วนเกษตรกรรายย่อยที่มีเงินทุนจำกัด ขาดความเท่าทันในเชิงการทำธุรกิจจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบและต้องพยายามปรับตัวต่อรองเพื่อเอาตัวรอดให้ได้ภายใต้โลกยุคทุนนิยมที่ได้เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของมนุษย์ทั้งการผลิตและการบริโภค กล่าวได้ว่ารัฐได้ผลักดันเกษตรกรให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานอุตสาหกรรมการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่ซึ่งเป็นระบบที่เกษตรกรเสียเปรียบบริษัททุน จากวิกฤตการณ์ปัญหาโรคไข้หวัดนกที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ.2547 ได้กลายเป็นโอกาสในการปรับปรุงระบบการผลิตทางการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและได้มาตรฐานมากขึ้น แต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นการเปิดโอกาสให้บริษัททุนและรัฐเข้ามาควบคุมเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อรายย่อยผ่านระบบการผลิตภายใต้ระบบการจัดการทางการเกษตรสมัยใหม่

สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้มีงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเกษตรพันธะสัญญาของ ประเทือง นรินทรานกุล ณ อยุธยา (2537) ในการศึกษาเรื่อง การจัดการที่ดินภายใต้ระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชย์ กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ หรือ รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง อำนาจการต่อรองในระบบการเกษตรแบบพันธสัญญาของกลุ่มชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่ ล้วนมีข้อสรุปไปในทิศทางเดียวกันคือ ในความสัมพันธ์แบบเกษตรพันธะสัญญาเกษตรกรตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบบริษัททุน เนื่องจากการถูกควบคุมผ่านปัจจัยการผลิตและตลาดต้องเกษตรกรต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยอาศัยต้นทุน ทรัพยากรที่ตัวเองมีอยู่ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม และการขูดรีดตนเองเพื่อความอยู่รอด แสดงให้เห็นว่าตลอดเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ขณะที่ระบบเกษตรพันธะสัญญาขยายตัวไปยังพื้นที่อื่นๆของประเทศและครอบคลุมการทำเกษตรทั้งการปลูกพืชและการปศุสัตว์ เกษตรกรก็ยังคงถูกเอาเปรียบและต้องต่อสู้ดิ้นรนไปตามลำพังโดยที่บริษัททุนมุ่งตักตวงผลประโยชน์จากเกษตรกรรายย่อย และรัฐยังคงเพิกเฉยต่อความทุกข์ร้อนเหล่านี้

6.4.2 การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรและชุมชน

การปรับตัวของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเป็นผลมาจากการการปรับตัววิถีชีวิต วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางการผลิตของเกษตรกรเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้กระบวนการผลิตแบบพันธะสัญญา

การปรับตัวทางเศรษฐกิจเป็นการปรับตัวของเกษตรกรที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาทั้งในแง่ของกระบวนการผลิตของเกษตรกรและความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญายังต้องทำการเกษตรหลายอย่าง ทั้งที่ทำด้วยตนเองและจ้างทำ เพื่อสร้างความมั่นคงทางการผลิต เช่นการปลูกข้าว ปลูกผัก ผลไม้ พืชไร่ เลี้ยงสัตว์หลายชนิด เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย เกษตรกรบางรายยังประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรด้วย โดยเกษตรกรมองว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาเพียงอย่างเดียวจะมีความเสี่ยงมากเกินไป เพราะรายได้จากการเลี้ยงไก่มีความผันผวนมากบางรุ่นก็ได้กำไรแต่บางรุ่นก็ขาดทุน ถ้าพึ่งการเลี้ยงไก่เนื้อแต่เพียงอย่างเดียวอาจทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจภายในครัวเรือนได้

การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในรูปแบบโรงเรือนต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะในการเลี้ยงที่แตกต่างไปจากการเลี้ยงสัตว์หรือเลี้ยงไก่พื้นบ้าน แม้ว่าบริษัทจะถ่ายทอดวิธีการและเทคนิคการเลี้ยงไก่ให้แต่ก็เป็นความรู้ในภาคทฤษฎี เกษตรกรต้องปรับตัวเรียนรู้การเลี้ยงไก่และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยประสบการณ์การเลี้ยงไก่ของตนเอง โดยมีการสังเกต เรียนรู้ คัดแปลงและปรับให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น การเปิดฝ้ายางเพื่อระบายความร้อนและก๊าซในโรงเรือนในกรณีเกิดไฟฟ้าดับ การนำยาของคนมาใช้ที่ใกล้กับยุงกินเพื่อลดต้นทุนค่ายา การนำเอาเครื่องกักความร้อนลูกไก่มาใช้เพิ่มอุณหภูมิภายในโรงเรือนในฤดูหนาว เป็นต้น การดำเนินการดังกล่าวเป็นการปรับตัวของเกษตรกรในการจัดการความรู้เพื่อชดเชยความเสียเปรียบทางอื่นๆ เช่นการขาดเงินทุนที่จะนำมาซื้ออุปกรณ์ที่ทันสมัยเพิ่มเติม หรือ การที่พื้นที่ในตำบลมีกระแสไฟฟ้าตกบ่อยครั้ง เป็นต้น นอกจากนี้การใช้แรงงานอย่างเข้มข้นก็เป็นวิธีการในการปรับตัวของเกษตรกรแบบหนึ่งในการจัดการกับปัญหาเรื่องจำนวนแรงงาน เนื่องจากแรงงานในครอบครัวมีจำกัดและการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาต้องใช้เวลาบริหารจัดการดูแลอย่างเข้มข้น (high care management intensive)

การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนท้ายตลาด ที่พบในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการปรับตัวของเกษตรกรที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา รวมถึงการรวมกลุ่ม

เพื่อต่อรองและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา โดยพบว่า การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาที่ต้องใช้เวลาแรงงานไปในการดูแลไก่แต่เกษตรกรก็ยังให้ความสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม กล่าวคือเกษตรกรแม้จะมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ การผลิตเพื่อขายตามแบบวิถีของทุนนิยมแต่ก็ยังคงรักษาชีวิตทางสังคมในชุมชนไว้ได้

การรวมกลุ่มทางสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ถือเป็นปรับตัวของเกษตรกรเพื่อจัดการกับสถานการณ์และปัญหาใน 3 ประเด็นสำคัญคือ หนึ่งการจัดการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคนิคการเลี้ยงไก่ระหว่างสมาชิก สองการจัดตั้งเงินทุนสำรองเพื่อกู้ยืมในกรณีที่สมาชิกกลุ่มประสบปัญหาขาดทุน หรือต้องการซ่อมบำรุงโรงเรือนและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ และสามการเรียกร้องการชดเชยจากการทำลายไก่ในช่วงการแก้ไขปัญหาให้หัวหน้าต่อภาครัฐ โดยการรวมกลุ่มเป็นไปเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าการต่อรองเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ

แม้การเข้ามาของการผลิตแบบพันธะสัญญาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนเกษตรกรให้กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ชุมชนต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและตลาดจากภายนอกมากขึ้น วิถีการผลิตแบบยังชีพในชุมชนได้เปลี่ยนไปมากแล้วแต่อย่างไรก็ตามวิถีการผลิตแบบพันธะสัญญาที่เป็นวิถีการผลิตและความสัมพันธ์แบบทุนนิยมก็ไม่ได้เข้ามาแทนที่วิถีการผลิตและระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมของชุมชน ที่ยังคงใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก แม้จะมีการจ้างงานในการเลี้ยงไก่บ้างก็เป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าลักษณะการจ้างแรงงานในแบบนายจ้างกับลูกจ้าง เกษตรกรยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย และความสัมพันธ์ภายในชุมชนผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ แม้ว่า การเลี้ยงไก่จะทำให้ต้องใช้เวลาแรงงานอย่างเข้มข้นก็ตาม การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาในช่วงแรกแม้จะนำรายได้มาสู่ครัวเรือนของเกษตรกรมากขึ้น แต่เกษตรกรก็ไม่ได้นำมาลงทุนในการผลิตเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดตามวิถีทุน แม้จะมีการลงทุนทางการเกษตรเพิ่มเติม มีการทำการเกษตรที่หลากหลาย แต่ก็เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากกว่าการลงทุนเพื่อแสวงหากำไรเป็นตัวตั้ง โดยรายได้จากการเลี้ยงไก่เกษตรกรนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคและจับจ่ายใช้สอยภายในครัวเรือนเป็นหลัก ตลอดระยะเวลาประมาณ 10 ปีในยุคเฟื่องฟูของการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ.2538 – 2547 รูปแบบการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาก็คงเป็นรูปแบบการเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกรรายย่อย ไม่ได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตเชิงเดี่ยวแบบฟาร์มขนาดใหญ่ อาจวิเคราะห์ได้ว่าบริษัททุนเองก็ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงการผลิตของชุมชนให้เป็นรูปแบบฟาร์มขนาดใหญ่ เนื่องจากบริษัทเองได้ประโยชน์จากการผลิตแบบฟาร์มขนาดเล็กของเกษตรกร

รายย่อยในการขายปัจจัยการผลิต การที่ไม่ต้องการลงทุนในโรงเรือน ที่ดินและแรงงาน และยังได้กำไรในฐานะคนกลางจากการขายไปอีกต่อหนึ่งด้วย กล่าวได้ว่าแม้ระบบทุนนิยมได้เข้ามาครอบงำชีวิตทางเศรษฐกิจของเกษตรกรทั้งการผลิตและการบริโภคมากขึ้น เกษตรกรทำการผลิตหลากหลายเพื่อขายเป็นสำคัญ แต่ระบบการผลิตแบบพันธะสัญญาไม่ได้เข้ามาแทนที่ระบบการผลิตแบบชุมชนหมู่บ้านดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง เกษตรกรยังคงไม่ทิ้งวิถีคิดและวิถีชีวิตทางสังคมแบบสังคมเกษตรดั้งเดิมไปทั้งหมด วิธีการผลิตของชุมชนชนบทในปัจจุบันจึงเป็นผลจากการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อที่จะอยู่รอดโดยผสมผสานระหว่างรูปแบบการผลิตแบบเดิมกับการผลิตแบบทุนนิยมเข้าด้วยกัน เกษตรกรรายย่อยจึงยังไม่สูญสลายไปอย่างสิ้นเชิงเพราะชุมชนยังคงมีทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์และทุนทางสังคมที่ยังเพียงพอให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ วิธีการจัดการ รับมือ และต่อรองในแบบของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาเพื่อการอยู่รอดในบริบทเศรษฐกิจทุนนิยมจึงไม่ได้อาศัยการพยายามฉกฉวยวิถีทุนมาใช้ยกระดับฐานะของตัวเองเท่านั้นหากเกษตรกรยังคงใช้วิถีทางเศรษฐกิจแบบชุมชนชาวนาเดิมที่อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนมาชดเชยความเสียหายเปรียบของตนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

วิธีการผลิตของเกษตรกรในปัจจุบันไม่สามารถหลีกเลี่ยงนี้ไปจากระบบทุนนิยมได้ แต่เกษตรกรในฐานะผู้กระทำการนอกจากการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดแล้วยังมีแนวทางในการสร้างหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรมนี้ด้วยซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของเกษตรกรเอง และตัวแสดงอื่นๆ เช่นภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อร่วมกันหารูปแบบทางเลือกที่พ้นจากการครอบงำของระบบตลาดและการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นผลกำไรสูงสุด ตัวอย่างแนวคิดแบบนี้ เช่น แนวคิด “การทำปศุสัตว์อย่างยั่งยืน” (Sustainable Livestock Husbandry) ที่เป็นการทำปศุสัตว์แบบยั่งยืน ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น โดยใช้ปัจจัยการผลิตต่ำ รักษาสมดุลของความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศ ลดการนำเข้าของพืชและสัตว์ต่างถิ่นให้น้อยที่สุด รับผิดชอบต่อสวัสดิภาพของสัตว์ และแนวคิด “ระบบอาหารท้องถิ่น” (Local Food Systems) ที่เป็นระบบการผลิตอาหาร การกระจายและการบริโภคที่เชื่อมโยงภายในท้องถิ่นและภูมิภาค ส่งเสริมสายสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค รักษารายได้ไว้ภายในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพของอาหารท้องถิ่นและสนับสนุนชุมชนเกษตรกรชนบทในท้องถิ่น (พอล ฮอว์เคน, 2554:290,368) แนวคิดเหล่านี้น่าจะเป็นทางเลือก ทางออก ที่เกิดขึ้นในการทำการเกษตรหรือการทำปศุสัตว์ในสังคมยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์นี้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องพัฒนาไปสู่รูปแบบของการทำเกษตรพันธะสัญญาที่กำลัง

แพร่หลายอยู่แต่เพียงทางเดียวโดยขาดการคำนึงถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อเกษตรกรอย่างแท้จริง

6.5 ข้อเสนอแนะการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาวิจัยทางเศรษฐศาสตร์เพื่อวิเคราะห์ถึงต้นทุนรายได้ในการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรในชุมชนอย่างละเอียดจะทำให้สามารถเข้าใจถึงวิถีการผลิต รวมถึงปัญหาที่เกิดจากการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2) ควรมีการวิจัยในส่วนที่เป็นข้อเสนอทางกฎหมาย และข้อเสนอเชิงนโยบายเสนอต่อหน่วยงานรัฐเพื่อที่จะได้เข้าใจถึงปัญหาและเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาที่เสียเปรียบบริษัททุนในการทำสัญญาทั้งเรื่องกำหนด ราคาและคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่บริษัทขายให้แก่เกษตรกรหรือการรับซื้อผลผลิตที่ไม่เป็นธรรม

3) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรที่จะให้ความสนใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำเกษตรแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยและเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหามาให้เกษตรกรต้องถูกเอาเปรียบจากระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้โดยอาจเป็นฝ่ายที่เข้าเป็นคนกลางในการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัททุน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. ชาวนากับการเปลี่ยนแปลงสังคม. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 3,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2526): 19-20.

กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ. เกษตรพันธะสัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยงและความเป็นธรรม. กรุงเทพฯ: ซีวีแอลกราฟฟิค. 2552.

กรีนวูด, เดวิด เจ. เศรษฐกิจการเมืองของชาวนา. แปลโดย มงคลเลิศ ด่านธานีรินทร์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

เกรียงไกร ไชยประการและคณะ. ไถ่พื้นเมืองและไถ่ลูกผสมพันธุ์พื้นเมือง: อดีตและปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2543.

กองนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แนวทางพัฒนาการผลิตและการตลาดไถ่เนื้อ. 2534.

กองแผนงาน กรมปศุสัตว์. รายงานประจำปี 2551 กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. 2552.

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. การผลิตการตลาดไถ่เนื้อ: เอกสารวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรเลขที่ 3/ 2537. 2538.

กลุ่มงานเศรษฐกิจการปศุสัตว์ กองส่งเสริมการปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. การผลิตและการตลาดไถ่เนื้อ: สถานภาพและแนวโน้มนโยบาย. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. 2539.

กลุ่มวิจัยเศรษฐกิจการปศุสัตว์ สำนักพัฒนาการปศุสัตว์และถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปี 2540. ม.ป.ป.

กลุ่มวิจัยเศรษฐกิจการปศุสัตว์ สำนักพัฒนาการปศุสัตว์และถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปี 2545. ม.ป.ป.

กลุ่มวิจัยเศรษฐกิจการปศุสัตว์ สำนักพัฒนาการปศุสัตว์และถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปี 2549. ม.ป.ป.

กลุ่มวิจัยเศรษฐกิจการปศุสัตว์ สำนักพัฒนาการปศุสัตว์และถ่ายทอดเทคโนโลยี กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปี 2550. ม.ป.ป.

คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่องตลาดข้อตกลง (Contract Farming). กรุงเทพฯ: สำนักกรรมการ 1 สำนักเลขาธิการวุฒิสภา. 2546. (อัดสำเนา)

- จักรกริช สังขมณี. ย้อนคิดว่าด้วยชีวิตทางการเมืองของชาวบ้าน: การเมืองในชนบทที่มากกว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมเลือกตั้ง ม.ป.ป. (อัคราเนนา)
- จตุพล หวังสุวรรณ และชลธิ วัฒนเวชวิจิตร. รายงานการวิจัยแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองเกษตรกรในระบบเกษตรพันธะสัญญา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2550.
- จามะวี เชียงทอง. จากมาร์กซิสต์ถึงเสรีนิยมใหม่: การสร้างชนบทลาวในโลกสมัยใหม่และ"การพัฒนา"ในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2554.
- จามะวี พิทักษ์วงศ์. ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 3,4 (เมษายน-มิถุนายน 2527): 25-27.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์. 2550.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย: คำบรรยาย ณ มหาวิทยาลัยโตเกียว และมหาวิทยาลัยโทโฮกุ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. และคณะ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัย ทรรศน์ 2541.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. 2541.
- เฉลิมชัย สังข์มณฑล. การเลี้ยงไก่เนื้อ. กรุงเทพฯ: เกษตรสยามบุ๊คส์. 2551.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. "พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา" ใน ชลธิรา สัตยาวัฒนา. พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), 2546.
- ชาย โพธิสิตา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. 2550.
- เชษฐา พวงหัตถ์. โครงสร้าง-ผู้กระทำกร. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ. 2548.
- ณัฐฐาภรณ์ เลียมจรัสกุล. ชีพื้กับอุตสาหกรรมไก่เนื้อ. ใน ชีพื้กับเกษตรกรรมไทย กลุ่มติดตามบทบาทบรรษัท., 79-108. กรุงเทพฯ : มูลนิธิชีวิตวิถี. 2552.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาเศรษฐกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหมิตรออฟเซต. 2536.
- บวรศักดิ์ หัสติน ณ อยุธยา. คู่มือการเลี้ยงไก่พื้นเมือง. กรุงเทพฯ: เพชรกะรัต สติวดีโอ. 2547.

- บริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด(มหาชน). กิจกรรมเพื่อสังคม [ออนไลน์].2551.แหล่งที่มา:
http://www.cpfworldwide.com/cpd/th/page/csr/technology_transfer_farming.aspx
 [2553, มกราคม 15]
- บริษัทสิงห์บุรีไพโรจน์ฟาร์มจำกัด. คู่มือการจัดการการเลี้ยงไก่เนื้อ.ม.ป.ป. (อัคราณา)
 เบลโด,วอลเดน; คันนิงแฮม,เจียร์ และสี,เค็ง ปอห์. โคกนาฏกรรมสยาม:การพัฒนาและการแตก
 สลายของสังคมไทยสมัยใหม่.พิมพ์ครั้งที่ 3 แปลโดย สุรนุช ธงศิลา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล
 คีมทอง.2542.
- ปฐุม เลหาะเกษตร. การเลี้ยงสัตว์ปีก.พิมพ์ครั้งที่ 3 .กรุงเทพฯ: รั้วเขียว.2540.
- ประเทือง นรินทรางกูล ณ ออยุธยา .การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา :
ศึกษารณณ์เกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชยในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่.วิทยานิพนธ์
 ปริญญาโทมหาบัณฑิต,สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์. พะเยาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์กับความเป็นท้องถิ่น: หนึ่งตำบลหนึ่ง
 ผลิตภัณฑ์กับการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ.2547 (อัคราณา)
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยอำนาจ ใน มรรควิธีเศรษฐศาสตร์การเมือง[2].
 กรุงเทพฯ: โครงการบทความวิชาการ ลำดับที่6 ศูนย์บริการเอกสารวิชาการ คณะ
 เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2551.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. เศรษฐกิจ ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม, คณะ
 สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์. 2543.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ . เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทฯ.พิมพ์ครั้งที่ 3 .
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์มม 2546.
- พงศ์เทพ วิวรรณเดชะ. แรงงานนอกระบบภาคการเกษตร : สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกรพันธะ
 สัญญาและรับจ้าง. แผนงานสร้างเสริมสุขภาพแรงงานนอกระบบในภาคการเกษตร
 ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,เชียงใหม่. 2550.
- พอพันธ์ อุษยานนท์.เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง.กรุงเทพฯ: สถาบันวิดิทรรศน์,2546.
- พอล ฮอร์เกน.ไม่สงบจึงประเสริฐ: หลากหลายความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงโลก. แปลโดย
 ภัคดี. กรุงเทพฯ: สวณเงินมีมา.2554.
- มณีมัย ทองอยู่. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน : กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง.กรุงเทพฯ :
 สร้างสรรค์, 2546.

ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา : มากชีสม์และมานุษยวิทยา มากชีสต์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2543.

ยศ สันตสมบัติ. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับ
กระบวนการที่คนว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดิไซน์ จำกัด. 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์. 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 3 กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน. 2549.

รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์. อำนาจการต่อรองในระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มชาวนา ใน
จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539.

วนิดา นิมมานไพโรจน์. การเลี้ยงไก่ในลักษณะที่มีสัญญาผูกพันในภาคกลางของประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2523.

วิถียั่งยืน. มติชนสุดสัปดาห์ 32, 1637 (30 ธ.ค. 2554 – 5 ม.ค. 2555): 25.

วิราชีนี คำชมพู. อัตราการยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาของกลุ่มเกษตรกร.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกกระบวน คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2542.

วีระยุต สุวรรณเจษฎาเลิศ. การวิเคราะห์ทางการเงินของการลงทุนเลี้ยงไก่เนื้อแบบโรงเรือนระบบ
ปิดที่มีสัญญาประกันราคาในจังหวัดเพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
เศรษฐศาสตร์การเกษตร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2547.

ศูนย์ควบคุมโรคใช้หวัดนก สำนักควบคุมป้องกันและบำบัดโรคสัตว์. การควบคุมโรคใช้หวัดนกใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด. 2549ก.

ศูนย์ควบคุมโรคใช้หวัดนก สำนักควบคุมป้องกันและบำบัดโรคสัตว์. คู่มือการปฏิบัติงานควบคุม
โรคใช้หวัดนก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด. 2549ข.

ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์. เกษตรกร/ปศุสัตว์ในประเทศไทย [ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา :
http://www.dld.go.th/ict/th/index.php?option=com_content&view=section&id=45&Itemid=123[2554, เมษายน 25]

ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ข้อมูลจำนวนปศุสัตว์ในประเทศไทย ประจำปี 2552. ม.ป.ป.

ศูนย์สารสนเทศสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ หจก.เอสพีเค เปเปอร์ แอนด์ ฟอรัม. 2547.

สมภพ มานะรังสรรค์. พัฒนาการของภาคเกษตรและผลกระทบต่อชาวไร่ชาวนาไทยในช่วงหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 -พ.ศ. 2536. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนาประเทศโลกที่สาม. กรุงเทพฯ:สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2533.

สุขสันต์ ชื่นประเสริฐ. ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกร: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อในเขตจังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรม ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2550.

สุคนธา ยิ้มพงษ์. ศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดลพบุรีในการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมไก่เนื้อ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2547.

สุภางค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62> [2554, กรกฎาคม 4]

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 -2539. กรุงเทพฯ:ยูไนเต็ดโปรดักชั่น. ม.ป.ป.

สำนักพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์. ทะเบียนฟาร์มมาตรฐานไก่เนื้อ [ออนไลน์]. 2554. แหล่งที่มา: http://www.dld.go.th/certify/th/index.php?option=com_content&view=article&id=284:standard-farm&catid=49:statistics&Itemid=82 [2554, มีนาคม 21]

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504-2506-2509 ระยะที่สอง(พ.ศ.2507-2509). กรุงเทพฯ: ประชาช่าง.2507.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 พ.ศ.2515 -2519. กรุงเทพฯ:สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. 2515.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. การสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรพ.ศ. 2526 จังหวัดลพบุรี.ม.ป.ป.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดลพบุรี. ข้อมูลจังหวัดลพบุรี เพื่อการลงทุน การค้าและอุตสาหกรรม. 2549.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร่วัฒนธรรม.กรุงเทพฯ: คบไฟ.2549.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,2544.

ภาษาอังกฤษ

Carrier, G. James. A Handbook of Economic Anthropology, Edward Elgar Publishing limited. 2005.

Dye, D. Thomas and Harrison, C. Brigid. Power and society: An Introduction to The Social Sciences. 10th Edition. Thomson Wadsworth. 2005.

Giddens, Anthony. Central Problem in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis. Berkeley:University of California Press.1979.

Gudeman,Stephen. The Anthropology of Economy: Community, Market and Culture. Blackwell .2001.

Johnson, Allan G. The Blackwell dictionary of sociology : A user's guide to sociological language. Second edition. Oxford: Blackwell, 2000.

Kaspersen,Lars Bo. Anthony Giddens : An introduction to a social theorist.by Sampson, Steven. Oxford: Blackwell, 2000.

Kerblay,Basile . “Chayanov and the Theory of Peasant Economies”in Shanin,Teodor. Peasants & Peasant Societies. Second edition. New York: Basil Blackwell. 1987.

- Minot, N.W. "Contract Farming and Its Impact on Small farmers in Less Developed Countries" in Abbott, John. Agricultural and Food Marketing in Developing Countries selected readings. 369-375. Oxon, U.K. 1993
- Popkin, Samuel. The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam. Berkeley: University of California Press. 1979
- Ritzer, George and Goodman, Douglas J. Sociological Theory, Sixth edition. McGraw-Hill. 2004.
- Scott, James C. The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence on Southeast Asia. New Haven and London: Yale University Press. 1977.
- Scott, James C. Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance. New Haven and London: Yale University Press. 1985.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung and Adam Stefan. Rice Contract Farming in Lao PDR: Moving from Subsistence to Commercial Agriculture. Asian Development Bank. 2008.
- Setboonsarng, Sununtar, Pingsun Leung and Junning Cai. Contract Farming and Poverty Reduction : A Case of Organic Rice Contract Farming in Thailand. Asian Development Bank. 2005.
- Singh, Sukhpal. Contract farming in the State (Experiences of Thailand and India). Kalpaz Publications, India. 2006.
- Wolf, Eric R. Peasants. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1966.

ภาคผนวก

ภาพพื้นที่ตำบลท้ายตลาดและการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

ภาพที่ 7 สภาพพื้นที่ภายใน ต. ท้ายตลาด อ.เมือง จ.ลพบุรี

ภาพที่ 8 การทำนาเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของคนในตำบล

ภาพที่ 9 ทางเข้าสู่ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อของเกษตรกร

ภาพที่ 10 โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 1

ภาพที่ 11 โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 2

ภาพที่ 12 โรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อแบบปิด บนบ่อปลา 3

ภาพที่ 13 สภาพภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อที่ผ่านการทำความสะอาดแล้วก่อนลงลูกไก่

ภาพที่ 14 ลูกไก่ในสัปดาห์แรกต้องมีโปะไฟเพื่อให้ความอบอุ่น

ภาพที่ 15 ลูกไก่จำนวนหนึ่งที่ไม่แข็งแรงและตายลงในแต่ละวันของการเลี้ยง

ภาพที่ 16 เกษตรกรที่ต้องหมั่นคอยดูแลและเอาใจใส่ไก่ที่เลี้ยงตลอดทั้งวัน

ภาพที่ 17 สภาพภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อ

ภาพที่ 18 เกษตรกรกำลังแบกอาหารไก่เพื่อไปเทในถังอาหาร

ภาพที่ 19 ไก่กำลังแย่งกันกินอาหารซึ่งจะต้องมีอาหารพร้อมอยู่ตลอดเวลา

ภาพที่ 20 คนงานของลูกค้ากำลังจับไก่ในโรงเรือน

ภาพที่ 21 คนงานนำไก่ใส่"ก๊อ"หรือตะกร้าพลาสติกเพื่อเตรียมขนาน้ำหนัก

ภาพที่ 22 ลูกค้าที่มาจับไก่ที่ฟาร์มของเกษตรกรกำลังฉีดยาให้น้ำไก่เพื่อลดความร้อน
ในระหว่างเดินทางขนส่ง

ภาพที่ 23 พ่อค้ามารับซื้อปลาทรายที่จับขึ้นมาจากบ่อของเกษตรกร

ภาพที่ 24 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อจะวิดน้ำออกจากบ่อเพื่อจับปลาช่อนปีละ 1 ครั้ง

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายชีวิน อริยะสุนทร เกิดวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2517 สำเร็จการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต(ภูมิศาสตร์) จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปีการศึกษา 2540 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2551 ปัจจุบันทำงานอยู่ที่สถาบันสร้างเสริมสุขภาพ คนพิการ และที่บริษัททีพี ครีเอชั่น จำกัด